
AKDENİZ İİBF DERGİSİ

Cilt/Volume: 18

Yıl/Year: Mayıs 2018

Sayı/Number: 37

Sosyal bilimler alanında, toplumsal oluşumları, gelişmeleri ve sorunları irdeleyen bilimsel çalışmaları yayımlar.

Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi yayınıdır.

Mayıs ve Kasım aylarında olmak üzere yılda iki kez yayımlanan hakemli bir dergidir.

Akdeniz İİBF Dergisi

- TÜBİTAK ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanına dahildir.
- International Bibliography of the Social Sciences (IBSS)
- EBSCO
- EconLit
- Akademia Sosyal Bilimler İndeksi (Asos Index)

tarafından taranmaktadır.

Makale Kabul Oranı: 37.Sayı için %45 olarak gerçekleşmiştir.

ISSN: 1302 – 9975

AKDENİZ İİBF Dergisi, genel anlamda sosyal bilimler, daha özelinde iktisat ve yönetim bilimleri alanında, özgün araştırmaya dayanan makaleler başta olmak üzere her sayıya ayrılmış belli bir bölümde rapor, derleme, konferans notları, örnek olay, kitap tanıtımı v.b. makale dışı yazılara da yer verir. Bu kapsamda iktisat, işletme, kamu yönetimi, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler ve maliye bilim alanlarından ve bu alanlarla ilgili olarak felsefe, psikoloji, sosyoloji, hukuk ve iletişim disiplinlerinden yazılara açıktır. Yazarlar, Akdeniz İİBF Dergisi yazım kurallarına uygun hazırlanmış Türkçe, İngilizce, Fransızca ve Almanca dillerinde çalışmalarını Dergi'ye katkıda bulunabilirler.

Akdeniz İİBF Dergisi yılda iki kez yayımlanır.

Dergide yayımlanan yazılarda belirtilen görüşler yazarlara aittir; Akdeniz İİBF Dergisi'ni bağlamaz.

Akdeniz İİBF Dergisi'nde yer alan yazılardan kaynak gösterilerek aktarma ve alıntı yapılabilir.

SAHİBİ/OWNER

Akdeniz Üniversitesi İİBF adına
Dekan Prof. Dr. Ahmet UZUN

EDİTÖRLER/EDITORS

Prof. Dr. Selim ÇAĞATAY - Prof. Dr. Ayşegül ATEŞ

EDİTÖR YARDIMCILARI/ASSISTANT EDITORS

Arş. Gör. Huriye ALKIN - Arş. Gör. İlyas ÖZKÖK

YAYIN KURULU/ALAN EDİTÖRLERİ/EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Zeliha GÖKER (Maliye)

Prof. Dr. Sayım IŞIK (İktisat)

Doç. Dr. Rabia BATO ÇİZEL (Çalışma Ekonomisi)

Doç. Dr. Mehmet MERT (Ekonometri)

Yrd. Doç. Dr. Senem ATVUR (Uluslararası İlişkiler)

Yrd. Doç. Dr. Janset ÖZEN AYTEMUR (İşletme)

Yrd. Doç. Dr. Alpay GÜNAL (Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi)

DANIŞMA KURULU/ADVISORY BOARD

Prof. Yener ALTUNBAŞ

Prof. Ronald BURKE

Prof. Jose Maria Garcia Alvarez COQUE

Prof. Mustafa ERDOĞDU

Prof. Korkut ERTÜRK

Doç. Dr. Ozan Nadir ALAKAVUKLAR

Prof. José Ramos Pires MANSO

Doç. Emel MEMİŞ

Prof. Sedat MURAT

Prof. Gencer ÖZCAN

Prof. Alpaslan ÖZERDEM

Prof. Caroline SAUNDERS

Prof. Binhan Elif YILMAZ

Bangor Üniversitesi, İngiltere

York Üniversitesi, Kanada

Politecnica De Valencia Üniversitesi, İspanya

Marmara Üniversitesi, Türkiye

UTAH Üniversitesi, ABD

Massey Üniversitesi, Yeni Zelanda

Beira Interior Üniversitesi, Portekiz

Ankara Üniversitesi, Türkiye

İstanbul Üniversitesi, Türkiye

Bilgi Üniversitesi, Türkiye

Coventry Üniversitesi, İngiltere

Lincoln Üniversitesi, Yeni Zelanda

İstanbul Üniversitesi, Türkiye

BASIM YERİ/PRINTED BY

Girişim Matbaacılık, Ankara

Yusuf ÖZALP (yozalp@hotmail.com)

İLETİŞİM/CONTACT

Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Dumlupınar Bulvarı, Kampus, 07058
Antalya-TÜRKİYE

Tel: 242 . 227 44 45 – 310 18 24 – 310 18 50 Faks: 242 . 227 44 54

<http://www.iibf.akdeniz.edu.tr/fakulte-dergisi> - <http://dergipark.gov.tr/auibfd>

iibfdergi@akdeniz.edu.tr

MAKALE ÇAĞRISI

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ İİBF DERGİSİ, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nün kuruluşunun 20. yılı dolayısıyla, "KAMU YÖNETİMİNDE GÜNCEL GELİŞMELER" konulu özel bir sayı çıkartacaktır.

Özel sayıya, kamu yönetimi, kamu politikası, siyaset bilimi, kent ve çevre alanlarında makale göndermek isteyen akademisyenler aşağıdaki e-posta adresine iletmelidir.

Makalelerin yayımına iki hakemin değerlendirmesi sonucuna göre karar verilecektir.

Makale göndermek için son tarih 15 Mayıs 2018'dir.

Sayı editörü: Prof. Dr. Faruk ATAAY - Prof. Dr. Selim ÇAĞATAY

E-posta: fataay@gmail.com

Web site: <http://iibf.akdeniz.edu.tr/fakulte-dergisi/>

Önemli not:

Makale gönderimleri Dergimizin Dergipark adresinden yapılmaktadır.

Özel sayı için gönderimler ise Prof. Dr. Faruk ATAAY (fataay@gmail.com) adresine yapılacaktır.

Yazım kuralları Dergipark adresimizden öğrenilebilir.

EDİTÖR'DEN OTUZYEDİNCİ SAYIYA

Akdeniz İİBF Dergisi'nin 2018 yılı ilk sayısı olarak basılan 37'nci sayıda dokuz makale yer almaktadır. Makaleler ağırlıklı olarak iktisat ve kamu yönetimi, siyaset bilimi disiplinlerinden teşekkül etmiştir. İktisat disiplininden gelen makalelerde hem mikro hem de makro iktisadi alanlara yönelim vardır. Siyaset bilimi makaleleri ise Suriye, Macaristan ve Türkiye'ye odaklanmıştır. İki makale de İşletme disiplinine ilişkindir.

Bu sayımızda makaleler dışında bir kitap tanıtımı bir de errata göreceksiniz. Editörlüğü Erol Esen ve Duygu Şekeroğlu tarafından yapılan "Brexite-Elveda Avrupa, İngiltere'nin AB'den Ayrılmasından Sonra Avrupa Bütünleşmesi ve Türkiye-AB İlişkilerinde Fırsatlar Tehditler" isimli kitabın tanıtımını Ömer Faruk Çolak bizler için yapmıştır. Kendisine teşekkür ederiz. Errata, Sıtkı Yürekli tarafından kaleme alınan ve Dergimizde 2012 yılında basılan "20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye Cumhuriyeti'nde Süngercilik ve Sünger İhracatı" isimli makalenin yer kısıtı sebebiyle verilememiş arşiv kaynaklarına ilişkindir. Kendisine bu titizliğinden dolayı teşekkür ederiz.

Dergimizin 37. sayısı bir de özel sayı çağrısı içermektedir. Fakültemiz Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Bölümü'nün 20. kuruluş yıldönümü sebebiyle yapılacak olan bu özel sayıya ilişkin bilgiyi kapakta görebilirsiniz.

Bu sayımızda basılan makale adedi yoğun talep üzerine 6-7'den 9'a çıkarılsa da daha önceki sayılarımızda %53 civarında gerçekleşen ortalama kabul oranı bu sayımızda %45 olarak gerçekleşmiştir. Bu sayıyla birlikte makalelerin DOI numaraları ve yazarların ORCID numaraları da basılmaya başlanmıştır. Dergimizin Dergipark hesabına arşiv yükleme işinin de tamamlandığını buradan okurlarımıza duyurmak isteriz. Dergimiz bir önceki sayıyla birlikte Scopus endeksine dahil olmak üzere başvuru yapmıştır. Değerlendirme sürecinin en az 3-4 ay daha süreceği bilgisi tarafımıza ulaştırılmıştır.

Son olarak üzücü bir haberi okurlarımızla paylaşmak durumundayız. Danışma Kurulu üyelerimizden ABD, İllinois Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Hüseyin Leblebici'yi kaybetmiş olmanın üzüntüsünü yaşıyoruz. Sayın hocamızın yerine Danışma Kurulumuza Yeni Zelanda, Massey Üniversitesi İşletme Bölümü'nden Doç. Dr. Ozan Nadir Alakavuklar dahil olmuştur. Kendisine bize desteklerinden dolayı teşekkür ederiz.

İsrafa yol açmama ve çevreye duyarlı olma yaklaşımını benimseyen Dergimizin hem güncel hem arşiv sayılarına elektronik olarak ulaşılabilirdiğinden bu sayımızla birlikte basılı kopya sadece yazarlara dağıtılacaktır. Geri kalan tüm dağıtım elektronik olarak yapılacaktır.

Editörler olarak, 37'nci sayıya katkı veren yazarlarımıza, makalelerin nesnel bir biçimde değerlendirilmelerine ve eksiklerinin giderilmelerine destek olan değerli Alan Editörlerimize, işlerimizi kolaylaştıran ve aksamadan yürümesini sağlayan Editör Yardımcısı arkadaşlarımıza ve hakemlerimize, baskı işlerini gerçekleştiren Girişim matbaacılığa ve basım giderlerinin karşılanmasını sağlayan Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'ne teşekkürlerimizi sunuyoruz. Geçmiş sayılarımız gibi bu sayının da ilgi uyandıracığını düşünmekteyiz.

Editörler

Prof. Dr. Selim Çağatay – Prof. Dr. Ayşegül Ateş

İçindekiler/Contents

- 1 Zeynep ERÜNLÜ, Barbaros GÜNERİ
A Post - Keynesian Analysis of The Greek Crisis
Yunanistan Krizinin Post-Keynesyen Analizi
- 26 Mim Sertaç TÜMTAŞ
Toplumsal Dışlanmadan Vatandaşlık Tartışmalarına Suriyeli Kent Mültecileri
From Social Segregation to Debates of Citizenship: Syria Urban Refugees
- 48 M. Gökhan BİTMİŞ, Azize ERGENELİ, Fuat OKTAY
Dönüşümcü Liderliğin Duygusal Bağlılık Üzerindeki Etkisinde İşgören Sessizliğinin Rolü: Afet ve Acil Durum Yönetimi İşgörenleri Üzerine Bir Çalışma
The Role of Employee Silence on the Relationship Between Transformational Leadership and Affective Commitment: A Study of Disaster and Emergency Management Employees
- 63 Caner ERDOĞAN
Cumhuriyet Halk Partisi'nin Antalya Üyelerinin Parti İçi Demokrasi ve Oligarşiye Bakış Açısı
The Republican People's Party's Antalya Members' Perspective on Inner-Party Democracy and Oligarchy
- 88 Gül CEYLAN TOK
The Politicization of Migration and the Rise of Competitive Authoritarianism in Hungary
Göçün Siyasallaşması ve Macaristan'da Rekabetçi Otoriterliğin Yükselişi
- 118 Şekip YAZGAN, Reşat CEYLAN, M. Şükrü MOLLAVELİOĞLU
Seçilmiş NATO Ülkelerinde Askeri Harcamaların Yakınsaması: Doğrusal Olmayan Birim Kök Testinden Kanıtlar
Military Expenditure Convergence in the Selected NATO Countries: Evidence from Non-linear Unit Root Tests

133 *Hasan GÜL*

Turizm Sektöründe Vergi İndirimi ve Ekonomik Etkileri: Bir Sosyal Hesap Matris Uygulaması

Tax Reduction in Tourism Sector and Its Economic Effects: A Social Accounting Matrix Approach

158 *Sophio KVATCHADZE, Serkan AKINCI*

Sağlık Bilinci, Çevre Bilinci ve Organik Gıda Bilgisinin Satın Alma Niyetine Organik Gıdalara Yönelik Tutum Aracılığıyla Etkisi

The Effect of Health Consciousness, Environmental Consciousness and Organic Food Knowledge on Intention to Purchase through Attitudes toward Organic Food

184 *Zeynep TÜRKCAN*

Bankalarda Mali Başarısızlığın Tahmin Edilmesine Yönelik Bir Uygulama: Avrupa Birliği Ülkeleri

Financial Failure Prediction in Banks: The Case of European Union Countries

208 *Ömer Faruk ÇOLAK (Kitap Tanıtımı)*

Brexit-Elveda Avrupa, İngiltere'nin AB'den Ayrılmasından Sonra Avrupa Bütünleşmesi ve Türkiye-AB İlişkilerinde Fırsatlar Tehditler, Editörler: Erol Esen, Duygu Şekeroğlu, 2017.

215 *Sıtkı YÜREKLİ (Errata)*

Yüreklİ (2012) ve Akdeniz İİBF Dergisi yazım kuralları nedeniyle "Anadolu Akdeniz'i süngerciliği araştırması arşiv kaynakları" hakkında makaleler içerisinde yer verilmemiş tanıtım.

Yüreklİ (2012) and introduction for the "Archive resources of Anatolian Mediterranean Sponge Gathering Research" that could not be printed due to the Akdeniz İİBF publication page limitations

230 **Yazarlar Hakkında**

235 **Yazarlara Duyuru**

238 **Author Guidelines**

A Post - Keynesian Analysis of The Greek Crisis

Yunanistan Krizinin Post-Keynesyen Analizi

Zeynep ERÜNLÜ¹

Barbaros GÜNERİ²

Received: 18.04.2017, Accepted: 21.10.2017, Published: 07.05.2018

Abstract

The purpose of this study is to analyze the causes of the Greece debt crisis and discuss about possible solutions for the Greek economy in Post - Keynesian perspective. In this framework, first, the establishment and evolution of the European Monetary Union will be briefly examined. Second, the effects of the monetary union on the Greek economy will be discussed. Then, the remedies for the crisis along with the measures taken within the scope of the rescue package adopted will be examined from a Post Keynesian perspective. At this point, Hyman Minsky's Financial Instability Hypothesis and Michal Kalecki's profit function will be used to analyze the reasons behind the crisis. Last but not least, Employer of the Last Resort Programme, which can be summarized as a program where the government takes into employment of anyone who is willing and able to work, will be discussed as a cure for the recovery.

Key Words: *European Union, Greece Debt Crisis, Post-Keynesian Economic Policies*

Jel Code: *E12, F15, F45, O52.*

Özet

Bu çalışmanın amacı Yunanistan borç krizinin nedenlerini analiz etmek ve Yunanistan ekonomisi için olası çözüm önerilerini Post - Keynesyen bir bakış açısıyla incelemektir. Bu çerçevede, ilk olarak, Avrupa Para Birliği'nin kuruluşu ve gelişimi incelenecektir. İkinci olarak, para birliğinin Yunanistan ekonomisi üzerine olan etkileri irdelenecektir. Daha sonra, krizin ardından öne sürülen kurtarma paketi kapsamında alınan tedbirler dahilinde, kriz için olası çözümler Post-Keynesyen bir bakış açısıyla incelenecektir. Bu noktada, Hyman Minsky'nin finansal istikrarsızlık hipotezi ve de Michal Kalecki'nin kar fonksiyonundan yararlanılarak, krizin nedenleri analiz edilecektir. Son olarak, devletin çalışmaya istekli ve de çalışabilecek durumda olan herkese iş olanağı sağlaması anlamına gelen devletin nihai işveren olma rolü, ekonomik toparlanma için bir çözüm önerisi olarak tartışılacaktır.

---

¹Çankaya University Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, Research Assistant

<https://orcid.org/0000-0003-0310-3403>

zeyneperunlu@cankaya.edu.tr

²Çankırı Karatekin University Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, Research Assistant

<https://orcid.org/0000-0003-1341-9380>

barbarosguneri@karatekin.edu.tr

A Post - Keynesian Analysis of The Greek Crisis

Anahtar Kelimeler: *Avrupa Birliği, Yunanistan Borç Krizi, Post-Keynesyen Ekonomi Politikaları*

Jel Kodu: *E12, F15, F45, O52.*

Introduction

Economic integrations aim to increase wealth by eliminating the barriers on free trade between countries. Integration can be made in a wide range. Bilateral discount in tariffs by preferential trade arrangements is a pure example where the strict one is economic and monetary unions that takes away the economic self-dependence of the country. In economic and monetary unions, some economic decisions are made by the delegated authority for the member countries, which might cause them to lose economic/monetary policy independency. The dynamics of integration can be explained by the degree of openness and also economic and political dependence (Köse and Karabacak, 2011). The more level of integration the more dependent the country is.

European Union (EU) was including six countries³ in 1951, when European countries started making economic cooperations with each other. In time, the number of the members of the union increased to twenty eight⁴. Although Greece has entered the European Union in 1981, the economic integration process of Greece had been progressing since 1951. Greece has entered in 2001 to the economic and monetary union, after completing required criterias and accepted euro as its single currency. In Greek economy, there had been ongoing structural problems (fiscal deficits etc.) for long years. Furthermore, by entering the union, Greece experienced severe competition from economically strong countries such as Germany, and using single currency in the union restricted Greece to follow an independent monetary policy. When all these factors are triggered with the subprime mortgage crisis in the US, Greece went into a debt crisis.

Although Greece is not the only country in the Economic and Monetary Union (EMU) to experience the crisis, she was the most affected country. One of the reasons for the EMU was to support member countries in the case of social and economic problems. However, it was experienced that the Eurozone countries failed to give the message that they were supporting Greece clearly. For instance, Germany was not sure about giving support to

---

³ Belgium, Germany, France, Italy, Luxemburg and Holland

⁴ Germany, Austria, United Kingdom, Belgium, Bulgaria, Czech Republic, Denmark, Estonia, Finland, France, Croatia, the Netherlands, Ireland, Spain, Sweden, Italy, Cyprus, Latvia, Lithuania, Luxembourg, Hungary, Malta, Poland, Portugal, Romania, Slovakia, Slovenia and Greece.

Greece. “Because of the disagreements among EU countries, markets assumed that the implicit guarantee on Greek debt by other EU countries has been withdrawn. While Eurozone policy makers were debating whether bailouts are illegal, at the same time there were some ambiguities about European Central Bank’s (ECB) collateral eligibility criteria that is the ECB’s policy to accept or refuse the downgraded” (Kouretas and Vlamis, 2010 : 396). The hesitations about supporting Greece raised criticism of European and Monetary Union (EMU) and people started to question whether the EMU can continue or not. All of these discrepancies created a suspense on the intervention of the Eurozone in terms of the debt crisis in Greece and the intervention of the Eurozone⁵ comes from the Article 122/2 of the Lisbon Treaty⁶,

“Where a Member State is in difficulties or is seriously threatened with severe difficulties caused by natural disasters or exceptional occurrences beyond its control, the Council, on a proposal from the Commission, may grant, under certain conditions, Union financial assistance to the Member State concerned. The President of the Council shall inform the European Parliament of the decision taken.”

The purpose of this study is to analyze the causes of the Greece debt crisis, and discuss about possible solutions for the Greek economy in a Post Keynesian/Minskyian perspective. Trying to examine the crisis through Post Keynesian arguments allow us to analyze the causes of the crisis from a different point of view. Specifically, we will emphasize the importance of Minsky’s financial instability hypothesis on the causes of the crisis. Furthermore, we will also discuss that Greek economy can recover faster through an employer of the last resort program. This paper contributes to literature by analyzing the Greek crisis through financial instability hypothesis and also offers a solution for the crisis from a Post Keynesian perspective. In this context, first section examines the institutional framework, causes and the historical and current developments of the crisis including the measures taken within the scope of the rescue packages. Second section explains the Post-Keynesian perspective and the remedies for the crisis and the last section concludes.

---

⁵ The countries that use Euro as its currency is considered as eurozone. These countries are; Germany, Austria, Belgium, Finland, France, the Netherlands, Ireland, Spain, Italy, Luxembourg, Portugal, Greece, Slovenia, Malta, Cyprus, Slovakia and Estonia.

⁶<http://www.lisbon-treaty.org/wcm/the-lisbon-treaty/treaty-on-the-functioning-of-the-european-union-and-comments/part-3-union-policies-and-internal-actions/title-viii-economic-and-monetary-policy/chapter-1-economic-policy/390-article-122.html>

1. The Institutional Framework, Causes, the Historical and Current Developments of the Crisis

Economic and Monetary Union is the last stage of the European Economic Integration Process that includes a large number of countries. EMU needs convergence of the fiscal policies between member countries, and the biggest step for the convergence is the Maastricht Treaty which was signed in 1992 and entered in force in 1993.

The Maastricht Criteria⁷ can be summarized like below:

1-Harmonised Index of Consumer Prices: The HICP of the country should not exceed the average of the lowest HICP inflation + 1,5% of the 3 EU member countries HICP inflation.

2- Government Budget Deficit: The ratio of the annual government deficit to gross domestic product (GDP) at market prices must not exceed 3%.

3- Government debt - to - GDP ratio: The ratio of gross government debt to GDP at market prices must not exceed 60%.

4- Exchange rate stability: Candidate countries should not have devalued the central rate of their currency in the previous two years. Exchange rate stability before entering exchange rate mechanism will also be taken into account.

5- Long-term interest rates: Long term interest rates should not be more than 2% higher than the average of the similar 10-year government bond yields in the 3 EU member states that have lowest HICP inflation.

The common currency euro was accepted by the 12 member countries⁸ and EMU is completed in January 2002. The process started in 1999 but completed in 2002 so, old currencies of the countries remained till 2002. Greece has entered the union in 2001 after completing required Maastricht criteria. To maintain the Maastricht Criteria, countries should carry out tight fiscal policies. Carrying out tight fiscal policies using a single currency in a monetary union is not easy because the fluctuations in the value of the currency will affect all the countries, even if the country has nothing wrong in its national economy. In the long run the danger is that countries can ease up their fiscal policies so that the stability of the euro can be affected. Therefore, to state fiscal rules, Stability and Growth Pact (SGP) created and enacted in 1999. The aim of this pact is to prevent the formation of

---

⁷ https://europa.eu/european-union/sites/europaeu/files/docs/body/treaty_on_european_union_en.pdf

⁸Germany, Austria, Belgium, Finland, France, Netherlands, Ireland, Spain, Italy, Luxembourg, Portugal and Greece.

excessive budget deficit in the medium term in member states by providing tracking balanced public finance policy. It was builded up for ensuring the robustness of the public finance. One important tool of SGP is the excessive deficit procedure (Köse and Karabacak, 2011). The ratio of intended or actual budget deficit to GDP should not exceed 3%. A small violation of the deficit ratio above the limit is accepted as it is thought to be temporary and the excessive deficit procedure will not be implemented. But if a state is found by the commission that its ratio is higher from the limit ratio substantially, commission will recommend the Council of the European Union to open up an excessive deficit procedure. By implementing excessive procedure, European scale of austerity policy was enacted (Güngen, 2013). In April 2009, European Union Council opened up an excessive deficit procedure to Greece and gave suggestions about procure fiscal balance. To ensure it, council remarked the measures that Greece should take until September, October and December 2010.

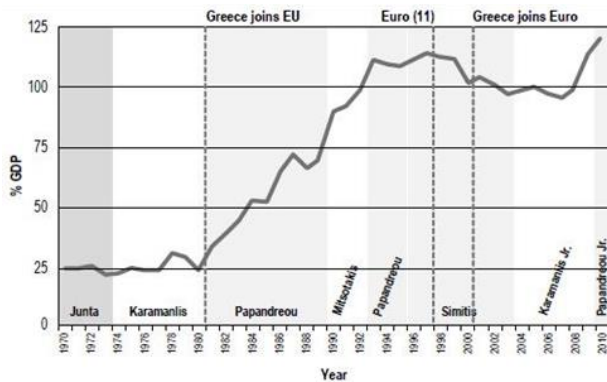
The first decade of the membership to EU, Greece was in a period struggling with its ruined macroeconomic performance because of the adoption of expansionary fiscal policies which was financed especially by domestic borrowing. Along with the local populist practices that efforts to prevent macroeconomic stability, the gap between Greece and the other countries increased more over time. In the second decade of the membership, with the first Convergence Program which aimed a reduction of inflation, budget deficits, and public debt, the Greek government advance a serious stabilization program (Oltheten, Pinteris and Sougiannis, 2004). By acting like an external mechanism to monetary policy the Convergence Criteria and the Maastricht Criterias provoked reforms in the fiscal and monetary policy regime that result in a lower inflation rate and this yields stabilization and economic growth. Although these positive developments helped her for economic convergence, it was not enough for Greece to prevent the crisis.

There are lots of determinants that have contributed to the crisis in Greece and can be classified into 2 groups: endogenous and exogenous (Kouretas and Vlamis, 2010). The endogenous factors consist of the dynamics of the Greek economy itself, especially macroeconomic imbalances along with the credibility of the policies and the policy makers. These factors can be classified in three main groups: Government debt and deficit, data credibility and tax evasion, and current account problems.

Makrydakis, Tzavalis, Balfoussias (1999) have examined the Greek economy for the period 1958-1995 and they found out that the Greek government failed to perform intertemporal budget constrain. So that in the long run the debt became larger and turned out to be unsustainable.

As figure 1 shows, up to 1980-81 the public debt seems to be cognizable. In 1981, Papandreou won the election. In order to increase per capita income of households, the government introduced an economic programme that relies on comprehensive borrowing from other markets (Kouretas and Vlamis, 2010). In addition to this policy, Greek economy was supported by the incoming capital flows from the EU in the way of agricultural subsidies. “Running consistently widening public deficits in conjunction with declining external competitiveness played a decisive role on the deteriorating fiscal stance of the Greek economy” (Kouretas and Vlamis, 2010: 394). The deficit became larger day by day. In the figure 1 below the evolution of the public debt can be seen more clearly.

Figure 1: Public Debt of Greece

Source: Kouretas and Vlamis (2010)

Although the economy is not well-doing, Greece had experienced high growth rates, but these growth rates were due to the false reporting of the data. In 2004, European commission found out that Greece hugely underreported the budget deficit data for the years 1997, 1998 and 1999 and warned Greece about the data corruption. This corruption in data actually helped Greece to join the Eurozone. In 2009, the newly elected government declared that the fiscal data were underreported. Furthermore, tax receipts in Greece were consistently lower than the expectations. Schneider and Buehn (2012) calculated the size of the black economy for the period 1999–2010 at approximately 27 percent of GDP, whereas OECD average is around 20 percent. Moreover, Artavanis, Morse and Tsoutsoura (2015) estimated that annually approximately €28 billion income is not reported. In such circumstances, one cannot say the credibility of the country.

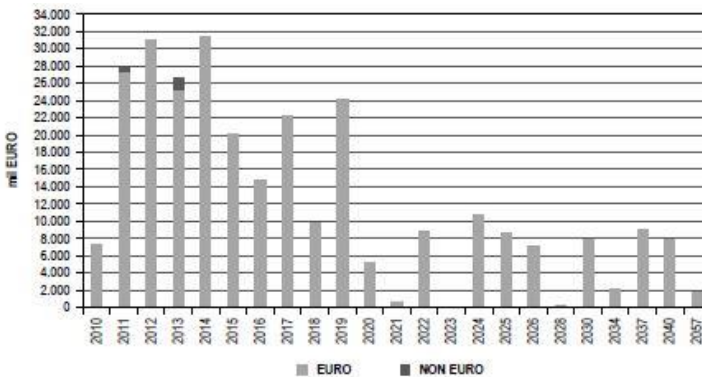
Figure 2: Current account to GDP ratio

Source: www.tradingeconomics.com

Besides, after entering the EMU, competitiveness of the Greece diminished and current account deficit increased. The figure above shows that, especially after 2004, current account to GDP ratio decreased significantly. “Increased “twin deficits” together with the lack of structural reforms in home regarding labor market flexibility, social security and market competition, obliged Greece to issue new bonds at short maturity periods and at higher interest rates compared to the “anchor” of the EMU, that is Germany” (Kouretas and Vlamis, 2010: 395). To attract the investors, higher interest rates were given and the maturity of the Greek public debt is given in figure 3 as of 2010 and it is densely in between 2011-2020.

Figure 3: The maturity of the Greek public debt (as of 2010)

Source: Public Debt Management Agency

The exogenous factors can be considered as the factors that are not depending on the Greek economy itself, especially depending on the Eurozone countries and the subprime mortgage crisis in the USA. After

A Post - Keynesian Analysis of The Greek Crisis

---

globalization, every movement of a country can affect the other through financial markets. The sub-prime mortgage crisis started in the USA in 2007 affected Greece through complex financial institutions. Furthermore, the effects of relatively strong economies of Europe, such as Germany, also contributed to the crisis. For example, reducing labor costs within the borders of Germany hurt Greece. In addition, a high fraction of German GDP comes from exports, and the most important German export destinations are within the borders of Europe. Hence, to maintain the demand for their products, Germans have manipulated organizations and operations of the European Monetary Union. They jockeyed other governments to take out loans that are not suitable for their economic conditions. By doing so, they cleared the way for reckless lending practices throughout Europe by using European institutions. The reason behind this phenomenon was to sustain international demand for German products, since it is crucial for Germany's economic well-being. Thus, careless policies of Germany also contributed to Greek crisis.

Eurozone countries cannot establish their own monetary policy, e.g. cannot increase the money supply, print money or devalue money. There is only one central bank –ECB- that 'aims to ensure a proper functioning of the money market and to help credit institutions meet their liquidity needs in a smooth manner. It is the sole issuer of banknotes and bank reserves. It's objective is to maintain price stability in euro system and single monetary policy that it is in charge⁹.' As member countries' cannot determine monetary issues by themselves, if they will be unsuccessful in following fiscal discipline, sooner or later, they will experience a sovereign debt crisis. For Greece, in years between 2000 and 2008 the debt stock increased and the growth rate of the country stayed at the average of 4%. Although there was a growth in the economy, fiscal instabilities rose year after year. The government expenditures were growing twice as much as nominal production and almost threefold of the tax incomes. Combining these factors with the current account deficit problem, the Greek economy experienced a deep recession in 2008. From the beginning of the depression, real GDP has fallen by 25%, which can be considered as a major recession.

The standard of living decreased, unemployment rate increased, especially number of the young unemployed rose. The measures taken by the government containing austerity policies like reducing the wages or increasing the tax rates etc. made the public unhappy and the Greeks protested the government.

---

⁹European central bank. (n.d.). Retrieved September 11, 2017, from <https://www.ecb.europa.eu/mopo/intro/objective/html/index.en.html>

In 2009, there was an election and the new government expressed that the financial data were all distorted. The data and the projections were revised soon after. In April 2010, Eurostat reported that the fiscal deficit was 32,4 billion euros. To lower the deficit in 2012, Greece government published a stability programme in January 2010. EU Commission also supported the new programme and suggested to reduce the wage payments. According to this suggestion the government announced that the monthly wages were frozen in such a way that did not exceed 2000 euros. And in March 2010, Greece government declared a new package which reduces wage payments and increases tax revenues. At the same time, Eurozone expressed that they will give financial support to Greece.

It is important to not to lose the confidence to euro as the other countries are also a part of the system, using euro as currency. Therefore, the Eurozone countries and IMF set up a financial support mechanism that ensured 30 billion euros. While Eurozone countries and IMF was studying on the package, Greece government imposed a tax reform law which tried to prevent tax evasion and burden the tax to high income individuals (Köse and Karabacak, 2011).

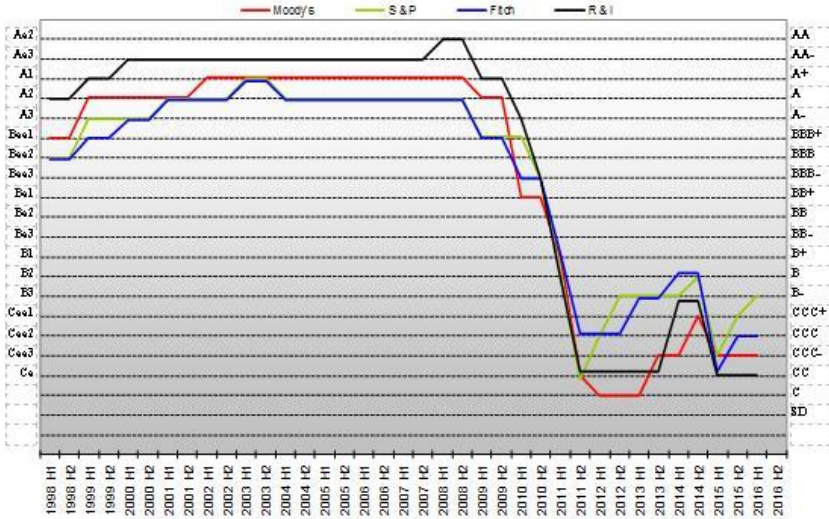
In April 2010, the international credit rating agencies (Moody's, S&P) decreased the Greece's credit rating. The rating agencies and their last credit ratings are shown in the table 1 and depicted in figure 4. Furthermore, share sells in Greek stock market was prohibited by the Greece Capital Market Commission. After all, the government asked to put the package to action from IMF and Eurozone countries.

Table 1: Latest Ratings of Greece

Rating Agency	Rating	Outlook	Date
Moody's	Caa3	Stable	September 2015
Fitch	CCC	Stable	August 2015
Standard & Poor's	B-	Stable	January 2016
Rating And Investment	CC	Stable	June 2015

Source: Public Debt Management Agency

Figure 4: Latest Ratings of Greece

Source: Public Debt Management Agency

In May 2010, Eurozone countries and IMF declared a new 3 years long recovery package for 110 billion euros. It contained strict conditions and reforms to increase the competitiveness of the economy. The package contains austerity policies like reducing the wages or increasing the tax rates which made the public angry. The Greek government endeavored to satisfy the provisions of the agreement due to public pressure and aggravating economic recession (Harari, 2015).

In February 2012, another financial assistance package was agreed and the total amount became 240 billion euros. This bailout was also formed by eurozone and IMF that contained more regulations. “Greece’s private sector creditors taking losses (almost 100 billion euros) on their holdings of Greek sovereign debt: this followed from a belated recognition that no amount of austerity and loans on their own could put Greece’s debt burden at the time on a sustainable footing” (Harari, 2015: 4).

IMF estimated in 2014 that for 2013, the nonperforming loan ratio was about to 40% of all loans provided by Greek banks which showed that the economy was going worse in spite of all the austerity measures. Interbank lending market was closed to Greece which made the Greek banks obliged to find funds from ECB. Even though on February 2015 Greek bonds were not accepted by ECB as collateral funding, Emergency Liquidity Assistance (ELA) programme ensured additional liquidity to Greek banks (Harari, 2015). ELA funding is temporary and for the use of solvent banks. ECB

must provide this final lifeline because Eurozone countries will be also affected by the instability of the euro.

Although Greek government demanded for a higher increase in ELA funding, in February 2015, the ECB raised the funding to 68.3 billion euros from 3.3 billion euros.

At the beginning of 2015 while the negotiations were going on, the Greek government proposed an extension of six months for the assistance programme. And on 20th February, the Euro group declared that they extended the programme for four months, not six months.

The terms of this agreement are summarized as below (Harari, 2015: 9-10)

- Extension of the current programme
- Bank recapitalization fund moved to Eurozone bailout fund
- Possibility of a follow-up arrangement after this arrangement ends
- Budget surplus target lowered for 2015
- Reaction and analysis of the deal

According to 20 February agreement, Greece cannot make use of any distribution of bailout funds up to the end of June 2015. Along this restriction Greek economy has a large deficit and unemployment is high, how will they repay the upcoming debts?

In March 2015, Greece was required to pay 1.5 billion euros to the IMF and 4.5 billion euros in short-term government debt. Just after the financial assistance programme ends, Greece had to repay a total of 6.7 billion euros to the ECB in July and August for the expiration of the bonds they have.

In January 2015, the radical left-wing Syriza party won the elections. They formed a coalition with the right-wing independent Greeks. They were both supporting anti-austerity policies. Before the election, Syriza propagandized the anti-austerity policies; they declared that decreasing the large budget deficit, reducing the wages and public spending, increasing tax will affect the production adversely.

In June 4, Greek Prime Minister Tsipras stated that the installment to IMF will be paid in 5 June, but after that declaration the repayment was postponed. This is a good example that they are caught in a quagmire. Along with the false statement of Greek Prime Minister Tsipras, the doubts about repayments continued. One solution would be allowing Greek banks to purchase newly-issued government debt which would ease the payments of the government to the IMF.

A Post - Keynesian Analysis of The Greek Crisis

In June 8, Greek Finance Minister Varoufakis stated that Greek government could convince the public and could ask for permission to make reforms. He also declared that, they are not the only country that effected by the crisis in Europe. A lot of countries affected from the crisis and it is not true that the North of the Eurozone is hardworking, and the South is not. The crisis must be solved jointly. Later, in the first week of June, European Commission President Jean-Claude Juncker stated that, Greece's exit from the euro zone is out of discussion, but if Greece will not make reforms to improve public finances, so they "cannot remove the rabbit from the hat".

Alexis Tsipras government's bailout offer did not coincide with the insistent European leaders as they want Greece to carry out austerity policies. As leaders could not agree, in June 2015 the government decided to make a referendum in July 6. Greek people voted for selecting the rescue package to pay the debt to Troika¹⁰ about 1.6 billion euros. Voting for "yes" means austerity policies of the rescue package of the Europe leaders must be done, voting for "no" means, as Tsipras promised before the election, refusing the salary cuts and layoffs. Greek banks remained close until the referendum day. And the withdrawal limit from the banks was 60 Euros until 8 of July which made people attack to banks to withdraw their money. By this limit, the economic vitality that Greece need was harmed. According to the results announced by the Greek Ministry of Interior, 61.32 % said no and 38.68 % said yes (the participation ratio is 62.5 %). The results indicated that Greek people wanted the government to refuse the creditors' provision of the cash flows. Soon after the announcement of the results of the referendum and although the result was victory for Greek Finance Minister Yanis Varoufakis as he criticized the austerity policies severely, he resigned from his party. He expressed that, he heard, some of the Euro group meeting participants prefer his absence from the meetings. After his reassignment, bailout meetings and processes went issueless.

Although referendum results indicated that majority of Greek people did not want the austerity measures supported by Europe countries and also Tsipras promised not to implement austerity policies, Greek government confirmed the rescue package of 86 billion euros for three years in exchange for the austerity measures. With the help of the release of financial assistance, Greece could pay 3.2 billion euros of debt payments to ECB. German parliament also approved the third bailout with 439 yes and 119 no votes. But this time IMF is not involved to the financial aid package. Among the reforms demanded by creditors, as well as privatization, there are cuts in the pension's and defense budget, increase in revenue, structural reforms

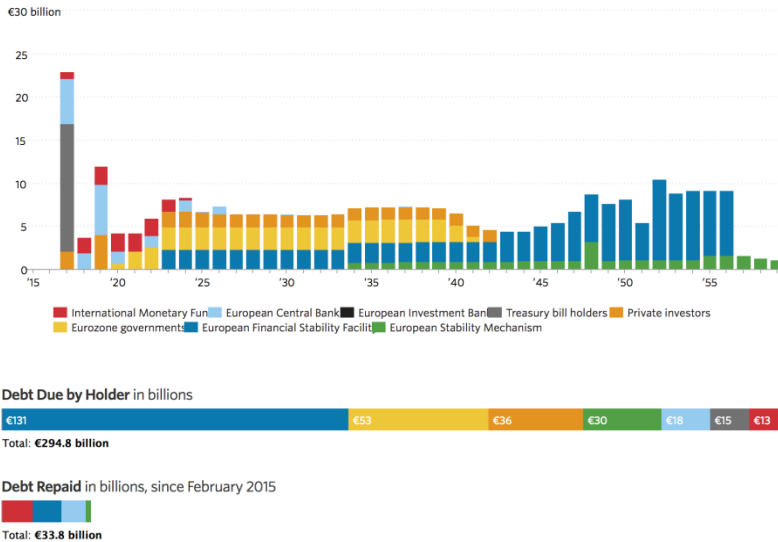
---

¹⁰ The European Commission (EC), the European Central Bank (ECB) and the International Monetary Fund (IMF) is called Troika.

about institutions and an increase in the wealth tax, and also the abolition of early retirement. In particular, the demand of the privatization of public enterprises makes Syriza worry about future. Under the agreement, ports, regional airports and the power transmission line operations will be open to privatization. In this regard, the Energy Minister Panos Skourletis expressed that they were looking for an alternative to the sale of energy companies.

There is no consensus about the method of payment but the debt repayments are in considerable amounts so that measures should be taken rapidly. The repayments that the government will have to do for years 2017-2059 are shown in figure 5 and almost all of the debt is in the form of euro.

Figure 5: Debt Repayments of Greece (2017-2059)

Source: Wall Street Journal, “Greece’s Debt Due: What Greece Owes When”

The effects of the package are uncertain but one thing is clear that Greece cannot repay the debt without the help of Eurozone.

2. The Post Keynesian Perspective and the Remedies for the Crisis

Euro is designed for reducing transaction costs and to accelerate the trade between Europe countries. However, using a single currency might cause countries to lose their independence in not only monetary policy and also exchange rate policy. Countries cannot devalue money, issue money and change interest rates. As these functions are abandoned, there must be an authority that fulfills the functions at community level. Also, member countries’ (can be classified as North and South countries) national income, industrialization ratio, rate of growth and growth models’ are different and

this was not taken into account while building Eurozone. Germany for instance had been adopting export-led growth while Southern European periphery and Ireland had been adopting credit-led growth model (Stockhammer, 2011).

The common currency provides advantages to the countries, especially in the context of trade between the countries. However, unlike many national central banks (stand-alone countries issue sovereign bonds in national currencies and the central bank is a lender of last resort in the bond market), in ECB the lender of last resort function is absent and ECB could not give liquidity to the banks they need. But after crisis in the Euro area, ECB's liquidity providing in government bond market was discussed¹¹ and the Eurozone member states deputy a mechanism for temporary fiscal backstop named the European Financial Stability Facility (EFSF) and the future European Stability Mechanism (ESM). EFSF and ESM are not a direct substitute for ECB and it is not a full guarantee that the cash ensured will always be convenient to pay out sovereign bondholders but they are a safeguard financial stability in Europe by providing financial assistance to the Eurozone countries¹² (De Grauwe, 2016).

EMU has a monetary pole (monetary policy is centralized), but it does not have a political pole (fiscal policy should also be centralized). Although strict controls exist through Maastrich criterias, the fiscal policies mostly left in countries' authorities. Following common monetary policy across countries, but following individual fiscal policies across countries triggered the crisis in Greece.

In 1997, Milton Friedman expressed that the United States is a good example of a common currency. Fiscal policies are different between states but there are minor differences. But according to him, in Europe, trade cannot be free like in US; policies cannot be that much close between the countries. This currency union is not an economic union; it is exactly a political union without a political pole.

ECB targets a sole interest rate for all countries but one size does not fit all. "Common interest rate, which for many countries was too low for domestic conditions, exacerbated problems and led to financing of governments with rising deficits by banks from countries with falling deficits. The result was growing differences in government debt, growth, and tax yields, which were a major cause of the sovereign debt crisis that is threatening the survival of the euro" (Kregel, 2012: 3). The euro system is established on the base of price stability. The prices and inflation rates

---

¹¹Many arguments formulated for being lender of last resort: risk of inflation, fiscal consequences, moral hazard, etc. For further information see De Grauwe (2016).

¹² For detailed information see <https://www.esm.europa.eu/efsf-overview>

converged but labor costs did not converge. When the members of a union are not economically homogeneous, there is a high possibility of experiencing imbalances across the union. To prevent the growing imbalances as in the Eurozone, union should have a clearing mechanism (Perez-Caldentey and Vernengo, 2012). Clearing mechanism implies reprocessing the balances from surplus to deficit countries in order to sustain the factors that drive aggregate demand. In this system, the creditor country involves into the system in a way such that it acts as a part of equilibrium mechanism and the burden should have shared between countries (Perez-Caldentey and Vernengo, 2012). This clearing mechanism could act like a stabilizer, as it proposes more balanced external accounts across the union, and enlarge the capacity of fiscal expansion. In this context, Bancor Money, proposed by Keynes, could be suitable for the European Monetary Union. The idea behind bancor money is simple. Countries hold accounts that act like reserves, namely gold in 20th century or possibly any foreign exchange reserves today. But they can borrow/lend from the International Clearing Union depending on their import/export performances. Keynes also argued that a self-correcting mechanism could be beneficial in the long run in order to avoid accumulation of credits or debits. (Klaffenböch, 2008)

In European Union the characteristics between countries are admissible. Sometimes the total foreign trade balance for the union gives deficit or surplus, but these are not chronic. Up to 2007, it did not take attendance that much but after the US subprime crisis as Germany and Austria had a higher current account surpluses, Spain and Greece experienced further deficits (Ireland experienced deficit although she had a surplus before the crisis.).

Germany is the most criticized country since she implemented mercantilist policies. After accepting euro as its currency, Germany cannot control the value of its currency either; she could not sterilize the US dollar which comes from trade. Therefore, exchange rate increased and exports were affected. The increase in the value of the euro pushed Germans to implement neo-mercantilist policies and assignment of wage (Lucarelli, 2011). German government aimed to reduce labor costs by threatening the employees, facilitating firing, decreasing the severance pay. As a result, labor costs in Germany decreased¹³. This is an important advantage for the

---

¹³ Germany's export performance cannot explained only by mercantilist policies. Sondermann(2014) showed overall productivity trend is mainly driven by manufacturing sector. Since 1970s, Germany has a strong and growing manufacturing sector that causes Germany's exports to increase, whereas countries like Greece and Portugal experienced a rapid decline in their productivity since 1970s, which is one of the important reasons behind the crisis in Greece (Sondermann, 2014).

country. By adopting wage restraint, large current account surpluses occurred. For this reason, an active coordination of wage policy was necessary for the zone. In the beginning of the monetary union, the design of the union was criticized by Keynesian economists. For instance, there was reliance on labor market flexibility but labor markets were complex and wages were not acting flexible as Keynes said. Wage adjustment can be seen a way to calm down the economic crisis. “Wage policy has to ensure that wages grow with productivity growth, that wage growth is consistent with price stability and with sustainable current account positions within the Eurozone” (Stockhammer, 2011: 5). This wage policy means wages must grow at higher rates in Germany than the countries which struggle with their deficits. Relatively lower wages in Germany yield an increase in international competitiveness and rising profitability, and caused higher net exports for Germany and hurt Greece (Goda et.al, 2017). If German wage policy does not change, similar crisis can be seen in the future.

“According to Mundell’s (1961) contribution to the optimal currency area (OCA)¹⁴ theory, focusing on “asymmetric shocks” and how either market mechanisms and/or policy responses might help to rebalance economies.” (Bibow, 2012, 14). Exchange rate arrangement is the simplest way to respond the shock. But this way is invalid in Eurozone so, wage and price flexibility can be used with an internal devaluation. Euroland’s external competitiveness is related to the euro exchange rate while internal competitiveness of EMU partners’ is related to the balancing positions through unit labor costs (Bibow, 2012).

As North countries of the Eurozone (for instance Germany) implemented mercantilist policies, South countries’ current account deteriorated. Current account balance can be simply written as:

$$\text{Private sector balance} + \text{Public sector balance} = \text{Current account balance} \quad (1)$$

As in equation (1), current account balance is divided into two parts: private and public sector. In the previous section, we have analyzed the problems of the public sector in detailedly. Now, through Kaleckian profit function and a Post Keynesian perspective, we will analyze the problems about private sector. Recall the Kalecki (2013) profit function:

$$\text{Profit} = I + C_k + (G - T) + NX + S_w \quad (2)$$

where I is investment, C_k is capitalist’s consumption, G is government spending, T is taxes, NX is net exports and S_w is worker’s savings. With no government, closed economy and assuming S_w is equal to zero, we get,

---

¹⁴ The optimal currency area theory claims that common wage arrangements and bargaining are needed to compete with asymmetric shocks.

$$\text{Profit} = I + Ck \quad (3)$$

It is clear from the above equations that, there is a direct relationship between investment and profits. Thus, when investment goes up, profits go up. In order to increase profits, investors would like to invest as much as they can, where investment decisions are made on the basis of expectations. Over a run of good times, safety margins decrease and this implies lower risks. Therefore, investors will continue to invest more and more. Profits and output will increase, but at the same time, the amount of debt will also increase. There is no instability at the beginning of this process, but eventually, tranquil times have to come to an end. At this point, individuals and firms realize that the economy is slowing down; therefore, they lower their investment level. The demand for capital assets will decline, profits and/or expected profits will decrease and, there will be a process of debt deflation, with the high level of indebtedness in the economy (Minsky, 1992).

If we look back to open economy Kaleckian profit function again, we can easily see that the government can increase profits by increasing government spending or decreasing taxes. Moreover, if net exports is positive and increasing in an economy, this would also help the economy to fix the debt problem, but if net exports is negative and if government does not intervene in the economy quickly this would increase the instability in the economy.

Furthermore, financial system and institutions play an important role in the overall economy. Especially today and in the 2000's, with more and more involvement of households, governments and international units, the system becomes a lot more complicated and integrated. By the help of financial innovations, the rules and regulations among European banking/financial system are bypassed. Even though the system is a lot more complex, investment continues to play the key role since the way to increase profits is to invest. As we explained above, higher investment yields higher debts. This profit-debt or income-debt process brings us to the three different economic units; hedge, speculative and Ponzi.

These three units are the Minsky's (1992, 6-7) categorization of financial positions. A hedge unit can fulfill all payment obligations by the income flow, a speculative unit can pay the interest but not the principal, and a Ponzi unit cannot even pay the interest rate. On tranquil times, the economy is usually on hedge units, but after some time, when something happens like an unexpected increase in the interest rates, a change in the monetary policy, or an external shock, the expectations turn into pessimistic and the economy starts to move from hedge to speculative to Ponzi finance. Most of the banks do not lend to Ponzi units since the debt level constantly

increases at this point. When the firms do not get any more loans, they either go default or sell their assets and the Ponzi units collapse, which yields a debt deflation and a crisis. This process is called as financial instability hypothesis.

We can also argue that another reason for the financial instability is the relationship between asset prices and bank credit. An increase in the profits or expected profits increases asset prices, which in turn increases the firm's capacity to borrow and invest. When investment increases, output and income increases too and profits go up. This process yields a boost in the amount of credit given because the firms want to invest more and banks face a lower risk and do not want to miss this opportunity. Thus, during the stable and tranquil times, banks start to create an unstable economy by lowering their safety margins. Therefore, when something disturbs the economy, this expansion stops and with the lower safety margins, the economy goes into crisis.

“Since the government cannot create euros but merely generate them by taxing the private sector, it must run a surplus sufficient to cover debt service and amortization if its guarantee to meet debt service is to be credible” (Kregel, 2012: 3). As long as they cannot borrow money from the ECB, fiscal surpluses in euros became important for repaying the debts. According to Kregel (2012), the current crisis is not a crisis of the euro; it is a crisis of Eurozone members' ability to fulfill the conditions for financing debt using fiscal policy tools.

While explaining financial instability hypothesis, Minsky considers the private sector. That is, there are borrowing firms and lending financial institutions. In the case of Eurozone, countries such as Germany and France acted like lending institutions, due to their developed economies and advanced financial markets, whereas countries like Greece and Spain acted as borrowing firms. Applying Minsky's view for EMU, member-states should be engaged in “Hedge” finance, but if it cannot do it, additional debt to the private sector should be supplied, since ECB cannot lend money. In the last case, the government would be experiencing “Ponzi” finance means that the country must be borrow to meet debt service.

As mentioned in the previous section, there have been lots of bailouts for Greece recovery but austerity policies were really expostulated by Greek people. In June 2015, the prime minister of Greece announced the referendum about the bailout conditions. The people were asked if they approve the conditions proposed by Juncker Commission, the ECB and the IMF. As a result of the referendum, the Greek people choose to reject the bailout conditions. After the referendum, the leftist government tried to end austerity, implement a development program, and actually believed that it

can modify the Eurozone system (Papadimitriou, 2016). However, the negotiations after the referendum between Greece and the Troika ended against the leftist government and they had to abandon the plan to end the austerity and accept the conditions determined by the Troika. The main proposals agreed by the two sides include more liberalization, more structural reforms, higher taxes and privatization of some public enterprises.

Minsky(1992) argues that, to control the economy in general, or to overcome an economic crisis, government must step in and pursue a policy such that boosts aggregate demand to increase consumption and make the technology more labor intensive. He suggests that developments in technology such as telecommunications or Internet caused heavy financial innovation and increase the vulnerability of economies (Beshenov and Rozmainsky, 2015). This developments and financial innovation made firms to take higher risks and unnecessary loans and eventually, they become insolvent. The result of this process is the crisis. Therefore, the reason of the crisis was the advanced capitalist structure of the economy, and thus, to prevent the crisis, these capitalist institutions must be improved.

Keynesian view argues that unemployment occurs in capitalist economies due to the lack of demand. Keynes suggests that wages and prices are not flexible and the system cannot fix itself, thus to solve the unemployment problem, government must step in and increase government expenditures to boost aggregate demand. Hyman Minsky goes a step further and proposes an employment of the last resort (ELR) program (Işık, 2009, 2012). In a Minskyian perspective, government plays an active role, performs as an organization which regulates the economic system (Vasconcelos, 2014). Minsky argued that there are different forms of big government, and he suggests that big government does not promote moral hazard. On the contrary, it limits bureaucratic discretion in social and political environment, and also encourages individual inventiveness and stimulates job practices (Tymoigne, 2008). The purpose of the program is to take anyone willing to work and provide a job to everyone independent of their skill levels. But one of the main problems of the Greek economy is the high unemployment rates. By November 2016, the unemployment rate in Greece is around 23% and moreover, the youth unemployment rate is around 45%. Implementing an ELR program would definitely decrease the unemployment rate and also help to increase aggregate demand. An ELR program can be considered as a direct job creation program that can be implemented by government and it can be considered as a complement to private sector employment. The program also offers a base wage to anyone to whom willing to work.

According to Post Keynesians, there are a lot of benefits of an ELR program. First of all, government can create jobs independent of workers'

location; hence many jobs can be created in rural areas, improving the conditions of these areas and lowers urban migration. Second, with this program, unemployment will be eliminated by direct job creation, not by boosting aggregate demand (Tcherneva, 2012). Solving the unemployment problem through direct job creation would both be faster and more feasible. Thirdly, as Tcherneva (2012) argues, this program acts like a buffer stock. When economy goes into recession, workers that lost their jobs could work according to this program and when economy recovers, they can go back to work for a private firm with a higher wage. In addition, this program offers jobs to the people with the lowest skills and lowest education among a society. Giving them a job through an ELR program helps to lower inequality among individuals and provide these workers with plausible life standards. Furthermore, employer of the last resort program does not compete with private sector and an ELR worker can be hired by private sector at a wage that is above the ELR wage. In this sense, ELR wage can act as a minimum wage. Since ELR program stabilizes wages at the bottom, it also helps stabilize prices (Tcherneva, 2012). Moreover, people who work in the ELR program could gain some useful skills that one can use in their future career (at higher paying private jobs). Therefore, ELR program is not only economically beneficial, but also socially valuable.

We have argued that an ELR program can be useful in many ways, but what about implementation and affordability of the program? Is it possible for governments to fund all these unemployed workers? Wray (2000) and Tcherneva (2012) suggest that the program can easily be affordable in sovereign currency nations. Wray (2000) argues that although an ELR type program might do a little harm on budget balance, there will not be much damage. He simply claims that government does not need any tax revenue or borrowing to spend its own money. Thus, by issuing money, the government can hire additional labor without having difficulty in its financing. Historically, a direct example of an ELR program cannot be found but Argentina implemented a program similar to ELR, called 'Jefes' in the year 2002. Total spending for the program was only about 1% of their GDP and approximately 5% of the total budget was assigned for the program (Kostzer, 2008).

As we all know, Greece does not have a sovereign currency and cannot print money whenever they want. They are highly dependent on ECB and they cannot implement their own monetary policy. As we discussed in previous chapters, this is actually one of the most important causes of the crisis. So, since they cannot print their own currency and since they are having one of the worst crises ever, how do we expect Greece to fund this program?

To implement the program, we would like to use the concept of geuro, first mentioned by Deutsche Bank's head of research, Thomas Mayer. Mayer argued that geuro could act as a collateral currency and help Greece for the shortage of Euro cash. Geuros should bear no interest and to prevent speculative attacks, should be convertible from euro to geuro only (Papadimitriou et.al, 2016). They can only be used in the domestic market, and furthermore, they cannot be used in private transactions. Since geuros cannot be used in private transactions, government can accept geuros as a tax payment from individuals and the private sector. Issuing geuros would be a fiscal decision; hence it would not interfere with the ECB monetary policy (Papadimitriou et.al, 2016). Basic purpose of issuing geuros is to provide more liquidity to government to stimulate the economy (create jobs) and build more confidence for private sector investments. Thus, the government can issue geuros to boost the aggregate demand through direct job creation and it also generates extra cash to implement the ELR program. Although the main problem in Greek economy is to create jobs and increase aggregate demand as soon as possible, the amount of geuro issued should be decided very carefully to avoid the risk of inflation.

Cost of an ELR program depends on the number of workers employed by the government. According to calculations of Antonopoulos, Adam, Kim, Masterson and Papadimitriou (2014) if Greece chooses to employ 550.000 workers through an ELR program, that would cost annually 7.5 billion euros. Papadimitriou et.al (2015) suggests that Greek government could pay 50% of beneficiaries of these jobs as geuro. Moreover, they also argue that government can also pay some part of the public worker's wages and social benefits as geuros. These geuros paid by government to individuals, would turn back into government as tax payments from individuals and private firms. The total tax revenue of Greek government is around 65 billion euros in 2015 according to the OECD (2016) report. Assuming that all forms of taxes can be paid in geuros and assuming that the government accepts 20% of all payments as geuros, a total of 13 billion geuros could be issued. It has been argued that the half of the cost of an ELR program could be paid by geuros, which equals to 3.75 billion. Depending on economic conditions, the government can also choose to issue 9.25 billion more geuros. If total income stays the same throughout the year, the geuros issued by government would disappear at the end of the year, and government would lose a maximum of 13 billion tax revenue. However, it is highly unlikely for income to stay the same as total employment increased by 550.000 workers. Therefore, we would expect an increase in the tax revenue compared to previous year. Thus, the loss of the government from tax revenue would be less than 13 billion, depending on the rate of increase in total income. Whereas losing some part of tax revenue would hurt government, an ELR program funded by geuros would

boost aggregate demand, help to decrease unemployment, stimulate the economy and helps private firms to increase their investment by providing extra liquidity to the non-financial sector. We also have to remind that ELR programme might not be a permanent program, when economy recovers (growth rates reach sufficient levels), the government can choose to turn back to previous economic policies.

Conclusion

There are a lot of determinants that have contributed to the crisis in Greece both endogenous and exogenous. The endogenous factors include the dynamics of the Greek economy itself, especially macroeconomic imbalances along with the credibility of the policies and the policy makers. The exogenous factors can be considered as the factors that depend on the Eurozone countries and the US subprime mortgage crisis. In this study, we tried to analyze these factors and argued that endogenous factors that include structural problems in Greece, such as fiscal deficits, government debt, current account balance and data inconsistency caused many problems and when they triggered with an exogenous factor, namely the subprime mortgage crisis that started in the USA, Greece experienced a severe debt crisis.

In this paper, we examined the reasons behind the Greek crisis and analyzed the crisis based on Minsky's financial instability hypothesis. Since Greece entered the union, due to the structural differences in member states economies, Greek economy heavily borrowed from other countries and for a long period of time, Greek economy has experienced a speculative finance, where the borrowers can only pay the interest on the bonds back. Then, when the subprime mortgage crisis spread Europe via banking system, both Greek government and firms went into a Ponzi scheme, and they could not even be able to pay the interest on bonds.

After the crisis, the austerity policies the Troika imposed on Greek economy provoked Greek society, and caused heavy social incidents, such as riots. The negotiations between Greece and creditors went on for a long time and in the end, Greece accepted the heavy conditions imposed by creditors. In this paper, we tried to show that, austerity policies are not the only solution to ongoing crisis in Greece. Instead of following these policies, Greek government can apply employer of the last resort program and can fix the economy in a faster and a healthier way.

References

- Antonopoulos, R., Adam, S., Kim, K., Masterson, T. and Papadimitriou D. B. (2014). Responding to the Unemployment Challenge: A Job Guarantee Proposal for Greece. *Levy Economics Institute of Bard College*.
- Artavanis, N., Morse, A. and Tsoutsoura, M. (2015). Tax evasion across industries: soft credit evidence from Greece. *National Bureau of Economic Research*, w21552.
- Beshenov, Sergey & Rozmainsky, Ivan, 2015. Hyman Minsky's financial instability hypothesis and the Greek debt crisis, *Russian Journal of Economics*, Elsevier, vol. 1(4), pages 419-438.
- Bibow, J. (2012). The euro debt crisis and Germany's euro trilemma. *Levy Economics Institute of Bard College Working Paper*, No. 721.
- De Grauwe, P. (2016). *Economics of Monetary Union*. United States of America: Oxford University Press.
- European Central Bank. (n.d.). Retrieved September 11, 2017, from <https://www.ecb.europa.eu/mopo/intro/objective/html/index.en.html>
- Goda, T., Onaran, Ö. and Stockhammer, E. (2017). Income inequality and wealth concentration in the recent crisis. *Development and Change*, 48(1), 3-27.
- Güngen, A. R. (2013). Devletin Finansallaşması: Avro Bölgesi Krizi ve Yunanistan Örneği. *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (1-2), 47-62.
- Harari, D. (2015). Greek debt crisis: Background and developments in 2015. *House of Commons Library Briefing*, No. 7114.
- <http://www.lisbon-treaty.org/wcm/the-lisbon-treaty/treaty-on-the-functioning-of-the-european-union-and-comments/part-3-union-policies-and-internal-actions/title-viii-economic-and-monetary-policy/chapter-1-economic-policy/390-article-122.html>
- https://europa.eu/european-union/sites/europaeu/files/docs/body/treaty_on_european_union_en.pdf
- <https://www.esm.europa.eu/efsf-overview>
- Işık, S. (2009). Tam İstihdam Ve Fiyat İstikrarı Kapsamında Neo-Liberal Yaklaşımlara Post-Keynesyen Karşı Duruşlar: Devletin Nihai İşveren Olma Rolü. *Ekonomik Yaklaşım*, 20(70), 61-88.

- Işık, S. (2012). Minsky's Public Employment Strategy Against Poverty. *AMME IDARESI DERGISI*, 45(2), 1-28.
- Kalecki, M. (2013). *Theory of economic dynamics* (Vol. 6). Routledge.
- Klaffenböch, P. (2008). Reforming the Global Financial Architecture: A Comparison of Different Proposals. Retrieved April 29, 2011, from Single Global Currency Association: <http://www.singleglobalcurrency.org/documents/DAREformingtheGlobalFinancialArchitecturehyper.pdf>
- Kostzer, D. (2008). Argentina: A case study on the Plan Jefes y Jefas de Hogar Desocupados, or the employment road to economic recovery. *Levy Economics Institute of Bard College Working Paper*, No. 534.
- Kouretas, G. P. and Vlamis, P. (2010). The Greek crisis: causes and implications. *Panoeconomicus*, 57(4), 391-404.
- Köse, Y. and Karabacak, H. (2011). Yunanistan ekonomik krizi: Nedenleri, etkileri ve alınan tedbirlere ilişkin bir değerlendirme. *Maliye Dergisi*, 160, 289-306.
- Kregel, J. (2012). Six Lessons from the Euro Crisis. *Levy Economics Institute of Bard College Policy Note*, No. 10.
- Lucarelli, B. (2011). German neomercantilism and the European sovereign debt crisis. *Journal of Post Keynesian Economics*, 34(2), 205-224.
- Makrydakis, S., Tzavalis, E. and Balfoussias, A. (1999). Policy regime changes and the long-run sustainability of fiscal policy: an application to Greece. *Economic Modelling*, 16(1), 71-86.
- Minsky, H. P. (1992) 'The financial instability hypothesis. *Levy Economics Institute of Bard College Working Paper*, No. 74.
- Mundell, R.A. (1961) A Theory of Optimum Currency Areas. *American Economic Review*, 51(4): 657-675.
- OECD (2016) Revenue Statistics <http://www.oecd.org/tax/tax-policy/revenue-statistics.htm>
- Oltheten, E., Pinteris, G. and Sougiannis, T. (2004). Greece in the European Union: policy lessons from two decades of membership. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 43(5), 774-806.
- Papadimitriou, D. B., Nikiforos, M. and Zezza, G. (2015). Greece: conditions and strategies for economic recovery. *Levy Economics Institute of Bard College Strategic Analysis*.

- Papadimitriou, D. B., Nikiforos, M., & Zezza, G. (2016). How long before growth and employment are restored in Greece? *Levy Economics Institute of Bard College Strategic Analysis*.
- Perez-Caldentey, E. and Vernengo, M. (2012). The Euro Imbalances and Financial Deregulation: A Post-Keynesian Interpretation of the European Debt Crisis. *Levy Economics Institute of Bard College Working Paper*, No. 702.
- Schneider, F. and Buehn, A. (2012). Shadow economies in highly developed OECD countries: what are the driving forces? *Institute for the study of labor Discussion Paper Series*, No. 6891.
- Sondermann, D. (2014). Productivity in the euro area: any evidence of convergence? *Empirical Economics*, 47(3), 999-1027.
- Stockhammer, E. (2011). Peripheral Europe's debt and German wages: the role of wage policy in the Euro area. *International Journal of Public Policy*, 7(1-3), 83-96.
- Tcherneva, P. R. (2012). Beyond full employment: the employer of last resort as an institution for change. *Levy Economics Institute of Bard College Working Paper*, No. 732.
- Treaty on European Union (Maastricht text), July 29, 1992, 1992 O.J. C 191/1
- Tymoigne, E. (2008). Minsky and Economic Policy: 'Keynesianism' All Over Again? *Levy Economics Institute of Bard College Working Paper*, No. 547
- Vasconcelos, D. D. S. (2014). Minsky on "Big Government". *Revista de Economia Política*, 34(1), 15-38.
- Wray, L. R. (2000). The employer of last resort approach to full employment. *Center for Full Employment and Price Stability Working Paper*, No. 9.

Toplumsal Dışlanmadan Vatandaşlık Tartışmalarına Suriyeli Kent Mültecileri

From Social Segregation to Debates of Citizenship: Syria Urban Refugees

Mim Sertaç TÜMTAŞ¹

Geliş tarihi: 25.04.2017, Kabul tarihi: 07.08.2017, Basım tarihi: 07.05.2018

Özet

2011 yılında Suriye’de başlayan iç savaş sonrasında, ülke nüfusunun yaklaşık ¼’ü can güvenliği endişesiyle, zorunlu olarak komşu ülkelere göç etmiştir. Bu ülkelerin başında ise Türkiye yer almıştır. Türkiye’nin uyguladığı “açık kapı” politikası nedeniyle, aradan geçen 6 yıllık bir sürede, kayıt dışılar ile birlikte, yaklaşık 3,5 milyon Suriyeli Türkiye’ye göç etmiştir. Ülkenin çok kültürlü sosyolojik yapısına kitlesel bir şekilde milyonlarca Suriyelinin girmesi, toplumsal kabul noktasında birtakım sorunların ortaya çıkmasına neden olmuşken, entegrasyon için yeterli çalışmalar yapılmadan, Suriyelilere vatandaşlık hakkının verilmesi, bu sorunların derinleşmesine neden olabilecektir. Bu çalışmada, yapılan saha araştırmaları üzerinden, Suriyeli kent mültecilerinin sorunlarına ve Türk vatandaşlığına bakışları tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Kent Mültecileri, Toplumsal Ayrışma, Suriye, Vatandaşlık*

Jel Kodları: *F22, J61, J70, K37, Z13*

Abstract

After the civil war that started in Syria in 2011, approximately ¼ of the population of the country was forced to migrate to the neighboring countries for fear of life safety. Turkey is at the head of these countries. Due to Turkey's "open door" policy, about 3.5 million Syrians migrated to Turkey, along with the unregistered ones, during the following six years. Since millions of Syrians have entered massively the multicultural sociological structure of the country, some problems have emerged at the point of social acceptance, because citizenship rights have been granted to Syrians before sufficient work has been done for integration. This situation may cause problems to deepen. In this study, the problems of Syrian urban refugees and the way of looking at Turkish citizenship will be discussed through the field surveys.

Key Words: *Urban Refugees, Social Segregation, Syria, Citizenship*

Jel Cods: *F22, J61, J70, K37, Z13*

---

¹ Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Yrd. Doç. Dr.
<https://orcid.org/0000-0002-6365-8876>
mimsertac@mehmetakif.edu.tr

Giriş

2011 yılında Ortadoğu'daki ülkeler genelinde "Arap Baharı" olarak adlandırılan süreç ile birlikte başlayan ve önceleri bir protesto gösterisi şeklinde algılanan Suriye'deki olaylar, iç savaş ile sonuçlanmıştır. Bu iç savaşa bağlı olarak milyonlarca sivil halk komşu ülkelere doğru, zorunlu ve kitlesel bir biçimde gç hareketine giriŐmiŐtir. Bu göçü alan ülkelerin başında ise hem en uzun sınır uzunluğu ve en çok sınır kapısının olması hem de Osmanlıdan gelen tarihsel birliktelikler nedeniyle, Türkiye yer almaktadır. 2017 yılı Mart ayı itibariyle Türkiye'deki Suriyeli mltecisi² sayısının üç milyonun üzerinde olduğu birçok kaynak tarafından belirtilmektedir.

Ülkenin çok kültürlü ve kimlikli sosyolojik yapısına kitlesel bir şekilde milyonlarca Suriyelinin girmesi, toplumsal kabul noktasında birtakım sorunların ortaya çıkmasına neden olmuşken, entegrasyon için yeterli çalışmalar yapılmadan Suriyelilere vatandaşlık hakkının verilmesi, bu sorunların derinleşmesine gerekçe oluŐturabilme potansiyelini de beraberinde getirmektedir. Bu çalışmada Suriye'deki savaştan dolayı Türkiye'ye göç etmek zorunda kalan Suriyeli mültecilerin maruz kaldıkları yoksulluk, toplumsal uyum ve dışlanma tartışmalarının yanı sıra Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına bakıŐlarına ilişkin tartışmalar yürütülecektir. Bu tartışmalar iki farklı saha araştırmasından elde edilen veriler üzerinden yapılacaktır. Bunlardan ilki Hatay ve Şanlıurfa illerinde yapılmıştır. Söz konusu araştırmada hem nicel hem de nitel araştırma yöntemleri birlikte kullanılmıştır. Nicel araştırmada 150 Suriyeli mülteciye yüz yüze görüşme yöntemi ile sosyal dışlanma ve mülteci emeğinin durumu konularında yarı yapılandırılmış anket uygulanmıştır. Nitel araştırmada ise 15 Suriyeli mülteci ile belirtilen konularda derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. İkinci araştırma ise Cumhurbaşkanı tarafından vatandaşlık mevzusu dillendirildikten sonra Mersin'de yaşayan Suriyeliler ile yapılmıştır. Bu araştırmada ise nitel araştırma yöntemi kullanılmış ve derinlemesine görüşme ile Suriyeli mültecilerin vatandaşlığa bakışları konusunda izlenimler elde edilmiştir.

1.1. Gç ve Mültecilik zerine Kısa Bir Tartışma

Gç, hem artan lçeği hem de dünya politikası üzerindeki artan etkisiyle son yıllarda uluslararası gündemde çok daha fazla tartıŐılır hale gelmiştir. Bu geliŐmelere, özellikle iletişim ve ulaŐımdaki devrim, insanların dünyanın diğer bölgelerindeki koŐullar ve fırsatlardan haberdar edilmesinin yanı sıra bu bölgelere daha kolay ulaşım imknının sağlanmasıyla yadsınamaz etkisi bulunmaktadır (Balı, 1997: 202).

---

² Bu çalışma boyunca, Suriye'deki iç savaş nedeniyle Türkiye'ye göç etmek zorunda kalanların tamamı mülteci olarak değerlendirilmiştir. İlgili tartışma metin içinde yapılmıştır.

Şüphesiz ki dünyadaki göçlerin çok büyük bir kısmı sosyo-ekonomik içerikli göçlerden oluşmaktadır. Lee'nin (1969: 285) itme-çekme modeli kapsamında kuramsallaştırdığı bu göç türünde daha iyi bir yaşam hayali göç kararının alınmasında temel belirleyici faktördür. Bunun akabinde ise yoğunluğu ve kitleliliğinden dolayı sığınmacı ve/veya mülteci göçü yer almaktadır. Chimni'nin (2009:12) de vurguladığı üzere, mültecilik ile sonuçlanan bu tarz göçleri sosyo-ekonomik içerikli göçlerden ayrı değerlendirmek gerekmektedir. Çünkü bu göçlerde, göç kararının alınmasında gönüllük esas değil, bir takım baskılar belirleyici olduğu için zorunlu göç kategorisi içinde tartışılması gerekmektedir. Zira Buz'un (2004:7) da belirttiği üzere, farklı büyüklükte ve farklı gerekçelerde de olsa her dönem var olagelmış olan bu tarz göçlerde, bireyler, baskı ve zulüm gördüğünden dolayı ülkelerinde yasayamaz hale gelmekte ve kendi ülkesini terk etmek zorunda kalarak güvenli bir ülke arayışına girmektedirler. Bu durum bir yönüyle Ravestein'in (1889:286) göç tartışmasına da atıf yapmaktadır. Yazarın "Laws of Migration" çalışmasında sözünü ettiği kötü veya baskıcı yasalar, ağır vergilendirme, kötü iklim şartları, sosyal çevre ve hatta zorlamalar göç akımlarını üretmiştir ve halen de üretmeye devam etmektedir.

Uluslararası göç hareketlerinin artarak sürmesine karşın, göçmen ve mültecilere karşı, toplumlar sınırlı bir "hoşgörü eşiğine" sahiptirler. Bu eşik, göçmen ve mülteci kabul eden toplumdaki ekonomik, sosyal ve kültürel koşullardan ve göçmenlerin kendilerinin doğasından etkilenmektedir. Genel olarak bakıldığında, göç karşıtı tutum ve yabancı düşmanlığı, ekonomik durgunluk ve yüksek işsizlik dönemlerinde artmakta; ekonomik gelişme dönemlerinde azalmaktadır. Hoşgörü seviyeleri, göç geleneği olmayan ülkelerde ve ev sahibi toplum ile etno-kültürel farklılığın fazla olduğu durumlarda da daha düşük seyir etmedir. Göçmen ve mültecilerin sayısı ve yoğunluğu da toplumsal kabul seviyelerini etkilemektedir. Örneğin, 1996'da artan düzeyde İspanyol göçüyle karşı karşıya olan Birleşik Devletler Kongresi, İngilizceyi Birleşik Devletlerin resmi dili ilan eden İngilizce Dil Geliştirme Yasası (English Language Empowerment Act), lehine oy kullanmıştır (Balı, 1997: 212). Türkiye'de de Suriyeli mültecilerin, sayılarının artması, toplumsal ve ekonomik hayatta belirgin olmaya başlamalarının akabinde gelişen tepkiler, Suriyelilere ait işyerlerinin tabelalarında yer alan Arapça yazıların yasaklanması ve Türkçe tabela zorunluluğu ile sonuçlanmıştır.

1.2. Türkiye'deki Suriyeli Kent Mültecileri³ Üzerine Kısa Bir Değerlendirme

2011 yılı Nisan ayında, Suriye'de yaşanan protesto olaylarının iç savaşa dönüşmesi akabinde, 22 milyonun üzerinde insanın yaşadığı Suriye'de nüfusun yarısından fazlası yerinden edilmiştir. Bu yerinden edilenlerin 5.020.470⁴ ülkesini terk ederek komşu ülkelere sığınmıştır. Sığınılan ülkelerin başında ise, 911 km ile en uzun sınır uzunluğu, en çok sınır kapısının olması ve de Osmanlı'dan gelen tarihsel birliktelikler nedeniyle, Türkiye gelmiştir. 29 Nisan 2011 tarihinde Hatay'ın Cilvegözü sınır kapısından 252 kişilik grupla başlayan, Suriye'den Türkiye'ye karşı kitlesel göç hareketi, savaş mağduru herkese kapılarının açık olduğunu belirten “açık kapı politikası” ile durmaksızın devam etmiş ve bugün sayısı 3 milyonu aşan bir mültecinin Türkiye'nin 7 bölgesine ve 81 iline yayılması ile sonuçlanmıştır.

Türkiye, ilk olarak 2011 yılı Nisan ayından itibaren ülkeye giriş yapan Suriyeli mültecileri, sınırdaki tutma politikası kapsamında, sınıra yakın noktalarda oluşturduğu barınma merkezlerinde tutmaya çalışmıştır. Bu bağlamda mültecilerin barınmaları için barınma merkezleri kurulmuştur. Tablo 1'den görüleceği gibi bu doğrultuda 10 ilde 23 barınma merkezi faaliyete geçirilmiştir.

27 Mart 2017 tarihi itibarıyla, kayıt dışı ile birlikte, sayıları 3 milyonu aşan Suriyeli mültecilerin 262.868'i tabloda yer alan illerdeki barınma merkezlerinde yaşamaktadır. Ülkemizin güney ve güneydoğusunda, Suriye-Türkiye sınırına yakın konumda bulunan bu 10 il arasında Şanlıurfa özellikle dikkat çekmektedir. Barınma merkezlerinde kalan Suriyeli mültecilerin %42,7'si bu ildedir. Söz konusu kamplarda, okul öncesi de dâhil olmak üzere, okul çağında olan bütün çocuklara eğitim hizmetleri verilmektedir. Ayrıca yine kamplarda sağlık hizmetleri de mevcuttur. Bunların yanında İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, “geçici koruma” kapsamındaki Suriyeliler için yetişkin eğitim merkezlerinin oluşturulduğunu ve bir mesleği olmayanlara, yeterli beceri kazandırılarak meslek sahibi olmalarına yardımcı olunduğunu ve bunların tüm geçici barınma merkezlerinde standart olduğunu belirtmektedir(www.goc.gov.tr). Şüphesiz

---

³ Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (UNHCR) 2000'li yıllarda kullandığı bir kavram olan Kent mültecileri, mültecilerin mekânsal yerleşimlerine vurgu yapmaktadır. Türkiye'de bulunan mültecilerin tamamına yakını kentsel mekânlarda yaşamlarını sürdürmektedir. Dolayısıyla mültecilerden kasıt aslında kent mültecileridir. Bu bağlamda da mülteciler kaynaklı sorunlar da aslında kentsel sorunlardır. Kent mülteçiliği konusunda daha ayrıntılı bilgi için bkzn. Kahya-Nizam (2016:338-341)

⁴ UNHCR'nin 23.03.2017 tarihli güncellemesine göre Suriye'den göç ederek komşu ülkelere sığınan mültecilerin %59,1'i Türkiye'ye, %20,1'i Lübnan'a, %13,1'i Ürdün'e, %4,7'si Irak'a, %2,4'ü Mısır'a ve %0,6'sı Kuzey Afrika'ya göç etmiştir (www.unhcr.org).

Toplumsal Dışlanmadan Vatandaşlık Tartışmalarına Suriyeli Kent ...

ki, kentsel yaşamda tutunabilmek ve toplumsal bütünleşmeyi yakalayabilmek açısından bu tarz uygulamalar, mültecilerin entegrasyonunu sağlayabilmek ve toplumsal kabul oranını arttırabilmek açısından son derece önemlidir.

Tablo 1: Barınma Merkezleri ve Mülteci Sayıları

HATAY	Altınözü Konteyner kenti	2.056	konteyner	8.100	Suriyeli	19.687 Kişi
	Yayladağı Konteyner kenti	776 konteyner 19 bölme		3.769	Suriyeli	
	Apaydın Konteyner kenti	1.181	konteyner	5.054	Suriyeli	
	Güveççi Çadır kenti	824	çadır	2.764	Suriyeli	
GAZİANTEP	İslahiye 1 Çadır kenti	1.586	çadır	7.336	Suriyeli	38.417 Kişi
	İslahiye 2 Çadır kenti	4.479	bölme	10.117	Suriyeli	
	Karkamış Çadır kenti	1.668	çadır	6.508	Suriyeli	
	Nizip 1 Çadır kenti	1.873	çadır	10.019	Suriyeli	
	Nizip 2 Konteyner kenti	922	konteyner	4.437	Suriyeli	
ŞANLIURFA	Ceylanpınar Çadır kenti	4.551	çadır	21.557	Suriyeli	112.374 Kişi
	Akçakale Çadır kenti	5.129	çadır	31.031	Suriyeli	
	Harran Konteyner kenti	2.000	konteyner	13.713	Suriyeli	
	Viranşehir Çadır kenti	3.938	çadır	15.146	Suriyeli	
	Suruç Çadır kenti	7.028	çadır	30.927	Suriyeli	
KİLİS	Öncüpınar Konteyner kenti	3.184	konteyner	15.665	Suriyeli	35.835 Kişi
	Elbeyli Beşiriye Konteyner kenti	3.572	konteyner	20.170	Suriyeli	
MARDİN	Midyat Çadır kenti	1.335	çadır	3.364	Suriyeli	4.978 Kişi
				1.614	Iraklı	
KAHRAMANMARAŞ	Merkez	5.008	konteyner	18.268	Suriyeli	23.917

	Konteynerkenti			5.649	Iraklı	Kişi
OSMANIYE	Cevdetiye Konteynerkenti	3.352	konteyner	-		7.301 Kişi
	<i>Osmaniye ilinde geçici olarak kiralık evde kalanlar</i>			7.301	Suriyeli	
ADIYAMAN	Merkez Çadırkenti	2.302	çadır	9.651	Suriyeli	9.651 Kişi
ADANA	Sarıçam Konteynerkenti	4.280	konteyner	-		555 Kişi
		91	çadır	555	Suriyeli	
MALATYA	Beydağı Konteynerkenti	1.977	konteyner	10.153	Suriyeli	10.153 Kişi

Kaynak: <https://www.afad.gov.tr/tr/2374/Barinma-Merkezlerinde-Son-Durum>

Barınma merkezlerinde kalanlar Türkiye'ye göç eden Suriyeli mültecilerin yaklaşık %9'una tekabül etmektedir.

Tablo 2'den görüleceği gibi, kamp dışında, Türkiye'nin 81 ilinde yaşayan Suriyeli mültecilerin sayısı 2017 Mart sonu itibariyle 2.969.669'a ulaşmıştır. Bu mültecilere de barınma merkezlerindeki gibi sağlık, eğitim imkânları devletçe sunulmaktayken, zaman zaman gıda yardımı da sağlanmaktadır.

Tablo 2: İllere Göre Türkiye'deki Suriyeli Nüfusu

İL SIRA	İLLER	KAYIT EDİLEN	NÜFUS	İL NÜFUSU İLE KARŞILAŞTIRMA YÜZDESİ	İL SIRA	İLLER	KAYIT EDİLEN	NÜFUS	İL NÜFUSU İLE KARŞILAŞTIRMA YÜZDESİ
	TOPLAM	2.969.669	79.814.871	3.72%		TOPLAM	2.969.669	79.814.871	3.72%
1	ADANA	150.795	2.201.670	6.85%	42	KAHRAMANMARAŞ	90.199	1.112.634	8.11%
2	ADİYAMAN	25.631	610.484	4.20%	43	KARABÜK	488	242.347	0.20%
3	AFYON	4.664	714.523	0.65%	44	KARAMAN	585	245.610	0.24%
4	AĞRI	916	542.255	0.17%	45	KARS	184	289.786	0.06%
5	AKSARAY	1.492	396.673	0.38%	46	KASTAMONU	944	376.945	0.25%
6	AMASYA	244	326.351	0.07%	47	KAYSERİ	58.938	1.358.980	4.34%
7	ANKARA	73.198	5.346.518	1.37%	48	KIRIKKALE	817	277.984	0.29%
8	ANTALYA	401	2.328.555	0.02%	49	KIRKLARELİ	2.127	351.684	0.60%
9	ARDAHAN	98	98.335	0.10%	50	KİRŞEHİR	873	229.975	0.38%
10	ARTVİN	40	168.068	0.02%	51	KİLİS	124.481	130.825	95.15%
11	AYDIN	7.994	1.068.260	0.75%	52	KOCAELİ	32.090	1.830.772	1.75%
12	BALIKESİR	2.176	1.196.176	0.18%	53	KONYA	73.445	2.161.303	3.40%
13	BARTIN	33	192.389	0.02%	54	KÜTAHYA	370	573.642	0.06%
14	BATMAN	19.706	576.899	3.42%	55	MALATYA	21.986	781.305	2.81%
15	BAYBURT	42	90.154	0.05%	56	MANİSA	6.700	1.396.945	0.48%
16	BİLECİK	557	218.297	0.26%	57	MARDİN	94.346	796.237	11.85%
17	BİNGÖL	703	269.560	0.26%	58	MERSİN	146.931	1.773.852	8.28%
18	BİTLİS	739	341.225	0.22%	59	MUĞLA	9.588	923.773	1.04%
19	BOLU	1.146	299.896	0.38%	60	MUŞ	858	406.501	0.21%
20	BURDUR	8.082	261.401	3.09%	61	NEVŞEHİR	6.607	290.895	2.27%
21	BURSA	106.893	2.901.396	3.68%	62	NİĞDE	3.424	351.468	0.97%
22	ÇANAKKALE	3.826	519.793	0.74%	63	ORDU	727	750.588	0.10%
23	ÇANKIRI	372	183.880	0.20%	64	OSMANİYE	43.773	522.175	8.38%
24	ÇORUM	1.890	527.863	0.36%	65	RİZE	662	331.048	0.20%
25	DENİZLİ	7.964	1.005.687	0.79%	66	SAKARYA	8.120	976.948	0.83%
26	DİYARBAKIR	29.771	1.673.119	1.78%	67	SAMSUN	4.303	1.295.927	0.33%
27	DÜZCE	627	370.371	0.17%	68	ŞİİRT	3.372	322.664	1.05%
28	EDİRNE	6.552	401.701	1.63%	69	SİNOP	82	205.478	0.04%
29	ELAZIĞ	5.861	578.789	1.01%	70	SİVAS	2.540	621.224	0.41%
30	ERZİNCAN	185	226.032	0.08%	71	ŞANLIURFA	420.532	1.940.627	21.67%
31	ERZURUM	689	762.021	0.09%	72	ŞIRNAK	14.416	483.788	2.98%
32	ESKİŞEHİR	2.508	844.842	0.30%	73	TEKİRDAĞ	6.484	972.875	0.67%
33	GAZİANTEP	329.670	1.974.244	16.70%	74	TOKAT	874	602.662	0.15%
34	GİRESUN	155	444.467	0.03%	75	TRABZON	2.223	779.379	0.29%
35	GÜMÜŞHANE	78	172.034	0.05%	76	TUNCELİ	89	82.193	0.11%
36	HAKKARİ	1.010	267.813	0.38%	77	UŞAK	1.341	358.736	0.37%
37	HATAY	384.024	1.555.165	24.69%	78	VAN	1.890	1.100.190	0.17%
38	İĞDIR	88	192.785	0.05%	79	YALOVA	2.904	241.665	1.20%
39	İSPARTA	6.409	427.324	1.50%	80	YOZGAT	3.352	421.041	0.80%
40	İSTANBUL	479.555	14.804.116	3.24%	81	ZONGULDAK	331	597.524	0.06%
41	İZMİR	108.889	4.223.545	2.58%					

Kaynak: http://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-koruma_363_378_4713_icerik

Yine Tablo 2'ye bakıldığında ülke nüfusu ile kıyaslandığında, Suriyeli sayısı ülke nüfusunun %3,72'sine tekabül etmekteyken, 11 ildeki (Adana, Adıyaman, Gaziantep, Hatay, Kahramanmaraş, Kayseri, Kilis, Mardin, Mersin, Osmaniye, Şanlıurfa) Suriyeli mülteci sayısı Türkiye ortalaması olan %3,72'nin üzerindedir. Özellikle İl nüfusu ile karşılaştırıldığında %95,15'inin Suriyeli olduğu Kilis, %24,69'unun Suriyeli olduğu Hatay, %21,67'sinin Suriyeli olduğu Şanlıurfa ve %16,7'sinin Suriyeli olduğu Gaziantep özellikle

dikkat çekmektedir. Bu kentlerin ortak noktası ise, Suriye'ye sınır kenti olmalarıdır.

Bunların dışında mülteci sayıları açısından bakıldığında ise 479.555 mülteciyi barındıran İstanbul, 420.532 mülteciyi barındıran Şanlıurfa, 384.024 mülteciyi barındıran Hatay ve 329.670 mülteciyi barındıran Gaziantep tabloda dikkat çekmektedir.

İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nce kayıt altına alınmış Suriyeli mültecilerin demografik verilerine bakıldığında, ise özellikle ilerleyen bölümlerde tartışılacağı gibi, Suriyeli mültecilerin Türk vatandaşlığına geçirilmesi akabinde Türkiye toplumsal yapısı açısından sorun teşkil edebilecek veriler ortaya çıkmaktadır. Zira Suriyeli mültecilerin %53,4'ü erkek, %46,6'sı kadındır. Bunun yanında gelenlerin 1.106.090'ı (%37,2) 15 yaşın altında çocuklardan oluşmaktayken, Suriyeli mültecilerin %60,74'ü aktif nüfus yani çalışma çağındaki nüfus aralığındadır. Şüphesiz ki bu veriler, ilerleyen bölümlerde tartışılacağı üzere, Türkiye'nin istihdam piyasası ve toplumsal yapısında ayrışma dinamiklerine ivme kazandırması açısından önem arz etmektedir.

1.3. Kavramsal Tartışmalar ve Suriyelilerin Türkiye'deki Hukuki Statüsü

Suriyelilerin Türkiye'ye zorunlu göçünün başladığı 2011 yılından itibaren, konuya ilişkin yürütülen tartışmalarda kavramsal bir muğlaklık söz konusu olmuştur. Bu bağlamda Türkiye'ye göç eden Suriyelilerden söz edilirken, göçmen, sığınmacı, mülteci, şartlı mülteci, geçici koruma gibi bir takım kavramlar birbirinin ikamesi olarak kullanılmıştır. Ancak kavramsal olarak bu tanımlamaların hepsi Suriye'den zorunlu olarak göç edenler için kullanılsa da, hiç biri bir birine tam olarak denk gelmemektedir. Bu noktada sözü edilen kavramlar hakkında açıklamalarda bulunduktan sonra Türkiye'deki Suriyelilerin hukuki statüsüne ilişkin bir tartışma yürütmek yerinde olacaktır.

Uluslararası göçlerde kavramsal olarak göçmen, sosyo-ekonomik gerekçelerle, daha iyi yaşam koşulları elde etmek için, bir ülkeden diğeri bir ülkeye doğru göç eden kişilere denk gelmektedir. Şüphesiz ki bu kavramsallaştırmada temel vurgu yer değıştiren kişilerin, göç kararını istemli olarak kendi iradesi ile vermesidir. Bir başka deyişle göçmen göç kararını alırken savaş, şiddet, ekolojik, siyasal vb. her türlü baskı unsurlarından bağımsız olarak göç etme kararını vermiştir. Dünya genelinde en yaygın göç türü sosyo-ekonomik içerikli göçler olduğu için dünyada her yıl milyonlarca insan göçmen statüsünde yer değıştirmektedir. Ülkeler genellikle sosyo-ekonomik göstergeleri doğrultusunda göçmen kabul edip etmeme konusunda kendileri karar vermektedirler. İkinci Dünya Savaşı sonrasında hızlı bir sanayileşme sürecine giren Avrupa'nın Türkiye gibi işgücü fazlası

bulunan ülkelerden, göçmen kabul etmesi bunun bir örneğini teşkil etmektedir.

Sığınmacı⁵ ise, etno-kültürel, inançsal, siyasal vb. kimliksel farklılıklardan dolayı, ülkesinde baskı hissedilen, ayrımcılık, dışlanma ve/veya şiddete maruz kalan veya kalma potansiyeli olduğu için, kendi ülkesini terk edip başka bir ülkeye zorunlu olarak göç ederek mülteci olmak için başvuruda bulunan insanlara denmektedir. Sığınmacı statüsünde olmak için temel nokta mültecilik talebinin bulunması ve bu talebin henüz sonuçlanmamış olmasıdır. Dolayısıyla sığınmacılık kalıcı bir durum değildir, mültecilik talebi sonuçlandıktan sonra sığınmacı statüsü sona ermektedir. Bugün dünya genelinde milyonlarca insan bir takım baskı ve şiddet olaylarından dolayı kendi ülkesinden kaçıp, sığınmacı olarak başka bir ülkede mülteci başvurularının sonuçlanmasını beklemektedirler.

Mültecilik, genel olarak yukarıda sayılan nedenlerden dolayı sığınmacılık başvurusu kabul edilenlere verilen hukuksal statüdür. Mülteciliğin hangi durumda uygulanacağı açıkça Mültecilerin Hukuki Statülerine İlişkin Sözleşmede bir başka deyişle 28 Temmuz 1951 tarihinde imzalanan Cenevre Sözleşmesinde belirtilmiştir⁶. Buna göre “1 Ocak 1951’den önce meydana gelen olaylar sonucunda ve ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen; yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen her şahsa uygulanacaktır.” Dolayısıyla mültecilik statüsü için haklı gerekçeler ile bireylerin ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden baskı ve zulüm göreceğinden korkması ve kendi ülkesini terk etmesi yeterli olmalıdır. Ancak Türkiye’de fiiliyatta durum böyle değildir. Zira, Türkiye 1951 yılında imzaladığı Cenevre sözleşmesini, 1961 yılında, 2 konuda şerh düşerek onaylamıştır. Bunlardan birincisi ile Türkiye, “Cenevre

---

⁵ 14.09.1994 tarihinde Bakanlar Kurulunca kabul edilip, 30.11.1994 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanan Türkiye’ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye’den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılar ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, Sığınmacıyı: “ırkı, dini, milliyeti, belirli bir toplumsal gruba üyeliği veya siyasi düşünceleri nedeniyle takibata uğrayacağından haklı olarak korktuğu için vatandaşı olduğu ülke dışında bulunan ve vatandaşı olduğu ülkenin himayesinden istifade edemeyen veya korkudan dolayı istifade etmek istemeyen ya da uyruğu yoksa ve önceden ikamet ettiği ülke dışında bulunuyorsa oraya dönmeyen veya korkusundan dolayı dönmek istemeyen yabancı” olarak tanımlamaktadır (www.kihbi.gov.tr).

⁶

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/KM_/d00/c002/km_00002024ss0053.pdf

SözleŐmesinin hićbir hükmü, mülteciye Türkiye’de Türk uyruklu kimselerin haklarından fazlasını sağladığı Őeklinde yorumlanamaz” diyerek kendisini bir Őekilde koruma altına almayı amaćlamıŐtır. Bir diğer Őerhte ise Türkiye, mülteci statüsünü coğrafı sınırlama ile kısıtlamıŐtır. Buna göre sadece Avrupa⁷ ülkelerinden gelen sığınmacıları, Türkiye mülteci olarak kabul edecektir. Dolayısıyla Avrupa lkeleri dıŐından gelenleri Türkiye mülteci olarak kabul etmeyecektir. Bu nedenle Suriye’den zorunlu olarak gć eden ć milyonun üzerinde insan, resmi olarak mülteci kabul edilmemektedir. Nitekim yaklaŐık 60 yıl ićinde, Türkiye sadece 43 kiŐiyi mülteci olarak kabul etmiŐtir (Erdoėan, 2015: 45).

Türkiye’nin Avrupa dıŐından gelenlere mülteci statüsü tanınaması, onlara karŐı bir sorumluluğu olmadığı anlamına gelmemektedir. Cenevre SözleŐmesinin 33. maddesine göre “Hićbir Taraf Devlet, bir mülteciyi, ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatı ya da özgürlüğü tehdit altında olacak ülkelerin sınırlarına, her ne Őekilde olursa olsun geri göndermeyecek veya iade etmeyecektir”. Bu “geri gnderilememe” ilkesinden dolayı da Türkiye, Avrupa kökenli olmayan mültecilere güvenli bir ćnc ülkeye yerleŐtirilene kadar ev sahipliği yapmaktadır (Kahya Nizam, 2016: 336). Bu bağlamda on binlerce kiŐi yaptığı mültecilik baŐvurusunun sonucunu, “Őartlı mülteci” olarak Türkiye’de beklemektedir.

Türkiye’de mülteciler konusunda 2013 yılında ćıkarılan 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nda yer verilen kavramlardan bir diėeri de “Gećici Koruma” statüsüdür. Gećici koruma statüsü, ilgili kanunun 91. maddesinde “lkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldıėı ülkeye geri dönemeyen, acil ve gećici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı gećen yabancılara gećici koruma saėlanabilir.” Őeklinde belirtilmiŐtir. Kanunun yine bu maddesinde, “Gećici Koruma”nın ićeriėinin daha sonra Bakanlar Kurulu tarafından ćıkarılacak yönetmelik ile belirleneceėi belirtilmiŐtir. Bu doėrultuda da 22 Ekim 2014 tarihinde Gećici Koruma Yönetmeliėi yürürlüėe girmiŐtir. Bu yönetmelikte

---

⁷ Avrupa ülkelerinden kastı, Avrupa Konseyine ye ülkelerdir.

⁸ Kavram, 11.04.2013 tarih ve 28615 sayı ile Resmi Gazetede yayımlanan 6458 Sayılı “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu” kapsamında Őu Őekilde tanımlanmıŐtır. “*Avrupa lkeleri dıŐında meydana gelen olaylar sebebiyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düŐüncelerinden dolayı Őlme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu ićin vatandaŐı olduğu ülkenin dıŐında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancuya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaŐadıėı ikamet ülkesinin dıŐında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kiŐiye stati belirleme iŐlemleri sonrasında Őartlı mülteci statsi verilir. ćnc ülkeye yerleŐtirilinceye kadar, Őartlı mültecinin Türkiye’de kalmasına iŐin verilir*”. Daha ayrıntılı bilgi ićin bknz. http://www.goc.gov.tr/files/files/goc_kanun.pdf

⁹ Uluslararası boyutta da karŐılıėı olan Gećici Koruma hususunda daha ayrıntılı bilgi ićin bknz. (Kaya ve Yılmaz Eren, 2015: 33-38)

3-f maddesinde “geçici koruma” kavramını şu şekilde açıklamıştır; “Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak veya bu kitlesel akın döneminde bireysel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen ve uluslararası koruma talebi bireysel olarak değerlendirmeye alınamayan yabancılara sağlanan koruma.” Türkiye’de geçici koruma statüsü özellikle Suriyeliler için uygulanmaktadır. Ancak bu statü geçici koruma süresinin muğlaklığı nedeniyle eleştirilmektedir. Zira yönetmelik süre tanımlamasında bulunmamakta ve geçici sürenin ne kadar olduğuna dair açıklama bulunmamaktadır. Bu durum mültecilere dair yapılan araştırma ve çalışmalarda¹⁰ da, mülteciler tarafından da şikâyet konusu edilmektedir. Geçici koruma vurgusunun misafirlik ve kalıcı olmama anlamına geldiği ve bunun kendileri için muğlak bir durum, belirsizlikle dolu bir gelecek anlamına geldiği belirtilmektedir.

Her ne kadar geçici koruma yönetmeliği süre ile ilgili olarak belirsiz olsa da 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu’nun¹¹ 11. maddesi bu belirsizliği kısmen de olsa ortadan kaldırmaktadır. Zira yasanın 11. maddesine göre “Türk vatandaşlığını kazanmak isteyen yabancılarda; “başvuru tarihinden geriye doğru Türkiye’de kesintisiz beş yıl ikamet etmek” şartı aranmaktadır. Dolayısıyla Türkiye’de 5 yıl “geçici koruma” altında ikamet eden Suriyeli mülteciler T.C. Vatandaşlığına başvurabileceklerdir. Nitekim, 2016 yılı Temmuz ayında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın “Suriyeli sığınmacılara vatandaşlık verilebileceğini ve İçişleri Bakanlığının bu konuyla ilgili çalışma yürüttüğünü” belirtmesinin akabinde, 5901 sayılı kanunun 11. maddesindeki şartları sağlayanlara vatandaşlık verilmeye başlanmıştır.

Çalışmanın bu bölümünde saha araştırmalarından elde edilen bulgular üzerinden, genel olarak Suriyeli mültecilerin Türkiye’deki yaşamları ve gündelik yaşamda karşılaştıkları sosyo-ekonomik sorunlara dair tartışmalar yapıldıktan sonra vatandaşlık hususunda yapılan derinlemesine görüşmeler paylaşılacaktır.

1.4. Araştırmalar Hakkında

Araştırmalardan ilki Hatay ve Şanlıurfa illerinde yapılmıştır. Söz konusu araştırmada hem nicel hem de nitel araştırma yöntemleri birlikte kullanılmıştır. Nicel araştırmada 150 Suriyeli mülteciye yüz yüze görüşme yöntemi ile toplumsal dışlanma ve mülteci emeğinin durumu konularında yarı yapılandırılmış anket uygulanmıştır. Nitel araştırmada ise 15 Suriyeli mülteci ile belirtilen konularda derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. İkinci araştırma ise Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından vatandaşlık mevzusu dillendirildikten sonra Mersin’de yaşayan Suriyeli mülteciler ile yapılmıştır. Bu araştırmada ise sadece nitel araştırma yöntemi kullanılmış ve

---

¹⁰ Bknz. (Kahya Nizam, 2016:337) ve (Erdoğan, 2015:55).

¹¹ Daha ayrıntılı bilgi için bknz. <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5901.html>

toplamda 30 Suriyeli mültecisi ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Bu araştırmada ise Suriyeli mültecilerin Türk vatandaşlığına bakışları konusunda izlenimler elde edilmiştir.

Demografik Bilgiler

Araştırma sonuçlarındaki ilk olarak nicel araştırma grubunun demografik özelliklerine yer verilmektedir. Buna göre araştırma grubunun %60'ının erkek, %40'ının kadın olduğu; %23,1'inin 18-24 yaş grubunda, %21,2'si 1 25-34 yaş grubunda, %25'i 35-44 yaş grubunda, %17,3' 45-54 yaş grubunda, %13,5'i ise 55 ve üzeri yaş grubunda yer aldığı; %84,2'sinin evli, %15,8'inin bekar olduğu; %40'ının okuyazar olmadığı, %13' diplomasız okuyazar olduğu, %26'sının ilkokul, %11'inin ortaokul, %8'inin lise, %2'sinin niversite eğitim aldığı bulgulanmıştır.

Bilindiği gibi ülkelerindeki protesto gösterileri iç savaşa dönünce, Suriyeli mülteciler, hazırlıksız ve birikimsiz bir Şekilde zorunlu olarak g etmişlerdir. Bu bağlamda da Suriyeli mültecilerin %96,2'si sınırdan yürüyerek, pasaportsuz olarak Türkiye'ye geçtiklerini belirtmiş, buna karşın sadece %3,8'i pasaport kontrolünden geçerek, araçlarıyla Türkiye'ye ulaşmıştır. Dolayısıyla mültecilerin tamamına yakını yürüyerek kitlesel bir Şekilde Türkiye'ye göç etmiştir.

Bu g sürecinde önemli bir bulgu da, mültecilerin ağ iliŐkilerinden faydalanarak mı, Şu an yaŐadıkları kente geldikleri, yani gn zincirleme boyutunun olup olmadığıdır. Bu bağlamda araştırma grubuna bakıldığında %23,5'i daha önce gelen tanıldıklarıyla irtibata geçerek, Türkiye'de Şu an yaŐadıkları yere geldiklerini belirtmiştir. Bu veri mültecilerin geldikleri yerde dayanışma ilişkisi içerisinde olup olmayacakları noktasında önem arz etmektedir. Nitekim daha önce gelen tanıldıklarıyla irtibata geçerek, Türkiye'ye göç eden %23,5'in tamamı, Türkiye'ye geldikleri ilk andan itibaren bu tarz bir dayanıŐmanın varlığından söz etmişlerdir. Bu dayanışma mülteciler açısından ilk etapta geldikleri yerde tutunabilmek açısından yadsınamaz derecede önemlidir. Bu noktada mültecilerin “neden Türkiye'yi tercih ettikleri” sorusu akla gelmektedir. Buna göre Suriyelilerin %36,5'i Türkiye'nin coğrafik konum açısından Suriye'ye yakınlığı nedeniyle tercih ettiklerini, %40'ı Türkiye halkları ile etno-kültürel yakınlıkları oldukları için, %23,5'i ise daha önce gelen yakınlarının telkinleriyle Türkiye'ye göç ettiklerini belirtmişlerdir.

Suriyeli mültecilerin Türkiye'ye geldikten sonra, kamp dışında kalanların yaŐadıkları en önemli sorunlardan biri de barınmadır. Bu bağlamda barınma sorununu zmek için birçok aile aynı hanede birlikte yaŐama yolunu seçebilmektedir. Bu kapsamda araştırma grubuna bakıldığında %74,1'i hanede yaşayan aile sayısını bir olarak belirtmişken, %23,9'u iki ve %2'si ise 3 ailenin aynı hanede birlikte yaŐadıđını bildirmiştir. Bu doğrultuda hanede

yaşayan kişi sayısına bakıldığında %24'ü 5 kişiye kadar olan ailelerken, %28'i 6- 8 kişi, %37'si 9-11 kişi ve %11'i 12 ve üzeri kişi olarak hanede yaşayan kişi sayısını bildirmiştir. Bu noktada araştırma grubunda birden çok ailenin aynı evde oturması aslında asıl tartışma konularında birini ortaya koymaktadır. Zira hanesinde birden fazla aile bulunanların tamamı ailelerin yeterli geliri olmaması nedeniyle birden çok ailenin aynı evde kaldığını aktarmıştır. Bu veri mülteci yoksulluğuna vurgu yapması açısından önemlidir. Bu kapsamda yoksulluğun en temel nedenlerinden biri olan istihdam noksanlığına odaklanmak, mültecilerin Türkiye'de çalışmak için iş bulup bulmadığına bakmak yerinde olacaktır. Buna göre Suriyeli mültecilerin %73,1'i Türkiye'de herhangi bir işte çalışmadığını belirtmişken, çalışanların tamamı ise hamal, hurdacı, inşaat işçisi, simit satıcısı gibi enformel işlerde, güvencesiz bir şekilde çalışmaktadır. Çalışmayanların çalışmama nedenlerine bakıldığında, ev kadınlarının ev içi sorumlulukları nedeniyle, geriye kalanların ise iş bulamadıkları gerekçesi ile çalışmadıkları görülmektedir. Nitekim İnsani Gelişme Vakfı (İNGEV) ve IPSOS Araştırmalar Enstitüsü tarafından Türkiye'deki Suriyeli mültecilerle ilgili yapılan araştırma sonuçlarında¹² da mülteci kadınların yaklaşık 3/4'ünün ne çalıştığı ne de iş aradığı sonucuna ulaşılmıştır.

Bilindiği gibi Türkiye'de yaşayan yabancı uyruklu kişilerin çalışmaları için çalışma iznine ihtiyaçları bulunmaktadır. Bu bağlamda araştırma grubuna bakıldığında Suriyeli mültecilerden herhangi bir işte çalışanların hiçbirinin çalışma izni bulunmamaktadır. Bu durum devletin Suriyeliler için uygulamada yarattığı esneklik ile de ilişkilidir. Çalışanlar açısından hali hazırda çalıştıkları işi nasıl bulduğu mültecilerin ağ türü, zincirleme ilişkilerinin bulunup bulunmadığı noktasında önem kazanmaktadır. Buna göre çalıştığını belirtenlerin 2/3'ü şu an çalıştığı işi kendi çabalarıyla bulduğunu belirtirken, 1/3'ü ise eş, dost ve tanıdıkların yönlendirmeleriyle bulduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla mültecilerin 1/3'ünün iş bulabilme konusunda dayanışma ilişkilerinin mevcut olduğunu belirtmek mümkündür. Hatırlanacağı üzere, daha önce gelen tanıdıklarıyla irtibata geçerek, Türkiye'ye göç eden %23,5'in tamamı, Türkiye'ye geldikleri ilk andan itibaren dayanışma içerisinde olduklarını belirtmişlerdi. İstihdam piyasanda dayanışma ilişkisi oranının %33'lere çıktığı bu son veri ile görülmektedir. Bu bağlamda mültecilerin kimliğe/kökene bağlı birliktelikleri olduğu konusunda da gösterge olabilmektedir. Bu durum, uluslararası yazında sıklıkla vurgulandığı gibi, mültecilerin ayrışma ve dışlanma dinamiklerinin etkisi ile içe kapanma durumu ile de ilişkilendirilebilir.

Suriyeli kent mültecilerinin Türkiye'de karşılaştıkları en önemli sorunlardan biri de, tüm dünyadaki mültecilerin karşılaştığı sorunlarda

---

¹² İlgili araştırma mülteci nüfusunun %79'unu barındıran 10 ilde yapılmıştır. Ayrıntılar için bknz. <http://ingev.org/wp-content/uploads/2017/07/Multeci-Hayatlar-Monitorü.pdf>

olduğu gibi, istihdam piyasasında ayrımcılığa maruz kalmaları yani emek sömürüsü yaşamalarıdır. Bu bağlamda mültecilerden herhangi bir işte çalışanlara sorulan çalışma süresi sorusu bu savı onamaktadır. Zira mülteciler, ortalama olarak günlük 12 saat çalışma süreleri olduğunu belirtmişlerdir. Suriye'deki çalışma süresi ile kıyaslandığında mülteciler ortalama olarak 3 saat daha fazla çalıştıklarını aktarmaktadırlar. Günde 12 saat çalışma durumunun olağan bir durum olmadığı aşıkardır. Çünkü Türkiye'de 4857 Sayılı İş Kanunu'na¹³ göre haftalık çalışma süresi 45 saat ile sınırlanmış olup, bunun fazlası fazla mesai olarak ücretlendirilmek zorundadır. Bu kapsamda derinlemesine görüşmelerde, Suriyeli mültecilerden çalışanların tamamı kendilerinin fazla mesai yaptıklarını ve bunun hiçbir şekilde ücretlendirilmediğini vurgulamışlardır. Türk Vatandaşı çalışma arkadaşlarının ise bu şartlar altında çalışmadığını, çalışma sürelerinin dışındaki çalışmalarının mesai ücreti karşılığında yapıldığını aktarmışlardır. Dolayısıyla çalışma şartları açısından Türk Vatandaşlarına göre çok daha kötü şartlarda çalıştıklarını belirtmişlerdir. Bu durum İnsani Gelişme Vakfı (İNGEV) ve IPSOS Araştırmalar Enstitüsü'nün raporunda da vurgulanmıştır. İlgili araştırma sonuçlarına göre Suriyelilerin % 70'i çalışma koşullarını buradaki halka göre çok daha kötü yanıtı vermiştir.

Bu ayrımcılığın bir diğer yansıması da ücretler üzerinde belirginleşmektedir. Buna göre çalışan Suriyeli kent mültecilerinin %7'si Türk Vatandaşları ile aynı maaşı aldığını belirtmişken, %93'ü daha düşük maaşla çalıştığını belirtmiştir. Düşük maaşla çalıştırılan Suriyeliler bunun nedeninin savaş mağduru insanların yaşamlarını sürdürmek için çalışmak zorunda olmalarına ve muhtaç oldukları ve ne olursa olsun karınlarını doyurmak için çalışmak zorunda olmalarına bağlamaktadırlar. Dolayısıyla Türkiye'deki işverenlerin Suriyelilerin mağduriyetini suüstimal ettiklerini ve kendilerine Türk Vatandaşlarına göre daha düşük ücret ödediklerini düşünmektedirler. Bu durum derinlemesine görüşmelerde de sıklıkla vurgulanmıştır.

“Amir 32 yaşında, 3 çocuğu var, karısı bazen evlere temizliğe gidiyor, bir temizlik firması bazen çağırıyor karısını, Amir berberde çalışıyor, Suriye'de de berberlik yapıyormuş, iç savaş çıkmadan kendi dükkanını yeni açmış, en çok da bu onu üzüyormuş, çocukluktan beri hayali kendi berber dükkanını açmakmış, açtıktan 14 ay sonra kenti terk etmek zorunda kalmış, şimdi Hatay'da yaşıyor, iş bulması zor olmamış, ‘çünkü elimde mesleğim vardı’ diyor, berberde kazandığı yetmiyor, çünkü Türk usta ile aynı işi yapmasına rağmen aynı parayı almıyor, Türk usta yaptığı tıraş başına para alırken, Amir düşük yevmiye ile çalışıyor ama başka çaresi yokmuş, çalışmaya mecbur, daha iyi kazanacağı bir yerde yaşamak istiyor...”

---

¹³ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4857.html>

Suriyeli kent mültecilerinin fazla çalışma ve maaş adaletsizliğinin dışında, maaşlarının ödenmesi noktasında da bir takım sorunlar ile karşılaşmaktadırlar. Bu duruma maruz kalanlar araştırma grubunun %27'sine tekabül etmektedir.¹⁴ Bu sorun derinlemesine görüşmelerde de dillendirilmiştir.

“Jamal Şanlıurfa’da yaşıyor, 5 yıl önce Türkiye’ye gelmiş, 29 yaşında, evli 2 çocuğu var, çocuklarının ikisi de Türkiye’de doğmuş, karısı çalışmıyor, çocuklara bakıyor, bakliyat satan bir dükkanda 3 Türk ile birlikte çalışıyor, Türkler 1200 lira alırken, Jamal 900 liraya çalışıyor ama onu da doğru düzgün alamıyor, 3 ayda sadece 600 lira alabilmiş işyerinden, başka bir iş bulsam hemen giderim diyor, ama burada bu şartlar altında bile bu işi yapacak bir sürü Suriyeli varken, başka bir iş nerden bulacağım düşüncesiyle gitmiyor....”

Mülteci emeğinin sömürülmesinin temel sonuçlarından biri de hane aylık gelirine yansımaktadır. Suriyeli kent mültecilerinin %38,4’ü ailede tüm çalışanlar dâhil aylık gelirlerinin 0-500 TL arasında, %42,3’ü 501-800 TL arasında ve %19,3’ü 801-1000 TL arasında olduğunu belirtmiştir. Başka bir deyişle araştırma grubunda yer alan Suriyeli mültecilerin tamamının hane aylık geliri Türkiye’deki asgari ücretin altındadır. Üstelik bu hane aylık gelirini elde edebilmek için %65,4’ü, eş, çocuklar, anne, baba, kardeşler dâhil birden fazla kişi ile kentlerde çalışmaktadır. Aslında bütün bu ekonomik göstergelerin nihai sonucu gelirin harcamaları karşılamaya yetip yetmediğidir. Bu bağlamda araştırma grubuna bakıldığında Suriyeli mültecilerin tamamı gelirlerinin harcamalarını karşılamaya yetmediğini belirtmektedir. Bu noktada geçinememe durumu karşısında dışarıdan destek görme ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Suriyeli mültecilerin sadece %6’sı dışarıdan destek gördüklerini ve Belediye ve STK’lardan gıda desteği aldıklarını belirtmişlerdir. Dolayısıyla yoksulluk ve yoksunluk girdabında debelenip duran mültecilerin, Türkiye toplumsal yapısında, yoksulluk-suç ilişkiseliliği kapsamında, gelecekte asayiş vb. olaylar ile gündeme gelme ihtimali bulunmaktadır. Böyle bir durum, suç ve kimlik ilişkisi kapsamında, toplumsal çatışma potansiyelini de kapsayabilecek sosyal ayrışma ve dışlanma dinamiklerini harekete geçirebilecektir¹⁵.

---

¹⁴ Doç. Dr. Fuat Man’ın 2015 yılında Şanlıurfa’da yaptığı araştırma sonuçlarında da benzer eğilimler ortaya çıkmıştır. Araştırma sonuçlarına göre Suriyeli mülteci işçiler maaş ve çalışma şartları dışında, ücretlerin zamanında ödenmesi, hakaret, ayrımcılığa maruz kalma gibi birtakım sıkıntılar yaşamaktadırlar. Daha ayrıntılı bilgi için bknz. Man (2016).

¹⁵ Şüphesiz ki etno-kültürel farklılık ve/veya işgücü piyasasında kimliğe ve kökene dayalı birlikelikler başlı başına sosyal ayrışma ve dışlanmalar için gerekçe oluşturabilmekteyken, burada sözü edilen potansiyel, ayrışma ve dışlanma dinamiklerini kuvvetlendirme eğilimidir. Daha ayrıntılı bilgi için bknz. Tümtaş (2012), Gül ve Ergun (2016)

Sosyal Dışlanma ve Vatandaşlık Tartışmaları¹⁶

Bu bağlamda Suriyeli mültecilerinin yerleştikleri kentlerde herhangi bir ayrımcılığa maruz kaldınız mı sorusu sosyo-mekansal olarak Suriyeli mültecilerin dışlanmaya maruz kalıp kalmadıkları tartışmasına olanak vermesi açısından önemlidir. Buna göre Suriyeli mültecilerin %45,8'i Türkiye'de ayrımcılığa uğradığını düşünmektedir¹⁷. Bu durum, İnsani Gelişme Vakfı (İNGEV) ve IPSOS Araştırmalar Enstitüsü'nün araştırmasında da bulgulanmıştır. Mülteci nüfusunun %79'unu barındıran 10 ilde yapılan araştırmanın sonuçlarına göre Suriyeli mültecilerin yaklaşık % 45'i ayrımcılığa uğruyorum, dışlanıyorum yanıtı vermiştir.

Ayrımcılığa uğrayanların 1/3'ü Suriyeli oldukları yani etno-kültürel ya da inançsal kimlikleri nedeniyle ayrımcılığa uğradığını, 2/3'ü ise işverenler tarafından daha ucuza çalıştırıldıkları için ve Türkiyelilerden daha ucuza iş yaptıklarından dolayı da iş ortamında iş arkadaşları tarafından ayrımcılığa uğradıklarını bildirmişlerdir. Zira Türkiyeli işçiler kendilerinden daha ucuza iş yapan Suriyeli mültecilere, kendi kazançlarını da düşürdükleri gerekçesi ile tepkisel davranmaktadır. Çünkü özellikle Suriyeli mültecilerin yoğunlaştığı vasıfsız işlerdeki işgücü piyasasında olan rekabet daha düşük ücret üzerinden iş yapmak üzerinedir.¹⁸ Bütün bu söylenenler derinlemesine görüşmelerde de vurgulanan sorunlar arasında yer almaktadır.

“Omar 38 yaşında, Mersin'de yaşıyor, 4 çocuk babası inşaatta kalıpcı, yevmiyeli çalışıyor, taşerona bağlı olarak, eşi çalışmıyor, çocukları okula gidiyor, inşaatta o ve diğer Suriyeliler Türkiyelilere göre daha düşük yevmiye alıyor ve sigortasız çalışıyorlar, inşaatta kimsenin yapmak istemediği işleri bize

---

¹⁶ Vatandaşlık tartışmalarına ait, Mersin'de yapılan derinlemesine görüşme bulguları, yazar tarafından 17-19 Şubat 2017 tarihlerinde “Geçmişten Günümüze Göç” Konulu VII. Uluslararası Canik Sempozyumunda "Komşuluktan Vatandaşlığa Göç: Suriyeli Mülteciler" başlığı altında bildiri olarak sunulmuştur.

¹⁷ Belirtilen toplumsal ayrışmaların, kentlerde gerilim üreten bir yapıya neden olabildiği, özellikle yüksek oranda mülteci barındıran kentlerde, mülteciler ve yerlilerin, değişik gerekçeler ile ortaya çıkmakla birlikte, hızlı etnik temellere oturabilen çatışmalara girebildiği bir zemin doğmuştur. Önceleri münferitmış gibi görülen ve tek bir örnekmiş gibi kamuoyuna yansıtılan olaylar zaman içinde farklı mekanlarda ve farklı boyutlarda yaşanarak ivme kazanmıştır. İzmir Torbalı (www.aa.com.tr), Mersin Akdeniz (www.milliyet.com.tr), Konya Beyşehir (www.bbc.com), Adana Yüreğir (www.cnnturk.com) İstanbul Başakşehir (www.hurriyet.com.tr), Denizli Sarayköy (www.haberturk.com) örneklerinde olduğu gibi Suriyeli mülteciler ile Türk vatandaşları arasında ölümlere varan çatışmalar yaşanmıştır.

¹⁸ Suriyeli istihdamının artması ve bunun istihdam piyasasında yarattığı olumsuz etkiler Dünya Bankasının Ağustos 2015'te yayınladığı “The Impact of Syrian Refugees on the Turkish Labor Market” adlı raporda da vurgulanmıştır. Rapora göre Suriyeli kent mültecilerinin Türkiyeli işçilerin yerini aldığı, bunun da özellikle enformel sektörlerde ve kadın işçiler üzerinde belirginleştiği, bu bağlamda da ücretlerde düşüşe neden olduğu belirtilmiştir. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Del Carpio and Wagner (2015)

yaptırıyorlar diyor. Ben yine Türkçe öğrendim, Türkçe bilmeyen Suriyelilere çok daha kötü davranıyorlar, çünkü bazen söylenenleri anlamıyorlar, dil farklılığı nedeniyle sanki aptalmışlar gibi davranıyorlar onlara diyor. Türk Vatandaşı olmayı istiyor, çünkü hem Türkiyelilerin sahip olduğu çalışma haklarına sahip olacak hem de pasaportuna, Omara göre bu da demek ki daha iyi yaşam koşulları ve seyahat özgürlüğü...”

Görüldüğü gibi mültecilerin ayrımcılığa uğradıklarını düşünme gerekçelerinden biri de, farklı etno-kültürel kimliğe sahip olmalarıdır. Bu bağlamda Suriyeli mültecilerin ayrımcılığa engel olabileceğini düşündükleri önemli faktörlerden biri de vatandaşlıktır. Araştırma grubuna bakıldığında Suriyeli mültecilerin $\frac{3}{4}$ 'ü Türk Vatandaşlığına geçmek istemektedir. Yine İnsani Gelişme Vakfı (İNGEV) ve IPSOS Araştırmalar Enstitüsü'nün raporunda da Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin % 74'ünün Türk vatandaşlığı istediği, bu oranın 15-17 yaş grubunda ise % 80'e kadar çıktığı vurgulanmıştır.

Mültecilerin Türk Vatandaşlığına geçmelerini istemelerindeki en önemli gerekçe ise bir önceki bulgu olan ayrımcılığa uğrama gerekçesi ile de örtüşmektedir. Hatırlanacağı gibi, mültecilerin $\frac{2}{3}$ 'ü iş ortamında ayrımcılığa uğradıklarını, $\frac{1}{3}$ 'ü de etno-kültürel farklılıkları nedeniyle ayrımcılığa uğradıklarını bildirmişlerdi. Bu doğrultuda Suriyeli mültecilerin %53,8'i Türk vatandaşlığına geçmek istemesinin temel nedenini “pasaport başta olmak üzere, vatandaşlık haklarından yararlanmak” olarak belirtmiştir. Bunun akabinde ise mültecilerin %30,8'i maaşlardaki ve çalışma şartlarındaki adaletsizliğin düzeleceği düşüncesiyle Türk vatandaşı olmayı istemekte, %7,7'si gelecek güvencesi için, %7,7'si ise Suriyeli diye ayrımcılığa uğramamak için Türk vatandaşlığına geçmeyi arzulamaktadır. Bu gerekçeler derinlemesine görüşmelerde de sıklıkla ortaya atılmıştır.

“Mohammed 19 yaşında, Mersinde yaşıyor, çok iyi derecede Türkçe konuşuyor, kendi kendine öğrenmiş, Türkiye'de 5. yılını doldurmuş, iç savaş çıkınca Ayn El Arap'tan Halep'e oradan da Mersin'e göç etmişler. Suriye'de okula gidiyormuş, okurken Avukat olmak istiyormuş, ama savaş, doğduğu kent gibi bütün planlarını da yok etmiş, geldiğinden beri lokanta ve kafelerde bulaşıkçılık ve garsonluk yapmış, Türkçe bilmediği zamanlarda günde 13-14 saat çalıştırıyorlarmış mutfakta, 9 saat çalışanlardan çok daha az maaş alıyormuş, bu çok zoruna gidiyormuş, fazla çalışmasının ve az maaş almasının nedenini Türkçe bilmemesine bağlamış ve bu hırsıyla Türkçeyi öğrenmiş ama hala emek sömürüsüne maruz kalıyor, şimdi Türkiyeliler gibi çalışıyor 9 saat ama onlar asgari ücret alırken, Mohammed 1000 TL alıyormuş, diğerlerinin sigortası varken, Mohammed'in yok, şimdi bu ayrımcılığın nedenini Türk vatandaşı olmamasına bağlıyor, Vatandaş olursa bu ayrımcılıklara maruz kalmayacağı düşüncesinde. Vatandaş olup pasaport

alırsa Avrupa'ya geçmek istiyor, kesinlikle Suriye'ye dönmek gibi bir isteği de düşüncesi de yok, çünkü kendini artık Suriye ye ait hissetmiyor....”

Çalışmada son olarak Suriyeli mültecilere ülkenizdeki savaş biterse Türkiye'den ayrılır mısınız sorusu yöneltilmiştir. Alınan yanıtlara göre araştırma grubunun %58'i savaş bitse dahi Türkiye'den ayrılmayacağını belirtmişken, %42'si Suriye'ye dönebileceğini bildirmiştir. Benzer eğilim AFAD'ın (AFAD, 2013:54) 2013 yılında yaptığı “Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacılar” saha araştırması sonuçlarında da karşımıza çıkmaktadır. İlgili araştırma sonuçlarına göre kamplarda yaşayan Suriyelilerin %56'sı ve kamp dışında yaşayan Suriyelilerin de %63'ü Suriye'deki karışıklıklar sona erdiği zaman Suriye'ye dönmeyi planlamaktadır. Dolayısıyla 3 yıldan fazla bir sürede ülkelerine dönmeyi planlayan Suriyelilerin sayısı düşme eğilimindedir. Yaş grupları açısından karşılaştırma yapıldığında özellikle 18-24 yaş grubunun tamamına yakınının dönme eğiliminde olmadığı görülmektedir. İçişleri Bakanlığı'nca kayıt altına alınmış Suriyeli mültecilerin yaklaşık 2/3'ünün 24 yaş altında olduğu düşünülürse, ülkelerindeki savaş bitse dahi Suriyelilerin geri dönüş oranının çok düşük kalacağı söylenebilir. Bu durum derinlemesine görüşmelerde de karşımıza çıkmaktadır.

“Ali, 21 yaşında Mersin'de yaşıyor, bekar, 3 yıl önce Kilis'e oradan da Mersin'e ailesiyle birlikte gelmiş. Öğrenci, bir yandan üniversitede ekonomi okuyor¹⁹ öte yandan da ailesine yük olmamak için nargile kafede garsonluk yapıyor, çalıştığı yer Suriyelilerin, iş yerinde herhangi bir sorun yaşamıyor. 2 yıl sonra mezun olacak, mezun olduktan sonra daha iyi iş bulacağı görüşünde. Suriye'ye tekrar dönmek gibi bir planı kesinlikle yok, savaş biterse sadece ziyaret etmek için giderim diyor. Ailesi de dönmek istemiyormuş, özellikle annesi. Dönersek ne evimiz olacak ne işimiz. Artık buraya alıştık, düzenimizi burada kurduk, ben hem okuyorum, hem çalışıyorum, babam çalışıyor, kardeşlerim okula gidiyor, neden dönelim ki? Vatandaşlığı hak eder etmez hemen başvuracağız, artık biz de Türk olduk diyor...”

Buna karşı Suriye'ye dönme eğilimine sahip olanların ise özellikle 45 ve üzeri yaş grubunda yoğunlaştığı da dikkat çekicidir. Burada genç nüfusun dil ve kültür farklılığı gibi sorunları aşarak toplumsal yapıyla entegrasyonunun daha hızlı olmasının yadsınamaz etkisi söz konusuysen, ülkesine dönmek isteyenlerin dönmeyi isteme gerekçelerinde duygusal sebepler ağırlıklı olarak belirtilmiş, bunu uyum problemleri takip etmiştir. Bu durum yine derinlemesine görüşmelerde de karşımıza çıkmaktadır.

---

¹⁹ YÖK Başkanlığı tarafından Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi ev sahipliğinde düzenlenen “Türk Yükseköğretim Sisteminde Suriyeli Öğrenciler Uluslararası Konferansı”nda Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) Başkanı Prof.Dr. Yekta Saraç, 9 Mart 2017 tarihinde Türkiye'de 15 bine yakın Suriyeli öğrencinin üniversitelerde öğrenim gördüğünü belirtmiştir (www.hurriyet.com.tr).

“Mahmud 59 yaşında, Şanlıurfa’da yaşıyor, 2013 yılında gelmiş, çalışmıyor, savaş başlayınca Suriye’den ayrılmak istememiş, çocukları zorla getirmişler, 7 çocuğu varmış, birini savaşta kaybetmiş, bütün aile Şanlıurfa’ya göç etmiş. Çocuklarıyla beraber kalıyorlar, bütün çocukları bir şekilde çalışmaya başlamış, büyük oğlu savaştan önce de Türkiye’ye gelip gidiyormuş, biraz Türkçe biliyormuş. Şimdi çocukları, torunları Türkçe konuşuyormuş, okula gidenler orada öğrenmiş, diğerleri kendi gayretiyle. Mecbur kalmasam gelmezdim diyor, toprağımdan, köklerimden koptum, babamın, anamın mezarını, oğlumun mezarını Suriye’de bıraktım, benim mezarımda orada olsun istiyorum, mutlaka döneceğim, çocuklar gelmesede ben döneceğim...”

Sonuç Yerine

2011 yılında Suriye’de patlak veren iç savaş sonrasında, ülke nüfusunun yaklaşık ¼’ü can güvenliği endişesiyle, zorunlu olarak komşu ülkelere göç etmiştir. Bu bağlamda Suriye’ye komşu olan ülkeler, beklediklerinden çok daha fazla bir mülteci akını ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu ülkelerin başında ise Türkiye yer almıştır. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği kayıtlarına göre, Türkiye bugüne kadar Suriye’den göç eden mültecilerin, kayıt altına alınanların, %59,1’ini ülkesine kabul etmiştir. Aradan geçen 6 yıllık bir sürede, “açık kapı” politikası nedeniyle kayıt dışılar ile birlikte, ülke nüfusunun %4’ünden fazlasına tekabül eden yaklaşık 3,5 milyon Suriyeli Türkiye’nin 81 iline yayılmıştır.

Türkiye toplumu ilk etapta, gelen mültecilere, savaş mağduru olmaları, din kardeşi, misafir vb. söylemler ile hoşgörü ile yaklaşmış ve bu doğrultuda da mültecilere karşı toplumsal kabul oranı yüksek olmuştur. Ancak süreç içerisinde Suriye’deki savaşın dolayısıyla da “misafirliğin” uzaması, başta istihdam piyasası olmak üzere, gündelik yaşamda mültecilerin varlığının hissedilmesi, mültecilerin Türkiye için kalıcılığının tartışılması ve nihayetinde vatandaşlık tartışmalarının başlamasıyla birlikte toplumsal kabul oranının düştüğü görülmüştür. Bu doğrultuda da Suriyeli mültecilere karşı ayrımcılık ile başlayan süreç, toplumsal dışlanmaya ve hatta İzmir, Mersin, Adana, Konya, İstanbul, Denizli örneklerinde olduğu gibi toplumsal çatışmalara dönüşmüştür.

Bütün bu sürecin sonucunda ise Suriyeli kent mültecileri açısından Türkiye’de çok daha zor şartlar altında yaşam koşulları ortaya çıkmıştır. Çalışma kapsamında sunulan hem nicel hem de nitel saha araştırma sonuçları, mültecilerin istihdam piyasasında başta ücret olmak üzere, çalışma süresi, çalışma şartları vb. hususlar açısından adaletsiz uygulamalar ile karşılaştıklarını ve bu doğrultuda da yoksulluk sorununu daha derin yaşadıklarını ortaya koymuştur. Bunun yanında saha araştırma verileri, mültecilerin etno-kültürel farklılıkları ve ucuz işgücü oldukları gerekçesiyle ayrımcılığa uğradıklarını düşündüklerini bulgulamıştır.

Nihayetinde bütün bu yaŐananların sonucunda mültecilerin maruz kaldıkları ayrımcılığa ve dıŐlanmalara çözüm olarak düşündükleri husus ise vatandaşlık olmuştur. Mültecilerin, Türk vatandaşlığını aldıkları taktirde, başta pasaport hakkı olmak üzere, Türk vatandaşlarının sahip oldukları haklara sahip olacakları, işgücü piyasasındaki adaletsizliklerde olduğu gibi, ayrımcılık ve dıŐlanmalara maruz kalmayacakları konusunda düşünceleri bulunmaktadır. Bu gerekçeler ile Türk vatandaşlığına geçme noktasında, Suriyeli mültecilerde yüksek oranda bir istenç vardır. Bu bağlamda da 5901 sayılı kanununun 11. maddesindeki Şartları sağlayan mülteciler Türk vatandaşlığına baŐvurmuŐ ve uygun görülenlere Türk vatandaşlığı verilmeye başlanmıştır. Ancak her ne kadar ülkenin sosyolojik yapısında Suriyeli mültecilerin kalıcı olacağı konusunda yüksek bir n kabul olsa dahi, burada son söz olarak önemle vurgulanmalıdır ki, Türkiye toplumunun Suriyeli mülteciler konusundaki endişe ve kaygılarını gidermeden, sayıları  milyonu geçen Suriyeli mültecilere de, başta dil olmak üzere sosyo-kültürel entegrasyon için gerekli eğitimler verilmeden, entegrasyon politikaları belirlenmeden, vatandaşlık hakkı verilmesi toplumsal çatıŐmaları daha da arttırabilecektir. Bu nedenle münferit olarak görülen toplumsal çatışma haberlerini uyarı niteliğinde değerlendirip, entegrasyon politikaları belirleyerek bunları uygulamaya geçirmek, ülke açısından çok daha doğru bir karar olacaktır.

Kaynakça

- <http://aa.com.tr/tr/turkiye/torbalidaki-suriyeliler-kavga-nedeniyle-akrabalarinin-yanina-gitti/792834> Erişim Tarihi 18.04.2017
- AFAD (2013) Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacılar, 2013 Saha Araştırması Sonuçları
https://www.afad.gov.tr/upload/Node/3925/xfiles/syrian-refugees-in-turkey-2013_baski_30_12_2013_tr.pdf Erişim Tarihi 23.03.2017
- <https://www.afad.gov.tr/tr/2374/Barinma-Merkezlerinde-Son-Durum>
Erişim Tarihi 31.03.2017
- BALI S. (1997) "Migration and Refugees" İç. Issues in World Politics, Ed. Brian White, Richard Little and Michael Smith, Macmillan Education, New York, United States of America
- http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/07/160710_konya_gerginlik
Erişim Tarihi 18.04.2017
- BUZ S. (2004) Zorunlu Çıkış Zorunlu Kabul Mültecilik, SGDD Yayınları, Yayın No: 5, Ankara.
- CHIMNI B. S (2009) The Birth of a "Discipline": From Refugee to Forced Migration Studie Journal of Refugee Studies Vol. 22, No. 1, Oxford University Press.
- <http://www.cnnturk.com/turkiye/adanada-suriyelilerle-mahalleli-birbirine-girdi-4-yarali> Erişim Tarihi 18.04.2017
- DEL CARPIÖ X. V. and WAGNER M., (2015) The Impact of Syrian Refugees on the Turkish Labor Market, Policy Research Working Paper, World Bank Social Protection and Labor Global Practice Group, Ağustos 2015.
- ERDOĞAN M. M., (2015) Türkiye'deki Suriyeliler Toplumsal Kabul ve Uyum, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- GÜL, H. ve ERGUN, C. (2016) "Kentın ve Kentsel İşlevlerin, Mekanın ve Yapının Tarihsel Gelişimi ve Dönüşümü", KENTE DAİR..., Mım Sertaç Tümtaş vd., Bağlam, İstanbul,53-90.
- http://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-korumamiz-altindaki-suriyeliler_409_558_560_icerik Erişim Tarihi 31.03.2017
- <http://www.haberturk.com/gundem/haber/1431597-denizlide-suriyelilerin-karistigi-kavga-ilceyi-ayaga-kaldirdi> Erişim Tarihi 18.04.2017

<http://www.hurriyet.com.tr/basaksehir-de-suriyeliler-ile-mahalleli-arasinda-gerginlik-28963980> Erişim Tarihi 18.04.2017

<http://www.hurriyet.com.tr/yok-baskani-turkiyedeki-universitelerde-okuyan-suriyeli-sayisini-acikladi-40389947> Erişim Tarihi 19.03.2017

<http://ingev.org/wp-content/uploads/2017/07/Multeci-Hayatlar-Monitoru.pdf> Erişim Tarihi 21.07.2017

KAHYA NİZAM Ö. (2016) “Uydu Kentlerden Sınır Kentlere Türkiye’de Kent Mültecileri ve Gündelik Yaşam Deneyimleri”, KENTE DAİR..., Mim Sertaç TmtaŐ vd., Bağlam, İstanbul, 334-361.

KAYA İ. ve YILMAZ-EREN E., (2015) Türkiye’deki Suriyelilerin Hukuki Durumu Arada Kalanların Hakları ve Yükümlülükleri, SETA Yayınları 55, İstanbul.

<http://www.kihbi.gov.tr/tzkler-ve-ynetmelikler> Erişim Tarihi 28.03.2017

LEE, E. S. (1969) “A Theory of Migration”. Ed. J.A. Jackson, İ. Great Britain: Cambridge University Press, 283-297.

MAN F. (2016) “Günah Keçileri” ya da “Olağan Őüpheliler” Olarak Suriyeliler, Çalışma ve Toplum 2016/3. s. 1147-1170.

<http://www.milliyet.com.tr/son-dakika-suriyeliler-ile-tehli-gundem-2434428/> Erişim Tarihi 18.04.2017

RAVENSTEIN, E. G. (1889) “The Laws of Migration”, Journal of the Statistical Society of London, 52 (2), p. 241 - 305.

<https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5901.html> Erişim Tarihi 28.03.2017

<https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4857.html> Erişim Tarihi 28.03.2017

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/KM_/d00/c002/km_00002024ss0053.pdf

TMTAŐ M. S., (2012) Kent Mekan Ayrışma, Detay, Ankara.

<http://data.unhcr.org/syrianrefugees/regional.php> Erişim Tarihi 23.03.2017

**Dönüşümcü Liderliğin Duygusal Bağlılık Üzerindeki Etkisinde
İşgören Sessizliğinin Rolü: Afet ve Acil Durum Yönetimi İşgörenleri
Üzerine Bir Çalışma***

The Role of Employee Silence on the Relationship Between
Transformational Leadership and Affective Commitment: A Study of
Disaster and Emergency Management Employees

M. Gökhan BİTMİŞ¹

Azize ERGENELİ²

Fuat OKTAY³

Geliş tarihi: 28.05.2017, Kabul tarihi: 10.10.2017, Basım tarihi: 07.05.2018

Özet

Bu çalışma dönüşümcü liderliğin işgörenlerin örgütlerine olan duygusal bağlılıkları üzerindeki etkisini ve bu etkide işgören sessizliğinin aracılık rolünü incelemektedir. Çalışmanın verileri anket yöntemi kullanılarak 336 afet ve acil durum yönetimi işgöreninden toplanmıştır. Çalışmada araştırma hipotezlerinin testi için yapısal eşitlik modellemesi kullanılmıştır. Aracılık etkisinin testi için hem Baron ve Kenny (1986) yaklaşımı hem de önyükleme yöntemi eş zamanlı olarak kullanılmıştır. Araştırma bulgularında; dönüşümcü liderliğin duygusal bağlılığı olumlu bir yönde etkilediği ve bu olumlu etkide işgören sessizliğinin kısmi aracılık etkisine sahip olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: *Dönüşümcü liderlik, işgören sessizliği, duygusal bağlılık, afet ve acil durum yönetimi*

JEL Sınıflandırması: *M12, M19*

Abstract

This study investigates the effect of transformational leadership on employees' affective organizational commitment and examines the mediating role of employee silence for this influence. Data is collected from a survey of 336 disaster and emergency management employees. Structural equation modeling is employed in order to test the research hypotheses. Both Baron & Kenny's (1986) approach and a

---

*Bu çalışmanın bir kısmı Çukurova Üniversitesi ev sahipliğinde düzenlenen IV. Örgütsel Davranış Kongresi'nde sunulmuştur.

¹ Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Dr.
<https://orcid.org/0000-0002-6707-3568>
mgbitmis@gazi.edu.tr

² Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Prof. Dr.
<https://orcid.org/0000-0003-1214-0652>
ergeneli@hacettepe.edu.tr

³ Başbakanlık, Dr.
<https://orcid.org/0000-0001-9887-4686>
fuatomz@gmail.com

bootstrapping method are used simultaneously to test the mediating effect. The results indicate a positive effect of transformational leadership on affective commitment and this positive effect is shown to be partially mediated by employee silence.

Keywords: *Transformational leadership, employee silence, affective commitment, disaster and emergency management*

JEL Classification: *M12, M19*

Giriş

Küresel ısınma ve iklim değişikliği gibi faktörlerin etkisiyle dünyanın birçok yerinde doğal felaketlerde bir artışın olduğu görülmektedir. Bu doğal felaketlerle birlikte artan toplu nüfus hareketleri, yangınlar, kimyasal, biyolojik, nükleer kazalar, salgın hastalıklar ve siber saldırılar gibi birçok olumsuz durumun insanlar ve mekanlar üzerinde meydana getirebileceği zararlara karşı gerekli önlemleri alabilmek, oluştuğunda etkilerini azaltabilmek ve olabildiğince hızlı bir şekilde eski durumuna getirebilmek adına afet ve acil durum yönetimi büyük bir önem taşımaktadır (Cutter vd., 2006).

Waugh ve Streib (2006:131) acil durum yönetiminin geniş bir perspektifte ele alınmasını belirterek acil durum yönetiminin; afetin etki derecesini azaltmak ya da afeti engellemek için *zarar azaltma*, acil durum planlaması ve eğitim gibi aşamaları içinde bulunduran afetlere *hazırlık*, arama kurtarma aktivitelerini uygulama gibi *müdahale* ve son olarak afet sonrası yaşamın ve temel hizmetlerin eski normal haline getirilmesi manasına gelen *iyileştirme* olmak üzere dört temel fonksiyonundan söz etmişlerdir.

Ülkemizde de Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı tarafından afet ve acil durumlara ilişkin planlamanın ve müdahalenin yapılabilmesi ve sürecin etkili bir şekilde yönetilebilmesi adına Türkiye Afet Müdahale Planı (TAMP) hazırlanmıştır. Bu planın temel hedefi; afet öncesi, sırası ve sonrasındaki müdahale planlamasının yapılmasını sağlayarak müdahale sırasında görev alacak çalışma grupları (örneğin; yangın, haberleşme, enerji, ulaşım ve zarar tespit grupları) ve koordinasyon birimlerinin oluşturulmasını sağlamaktır (TAMP, 2013). Nitekim olası bir afet ve acil durum, birçok farklı kurum ve çalışma grubunun işbirliği içerisinde çalışmasını gerektirmektedir. Bu gereklilik, afet ve acil durum yönetiminde yukarıdan aşağıya hiyerarşik bir yapıda işleyen bürokratik modeller yerine daha dinamik, esnek, ortak sorumluluk ve yetki paylaşımını ön planda tutarak ani durumlara hızlı yanıt verebilen; örgütler, sektörler ve hatta devletler arası işbirliğini kolaylaştırıcı işbirlikçi ağ modelleri üzerinde yoğunlaşmayı sağlamıştır (Waugh ve Streib, 2006; Waugh, 1993). Tüm bunlar; afet ve acil durum yönetiminde yenilikçi, insiyatif alabilen, adaptasyon, sezgi ve doğaçlama becerisi yüksek, güçlü bir

vizyona sahip yöneticilere olan ihtiyacı doğurmuştur (Waugh ve Streib, 2006). Bu bakımdan dönüşümcü liderliğin afet ve acil durum yönetimi işgörenleri örnekleminde incelenmesi önemlidir.

Bu çalışmanın örneklemini oluşturan acil durum yönetiminin özellikle zarar azaltma ve hazırlık aşamalarında görev alan işgörenlerin, görev tanımlarının içerisinde afet zamanlarında ve acil durumlarda müdahale, risk yönetimi ve zarar azaltmaya yönelik olarak planlar yapmak ve uygun stratejiler geliştirmek, olası afet ve acil durum bölgelerini tespit etmek ve önleyici tedbirler almak ve zarara uğraması muhtemel yerlerin plan, proje ve imar esaslarını belirlemek gibi sorumluluklar yer almaktadır (örneğin; Britton ve Lindsay, 1995). Bu ve diğer görevler göz önünde bulundurulduğunda, afet ve acil durum hazırlık birimlerinde çalışan işgörenlerin aktif görevlerde oldukları, diğer bir deyişle, gerekli iş ve işlemleri yürütmek, bu amaçla stratejiler belirlemek, gerektiğinde kurumlara önerilerde bulunmak, tatbikatlar yapmak ya da yaptırmak ve çeşitli denetlemeler gerçekleştirmek gibi karar vermeyi ve bu anlamda insiyatif kullanmayı gerektiren görevler üstlendikleri anlaşılmaktadır. Bu nedenle, bu gruptaki işgörenlerin söz konusu görevlerde başarılı olabilmeleri için iş ortamında yaratıcı düşünmeyi destekleyen, işgörene bireysel ilgi göstererek gelişimsel ihtiyaçlarını karşılayan ve onları örgütsel amaçlara ulaşabilmeleri adına motive edebilen yöneticilerle çalışmaya ihtiyaçları olduğu düşünülmektedir. Bu yöneticilerin söz konusu işgörenlerin iş ortamında daha az düzeyde sessizlik davranışı göstermelerini sağlayarak onların örgütlerine olan bağlılıklarını artıracığı varsayılmaktadır.

İlgili alanyazında bu konuda oldukça sınırlı düzeyde araştırmanın olması çalışmanın önemine dikkat çekmektedir. Bu nedenle, alanyazında bu konuda bulunan eksikliği gidermek amacıyla bu çalışmada; ülkemizde afet ve acil durum yönetiminin zarar azaltma ve hazırlık aşamalarında görev alan işgörenlerin amirlerinin ne denli dönüşümcü liderlik özellikleri taşıdıklarına ilişkin algıları incelenmeye çalışılarak dönüşümcü liderliğin işgörenlerin örgütlerine olan bağlılıkları üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Bu çalışmanın alanyazına sunmuş olduğu bir diğer katkı ise çalışmanın gerçekleştirildiği örneklem grubundaki işgörenlerin üstlendikleri görevlerden dolayı iş ortamında daha az düzeyde sessizlik davranışı göstermeleri gerektiği düşünüldüğü için çalışmada işgören sessizlik davranışının dönüşümcü liderlik ile örgüte olan bağlılık arasında aracı bir değişken olarak incelenmesidir.

Çalışmanın bir sonraki bölümünde örgüte olan bağlılık, dönüşümcü liderlik ve işgören sessizliğine ilişkin kavramsal çerçeveye değinilmiş ve çalışmanın araştırma hipotezleri sunulmuştur. Bundan sonraki bölümlerde ise sırasıyla yöntem, bulgular ve son olarak sonuç ve tartışma kısımları yer almıştır.

1. Kavramsal Çerçeve

İşgörenlerin örgütlerine olan bağlılıklarının artması iş ortamlarında artan iş performansı, iş tatmini, örgütsel vatandaşlık davranışı ve işten ayrılma niyetinde azalma gibi birçok olumlu çıktı ile ilişkilendirilmektedir (Meyer vd., 2002). Örgütsel bağlılığın iş ortamında sağladığı bu olumlu etkilerden ötürü alanyazında bağlılığı artırıcı mekanizmaların incelenmesi araştırmacıların oldukça ilgisini çekmektedir. Örgütsel bağlılık alanyazında daha çok tutumsal bir yaklaşım olarak ele alınmıştır. Örneğin; Sheldon (1971) örgütsel bağlılığı, kişiyi örgüte bağlayan örgüte yönelik bir tutum ya da yönelim olarak ifade etmiştir. Bu doğrultuda; Mowday ve arkadaşları (1979) örgütsel bağlılığı, bireyin kendisini belirli bir örgüt ve amaçları ile tanımladığı ve bu amaçlara ulaşma adına ilgili organizasyona üyelik arzusunda olduğu durum olarak belirtmişlerdir. Diğer bir deyişle; örgütsel bağlılık, örgütün amaç ve değerlerini kabullenmeye yönelik güçlü inanış, örgütün yararına önemli düzeyde çaba sarf etme arzusu ve örgüte üyelik elde etme doğrultusunda güçlü bir arzuya sahip olma gibi faktörler ile şekillenmektedir (Mowday vd., 1979). Allen ve Meyer (1990) ise örgütsel bağlılığın; duygusal, devam ve normatif bağlılık olmak üzere üç temel bileşenden oluştuğunu belirtmişlerdir. Meyer ve Herscovitch (2001) duygusal bağlılığın örgütsel çıktılarla diğer bileşenlere nazaran daha güçlü olarak ilişkilendirilebileceğinden söz etmişlerdir. Duygusal bağlılık, işgörenin örgütüne karşı geliştirmiş olduğu duygusal tutkunluğu, kendini örgütü ile özdeşleştirmesini ve örgütüne katılım sağlamasını temel alan bağlılığı yansıtmaktadır (Meyer ve Allen, 1991).

Bağlılık; işgörenlerin örgütün amaç ve hedeflerini güçlü bir şekilde kabul etmesi, örgütün yararına önemli ölçüde çaba sarf etmesi ve örgüte üyeliği elde etme adına güçlü arzu duyması ile şekillenmektedir (Vakola ve Bouradas, 2005). Bundan dolayı, bağlılığın önemli bir öncülünün dönüşümcü liderlik olduğu düşünülmektedir (Jin vd., 2016; Shin vd., 2015). Dönüşümcü liderlik birçok farklı toplumda etkili olabilen bir liderlik tarzıdır (Bass, 1997). Burns (1978) dönüşümcü liderliği, liderin vizyonuna yanıt verebilecek şekilde izleyenlerinin tutum ve davranışlarını bilinçli olarak değiştirdiği yaklaşım olarak ifade etmektedir. Dönüşümcü liderlik; örgütün vizyon, misyon ve hedefleri doğrultusunda mevcut halinden daha iyi bir duruma dönüştürülmesi süreçlerini içermektedir (Top vd., 2015). Dönüşümcü liderlik; entelektüel teşvik, ilham verme, bireysel ilgi ve idealleştirilmiş etki olmak üzere dört temel bileşenden oluşmaktadır (Bass ve Riggio, 2006). Bass (1985)'a göre liderler şu özellikleri taşıdıklarında dönüşümcü olarak adlandırılmaktadır; ahlaki ve etik olarak yüksek standartlara sahip olmak (idealleştirilmiş etki), gelecek için güçlü bir vizyona sahip olmak (ilham verme), örgütsel normlara meydan okuyan ve yaratıcı düşüncüyü cesaretlendirici olma (entelektüel teşvik) ve son olarak

izleyenlerinin gelişimsel ihtiyaçlarını tanımlayan ve karşılayan bir lider olmak (bireysel ilgi). Dönüşümcü liderliği oluşturan bu dört temel boyutun aralarındaki yüksek ilişkiden ötürü birçok çalışmada birleştirilerek üst bir faktörde ele alındığı görülmektedir (Bottomley vd., 2016; Gilmore vd., 2013; Judge ve Piccolo, 2004).

Alanyazında dönüşümcü liderlik birçok olumlu çıktı ile ilişkilendirilmektedir. Örneğin; Bass ve Riggio (2006) dönüşümcü liderliğin; iş tatmini, örgütsel vatandaşlık davranışı, örgütsel bağlılık ve iş performansı ile ilişkili olduğundan söz etmişlerdir. Walumbwa ve Lawler (2003) dönüşümcü liderliğin iş çıktıları (örgütsel bağlılık, iş tatmini ve geri çekilme davranışları) üzerindeki etkisinde kolektivizmin düzenleyici rolünü ortaya koymuşlardır. Buna göre; Walumbwa ve Lawler, dönüşümcü liderliğin örgütsel bağlılık ve iş tatmini üzerindeki etkisinin geri çekilme davranışlarına göre daha yüksek düzeyde olduğunu ifade etmişlerdir. Avolio ve arkadaşları (2004) ise dönüşümcü liderlik ve örgütsel bağlılık arasındaki olumlu ilişkide psikolojik güçlendirmenin aracı, yapısal mesafenin düzenleyici etkisini bulmuşlardır. Kim ve arkadaşları (2015) ise dönüşümcü liderliğin, öz-benlik değerlendirmeleri ile iş tatmini ve duygusal bağlılık arasındaki ilişkilerde düzenleyici rolünü ortaya koymuşlardır. Top ve arkadaşları (2015) kamu ve özel sektör hastane çalışanları üzerine yapmış oldukları araştırmalarında hem kamu hem de özel sektör işgörenleri açısından duygusal bağlılığın dönüşümcü liderlik, iş tatmini ve örgütsel güven ile ilişkili olduğunu belirtmişlerdir. Triana ve arkadaşları (2017) ise dönüşümcü liderliğin, astların örgütlerine olan duygusal bağlılıklarını olumlu bir şekilde etkilediğini ve bu olumlu etkinin statü uyumsuzluğunun (astın amirine göre daha deneyimli ya da eğitim seviyesinin daha yüksek olduğu durumlar gibi) yüksek olduğu durumlarda azalacağını ifade etmişlerdir. Tüm bu sonuçlar, dönüşümcü liderin; işgörenlere bireysel ilgi göstererek onların karar verme süreçlerinde yer almasını sağladığı, işgörenlerin iş ortamlarındaki problemlere yeni yaklaşımlarla çözüm yolları üretebilmelerini kolaylaştırdığını ortaya koymaktadır (Avolio vd., 2004; Walumbwa ve Lawler, 2003; Avolio, 1999). Dönüşümcü lider, astlarına zaman ayırarak koçluk ve rehberlik yapmakta, bu da astları ile olan sosyal ilişkilerini ve ilişki kalitesini saygı ve güven gibi faktörlerle güçlendirmektedir (Carter vd., 2013). Ayrıca dönüşümcü lider karizmasıyla rol model olarak işgörenlerin ortak vizyon, misyon ve örgütsel amaçlarla bütünleşmesini sağlamakta (Avolio vd., 2004); böylelikle de işgörenlerin muhtemelen örgütleriyle özdeşleşmelerini sağlayarak duygusal bağlılıklarını artırıcı bir etki yaratmaktadır. Bundan dolayı aşağıdaki araştırma hipotezi önerilmiştir:

H₁: Dönüşümcü liderlik, işgörenlerin örgütlerine olan duygusal bağlılıklarını olumlu olarak etkiler.

Liderlik çalışmalarının üzerine odaklandığı bir diğer konu ise işgören sessizliğidir. İşgören sessizliği bireyin bir problem ya da sorun hakkında bilgisi ve önerisi veya mevcut durumdan farklı bir görüşü olduğu halde bunu dile getirmemesidir (Milliken vd., 2003). Diğer bir deyişle sessizlik, işgörenin işi ile alakalı bilgi, fikir ve görüşlerini bilinçli bir şekilde dışavurumdan kaçınması olarak ifade edilmektedir (Van Dyne vd., 2003). Morrison ve Milliken'e (2000) göre dışavurumdan kaçınma davranışı, sessizliğin temelini oluşturmaktadır. Van Dyne ve arkadaşları ise (2003) işgörenin dışavurumdan kaçınma davranışı sergilemesinin sebebinin kabullenici olma, koruma ve korunma gibi farklı amaçlardan kaynaklanabileceğini ifade etmektedir. Bireyin işi ile alakalı bilgi, fikir ve görüşlerini bilinçli bir şekilde dışavurumdan kaçınması durumunda; bireyin geri çekilme davranışı sergileyerek mevcut durumu kabullenmesi 'kabullenici sessizlik'; bireyin örgütünü veya diğer kişileri korumak için sessiz kalmayı tercih etmesi 'koruma amaçlı sessizlik' olarak adlandırmakta, bireyin sesliliğin doğuracağı sonuçlar konusunda endişe ve korkularından dolayı kendini korumak için sessiz kalmayı tercih etmesi ise 'korunma amaçlı sessizlik' olarak dile getirilmektedir (Van Dyne vd., 2003).

Sessizlik iş ortamında stres, tatminsizlik ve sinizm gibi birçok olumsuz çıktı ile ilişkilendirilmektedir (Beer ve Eisenstat, 2000; Morrison ve Milliken, 2000). Nitekim, Morrison ve Milliken (2000) örgütsel sessizliğin bireyin kendini değersiz hissetmesine, işinde kontrolünü kaybettiği algısına ve bilişsel uyumsuzluk yaşamasına neden olarak bu işgörenlerin düşük düzeyde bağlılık ve tatmin göstermelerine neden olabileceğini belirtmektedir. Benzer şekilde, Vakola ve Bouradas (2005) da işgören sessizlik davranışının düşük düzeyde bağlılık ve tatminle sonuçlandığından söz etmektedir. Farndale ve arkadaşları (2011) ise işgörenlerin karar alma süreçlerine dahil edilmeleri gibi uygulamalarla onların iş ortamlarında daha az düzeyde sessiz kalmalarının sağlanmasını işgörenlerin bir fırsat olarak gördüklerini ve karşılığında örgütlerine bağlılık gösterebileceklerini belirtmiş ve çalışmalarında işgören seslilik davranışları ile örgütsel bağlılık arasında olumlu bir ilişki ortaya koymuşlardır. Bundan dolayı iş ortamında işgören sessizliğinin azalmasını sağlayan faktörlerin belirlenmesi önemlidir. Morrison ve Milliken (2000) karar verme süreçlerinin merkezleştirilmesi ve yukarı yönlü geri besleme mekanizmalarının yoksunluğu gibi örgütsel uygulamaların örgüt içerisinde sessizlik ortamının oluşmasına katkıda bulunacağını belirtmişlerdir. Öte yandan, Guenter ve arkadaşları (2017) liderin sergilemiş olduğu davranışın, işgören sessizliğini azaltmada önemli bir faktör olabileceğini ifade etmektedir. Nitekim, işgörenler yöneticisinin olumsuz tepkilerinden kaçınmak ve iş ortamında sorun yaratan kişi olarak algılanmamak için sessiz kalmayı tercih edebilmektedir (Huang ve Paterson, 2017; Morrison, 2014). Benzer şekilde Vakola ve Bouradas (2005) işgörenlerin bir üst düzey amirleri ve üst yönetimin örgüt içerisindeki seslilik davranışına karşı tutumlarının

işgören sessizlik davranışının oluşumundaki önemli etkisinden bahsetmektedir. Aynı çalışmada üst yönetime kıyasla, işgörenlerin doğrudan ilişki kurdukları ve irtibat sıklığının yüksek olduğu amirlerinin sessizliğe karşı tutumunun işgörenlerin sessizlik davranışı göstermelerine etkisi daha yüksek düzeyde bulunmuştur (Vakola ve Bouradas, 2005). Zengtian ve Xiuyuan (2014) ise çalışmalarında dönüşümcü liderliğin işgören seslilik davranışları üzerindeki olumlu etkisini ve bu olumlu etkide örgütsel özdeşleşmenin aracı, prosedürel adaletin düzenleyici rollerini ortaya koymuşlardır. Dönüşümcü liderliğin; entelektüel teşvik, ilham verme, bireysel ilgi ve idealleştirilmiş etkiden oluşan liderlik tarzları dikkate alındığında, tüm bu boyutların dönüşümcü liderin izleyenlerinde daha az düzeyde sessizlik davranışı göstermelerinde motive edici birer unsur olduğunu söylemek mümkündür.

Bundan dolayı, dönüşümcü bir liderin denetimindeki işgörenlerin iş ortamında daha az düzeyde sessiz kalmaları ve böylelikle de daha yüksek düzeyde örgütlerine duygusal olarak bağlılık göstermeleri beklenmektedir. Bu kapsamda aşağıdaki araştırma hipotezi önerilmiştir:

H₂: İşgören sessizliği, dönüşümcü liderliğin işgörenlerin örgütlerine olan duygusal bağlılıklarına etkisinde aracılık rolü üstlenir.

2.Yöntem

Afet ve acil durum yönetiminde görevli işgörenlerin yerine getirdikleri işin zorlukları gereği, bu bireylerin duygusal yönden örgütlerine bağlılıkları son derece önemlidir. Diğer taraftan beklenmedik durumlara hazır olmayı gerektiren bu işlerde her ne kadar önceden planlar yapılarak hazırlıklı olmaya çalışılsa da akut durumlarda bu çalışanların inisiyatif kullanarak gerekenlere karar vermesi ve gerekli işleri yapmaları kaçınılmazdır. Bu sebeple afet ve acil durum işgörenlerinin daha az sessiz kalmalarının sağlanması için bu bireylerin liderliğini yapanların dönüşümcü liderlik özelliklerine sahip olmaları beklenmektedir. Bundan dolayı bu çalışma, dönüşümcü liderliğin işgörenlerin örgütlerine olan duygusal bağlılıkları üzerindeki etkisini ve bu etkide işgören sessizliğinin aracılık rolünü incelemektedir. Afet ve acil durum yönetimde görev alan işgörene uygulanan anket aracılığıyla toplanan veriler yapısal eşitlik modellemesi ile analiz edilmiştir. Çalışmada, aracılık etkisinin testi için Baron ve Kenny (1986) yaklaşımının yanında önyükleme yöntemi de eş zamanlı olarak kullanılmıştır.

2.1. Katılımcılar

Çalışmanın verileri acil durum yönetiminin zarar azaltma ve hazırlık aşamalarında çalışan 336 mühendis, mimar, şehir plancısı ve uzmandan anket yöntemi ile toplanılmıştır (anket dönüş oranı %82'dir). Örneklem grubunu oluşturan katılımcıların %74'ü erkektir.

2.2. Ölçüm Araçları

Çalışmada ölçüm araçları, demografik değişkenler dışında, 5'li Likert ölçeği ile değerlendirilmiştir (1=Kesinlikle katılmıyorum, 5=Kesinlikle katılıyorum).

2.2.1. Dönüşümcü Liderlik Ölçeği

Dönüşümcü liderlik, Bass ve Avolio (1997) tarafından geliştirilen çok faktörlü liderlik anketinden 20 ifade ile ölçülmüştür. Dönüşümcü liderliği oluşturan idealleştirilmiş etki (8 ifade), entelektüel teşvik (4 ifade), ilham verme (4 ifade) ve bireysel ilgi (4 ifade) boyutları önceki araştırmalarda (örneğin; Bottomley vd., 2016; Gilmore vd., 2013; Judge ve Piccolo, 2004) izlenen yöntem uygulanarak üst bir faktörde toplanmıştır. Ölçeğin güvenilirlik katsayısı (α) 0.97 olarak bulunmuştur.

2.2.2. İşgören Sessizliği Ölçeği

Morrison ve Milliken (2000), korku duygusunun örgütsel sessizlik için önemli bir faktör olduğunu belirtmişlerdir. Bu çalışmada korunma amaçlı sessizlik, işgören sessizliğini temsil etmektedir. Bu doğrultuda, işgören sessizliği Van Dyne ve arkadaşları (2003) tarafından geliştirilen ölçeğin, bireyin kendini savunması amacıyla sessiz kalma davranışı sergilemesine yönelik olan beş ifadesi kullanılarak ölçülmüştür. Ölçeğin güvenilirlik katsayısı (α) 0.90 olarak bulunmuştur.

2.2.3. Duygusal Bağlılık Ölçeği

İşgörenlerin örgütlerine olan duygusal bağlılıkları ise Allen ve Meyer (1990) tarafından geliştirilen örgütsel bağlılık ölçeğinden duygusal bağlılığa ilişkin 6 madde ile değerlendirilmiştir. Yapılan faktör analizi sonucu bir madde düşük faktör yükü nedeniyle ölçekten çıkarılmış ve beş madde duygusal bağlılık ölçeğini oluşturmuştur. Ölçeğin güvenilirlik katsayısı (α) 0.86 olarak bulunmuştur.

Dönüşümcü liderlik, işgören sessizliği ve duygusal bağlılık değişkenlerinden oluşan araştırma modelinin geçerliliği ise doğrulayıcı faktör analizi ile değerlendirilmiştir. Sonuçlar, araştırma modelinin geçerliliğini desteklemiştir ($\chi^2/df = 2.49$; CFI= 0.95; RMSEA=0.06).

3. Bulgular

Araştırmada kullanılan değişkenlere ilişkin ortalama, standart sapma ve korelasyon değerleri Tablo1'de verilmiştir. Buna göre; duygusal bağlılık dönüşümcü liderlik ile olumlu yönde ve anlamlı ($r=0.45$; $p<0.01$), işgören sessizlik davranışı ile ise ters yönlü ve anlamlı ($r=-0.44$; $p<0.01$) bir ilişkiye sahiptir. Dönüşümcü liderlik ile işgören sessizliği ise ters yönlü ve anlamlı ($r=-0.62$; $p<0.01$) bir ilişkiye sahiptir.

Tablo 1: Ortalama, Standart Sapma ve Korelasyon Değerleri

Değişkenler	Ort.	S.S.	1	2	3
1. Dönüşümcü Liderlik	2.88	1.01	----		
2. İşgören Sessizliği	2.78	1.02	-0.62**	----	
3. Duygusal Bağlılık	3.07	0.97	0.45**	-0.44**	----

** $p < 0.01$, Ort. =Ortalama, S.S.= Standart Sapma.

Çalışmada araştırma hipotezlerinin testi için yapısal eşitlik modellemesi yöntemi kullanılmıştır. Bu doğrultuda araştırmanın ölçme ve yapısal modeli oluşturularak Tablo 2'de yol analizi sonuçları sunulmuştur. Sonuçlarda; dönüşümcü liderliğin duygusal bağlılığı olumlu ve anlamlı ($\beta=0.53$; $p<0.00$) bir şekilde etkilediği görülmektedir. Bundan dolayı araştırmanın H_1 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 2: Yol Analizi Sonuçları

	β	S.H.	K.O.	p
DL→SES	-0.66	0.05	-12,39	0.00
SES→DB	-0.24	0.08	-3.32	0.00
DL → DB	0.53	0.06	9.28	0.00
DL →DB (SES ile)	0.37	0.08	5.07	0.00

S.H. =Standard hata, K.O. = Kritik oran, DL=Dönüşümcü liderlik, SES=İşgören sessizliği, DB=Duygusal bağlılık

Ayrıca sonuçlarda; dönüşümcü liderliğin işgören sessizliğini ters yönde ($\beta=-0.66$; $p<0.00$), işgören sessizliğinin duygusal bağlılığı ters yönde ($\beta=-0.24$; $p<0.00$) ve anlamlı bir şekilde etkilediği görülmektedir. Dönüşümcü liderliğin duygusal bağlılık üzerindeki etkisinin ise işgören sessizliği ile birlikte anlamlı bir şekilde azaldığı ($\Delta\beta=0.16$) görülmektedir. Bu bulgular Baron ve Kenny (1986) yaklaşımına göre işgören sessizliğinin, dönüşümcü liderlik ile duygusal bağlılık arasındaki ilişkide kısmi aracılık etkisine sahip olduğunu desteklemektedir. Çalışmada aracılık etkisinin testi için ayrıca

Preacher ve Hayes (2008) tarafından önerilen önyükleme yöntemine başvurulmuştur. Bu doğrultuda yanlılığı düzeltilmiş (YD) %95 güven aralığında 1000 önyükleme yapılarak sonuçlar incelenmiştir. Önyükleme yöntemi sonuçları, işgören sessizliğinin dönüşümcü liderliğin duygusal bağlılık ile olan ilişkisindeki aracılık etkisinin anlamlılığını desteklemektedir (alt limit (YD, 95%)=0.05; üst limit (YD, 95%)=0.30; $p<0.00$). Bundan dolayı araştırmanın H_2 hipotezi kabul edilmiştir.

Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmada, dönüşümcü liderliğin işgörenlerin örgütlerine olan duygusal bağlılıkları üzerindeki etkisi ve dönüşümcü liderlik ile duygusal bağlılık ilişkisinde işgören sessizliğinin aracılık rolü acil durum yönetimi işgörenleri örnekleminde incelenmiştir. Sonuçlarda, dönüşümcü liderliğin duygusal bağlılığı olumlu ve anlamlı bir şekilde etkilediği görülmüştür. Nitekim dönüşümcü lider, sahip olduğu karizmatik özelliklerle izleyenleri üzerinde duygusal bir etki yaratarak izleyenlerin kendilerini liderleri ve örgütleri ile özdeşleştirmelerini kolaylaştırabilecektir. Dönüşümcü lider, iş ortamında yaratmış olduğu iyimser atmosfer ile zor şartlarda bile izleyenlerini motive edici davranışlar sergileyebilecektir. Benzer şekilde, dönüşümcü lider işgörenlerle bireysel olarak ilgilenerek onlara adeta koçluk yapacak ve işgörenlerin kendilerini özel hissetmelerini sağlayarak iş ortamında destekleyici bir ortamın oluşmasına katkıda bulunacaktır. Tüm bunlardan dolayı dönüşümcü liderlik davranışı, işgörenlerin örgütlerine yükledikleri anlam ve aitik hissini artmasını sağlayarak işgörenlerin örgütlerine olan duygusal bağlılıklarını artırabilecektir. Bu bulgu; Triana ve arkadaşları (2017), Top ve arkadaşları (2015), Avolio ve arkadaşları (2004) ile Walumbwa ve Lawler'ın (2003) dönüşümcü liderliğin bağlılık üzerindeki olumlu etkisine yönelik olarak ortaya koydukları sonuçlar ile uyumludur.

Çalışmanın en önemli sonuçlarından bir tanesi ise işgören sessizliğinin, dönüşümcü liderlik ile duygusal bağlılık arasındaki ilişkide aracılık etkisine sahip olmasıdır. Diğer bir deyişle, dönüşümcü liderlik işgörenlerin iş ortamında daha az sessiz olmalarına neden olmakta, bu da onların örgütlerine duygusal olarak daha çok bağlanmalarını sağlamaktadır. Nitekim dönüşümcü lider; astlarını karizması ile müşterek amaç etrafında biraraya getirerek motive edip onlara bireysel ilgi gösterecek, astları ile saygı ve güven gibi faktörlerle şekillenen yüksek düzeyde ilişkiler geliştirmesini kolaylaştıracak, astlarının fikirlerini beyan ederek mevcut problemlere yenilikçi ve yaratıcı yaklaşımlarla öneriler getirmesini, kararlara katılmasını destekleyecektir. Tüm bunlar, dönüşümcü liderin astlarının iş ortamlarında daha az düzeyde sessiz kalma davranışı göstermelerini sağlayacaktır. Bu bulgu; Guenter ve arkadaşlarının (2017), Zengtian ve Xiuyuan (2014) ile Vakola ve Bouradas'ın (2005) sonuçları ile uyumludur. İş ortamında daha az sessiz olan işgörenler ise kendilerini değerli hissedecek, işlerinde kontrol

sahibi oldukları algısını yaşayarak Farndale ve arkadaşlarının (2011) önerdiği gibi daha az düzeyde sessiz olmanın yarattığı olumlu durumu bir fırsat olarak algılayıp karşılığında muhtemelen örgütlerine duygusal olarak daha çok bağlanacaklardır.

Bu çalışma ile dönüşümcü liderliğin afet ve acil durum yönetimi işgörenlerinde gerek işgören sessizliğini azaltarak dolaylı olarak, gerekse de doğrudan işgörenlerin örgütlerine olan duygusal bağlılıklarını artırdığı ortaya konulmaktadır. Bundan dolayı, afet ve acil durum yönetiminde dönüşümcü liderlik özelliklerini taşıyan yöneticilere sorumluluk verilmeli ya da mevcut yöneticilerin Walumbwa ve Lawler'ın (2003) önerdiği gibi dönüşümcü liderlik özelliklerini geliştirmelerini sağlayan ilgili eğitim programlarına katılmaları sağlanmalıdır.

Çalışmada kullanılan kesitsel veri ile afet ve acil durum yönetimi işgörenleri örnekleme çalışmanın kısıtlarını oluşturmaktadır. Gelecekteki çalışmalarda boylamsal veri kullanılması ve farklı örneklem gruplarında çalışmanın tekrarlanması sonuçların genelleştirilebilmesi ve değişkenler arası neden sonuç ilişkisi kurulabilmesi açısından önemlidir. Ayrıca gelecekteki çalışmalarda dönüşümcü liderliğin gerek duygusal gerekse normatif ve devam bağlılıkları üzerindeki etkisinde kabullenici ve koruma amaçlı diğer sessizlik türleri de incelenerek sonuçların karşılaştırılması alanyazına önemli katkılar sunacaktır.

Kaynakça

- Allen, N. J. ve Meyer, J. P. (1990) The Measurement and Antecedents of Affective, Continuance and Normative Commitment to the Organization, *Journal of Occupational Psychology*, 63(1), 1-18.
- Avolio, B. J. (1999) *Full leadership development: Building the vital forces in organizations*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Avolio, B. J., Zhu, W., Koh, W. ve Bhatia, P. (2004) Transformational leadership and organizational commitment: Mediating role of psychological empowerment and moderating role of structural distance, *Journal of Organizational Behavior*, 25(8), 951-968.
- Baron, R. M. ve Kenny, D. A. (1986) The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations, *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173-1182.
- Bass, B. M. (1985) *Leadership and performance beyond expectations*, New York: Free Press.
- Bass, B. M. (1997) Does the transactional-transformational leadership paradigm transcend organizational and national boundaries? *American Psychologist*, 52(2), 130-139.
- Bass, B. M. ve Riggio, R. (2006) *Transformational leadership* (2nd ed.), New York, NY: Psychology Press.
- Bass, B. M. ve Avolio, B. J. (1997) *Full range model of leadership development: Manual for the Multifactor Leadership Questionnaire*. Redwood City, CA: Mind Garden.
- Beer, M. ve Eisenstat, R. A. (2000). The silent killers of strategy implementation and learning. *Sloan Management Review*, 41(4), 29-40.
- Bottomley, P., Mostafa, A. M. S., Gould -Williams, J. S. ve León -Cázares, F. (2016) The Impact of Transformational Leadership on Organizational Citizenship Behaviours: The Contingent Role of Public Service Motivation, *British Journal of Management*, 27(2), 390-405.
- Britton, N. R. ve Lindsay, J. (1995) Integrating City Planning and Emergency Preparedness: Some of the Reasons Why, *International Journal of Mass Emergencies and Disasters*, 13 (1), 93-106.
- Burns, J. M. (1978) *Leadership*, New York: Harper & Row.
- Carter, M. Z., Armenakis, A. A., Feild, H. S. ve Mossholder, K. W. (2013) Transformational leadership, relationship quality, and employee

- performance during continuous incremental organizational change. *Journal of Organizational Behavior*, 34(7), 942-958.
- Cutter, S. L., Emrich, C. T., Mitchell, J. T., Boruff, B. J., Gall, M., Schmidlein, M. C., Burton, C. G. ve Melton, G. (2006) The long road home: Race, class, and recovery from Hurricane Katrina. *Environment: Science and Policy for Sustainable Development*, 48(2), 8-20.
- Farndale, E., Van Ruiten, J., Kelliher, C. ve Hope -Hailey, V. (2011) The influence of perceived employee voice on organizational commitment: An exchange perspective, *Human Resource Management*, 50(1), 113-129.
- Gilmore, P. L., Hu, X., Wei, F., Tetrick, L. E. ve Zaccaro, S. J. (2013) Positive affectivity neutralizes transformational leadership's influence on creative performance and organizational citizenship behaviors, *Journal of Organizational Behavior*, 34(8), 1061-1075.
- Gunter, H., Schreurs, B., Van Emmerik, I. J. ve Sun, S. (2017). What Does it Take to Break the Silence in Teams: Authentic Leadership and/or Proactive Followership? *Applied Psychology*, 66(1), 49-77.
- Huang, L. ve Paterson, T. A. (2017). Group Ethical Voice: Influence of Ethical Leadership and Impact on Ethical Performance. *Journal of Management*, 43(4), 1157-1184.
- Jin, S., Seo, M. G. ve Shapiro, D. L. (2016) Do happy leaders lead better? Affective and attitudinal antecedents of transformational leadership, *The Leadership Quarterly*, 27(1), 64-84.
- Judge, T. A. ve Piccolo, R. F. (2004) Transformational and transactional leadership: A meta-analytic test of their relative validity, *Journal of Applied Psychology*, 89(5), 755-768.
- Kim, T. Y., Liden, R. C., Kim, S. P. ve Lee, D. R. (2015) The interplay between follower core self-evaluation and transformational leadership: Effects on employee outcomes, *Journal of Business and Psychology*, 30(2), 345-355.
- Meyer, J. P. ve Herscovitch, L. (2001) Commitment in the Workplace: Toward a General Model, *Human Resource Management Review*, 11(3), 299-326.
- Meyer, J. P. ve Allen, N. (1991) A three-component conceptualization of organizational commitment, *Human Resource Management Review*, 1(1), 61-89.
- Meyer, J. P., Stanley, D. J., Herscovitch, L. ve Topolnytsky, L. (2002) Affective, Continuance and Normative Commitment to the

- Organization: A Meta-analysis of Antecedents, Correlates, and Consequences, *Journal of Vocational Behavior*, 61(1), 20-52.
- Milliken, F. J., Morrison, E. W. ve Hewlin, P. F. (2003) An exploratory study of employee silence: Issues that employees don't communicate upward and why. *Journal of Management Studies*, 40(6), 1453-1476.
- Morrison, E. W. (2014). Employee voice and silence. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*, 1(1), 173-197.
- Morrison, E. W. ve Milliken, F. J. (2000) Organizational silence: A barrier to change and development in a pluralistic world, *Academy of Management Review*, 25(4), 706-725.
- Mowday, R., Steers, R. ve Porter, L. (1979) The measurement of organizational commitment. *Journal of Vocational Behavior*, 14(2), 224-247.
- Preacher, K. J. ve Hayes, A. F. (2008) Asymptotic and resampling strategies for assessing and comparing indirect effects in multiple mediator models, *Behavior Research Methods*, 40(3), 879-891.
- Sheldon, M. E. (1971) Investments and involvements as mechanisms producing commitment to the organization. *Administrative Science Quarterly*, 16(2), 143-150.
- Shin, J., Seo, M. G., Shapiro, D. L. ve Taylor, M. S. (2015) Maintaining Employees' Commitment to Organizational Change The Role of Leaders' Informational Justice and Transformational Leadership, *The Journal of Applied Behavioral Science*, 51(4), 501-528.
- TAMP (Türkiye Afet Müdahale Planı), T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı Raporu, Aralık 2013. (<https://www.afad.gov.tr/tr/2419/Turkiye-Afet-Mudahale-Planı>) Erişim Tarihi:05/06/2016.
- Top, M., Akdere, M. ve Tarcan, M. (2015) Examining transformational leadership, job satisfaction, organizational commitment and organizational trust in Turkish hospitals:Public servants versus private sector employees, *The International Journal of Human Resource Management*, 26(9), 1259-1282.
- Triana, M. D. C., Richard, O. C. ve Yücel, İ. (2017) Status Incongruence and Supervisor Gender as Moderators of the Transformational Leadership to Subordinate Affective Organizational Commitment Relationship. *Personnel Psychology*, 70(2), 429-467.

- Vakola, M. ve Bouradas, D. (2005) Antecedents and consequences of organisational silence: An empirical investigation. *Employee Relations*, 27(5), 441-458.
- Van Dyne, L., Ang, S. ve Botero, I. C. (2003) Conceptualizing employee silence and employee voice as multidimensional constructs, *Journal of Management Studies*, 40(6), 1359-1392.
- Walumbwa, F. O. ve Lawler, J. J. (2003) Building effective organizations: Transformational leadership, collectivist orientation, work-related attitudes and withdrawal behaviours in three emerging economies, *International Journal of Human Resource Management*, 14(7), 1083-1101.
- Waugh, W. L. (1993). Coordination or control: Organizational design and the emergency management function. *International Journal of Disaster Prevention and Management*, 2(4), 17-31.
- Waugh, W. L. ve Streib, G. (2006). Collaboration and leadership for effective emergency management. *Public Administration Review*, 66, 131-140.
- Zengtian, Z. ve Xiuyuan, G. A. O. (2014) The Impact of Transformational Leadership on Employee Voice Behavior: The Role of Organizational Identification and Procedural Justice, *International Business and Management*, 9(2), 168-172.

**Cumhuriyet Halk Partisi'nin Antalya Üyelerinin Parti İçi
Demokrasi ve Oligarşiye Bakış Açısı¹**

The Republican People's Party's Antalya Members' Perspective on
Inner-Party Democracy and Oligarchy

Caner ERDOĞAN²

Geliş tarihi: 04.04 2017, Kabul tarihi: 25.07.2017, Basım tarihi: 07.05.2018

Özet

Robert Michels 1911 yılında yazdığı “Siyasal Partiler” eserinde Alman Sosyal Demokrat Parti'nin seçim kampanyalarında halka demokrasi vaat ettiğini, ancak parti içinde demokrasinin geçerli kılınmadığını tespit etmiş, Oligarşinin Demir Kanunu olarak tanımladığı kuramında “kim örgütten bahsediyorsa, oligarşiden bahsediyordur” sözü ile istisnasız tüm örgütlerde (özellikle sosyalist/sosyal demokrat partilerde) gerçek demokrasinin imkansız, oligarşinin kaçınılmaz olduğu sonucuna varmıştır. Bu çalışma ile Antalya ölçeğinde 1.204 CHP üyesi ile anket yapılmış, Cumhuriyet Halk Partisi'nde parti içi demokrasi ve oligarşiye ilişkin görüşleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Michels'in “istisnasız tüm örgütlerde oligarşinin kaçınılmaz ve gerçek demokrasinin imkansız olduğu” görüşünün üyeler nezdinde Cumhuriyet Halk Partisi açısından Antalya ölçeğinde geçerli olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Robert Michels, Oligarşinin Demir Kanunu, Cumhuriyet Halk Partisi, Parti İçi Demokrasi, Oligarşi*

Abstract

Robert Michels identified in his book “Political Parties” written in 1911 that German Social Democrat Party had promised democracy to people at election campaigns but democracy hadn't been able to enabled inner-party, and he resulted that real democracy is impossible, oligarchy is indispensable in all organizations (especially socialist/social democrat parties) exceptionally with his say “who says organization, says oligarchy” in his theory defined as “the Iron Law of Oligarchy”. Within this study, a pool was carried out with 1.204 Republican People's Party's members at Antalya scale, their opinions has been revealed about inner-party democracy and oligarchy. It is resulted that, according to the members, Michels's opinion of “exceptionally indispensability of oligarchy and impossibility of real democracy is valid in all organizations” is valid in the Republican People's Party at Antalya scale.

Keywords: *Robert Michels, the Iron Law of Oligarchy, the Republican People's Party, Inner-Party Democracy, Oligarchy*

---

¹ Bu çalışma yazarın Akdeniz Üniversitesi'nde yazdığı doktora tezinden türetilmiştir. Bkz. Erdoğan, 2017: 35-70, 184-216.

² Dr., Araştırmacı.

<https://orcid.org/0000-0002-5997-3005>
canertr@gmail.com

Giriş

Robert Michels 1911 yılında yazdığı “Siyasal Partiler” eserinde tarihin farklı dönemlerinde, farklı coğrafi mekanlarda liderlerin ve kitlelerin tarihsel, sosyolojik ve psikolojik analizini yapmıştır. “Kim örgütten bahsediyorsa, oligarşiden bahsediyordur (Michels, 2001: 241)” sözü ile istisnasız tüm örgütlerde (özellikle sosyal demokrat/sosyalist partilerde) oligarşik yönetim biçiminin kaçınılmaz olduğu sonucuna varan Michels, bu görüşünü eserinin sentez bölümünde “Oligarşinin Demir Kanunu” olarak tanımlamıştır.

Siyasal Partiler eserinde görüşlerini Fransız Devrimi'nden 1830 Devrimi'ne, Hohenzollern Hanedanlığı'ndan 2. Reich'a; Moliere'den Rousseau, Tocqueville ve Proudhon'a; Prusya'dan İtalya, Brezilya, Rusya ve Kuzey Amerika'ya; Alman sosyalistlerden Fransız, İtalyan, Rus ve Danimarkalı sosyalistlere; Kral XIV. Louis'den IV. Frederick William'a kadar çok geniş tarihsel, düşünsel ve mekansal bir perspektifte ortaya koyan Michels, başta Alman Sosyal Demokrat Parti olmak üzere, farklı zaman ve mekanlarda çok sayıda örgüt ve lider üzerine derinlemesine analizler yapmıştır. Halka seçim kampanyalarında demokrasi vaat eden Alman Sosyal Demokrat Parti'nin kendi örgüt yapısı içinde demokrasiyi geçerli kılamadığını tespit eden Michels (2001: 13, 16-17), kendi örgütsel yapısı demokratik olmayan bir siyasi partinin halka demokrasi vaat etmesini büyük bir çelişki olarak görmüştür.

Siyasal Partiler eserinde Alman Sosyal Demokrat Parti ile birlikte Antik Yunan'dan 1900'lü yılların başına kadar Güney Amerika'dan Kara Avrupası ve Uzak Doğu'ya kadar çok geniş bir dünya coğrafyasında yaşanan gelişmelerin derin tarihsel, sosyolojik ve psikolojik analizlerini yapan Michels, halka demokrasi vaat eden sosyalist/sosyal demokrat partilerde karar alma ve politika belirleme süreçlerinin yönetilen çoğunluk karşısında lider ve çevresindeki yöneten azınlığın güdümünde olduğunu belirtmiş (Michels, 2001: 26; May, 1965: 420; Slattery, 2003: 53), böylece oligarşik bir yönetim biçiminin kaçınılmaz olduğu sonucuna varmıştır.

Oligarşinin Demir Kanunu sosyal bilimler alanında, özellikle de siyasi örgütlerde örgüt içi demokrasi ve oligarşi tartışmalarına yön veren, bu alandaki çalışmalar için referans teşkil eden ve güncelliğini halen sürdüren bir kuram olarak öne çıkmıştır. Sonraki yıllarda çeşitli siyasi partiler, sendikalar, meslek örgütleri ve diğer sivil toplum örgütleri üzerinde Michels'in görüşlerini destekleyen ya da desteklemeyen çok sayıda inceleme gerçekleştirilmiştir.

Michels her ne kadar Oligarşinin Demir Kanunu'nda ortaya koyduğu varsayımların istisnasız tüm örgütlerde geçerli olduğunu iddia etmişse de, kitlelere demokrasi vaat eden, sosyal demokrat/sosyalist ideolojik bakış açısına sahip, belli bir büyüklük ve karmaşıklık düzeyine ulaşan, delegasyon sisteminin geçerli olduğu, bürokratik yapılı, merkeziyetçi bir siyasi örgüt tipi tarif etmiştir (Erdoğan, 2018: 180). O dönem halka herhangi bir şekilde

demokrasi vaat etmeyen muhafazakar partileri analizinin dışında tutan Michels (2001: 13), Oligarşinin Demir Kanunu'nun özellikle sosyal demokrat/sosyalist partiler, sendikalar ve meslek kuruluşları açısından geçerli olduğunu savunmuştur. Bu açıdan bakıldığında, köklü bir örgütsel geçmişe sahip olan, "sosyal demokrat" kimliği ile kitlelere demokrasi vaat eden, yaklaşık 1 milyon 200 bin üyesi ile devasa bir siyasal örgüt niteliği gösteren Cumhuriyet Halk Partisi Oligarşinin Demir Kanunu incelemesi bakımından Türkiye'de en uygun örgüt olarak öne çıkmaktadır.

Bu çalışma ile Michels'in Oligarşinin Demir Kanunu'nda ortaya koyduğu görüşler referans alınarak Antalya ölçeğinde Cumhuriyet Halk Partisi üyelerinin parti içi demokrasi ve oligarşinin varlığına ilişkin görüşlerinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

1. Parti İçi Demokrasi ve Oligarşinin Kavramsal Çerçevesi

Robert Michels Siyasal Partiler eserinde demokrasi ve oligarşi kavramlarına ilişkin herhangi bir tanımlama yapmamıştır. Ancak, istisnasız tüm örgütlerde "oligarşinin kaçınılmazlığı" ve "demokrasinin imkansızlığı" görüşünü ortaya atan Michels'in demokrasi kavramını günümüzde "parti içi/örgüt içi demokrasi", oligarşi kavramını da "lider oligarşisi" anlamına karşılık gelecek şekilde kullandığı açıktır. Parti içi demokrasi ve oligarşi kavramlarını birbirinin karşıtı olarak ele alan Michels, bu karşıtlık ilişkisi içerisinde oligarşinin kaçınılmaz bir süreç olduğunu savunmuştur. Her ne kadar Michels'den sonra gerçekleştirilen Oligarşinin Demir Kanunu incelemelerinin birçoğu Michels'in görüşünü doğrulamamış olsa da, "oligarşi" sorunsalı üzerine yapılan çalışmalar Michels'in Oligarşinin Demir Kanunu'nda ortaya koyduğu görüşler etrafında şekillenmiştir.

Michels'in demokrasi kavramına yüklediği anlam halkın/kitlelerin yönetimde eşit söz sahibi olduğu Rousseaucu "gerçek (doğrudan) demokrasi" anlayışıdır (Michels, 2001: 28; Hands, 1971: 158; Rapaport, 1982: 355; Mommsen, 1981: 112; Cook, 1971: 786). Yani, ona göre demokrasi "tüm halkın ya da bir siyasi partideki tüm üyelerin karar alma ve yönetim süreçlerine eşit oranda katılımını esas alan bir yönetim biçimi"dir (Michels, 2001: 21-23; May, 1965: 419). Bu anlamda, günümüzde binlerce, on binlerce hatta milyonlarca üyesi bulunan örgütlerde "delegasyon sistemi"nin temel aldığı "temsili demokrasi" Michels'in demokrasi anlayışını yansıtmamaktadır.

Michels Siyasal Partiler eserinde aristokrasi, monarşi, burjuvazizm, bonapartizm, sezarizm, otokrasi gibi yönetim biçimlerini oligarşik yönetim biçimleri olarak ele almış, tarihsel süreç içerisinde (temsili) demokrasinin aristokrasinin yeni bir formu olarak özünde oligarşik bir yönetim biçimi olduğunu savunmuştur (Michels, 2001: 6). Michels'in ortaya koyduğu görüş ışığında oligarşi kavramını "lider ve çevresindekilerden oluşan iyi organize olmuş yöneten azınlığın karar alma ve politika belirleme süreçlerinde söz

sahibi olduğu yönetim biçimi” olarak tanımlamak mümkündür. Yani, burada parti içi demokrasi ile parti içi oligarşi kavramlarının temel çıkış noktası karar alma ve yönetim süreçlerinde kim ya da kimlerin söz sahibi olduğu, ya da başka bir ifadeyle parti içinde iktidara kim ya da kimlerin sahip olduğudur. Bu anlamda, bir siyasi partide karar alma ve yönetim süreci üyelerin katılımına açık ise parti içi demokrasinin; sadece lider ve çevresindekilerden oluşan yöneten azınlığa açık, üyelerin katılımına kapalı ise, yani parti içi iktidar bir grup yöneten azınlığın elindeyse oligarşinin varlığından söz edilebilir.

2. Oligarşinin Demir Kanunu'nun Temel Varsayımları

Michels Oligarşinin Demir Kanunu'nda oligarşinin kaçınılmazlığını üç temel faktöre dayandırmıştır: Örgütün doğası, liderin psikolojik eğilimleri ve üyelerin psikolojik eğilimleri. Michels'e göre örgütün doğası gereği tüm üyelerin örgüt içinde karar alma ve yönetim süreçlerine katılabilmesi teknik ve mekanik olarak imkansızdır (Michels, 2001: 21, 23, 28; Wolfe, 1985: 373). Bu nedenle temsili yönetim olarak adlandırılan “delegasyon (temsil) sistemi” örgüt içinde zorunlu hale gelmektedir (Michels, 2001: 21; Wolfe, 1985: 373). Diğer yandan, belli bir büyüklüğü aşan karmaşık yapıli örgütlerde ihtiyaç duyulan teknik bilgi ve uzmanlık beraberinde iş bölümü ve profesyonelleşme ile birlikte örgüt içinde bürokratik bir yapı ortaya çıkarmakta (Michels, 2001: 25, 27, 65, 117, 243; Rapaport, 1982: 356; Lenski, 1980: 7), bürokratikleşme de örgüt içinde güç ve yetkinin merkezileşmesine neden olmaktadır (Lipset, 1961: 15). Michels, delegasyon sisteminin ve merkezileşmenin örgüt içinde oligarşik yapıyı güçlendirdiği görüşündedir.

Michels'e göre lider örgüt içinde elde ettiği konumu korumak için her türlü yola başvurma eğilimindedir. Çünkü, lider konumunu kaybettiği zaman o konumun ona sağladığı statü ve o statünün sağladığı imkanları da kaybedeceğinin bilincindedir (Michels, 2001: 128; Lipset, 1961: 16). Bu nedenle gerektiğinde potansiyel tehditleri bertaraf etmek için muhaliflerine yönelik yürüttüğü faaliyetlerde demokratik ya da etik olmayan yollara başvurmaktan çekinmez (Lipset, 1961: 17; Leach, 2005: 313; Michels, 2001: 33). Lider bir süre sonra elde ettiği yeni statüye has çıkarlar geliştirerek (Lipset, 1961: 16) üyelerin çıkarlarını geri plana iter ve örgütün hedeflerini kendi çıkarları ile bütünleştirme, başka bir ifadeyle örgütü başlangıçtaki hedeflerinden saptırma eğilimi içerisine girer (Nyden, 1985: 1180; Schwartz vd., 1981: 22; Hands, 1971: 167; Latham, 2006: 4; Leach, 2005: 313). Elde ettiği konumu korumak için örgüt içinde değişimlere karşı direnç gösteren ve örgütsel muhafazakarlaşma eğilimleri gösteren lider (Lipset, 1961: 16; Martin, 2007: 1414), üyelere ya da üyeler tarafından doğrudan/dolaylı olarak seçilen parti organlarına danışmadan tek başına karar alma eğilimi gösterir (Michels, 2001: 27). Öyle ki, lider konumunu bir hak gibi algılayıp bu hakkı kendi aile bireylerinden birine devretme isteği (nepotizm) içerisine girer (Michels, 2001: 68). Michels'e göre liderin ortaya koyduğu bu oligarşik eğilimler örgüt içinde

oligarşinin güçlenmesine neden olur. Nitekim, lider örgüt içinde bilgi akışını elinde toplayan, basın, yayın ve halkla ilişkiler birimlerini kontrol eden ve partinin mali kaynakları (bütçesi) üzerinde söz sahibi olan kişi olarak rakiplerinin sahip olmadığı imkanlara sahiptir (Lipset, 1961: 15; Katovich vd., 1981: 432; Hands, 1971: 162; Michels, 2001: 68-83). Dahası, liderin onu rakiplerinden farklı kılan ve onu öne çıkaran kişisel yetenekleri (hitabet, yazarlık, özel yetenekler, şöhret) onun örgüt içindeki konumunu güçlendirmektedir (Michels, 2001: 45-51). Lider, örgüt içinde konumunun sarsıldığını hissettiğinde “güven tazeleme (güvenoyu) taktiği” ve “istifa taktiği” gibi yöntemlere başvurarak konumunu yeniden güçlendirmeye çalışır (Michels, 2001: 34, 35; Hands, 1971: 162). Michels’e göre liderin görev süresi arttıkça (lider rotasyonu azaldıkça) oligarşik eğilimleri de artmaktadır (Michels, 2001: 61).

Karmaşık ve rasyonel örgüt yapısı içerisinde teknik bilgi ve uzmanlık gerektiren örgüt işlerini anlayabilecek, denetleyebilecek yeterli bilgi ve eğitime sahip olmayan üyelerin karar alma ve yönetim süreçleri dışında kaldığına dikkat çeken Michels, kendilerinin ve ailelerin ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılayabilmek için çalışmak zorunda olan, iş dışında kalan boş zamanlarını parti çalışmalarını yerine dinlenme ve sosyal faaliyetlere ayırmayı tercih eden üyelerin, liderlerini (ve kendi seçtikleri delegeleri ve yöneticileri) parti işlerini kendileri adına yürütmekle yetkilendirdikleri, kendi sorumluluklarını onlara yükledikleri algısı içerisinde girdiklerini gözlemlemiştir. “Üyelerin yetersizliği ve ilgisizliği” olarak adlandırılan bu her iki durum örgüt içinde denetim boşluğu yaratmakta, lider ve çevresindeki yöneten azınlığın güç ve konumu sağlamaktadır (Rapaport, 1982: 355; Cohn, 1993: 156; Wolfe, 1985: 372; Slattery, 2003: 53; Michels, 2001: 52-58, 245; Lipset, 1961: 15; Shafer, 1991: 189; Lenski, 1980: 7). Michels, insanın doğası gereği üyelerin sürekli kendilerine rehberlik edecek bir lider arayışı içerisinde olduklarını (Cassinelli, 1953: 781; Michels, 2001: 38, 39, 56; Lenski, 1980: 8; Rapaport, 1982: 356; Lipset, 1961: 16; Wolfe, 1985: 373), tüm zamanını parti çalışmalarını için harcayan ve hayatını partiye vakfeden liderlerine karşı minnettarlık duygusu beslediklerini savunmuştur (Michels, 2001: 40). Ona göre, üyelerin bu eğilimleri örgüt içinde güçlü bir oligarşik yapının oluşmasına neden olmaktadır.

3. Cumhuriyet Halk Partisi Antalya Üyelerinin Parti İçi Demokrasi ve Oligarşiye Bakış Açısı

Cumhuriyet Halk Partisi’nde parti içi demokrasinin geçerliliğini ya da parti içinde karar alma ve yönetim süreçlerinde oligarşik eğilimlerin varlığının tespiti için Haziran 2015-Temmuz 2016 tarihleri arasında Antalya ölçeğinde “CHP’nin Örgütsel Yapısı, Parti İçi Demokrasi ve Oligarşi Araştırması” gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında CHP’nin Antalya’da ikamet eden

üyelerini kapsayan bir anket çalışması gerçekleştirilmiş, parti üyelerinin konuya ilişkin görüşlerinin ortaya çıkarılması sağlanmıştır.

3.1. CHP'nin Örgütsel Yapısı, Parti İçi Demokrasi ve Oligarşi Araştırması

“CHP'nin Örgütsel Yapısı, Parti İçi Demokrasi ve Oligarşi Araştırması”nın temel çıkış noktası Robert Michels'in “Siyasal Partiler” eserinde parti içi demokrasi ve oligarşiye ilişkin ortaya koyduğu görüşlerin bir siyasal örgüt olarak Cumhuriyet Halk Partisi açısından geçerli olup olmadığının incelenmesidir³. Buna ilişkin en etkili yollardan birisi şüphesiz parti üyelerinin konuya ilişkin fikirlerini -sınırlı da olsa- açığa çıkarmaktır. Çünkü, parti içi demokrasi ya da oligarşi kimi zaman somut veriler ve olaylar ile tespit edilebilir olduğu kadar, çoğu zaman soyut manada sezgisel ve algısal bir anlam ifade etmektedir. Bunun temel nedeni, Michels'in de belirttiği gibi, organize olmuş yöneten azınlığın (lider ve ekibinin) organize olamamış yönetilen çoğunluk karşısında sahip olduğu güç ve iktidarı demokrasi söylemleri altında maskeleyen eğilimidir (Michels, 2001: 8). Bu açıdan bakıldığında, bir siyasi partide örneğin parti tüzüğü'nün oligarşiyi besleyen yönleri oligarşinin varlığının tespit edilmesinde somut bir veri olarak kabul edilebileceği gibi, yönetilen çoğunluğun somut tecrübelerine dayanan algıları, sezgileri, düşünceleri de örgüt içinde oligarşik eğilimlerin ortaya konulması bakımından yol göstericidir.

Zaman, emek ve maliyet gibi kısıtlılıklar göz önünde bulundurulduğunda, bu araştırmanın yaklaşık 1 milyon 200 bin CHP üyesinin görüşlerini temsil edecek şekilde gerçekleştirilmesinin zorluğu görülmüş, bu nedenle Araştırmanın Antalya ölçeğinde yapılmasına karar verilmiştir. Araştırma için Antalya ölçeğinin tercih edilmesinin başlıca nedenleri şu şekilde sıralanabilir:

- Araştırmacının Antalya'da ikamet ediyor olmasının yanı sıra araştırmanın yapıldığı Akdeniz Üniversitesi'nin Antalya'da bulunması nedeniyle anket uygulanacak olan parti üyelerine ulaşım imkanlarının zaman, emek ve maliyet bakımından daha rasyonel olması,

- Cumhuriyet Halk Partisi'nin önceki Genel Başkanı Deniz Baykal'ın memleketi ve seçim bölgesi olmasının da etkisiyle, CHP Antalya İl Örgütü'nün özellikle 1970'li yıllardan günümüze güçlü bir örgütsel birikim ve örgüt kültürüne sahip olması,

- Antalya'nın hızlı ve yoğun göç alan bir metropol kent olmasının da etkisiyle, CHP Antalya İl Örgütü'nün Türkiye'nin çok farklı şehirlerinden

---

³ Oligarşinin Demir Kanunu'nun Cumhuriyet Halk Partisi açısından detaylı incelemesi için bkz. Erdoğan, 2018, 195-277.

farklı sosyo-kültürel ve sosyo-psikolojik niteliklere sahip üye tabanına sahip olması.

Araştırmanın evrenini Cumhuriyet Halk Partisi Antalya İl Örgütü'nün 42.590 üyesi oluşturmaktadır⁴⁵. Araştırma evrenini temsil edebilme kabiliyeti bakımından örneklem büyüklüğünün (minimum anket sayısının) belirlenmesinde istatistik biliminden yararlanılmıştır. Aşağıdaki formül kullanılarak örneklem büyüklüğü hesaplanmıştır⁶:

$$n = \frac{N t^2 p q}{d^2(N-1) + t^2 p q}$$

Formüle göre N=42.590, p=0,5 ve q=0,5, t=1,96 ve d=0,03, d=0,05, d=0,10 değerleri için örneklem büyüklüğü tablosu şöyledir:

Tablo 1. d = 0.03, 0.05 ve 0.10 İçin Örneklem Büyüklükleri (p=0.5, q=0.5 ve p=0.8, q=0.2 İçin)

Evren Büyüklüğü (N)	+0.03 örnekleme hatası		+0.05 örnekleme hatası		+0.10 örnekleme hatası	
	p=0.5 q=0.5	p=0.8 q= 0.2	p=0.5 q=0.5	p=0.8 q= 0.2	p=0.5 q=0.5	p=0.8 q= 0.2
42.590 (n)	1041	672	381	244	95	61

⁴ 17 Haziran 2016 itibariyle Cumhuriyet Halk Partisi Antalya İl Başkanlığı'nın intranet sisteminden alınan sayısal değerdir.

⁵ CHP Antalya üyelerinin % 60,3'ü Antalya'nın merkez ilçelerinde (Muratpaşa, Kepez, Konyaaltı, Döşemealtı, Aksu), % 13,7'si Batı ilçelerinde (Kaş, Demre, Finike, Kumluca, Kemer, Korkuteli, Elmalı) ve % 26,1'i de Doğu ilçelerinde (Serik, Manavgat, Alanya, Gazipaşa, Akseki, İbradı, Gündoğmuş) ikamet etmektedirler. CHP Antalya üyelerinin % 7,4'ünün 18-29, % 18,4'ünün 30-39, % 21,6'sının 40-49, % 25,1'inin 50-59, % 19,6'sının 60-69 yaş aralığında, % 7,8'inin de 70 yaş ve üzerinde olduğu görülmektedir. Yine, CHP Antalya üyelerinin % 67,2'sinin erkek, % 32,8'inin de kadın üyeler oluşturmaktadır.

⁶ Bu formülde **N**= Evrendeki birey sayısını, **n**= Örnekleme alınacak birey sayısını, **p**= İncelenecek olayın görülüş sıklığını, **q**= İncelenecek olayın görülmemiş sıklığını, **t**= Belirli serbestlik derecesinde ve saptanan yanılma düzeyinde t tablosunda bulunan teorik değeri (%5 yanılma payı ile 1,96), **d**= Olayın görülüş sıklığına göre yapılmak istenen $\pm$ sapma değeri olarak ifade edilmektedir.

Yapılan istatistikî hesaplamalar araştırmanın örneklem büyüklüğünün $\pm$ 0.03 örnekleme hatası ile 42.590 kişilik araştırma evrenini temsil edebilmesi için 1.041 katılımcı ile anket yapılmasının yeterli olacağını ortaya koymuştur. Ancak, anket sonuçlarının daha da güçlendirilmesi için uygulama sürecinde bu sayının üzerine çıkmış, 1.204 anket değerlendirmeye alınmıştır.

Bu araştırma kapsamında, örneklem büyüklüğünün (ankete katılan kişi sayısı) hesaplanması kadar, en doğru sonucu vermesi bakımından anketin uygulanacağı kitlenin niteliği de oldukça önemlidir. Cumhuriyet Halk Partisi'nde gerek üye yazım sisteminin eksikliği, gerek üyelik güncellemelerinin yetersizliği, gerekse de partiye üye olabilmenin kolay olması gibi nedenlerle parti örgütü ile herhangi bir şekilde aidiyet ilişkisi içinde olmayan, parti faaliyetlerine katılmayan, partinin ideolojisine bağlılık gösterip göstermediği tam olarak anlaşılamayan, dahası partiye oy verdiğinden bile şüphe duyulan üyelerin (pasif üyeler) tüm kayıtlı üyeler arasında önemli bir orana tekabül ettiği bilinmektedir. Öyle ki, CHP Antalya İl Başkanlığı üyelik veri tabanında yer alan 42.590 üye arasında cep telefon numarası bilgisi güncel olan ve CHP Antalya İl Başkanlığı tarafından parti çalışmaları ile ilgili toplu sms yoluyla sürekli bilgi akışı sağlanan üye sayısı **23.053**'dür. Başka bir ifadeyle, CHP Antalya İl Başkanlığı tarafından kayıtlı üyelerin % 54,1'ine bilgi akışı sağlanabilmekte, % 45,9'una ise ulaşılamamaktadır. Ulaşılamayan üyeler de üye olmanın sorumluluğuyla il ve ilçe örgütlerine başvurup üyelik bilgilerini güncelleme ve dolayısıyla parti örgütü ile iletişim içerisine girme gibi bir talepte bulunmamışlardır.

Diğer taraftan, 29 Mart 2015 tarihinde gerçekleştirilen üye bazında ve hakim nezaretinde önseçimlerde oy kullanan kayıtlı üye sayısı da CHP Antalya'nın üye profilinin (özellikle de aktif-pasif üye ayrımının) ortaya konulması bakımından önemlidir. 29 Mart 2015 tarihinde milletvekili adaylığı için gerçekleştirilen önseçimde 39.735 kayıtlı üyenin 21.837'si (% 54,9'u) sandık başında oy kullanmıştır. Mart 2015 ile Haziran 2016 arasında CHP Antalya üye sayısında meydana gelen oransal artış ve ilçeler bazında önseçime katılım oranına göre, eğer önseçim Haziran 2016'da gerçekleştirilmiş olsaydı 23.369 üyenin oy kullanacağı varsayılmıştır. CHP Antalya İl Başkanlığı tarafından toplu sms yoluyla sürekli bilgi akışı sağlanan üye sayısı (23.053) ile 29 Mart 2015 önseçimine katılan üye sayısının 17 Haziran 2016 tarihine oranlanmış güncel hali (23.369) birlikte ele alındığında, CHP Antalya'nın aktif üye sayısının 23.053 ile 23.369 arasında olduğu kabul edilmiştir.

Anketin örneklem büyüklüğünün ve anket uygulanacak hedef kitlenin belirlenmesinde aktif üye-pasif üye ayrımı oldukça önemlidir. Çünkü, parti örgütü ile herhangi bir şekilde aidiyet ilişkisi içinde olmayan, parti faaliyetlerine katılmayan, partinin ideolojisine bağlılık gösterip göstermediği tam olarak anlaşılamayan, dahası partiye oy verdiğinden bile şüphe duyulan pasif üyelerin parti içi demokrasi ve oligarşiye ilişkin görüşleri, parti örgütü ile aidiyet ilişkisi

içinde olan ve parti faaliyetlerine katılan aktif üyelerin parti içi demokrasi ve oligarşiye ilişkin görüşleri kadar gerçeği yansıtmayacaktır. Bu nedenle, anket katılımcıları “gelişigüzel örnekleme (Arlı ve Nazık, 2001:75)” yöntemine göre aktif üye olarak kabul edilen 23.053 ile 23.369 kişi arasından seçilmiştir. Başka bir ifadeyle, araştırmanın örneklemini (ankete katılan üyeler) aktif üyeler oluşturmuştur. Sonuç olarak, anket sonucunda elde edilen bulgular CHP Antalya’nın “tüm üyelerinin” değil, daha rasyonel bir şekilde “aktif üyelerinin” görüşlerini yansıtmaktadır.

Anket sorularının katılımcılar tarafından yanıtlanma şekli bakımından “internet üzerinden online anket” ve “yüz yüze görüşme” bir arada kullanılmıştır. Bu amaçla üye veritabanında cep telefon bilgisi yer alan 19.868 CHP Antalya üyesine farklı zamanlarda birden fazla defa gönderilen SMS’ler ile “<http://chpantalyaanket.questionpro.com>” ve “www.chpanket.net” alan adresi üzerinden yer alan anket sorularını yanıtlamaları istenmiştir.

Araştırmacı tarafından üyelere gönderilen SMS’ler sonucunda 500 katılımcı soruları eksiksiz yanıtlayarak anketi tamamlamıştır. Yapılan analiz sonucu, değerlendirmeye alınan 500 anketin 481 farklı IP adresi üzerinden doldurulduğu belirlenmiştir⁷. Bu şekilde, internet üzerinden online olarak, her biri tekil kişi tarafından minimum 3 dakika içerisinde doldurulan **495** anket geçerli sayılmıştır.

Yüz yüze görüşme yoluyla yapılan anketlerin uygulanması ve değerlendirilmesi sürecinde de titizlikle davranılmıştır. Anketlerin daha önce de belirtildiği gibi “aktif üye” olarak tanımlanan üyeler arasından doldurulmasına özen gösterilmiş; bu bağlamda, katılımcılar parti seçim çalışmalarına, seçim mitinglerine, parti içi sandık çevresi eğitimlerine, gençlik/kadın kolları ve mahalle delege seçimlerine, parti örgütü tarafından düzenlenen kahvaltı ve akşam yemeklerine katılan, il ve ilçe örgüt binaları ile mahalle temsilciliklerini ziyaret eden, partili kimliği ile ön olana çıkmış olan kişiler arasından seçilmiş; yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, meslek, üyesi bulunulan ilçe örgütü ve üyelik süresi gibi faktörlerin tüm aktif üyeleri temsil edebilir şekilde dağılması konusunda hassasiyet gösterilmiştir. Yüz yüze görüşme yoluyla doldurulan **709** anket geçerli sayılmıştır. Böylece, 495’i internet üzerinden online anket yoluyla, 709’u da yüz yüze görüşme yoluyla olmak üzere toplamda 1.204 anket değerlendirmeye alınmıştır.

Anket içerisinde yer alan ve üyelerin parti içi demokrasi ve oligarşiye ilişkin görüşlerini ortaya koyan likert tipi soruların⁸ sosyal bilimler araştırmalarında

---

⁷ Aynı cep telefonu, bilgisayar ya da tablet üzerinden farklı kişiler tarafından doldurulan anketler ile aynı internet ağından internet erişimi sağlayan farklı cep telefonu, bilgisayar ya da tabletler aynı IP adresini kullanmaktadır.

⁸ Ankette yer alan 22, 23, 24, 25, 26, 29 numaralı sorular değerlendirmeye alınmıştır. 27 ve 28 numaralı sorular anketin uygulama aşamasında iptal edilmiştir.

önemli bir yer tutan “güvenilirlik (iç tutarlılık)” değerinin Cronbach’s Alfa cinsinden oranı 1.159 anket için⁹ (% 96,3’ü) “**0,818**” olarak ölçülmüştür. Sosyal bilimler araştırmalarında genel kabul gören Cronbach’s Alfa değerleri göz önünde bulundurulduğunda anket sorularına verilen yanıtların güvenilirliğinin (iç tutarlılığın) oldukça yüksek olduğu görülmektedir.

3.1.1. Katılımcıların (Üyelerin) Kişisel Özellikleri

Araştırma kapsamında en doğru sonuca ulaşılabilmesi bakımından anket katılımcılarının CHP Antalya’nın 42.590 üyenin arasından değil, öncelikli olarak aktif üye olarak kabul edilen 23.053 ile 23.369 kişi arasından gelişigüzel örnekleme yöntemine göre seçildiği, yani anket sonucunda elde edilen bulguların CHP Antalya’nın “tüm üyelerinin” değil, daha rasyonel bir şekilde “aktif üyelerinin” görüşlerini yansıttığına değinilmiştir. Bu açıdan bakıldığında, anket sonuçları değerlendirilirken CHP Antalya’nın “aktif üyeleri”nin parti içi demokrasi ve oligarşiye ilişkin görüşlerini yansıttığının özellikle vurgulanması gerekmektedir.

Araştırma kapsamında değerlendirmeye alınan 1.204 anket içerisinden, yaş ile ilgili soruya yanıt veren 1199 aktif üyenin % 17,8’i 18-29, % 15,4’ü 30-39, % 16,5’i 40-49, % 28,2’si 50-59, % 19’u 60-69 yaş aralığında, % 2,9’u da 70 yaş ve üzerindedir.

Tablo 2. Ankete Katılanların Yaş Aralığı

Yaş aralığı	Frekans (Kişi sayısı)	Geçerli Yüzde (%)
18-29	214	17,8
30-39	185	15,4
40-49	198	16,5
50-59	339	28,2
60-69	228	19,0
70+	35	2,9
<i>Toplam</i>	1.199	

Cinsiyet ile ilgili soruya yanıt veren 1199 aktif üyenin % 64,9’u erkek, % 35,1’i de kadındır.

⁹ SPSS Programında tüm anketlerin Cronbach’s Alfa değerinin hesaplanması için anketlerdeki tüm soruların yanıtlanmış olması gerekmektedir. Değerlendirmeye alınan 45 ankette bazı sorulara yanıt verilmediği için bu anketler SPSS Programı tarafından hesaplama dışında tutulmuştur.

Tablo 3. Ankete Katılanların Cinsiyetlerine Göre Dağılımı

Cinsiyet	Frekans (Kişi sayısı)	Geçerli Yüzde
Kadın	421	35,1
Erkek	778	64,9
<i>Toplam</i>	1.199	

Eğitim düzeyi ile ilgili soruya yanıt veren 1201 aktif üyenin % 9,7'si ilkokul, % 10,3'ü ortaokul, % 29,6'sı lise, % 18,8'i üniversite önlisans, % 28,8'i üniversite lisans, % 2,7'si de üniversite lisansüstü mezunudur.

Tablo 4. Ankete Katılanların Eğitim Düzeyi

Eğitim Düzeyi	Frekans (Kişi sayısı)	Geçerli Yüzde (%)
İlkokul	117	9,7
Ortaokul	124	10,3
Lise	356	29,6
Üniversite-Önlisans	226	18,8
Üniversite-Lisans	346	28,8
Üniversite-Lisansüstü	32	2,7
<i>Toplam</i>	1.201	100,0

Mesleği ile ilgili soruya yanıt veren 1.202 aktif üyenin % 17,9'u işçi, % 10,8'i serbest meslek erbabı, % 2,2'si çiftçi, % 6,2'si iş adamı/iş kadını, % 39'u emekli, % 4,9'u öğrenci, % 0,4'ü akademisyen, % 6,7'si ev hanımı, % 2,1'i işsiz, % 9,8'i de diğer meslek gruplarına mensuptur.

Tablo 5. Ankete Katılanların Mesleklere Göre Dağılımı

Mesleği	Frekans (Kişi sayısı)	Geçerli Yüzde (%)
İşçi	215	17,9
Serbest Meslek	130	10,8
Çiftçi	26	2,2
İş Adamı/İş	74	6,2
Emekli	469	39,0

Öğrenci	59	4,9
Akademisyen	5	0,4
Ev Hanımı	81	6,7
İşsiz	25	2,1
Diğer	118	9,8
<i>Toplam</i>	1.202	100,0

Üyesi olduğu CHP ilçe örgütü ile ilgili soruya yanıt veren 1.201 aktif üyenin % 0,1'i Akseki, % 1,7'si Aksu, % 3,6'sı Alanya, % 0,2'si Demre, % 5,1'i Döşemealtı, % 0,8'i Elmalı, % 0,5'i Finike, % 2,3 Gazipaşa, % 0,1'i Gündoğmuş, % 0,1'i İbradı, % 1,2'si Kaş, % 2,1'i Kemer, % 13,7'si Konyaaltı, % 0,7'si Korkuteli, % 13,1'i Konyaaltı, % 1,4'ü Kumluca, % 8,9'u Manavgat, % 44,4'ü Muratpaşa, % 0,2'si Serik ilçe örgütü üyesidir.

Tablo 6. Ankete Katılanların Üyesi Olduğu İlçe

Üyesi Olduğu İlçe	Frekans (Kişi sayısı)	Geçerli Yüzde (%)
Akseki	1	0,1
Aksu	20	1,7
Alanya	43	3,6
Demre	3	0,2
Döşemealtı	61	5,1
Elmalı	10	0,8
Finike	6	0,5
Gazipaşa	28	2,3
Gündoğmuş	1	0,1
İbradı	1	0,1
Kaş	14	1,2
Kemer	25	2,1
Kepez	164	13,7
Korkuteli	8	0,7
Konyaaltı	157	13,1
Kumluca	17	1,4

Manavgat	107	8,9
Muratpaşa	533	44,4
Serik	2	0,2
<i>Toplam</i>	1.201	100,0

Üyelik süresi ile ilgili soruya yanıt veren 1.173 aktif üyenin % 32,3'ü 1 gün-3 yıl arası, % 24,8'i 4-7 yıl arası, % 14,5'i 8-11 yıl arası, % 7,5'i 12-15 yıl arası, % 3,8'i 16-19 yıl arası, % 6,1'i 20-23 yıl arası, % 10,6'sı 24 yıl ve üzeri¹⁰ CHP üyesidir.

Tablo 7. Ankete Katılanların Üyelik Süreleri

Üyelik Süresi	Frekans (Kişi sayısı)	Geçerli Yüzde (%)
1 gün-3 yıl	380	32,3
4-7 yıl	291	24,8
8-11 yıl	171	14,5
12-15 yıl	89	7,5
16-19 yıl	45	3,8
20-23 yıl	72	6,1
24+	125	10,6
<i>Toplam</i>	1.173	100,0

Üyelerin kendilerini ideolojik tanımlamaları ile ilgili soruya yanıt veren 1.176 aktif üyenin % 69,6'sı kendini sosyal demokrat, % 22,3'ü sosyalist, % 6,5'i ulusalcı, % 0,7'si liberal, % 0,9'u da muhafazakar olarak tanımlamıştır.

Tablo 8. Ankete Katılanların İdeolojik Tanımlamaları

İdeolojik Tanımlama	Frekans (Kişi sayısı)	Geçerli Yüzde (%)
Sosyal Demokrat	819	69,6
Sosyalist	262	22,3
Ulusalcı	77	6,5
Liberal	8	0,7

---

¹⁰ CHP'nin kapalı olduğu dönemde SHP üyeliği ya da 1980 öncesi CHP üyeliği de dahil edilmiştir.

Muhafazakar	10	0,9
<i>Toplam</i>	1.176	100,0

3.1.2. Üyelerin Parti İçi Demokrasi ve Oligarşiye Bakış Açısı

1. Ankete katılan aktif üyelerin % 36,9'u "Bence CHP'de sade bir üye partinin karar alma ve politika belirleme (yönetim) süreçlerinde söz sahibi değildir" yargısı ile ilgili olarak "kesinlikle katılıyorum" seçeneğini tercih ederken, % 31,1'i "katılıyorum", % 11,1'i "ne katılıyorum ne katılmıyorum", % 15,8'i "katılmıyorum", % 5,1'i de "kesinlikle katılmıyorum" seçeneğini tercih etmiştir. Yani, aktif üyelerin % 68'i CHP'de sade bir üyenin partinin karar alma ve yönetim süreçlerinde söz sahibi olmadığı görüşündedir.

Tablo 10. Ankete Katılanların "Bence CHP'de Sade Bir Üye Partinin Karar Alma ve Politika Belirleme Süreçlerinde Söz Sahibi Değildir." Yargısına Verdikleri Yanıtların Oranı

	Kişi sayısı	Geçerli Yüzde (%)
Kesinlikle katılıyorum	439	36,9
Katılıyorum	370	31,1
Ne katılıyorum ne katılmıyorum	132	11,1
Katılmıyorum	188	15,8
Kesinlikle katılmıyorum	61	5,1
<i>Toplam</i>	1.190	100,0

"Ne katılıyorum ne katılmıyorum" seçeneği bir tutum derecesi olarak kabul edilmeyip, o seçeneği işaretleyen üyeler "kararsızlar" olarak ele alındığında, yani "ne katılıyorum ne katılmıyorum" seçeneğini tercih eden 132 katılımcı (% 11,1) değerlendirme dışında tutulup diğer dört seçeneği işaretleyen 1.058 katılımcı değerlendirmeye alındığında, aktif üyelerin % **76,4**'ünün *CHP'de sade bir üyenin partinin karar alma ve yönetim süreçlerinde söz sahibi olmadığı* yönünde tutum ortaya koyduğu görülmektedir.

2. Ankete katılan aktif üyelerin % 29,5'i "Bence CHP'de karar alma ve politika belirleme (yönetim) süreçleri genel merkezde ve yerelde belli oligarşik grupların (ekiplerin) güdümündedir." yargısı ile ilgili olarak "kesinlikle katılıyorum" seçeneğini tercih ederken, % 39,2'si "katılıyorum", % 10,9'u "ne

katılıyorum ne katılmıyorum”, % 14,9’u “katılmıyorum”, % 5,7’si de “kesinlikle katılmıyorum” seçeneğini tercih etmiştir. Yani, aktif üyelerin % 68,7’si CHP’de karar alma ve yönetim süreçlerinin genel merkezde ve yerelde belli oligarşik grupların (kliklerin, ekiplerin) güdümünde olduğu görüşündedir.

Tablo 11. Ankete Katılanların “Bence CHP’de Karar Alma ve Politika Belirleme Süreçleri Genel Merkezde ve Yerelde Belli Oligarşik Grupların (Ekiplerin) Güdümündedir.” Yargısına Verdikleri Yanıtların Oranı

	Kişi sayısı	Geçerli Yüzde (%)
Kesinlikle katılıyorum	349	29,5
Katılıyorum	464	39,2
Ne katılıyorum ne katılmıyorum	129	10,9
Katılmıyorum	176	14,9
Kesinlikle katılmıyorum	67	5,7
<i>Toplam</i>	1.185	100,0

“Ne katılıyorum ne katılmıyorum” seçeneği bir tutum derecesi olarak kabul edilmeyip, o seçeneği işaretleyen üyeler “kararsızlar” olarak ele alındığında, yani 129 katılımcı (% 10,9) değerlendirme dışında tutulup diğer dört seçeneği işaretleyen 1056 katılımcı değerlendirmeye alındığında, aktif üyelerin % **76,9**’unun *CHP’de karar alma ve yönetim süreçlerinin genel merkezde ve yerelde belli oligarşik grupların (klikler) güdümünde olduğu* yönünde tutum ortaya koyduğu görülmektedir.

3. Ankete katılan aktif üyelerin % 34,6’sı “Bence CHP’de değişim ihtiyacı ortaya koyan gençlerin önü elindeki gücü muhafaza etmek isteyen oligarşik gruplar tarafından bilinçli olarak kesilmektedir” yargısı ile ilgili olarak “kesinlikle katılıyorum” seçeneğini tercih ederken, % 36,8’i “katılıyorum”, % 8,9’u “ne katılıyorum ne katılmıyorum”, % 14,2’si “katılmıyorum”, % 5,5’i de “kesinlikle katılmıyorum” seçeneğini tercih etmiştir. Yani, aktif üyelerin % 71,4’ü CHP’de değişim ihtiyacı ortaya koyan gençlerin önünün elindeki gücü muhafaza etmek isteyen oligarşik gruplar tarafından bilinçli olarak kesildiği görüşündedir.

Tablo 12. Ankete Katılanların “Bence CHP’de Değişim İhtiyacı Ortaya Koyan Gençlerin Önü Elindeki Gücü Muhafaza Etmek İsteyen Oligarşik Gruplar (Ekipler) Tarafından Bilinçli Olarak Kesilmektedir” Yargısına Verdikleri Yanıtların Oranı

	Kişi sayısı	Geçerli Yüzde (%)
Kesinlikle katılıyorum	413	34,6
Katılıyorum	439	36,8
Ne katılıyorum ne katılmıyorum	106	8,9
Katılmıyorum	169	14,2
Kesinlikle katılmıyorum	66	5,5
<i>Toplam</i>	1.193	100,0

“Ne katılıyorum ne katılmıyorum” seçeneği bir tutum derecesi olarak kabul edilmeyip, o seçeneği işaretleyen üyeler “kararsızlar” olarak ele alındığında, yani 106 katılımcı (%8,9) değerlendirme dışında tutulup diğer dört seçeneği işaretleyen 1087 katılımcı değerlendirmeye alındığında, aktif üyelerin % **78,4**’ünün *CHP’de değişim ihtiyacı ortaya koyan gençlerin önünün elindeki gücü muhafaza etmek isteyen oligarşik gruplar tarafından bilinçli olarak kesildiği* yönünde tutum ortaya koyduğu görülmektedir.

4. Ankete katılan aktif üyelerin % 30,1’i “Bence CHP’de değişim ihtiyacı ortaya koyan kadınların önü elindeki gücü muhafaza etmek isteyen oligarşik gruplar (ekipler) tarafından bilinçli olarak kesilmektedir” yargısı ile ilgili olarak “kesinlikle katılıyorum” seçeneğini tercih ederken, % 31’i “katılıyorum”, % 12,4’ü “ne katılıyorum ne katılmıyorum”, % 20,4’ü “katılmıyorum”, % 6,3’ü de “kesinlikle katılmıyorum” seçeneğini tercih etmiştir. Yani, aktif üyelerin % 61,1’i CHP’de değişim ihtiyacı ortaya koyan kadınların önünün elindeki gücü muhafaza etmek isteyen oligarşik gruplar tarafından bilinçli olarak kesildiği görüşündedir.

Tablo 13. Ankete Katılanların “Bence CHP’de Değişim İhtiyacı Ortaya Koyan Kadınların Önü Elindeki Gücü Muhafaza Etmek İsteyen Oligarşik Gruplar (Ekipler) Tarafından Bilinçli Olarak Kesilmektedir” Yargısına Verdikleri Yanıtların Oranı

	Kişi sayısı	Geçerli Yüzde (%)
Kesinlikle katılıyorum	360	30,1
Katılıyorum	371	31,0
Ne katılıyorum ne katılmıyorum	148	12,4
Katılmıyorum	244	20,4
Kesinlikle katılmıyorum	75	6,3
<i>Toplam</i>	1.198	100,0

“Ne katılıyorum ne katılmıyorum” seçeneği bir tutum derecesi olarak kabul edilmeyip, o seçeneği işaretleyen üyeler “kararsızlar” olarak ele alındığında, yani 148 katılımcı (% 12,4) değerlendirme dışında tutulup diğer dört seçeneği işaretleyen 1050 katılımcı değerlendirmeye alındığında, aktif üyelerin % 69,6’sının *CHP’de değişim ihtiyacı ortaya koyan kadınların önünün elindeki gücü muhafaza etmek isteyen oligarşik gruplar tarafından bilinçli olarak kesildiği* yönünde tutum ortaya koyduğu görülmektedir.

5. Ankete katılan aktif üyelerin % 23,5’i “Bence CHP’de kişiler ve ekipler demokratik ve özgürlükçü söylemlerle yola çıksalar da parti yönetimine geldiklerinde bu gücü muhafaza etmek için oligarşik eğilimler gösterirler” yargısı ile ilgili olarak “kesinlikle katılıyorum” seçeneğini tercih ederken, % 41,1’i katılıyorum”, % 14,8’i “ne katılıyorum ne katılmıyorum”, % 17,1’i “katılmıyorum”, % 3,4’ü de “kesinlikle katılmıyorum” seçeneğini tercih etmiştir. Yani, aktif üyelerin % 64,6’sı CHP’de kişilerin ve ekiplerin demokratik ve özgürlükçü söylemlerle yola çıksalar da parti yönetimine geldiklerine bu gücü muhafaza etmek için oligarşik eğilimler gösterecekleri görüşündedir.

Tablo 14. Ankete Katılanların “Bence CHP’de Kişiler ve Ekipler Demokratik ve Özgürlükçü Söylemlerle Yola Çıksalar Da Parti Yönetimine Geldiklerinde Bu Gücü Muhafaza Etmek İçin Oligarşik Eğilimler Gösterirler” Yargısına Verdikleri Yanıtların Oranı

	Kişi sayısı	Geçerli Yüzde (%)
Kesinlikle katılıyorum	280	23,5
Katılıyorum	489	41,1
Ne katılıyorum ne katılmıyorum	176	14,8
Katılmıyorum	203	17,1
Kesinlikle katılmıyorum	41	3,4
<i>Toplam</i>	1.189	100,0

“Ne katılıyorum ne katılmıyorum” seçeneği bir tutum derecesi olarak kabul edilmeyip, o seçeneği işaretleyen üyeler “kararsızlar” olarak ele alındığında, yani 176 katılımcı (% 14,8) değerlendirme dışında tutulup diğer 4 seçeneği işaretleyen 1013 katılımcı değerlendirmeye alındığında, aktif üyelerin % 75,9’unun *CHP’de kişilerin ve ekiplerin demokratik ve özgürlükçü söylemlerle yola çıksalar da parti yönetimine geldiklerinde bu gücü muhafaza etmek için oligarşik eğilimler gösterecekleri* yönünde bir tutum ortaya koyduğu görülmektedir.

6. Ankete katılan aktif üyelerin % 27,5’i “Bence genel merkezdeki ve yereldeki oligarşik gruplar (ekipler) kimi zaman kendi siyasi menfaatlerini parti menfaatlerinin önünde görürler.” yargısı için “kesinlikle katılıyorum” seçeneğini tercih ederken, % 35,9’u “katılıyorum”, % 16,3’ü “ne katılıyorum ne katılmıyorum”, % 15,2’si “katılmıyorum”, % 5,1’i de “kesinlikle katılmıyorum” seçeneğini tercih etmiştir. Yani, aktif üyelerin % 63,4’ü genel merkezdeki ve yereldeki belli oligarşik grupların kimi zaman kendi menfaatlerini partinin menfaatlerinin önünde gördüğü görüşündedir.

Tablo 15. Ankete Katılanların “Bence Genel Merkezdeki ve Yereldeki Oligarşik Gruplar (Ekipler) Kimi Zaman Kendi Siyasi Menfaatlerini Parti Menfaatlerinin Önünde Görürler.” Yargısına Verdikleri Yanıtların Oranı

	Kişi sayısı	Geçerli Yüzde (%)
Kesinlikle katılıyorum	330	27,5
Katılıyorum	431	35,9
Ne katılıyorum ne katılmıyorum	195	16,3
Katılmıyorum	182	15,2
Kesinlikle katılmıyorum	61	5,1
<i>Toplam</i>	1.199	100,0

“Ne katılıyorum ne katılmıyorum” seçeneği bir tutum derecesi olarak kabul edilmeyip, o seçeneği işaretleyen üyeler “kararsızlar” olarak ele alındığında, yani 195 katılımcı (% 16,3) değerlendirme dışında tutulup diğer 4 seçeneği işaretleyen 1004 katılımcı değerlendirmeye alındığında, aktif üyelerin % **75,8**'inin *CHP’de genel merkezdeki ve yereldeki belli oligarşik grupların kimi zaman kendi menfaatlerini partinin menfaatlerinin önünde gördüğü* yönünde bir tutum ortaya koyduğu görülmektedir.

7. Araştırma kapsamında gerçekleştirilen anket çalışmasında CHP Antalya’nın aktif üyelerine CHP’de parti içi demokrasinin geçerliliğine 10 üzerinden puan vermeleri istenmiştir. Bu soruyu yanıtlayan aktif üyelerin % 7,6’sı 10, % 6,4’ü 9, % 17,7’si 8, % 18,1’i 7, % 13,4’ü 6, % 17,2’si 5, % 8,3’ü 4, % 5,4’ü 3, % 1,5’i 2, % 4,3’ü 1 puan vermiştir. Verilen puanların aritmetik ortalaması alındığında, CHP’de parti içi demokrasinin işlerliğine aktif üyeler tarafından verilen ortalama puan 10 üzerinden **6,25** olarak hesaplanmıştır.

Tablo 16. Ankete Katılanların CHP'de Parti İçi Demokrasinin Geçerliliğine Verdikleri Puanların Oranı

Puan	Kişi sayısı	Geçerli Yüzde (%)
1	50	4,3
2	18	1,5
3	63	5,4
4	97	8,3
5	200	17,2
6	156	13,4
7	210	18,1
8	206	17,7
9	75	6,4
10	88	7,6
<i>Toplam</i>	1.163	100,0
Ortalama puan	6,25	

3.1.3. Verilerin Yorumlanması

CHP'de karar alma ve yönetim süreçlerinde üyelerin söz sahibi olmadığını düşünen aktif üyelerin oranı % 68 (kararsızlar dağıtıldığında % 76,4) iken, karar alma ve yönetim süreçlerinde oligarşinin hakim olduğunu düşünen aktif üyelerin oranı da % 68,7 (kararsızlar dağıtıldığında % 76,9)'dir. Bu iki soruda her ne kadar üyelerin gözünde oligarşinin ne şekilde ortaya çıktığı detaylı olarak ele alınmamış olsa da, elde edilen veriler bu konuda genel kanaatin ortaya konulması bakımından dikkate değerdir.

CHP'de üyelerin parti içi demokrasi ve oligarşiye ilişkin tutumlarını ölçmeye yönelik olarak ilk iki soruya verilen yanıtlar, ankete katılan üyelerin “üyelerin karar alma ve yönetim süreçlerinde söz sahibi olması (parti içi demokrasi)” ile “merkezde ve yerelde karar alma ve yönetim süreçlerin oligarşik grupların güdümünde olması (oligarşi)” arasında karşılıklı bir ilişki

olduğunu ortaya koymaktadır. Başka bir ifadeyle, Michels’in Oligarşinin Demir Kanunu’nda parti içi demokrasi ile oligarşi arasında kurduğu ters yönlü ilişkinin (daha fazla demokrasi-daha az oligarşi, daha fazla oligarşi-daha az demokrasi) ankete katılan üyeler tarafından da doğrulanmış olduğu görülmektedir.

Ankete katılan aktif üyelerin büyük çoğunluğunun CHP’de sade üyelerin değil oligarşik grupların (ekiplerin) karar alma ve yönetim belirleme süreçlerinde söz sahibi olduğu yönünde bir tutum ortaya koymuş olması, esasen CHP açısından genel merkezde ve yerelde oligarşinin varlığının, yani karar alma ve yönetim süreçlerinde üyelerin değil, lider ve çevresindekilerden oluşan yöneten azınlığın söz sahibi olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu anlamda, ankete katılan aktif üyelerin konuya ilişkin tutumunun Michels’in “oligarşinin kaçınılmazlığı” görüşünü desteklediğini kabul etmek mümkündür.

CHP’de değişim ihtiyacı ortaya koyan gençlerin ve kadınların önünün elindeki gücü muhafaza etmek isteyen oligarşik gruplar tarafından bilinçli olarak kesildiğini düşünen üyelerin oranı % 71 ve % 61,1 (kararsızlar dağıtıldığında % 78,4 ve % 69,6)’dir¹¹. Anket kapsamında aktif üyelere yöneltilen bu her iki soru ile CHP’de gençlerin ve kadınların örgüt içinde değişimin öncüsü rolü ile oligarşik grupların örgütsel muhafazakarlaşma eğilimleri arasındaki karşıtlık/çatışma çözümlenmeye çalışılmıştır¹². Nitekim, her iki soruyu yanıtlayan aktif üyelerin genel algısı parti içindeki oligarşik yapı (yöneten azınlık) gençlerin ve kadınların değişim isteğini kendi çıkarlarına tehdit olarak gördüğü yönündedir. Başka bir ifadeyle, gençlerin ve kadınların değişimden yana göstermiş oldukları tavır, sahip oldukları konum ve statüyü korumak için örgütsel muhafazakarlaşma eğilimi gösteren oligarşik grupların çıkarları ile ters düşmektedir. Burada üyelerin algısı ile Michels’in “lider ve çevresindeki yöneten azınlığın parti içinde belli bir güç ve konum elde ettikten sonra bu gücü muhafaza etme eğiliminde olduğu, gerektiğinde kendileri için tehdit oluşturan tüm rakipleri tasfiye etmek için antidemokratik yöntemler kullanmaktan çekinmeyeceği” yönündeki görüşü birbiri ile uyumlu görünmektedir.

Michels Oligarşinin Demir Kanunu’nda “sıradan bir üyenin bile parti içinde etkin bir konuma geldiğinde artık sahip olduğu yeni statüye has çıkarlar geliştireceğini, o andan itibaren elde ettiği konumu korumaya yönelik yeni bir tavır içerisine gireceğini” savunmuştur. Michels’in “deproleterleşme” olarak

---

¹¹ Burada özellikle, aktif üyeler nezdinde gençler ve kadınlar arasında ortaya çıkan yaklaşık % 10’luk oransal farkın CHP’de halen uygulanmakta olan %33 cinsiyet kotası ile doğrudan ilgili olduğunu göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

¹² CHP’de gençlerin ve kadınların örgüt içinde değişimin öncüsü rolünü partinin tarihsel geçmişi ve bugünü açısından bir “gerçeklik” olarak kabul etmek mümkündür. Bu konuda daha derinlemesine bir analiz için bkz. Erdoğan, 2018.

tanımladığı bu süreçte (Michels, 2001: 170,240), o konum elde edilene kadar ortaya konulan özgürlükçü ve demokratik söylemler artık yerini oligarşik yapı içerisinde muhafazakarlaşma eğilimlere bırakacaktır. Nitekim, elde edilen anket verileri Michels'in ortaya koyduğu bu görüş ile ankete katılan üyelerin % 64,6'sının (kararsızlar dağıtıldığında % 75,9'unun) CHP'de kişilerin ve ekiplerin demokratik ve özgürlükçü söylemlerle yola çıksalar da parti yönetimine geldiklerine bu gücü muhafaza etmek için oligarşik eğilimler gösterecekleri yönündeki kanaati ile örtüştüğünü göstermektedir.

Michels Oligarşinin Demir Kanunu'nda örgüt içinde sahip olduğu güç ve konumu muhafaza etme refleksiyle hareket eden oligarşik yapının kendi çıkarlarını örgütün çıkarlarının önünde gördüğünü, böylelikle sahip olduğu güç ve yetkiyi örgütün hedefinde sapmalara neden olabilecek şekilde kullandığını savunmuştur. Michels'e göre liderin üyelerin çıkarlarını geri plana iterek örgütün gelişim ve değişim sürecinde örgütün hedeflerini kendi çıkarları ile bütünleştirme ve örgütü başlangıçtaki hedeflerinden saptırma eğilimi oligarşiyi güçlendirmektedir. Böylesi bir ortamda, hedef saptırması nedeniyle artık yönetilen çoğunluk belli oranda örgütün değil farkında olmaksızın yöneten azınlığın (oligarşik yapının) çıkarlarına hizmet eder hale gelmiştir. Nitekim, Michels'in bu görüşü ile ankete katılan aktif üyelerin % 63,4'ünün (kararsızlar dağıtıldığında % 75,8'inin) CHP'de merkezdeki ve yereldeki belli oligarşik grupların kimi zaman kendi menfaatlerini partinin menfaatlerinin önünde gördüğü yönündeki algısı birbiri ile uyumlu görünmektedir.

Ankete katılan üyelere CHP'de parti içi demokrasinin geçerliliğine 10 üzerinden bir puan vermeleri istenmiştir. CHP Tüzüğü'nde 2012 ve 2014 yıllarında parti içi demokrasinin gelişimi yönünde atılan önemli adımlar ile 29 Mart 2015 tarihinde Antalya'da ilk defa üye bazında ve hakim nezaretinde gerçekleştirilen önseçimin üyeler üzerindeki pozitif etkisine rağmen ortalama puan 6,25 düzeyinde kalmıştır. Elde edilen sonuç ankete katılan aktif üyeler nezdinde parti içi demokrasinin yerleşmesi ve kurumsallaşması bakımından Antalya ölçeğinde CHP'nin henüz yeterli bir seviyeye gelmediğini göstermiştir¹³.

Sonuç

Haziran 2015 ile Temmuz 2016 tarihleri arasında Antalya ölçeğinde gerçekleştirilen CHP'nin Örgütsel Yapısı, Parti içi Demokrasi ve Oligarşi

---

¹³ Ek bilgi olması bakımından, ankete katılan aktif üyelerin % 46,8'i "29 Mart Önseçimlerinde 96 aday adayı arasında adil ve eşit şartlarda bir yarış olduğuna inanıyor musunuz?" sorusuna "Evet" yanıtı verirken, % 46,8'i "Hayır", % 6,4'ü de "Fikrim yok" yanıtı vermiştir. Yine, Ankete katılan aktif üyelerin % 41,7'si "CHP'nin mevcut kayıtlı üye yapısı ile önseçimde elde edilen sonucun parti tabanının gerçek iradesini yansıttığını düşünüyor musunuz?" sorusuna "Evet" yanıtı verirken, % 51,8'i "Hayır", % 6,6'sı da "Fikrim yok" yanıtı vermiştir. Detaylar için bkz. Erdoğan, 2018: 267.

Araştırması kapsamında anket uygulanan 1.204 CHP üyesinin verdiği yanıtlara göre, CHP Antalya'nın aktif üyelerinin,

- % 68'i (kararsızlar dağıtıldığında % 76,4'ü) CHP'de sade bir üyenin partinin karar alma ve yönetim süreçlerinde söz sahibi olmadığını,

- % 68,7'si (kararsızlar dağıtıldığında % 76,9'u) CHP'de karar alma ve politika belirleme süreçlerinin genel merkezde ve yerelde belli oligarşik grupların (ekiplerin) güdümünde olduğunu,

- % 71,4'ü (kararsızlar dağıtıldığında % 78,4'ü) CHP'de değişim ihtiyacı ortaya koyan gençlerin önünün elindeki gücü muhafaza etmek isteyen oligarşik gruplar tarafından bilinçli olarak kesildiğini,

- % 61,1'i (kararsızlar dağıtıldığında % 69,6'sı) CHP'de değişim ihtiyacı ortaya koyan kadınların önünün elindeki gücü muhafaza etmek isteyen oligarşik gruplar tarafından bilinçli olarak kesildiğini,

- % 64,6'sı (kararsızlar dağıtıldığında % 75,9'u) CHP'de kişilerin ve ekiplerin demokratik ve özgürlükçü söylemlerle yola çıksalar da parti yönetimine geldiklerine bu gücü muhafaza etmek için oligarşik eğilimler göstereceğini,

- % 63,4'ü (kararsızlar dağıtıldığında % 75,8'i) CHP'de merkezdeki ve yereldeki belli oligarşik grupların kimi zaman kendi menfaatlerini partinin menfaatlerinin önünde gördüğünü düşünmektedir.

- Ayrıca, ankete katılan üyeler CHP'de parti içi demokrasinin geçerliliğine 10 üzerinden ortalama 6,25 puan vermiştir.

Bu araştırma kapsamında gerçekleştirilen anket çalışması ile CHP Antalya üyelerinin parti içi demokrasi ve oligarşiye ilişkin genel algı ve düşüncesi belli ölçüde açığa çıkarılmış; elde edilen verilere göre Michels'in "istisnasız tüm örgütlerde oligarşinin kaçınılmaz ve (doğrudan) demokrasinin imkansız olduğu" görüşünün Antalya ölçeğinde geçerli olduğu görülmüştür.

Kaynakça

- Arlı, M. ve Nazik, H. (2001) *Bilimsel Araştırmaya Giriş*. Gazi Kitabevi, Ankara.
- Cassinelli, C. (1953) The Law of Oligarchy. *The American Political Science Review*, 47(3), 773-784.
- CHP Antalya İl Başkanlığı, 29 Mart 2015 Önseçim Sonuçları.
- CHP Antalya İl Başkanlığı, Üye Listesi (Haziran 2016).
- Cohn, S. (1993) Ministerial Power and the Iron Law of Oligarchy: A Deviant Case Analysis. *Review of Religious Research*, 35(2), 155-173.
- Cook, P. (1971) Robert Michels's Political Parties in Perspective. *The Journal of Politics*, 33(3), 773-796.
- Erdoğan, C. (2017) *Oligarşinin Demir Kanunu'nun Cumhuriyet Halk Partisi Açısından İncelenmesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Erdoğan, C. (2018) *Cumhuriyet Halk Partisi: İdeoloji, Örgütsel Yapı, Parti İçi Demokrasi ve Oligarşi*, Sokak Kitapları Yayınları, İstanbul.
- Hands, G. (1971) Roberto Michels and the Study of Political Parties. *British Journal of Political Science*, 1(2), 155-172.
- Katovich, M.; Weiland M. W.; Couch, C. J. (1981) Access to Information and Internal Structures of Partisan Groups: Some Notes on the Iron Law of Oligarchy. *The Sociological Quarterly*, 22(3), 431-445.
- Latham, C. (2006) *Michels' Iron Law of Oligarchy and Union Revitalisation: A Reconsideration Based on Recent Research*. TASA Conference 2006, University of Western Australia & Murdoch University, 4-7 December 2006.
- (<https://www.tasa.org.au/wp-content/uploads/2015/02/Latham.pdf> kaynağından alındı)
- Leach, D. K. (2005) The Iron Law of What Again? Conceptualizing Oligarchy across Organizational Forms. *Sociological Theory*, 23(3), 312-337.
- Lenski, G. (1980) In Praise of Mosca and Michels. *Mid-American Review of Sociology*, 5(2), 1-12.
- Lipset, S. M. (1961) Introduction to Robert Michels' Political Parties: A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy (Robert Michels, Demokrasi ve Oligarşinin Tunç Kanunu). (çev. T. Dereli). *Çalışma ve Toplum*. 2008(4), 11-38.

- Martin, A. W. (2007) Organizational Structure, Authority and Protest: The Case of Union Organizing in the United States, 1990-2001. *Social Forces*, 85(3), 1413-1435.
- May, J. (1965) Democracy, Organization, Michels. *The American Political Science Review*, 59(2), 417-429.
- Michels, R. (2001) *Political Parties*. (trans. Eden and C. Paul). Batoche Books, Kitchener.
- Mommsen, W. (1981) Max Weber and Roberto Michels: An Asymmetrical Partnership. *European Journal of Sociology*, 22(1), 100-116.
- Nyden, P. (1985) Democratizing Organizations: A Case Study of a Union Reform Movement. *American Journal of Sociology*, 90(6), 1179-1203.
- Rapaport, E. (1982) Is Democracy Possible?. *American Philosophical Quarterly*, 19(4), 355-363.
- Schwartz, M.; Rosenthal, N.; Schwartz, L. (1981) Leader-Member Conflict in Protest Organizations: The Case of the Southern Farmers' Alliance. *Social Problems*, 29(1), 22-36.
- Shafer, B. (1991) Roberto Michels, Vilfredo Pareto, and Henry Jones Ford: Classical Insights and the Structure of Contemporary American Politics. *International Political Science Review*, 12(3), 185-218.
- Slattery, M. (2003) *Key Ideas in Sociology*. Nelson Thornes, Cheltenham.
- Wolfe, J. (1985) A Defense of Participatory Democracy. *The Review of Politics*, 47(3), 370-389.

The Politicization of Migration and the Rise of Competitive Authoritarianism in Hungary

Göçün Siyasallaşması ve Macaristan'da Rekabetçi Otoriterliğin Yükselişi

Gül CEYLAN TOK¹

Received: 07.08.2017, Accepted: 05.01.2018, Published: 07.05.2018

Abstract

Viktor Orbán, the Prime Minister of Hungary, has made inflammatory statements against asylum seekers and migrants defining them as “poison” and “not needed”. Orbán’s government carried out a public campaign against refugee quota plan introduced by European Commission. The public campaign has served to spark anti-migrant sentiments by circulating misleading messages that associated refugees with terrorism and sexual assault. This article seeks to analyze the role of Orbán’s anti-migrant and anti-refugee discourses on his rising authoritarianism in Hungary. It is argued that the political system of Hungary has been going through a gradual transition from democracy to competitive authoritarianism under Orbán’s rule and his anti-migrant propaganda have contributed to this transformation by dominating the public discourse and raising his political support. As an elected populist Orbán has been eroding the existing democratic institutions by making changes in the judicial, legislative, electoral arenas and pressurizing media through regulatory agencies. The Refugee Crisis of 2015 gave him the opportunity to create the sense of crisis and urgency which has helped him further consolidate his power.

Keywords: *Competitive Authoritarianism, Democracy, Political Systems*

Özet

Macaristan Başbakanı Viktor Orbán Avrupa’daki sığınmacı ve mültecileri “zehir” ve “gereksiz” gibi kelimelerle tanımlayarak tahrik edici ifadeler kullanmaktadır. Orbán hükümeti, Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan Avrupa’ya sığınan mültecileri Avrupa Birliği üyesi ülkelere nüfuslarıyla orantılı olarak dağıtmayı amaçlayan mülteci kotası planına karşı bir kampanya yürütmüştür. Bu devlet kampanyası mültecileri terörle ve cinsel tacizle ilişkilendiren yanıltıcı mesajlar içererek halkta göçmen karşıtı hissiyatın yükselmesine hizmet etmiştir. Bu makale Orbán’ın göçmen ve mülteci karşıtı söyleminin Orbán’ın artan otoriterliği üzerindeki etkisini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Orbán yönetiminde Macaristan’da rejimin demokrasiden rekabetçi otoriterliğe doğru bir dönüşüm geçirdiği ve Orbán’ın göçmen karşıtı propagandasının bu dönüşüme kamusal söylemi domine ederek ve Orbán’a olan desteği artırarak katkı sağladığı iddia edilmektedir. Seçilmiş bir populist olarak Orbán, demokrasinin kurumlarını yasama, yargı ve seçimlerle ilgili değişiklikler yaparak ve medyayı düzenleme kurumları vasıtasıyla baskı altında tutarak aşındırmaktadır. 2015 Mülteci

---

¹ Kocaeli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Yrd. Doç. Dr.

<https://orcid.org/0000-0001-7768-6790>
gul.ceylantok@kocaeli.edu.tr

Krizi de Orbán'a iktidarını devam ettirebilmek için gerekli olan kriz ve aciliyet hissini yaratmasında yardımcı olmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Demokrasi, Rekabetçi Otoriterlik, Siyasal Sistemler*

Introduction

It can be argued that one of the most shocking images of the refugee crisis² is the one where Hungarian journalist Petra László is seen kicking and tripping refugees – Picture 1. The incident happened on September 10th 2015, as hundreds of people were trying to break through a police line at Röszke, a small village close to the Hungarian-Serbian border (Quinn, 2015). László was fired and given three years of probation as a result of the global outrage sparked by the footage in 2017 (Reuters, 2015). On the same day of László's verdict, the Hungarian government which already had one of the toughest immigration policies in the European Union, introduced a new asylum procedure that would force all asylum seekers into detention camps while their asylum applications were being processed (Mackintosh, 2017).

Picture 1: Petra Laszlo was filmed tripping a Syrian refugee carrying his child.

Source: Reuters (2015)

---

² In this article the term 'refugee crisis' is used in order to denote the situation which started with the increase in the number of refugees trying to enter Hungary in the summer of 2015. The author acknowledges that the term is problematic as it has at times been used to imply that the refugees themselves are to blame for the crisis. In sharp contrast to such stance, and as also noted by Gábor and Messing (2016), the author argues that the current crisis is one for the refugees and for European Institutions to a certain extent but certainly not one for Europe. Despite such polemic associate with the use of the term, in this article, the use of the term 'refugee crisis' will nonetheless be used but only for its generic sense.

Since the refugee crisis erupted in 2015, Viktor Orbán, the Prime-Minister of Hungary, has become the staunchest anti-migrant leader of Europe. His government has been severely criticized for its tough immigration measures such as building razor-wire in order to close the Serbian and Croatian borders. Orbán has carried out an anti-migrant campaign from the beginning of the refugee crisis both at national and international level. This article seeks to analyze the impact of his anti-migrant discourse on his rising authoritarianism. It will be argued that Hungary has been going through a regime change from liberal democracy to ‘competitive authoritarianism’ under Orbán’s rule and his anti-migrant discourse serves to conceal this regime change by dominating the public discourse and creating a sense of crisis and urgency that requires strict measures. The first part of the article makes a brief discussion on why ‘competitive authoritarianism’ is chosen to describe the new regime in Hungary. After briefly explaining the rise of Orbán to power in the second part, the changes made by the Orbán government in the judicial, legislative, electoral arenas and the media will be discussed to demonstrate how the playing field between opposition and governing party is skewed in favor of the incumbent. The last part discusses the politicization of migration by Orbán’s government and the impact of it on the regime transformation.

1. Competitive Authoritarianism

Political systems can be placed on a scale between authoritarian regimes on the one end and democracies on the other end. Dahl (1971) defined seven requirements for the consolidation of democracy³: “elected officials, free and fair elections, inclusive suffrage, the right to run for office, freedom of expression, alternative information, and associational autonomy”. It is almost impossible to find an example that satisfies all of Dahl’s criteria. Even in Western democracies there are major issues related to migration, freedom of religion and expression, minorities. However, the fact that violations are temporary but not systemic still qualifies them as democracies. Since the end of the Cold War there has been an increase in numbers of regimes in between democracy and authoritarianism. Many of the regimes have adopted regular and multi-party elections but they have failed to provide the dimension of “freedom”. It is illustrative to note that “fairness of elections” which depends on the constitutional protection of freedom of expression, press and organization has become very problematic in many democracies.

Scholars have proposed different definitions and classifications in order to explain the regimes that “are neither clearly democratic nor conventionally

---

³ Dahl coined the term “polyarchy” or “political democracy” in order to differentiate liberal pluralist democracy from classical and ideal model where all citizens were directly involved in decision making processes.

authoritarian” (Diamond, 2002, p. 25)⁴. Levitsky and Way (2002) coined the term “competitive authoritarian regime” to refer to such type of “hybrid” regimes. Esen and Gumuscu (2016, 1598) argue that the difference between such regimes and “hegemonic authoritarianism” is that in competitive authoritarian regimes elections are regularly held and they are free of massive fraud whereas in hegemonic authoritarian regimes, elections are manipulated and rigged to insure that the incumbent is elected with a landslide victory. While the opposition parties are oppressed and silenced through legal and illegal measures in hegemonic authoritarianism, in competitive authoritarianism overt form of oppression of opposition such as party closures or criminalization of party members have not been preferred. Instead, Dahl’s requirements for democracy are violated “both frequent enough and serious enough to create an uneven playing field between government and opposition” (Levitsky & Way, 2002, p. 53).

The relationship between competitive authoritarianism and populism is explored by Levitsky and Way (2010) and they argue that when the democratic institutions are already weak, two features of populism, anti-elitism and anti-pluralism, can contribute to the consolidation of competitive authoritarianism. First, coming to power with a mandate to remove the existing elite and confront the establishment, elected populist “often assault institutions of horizontal accountability” (Levitsky&Loxton 2013, p.108). Second, populist claim that “the will of the people” should be realized at all cost can be used as an excuse for oppressing the opposition (Yabanci, 2016, p. 594). As noted by Müller (2016, p.10) “populists do not claim ‘We are the 99 percent.’ What they imply instead is ‘We are the 100 percent.’” By claiming exclusive representation of ‘the people’, elected populists are inclined to label opposition to their governments’ policies as opposition to ‘the people’.

The populist leadership of Orbán has played a significant role in the election victories of Fidesz in 2010 and 2014 and the consolidation of a competitive authoritarian regime under Orbán’s rule. The following section will briefly explain rise of Fidesz in the political landscape of Hungary and the role of Orbán in the success of Fidesz.

2. The Rise of Fidesz

Following the end of the communist rule in 1989, Hungary embarked in a democratic transition which led to the country’s first democratic elections in 1990.⁵ Between 1990 and 2010, Hungarian politics were dominated by left

---

⁴ For “hybrid regime” see (Diamond, 2002); for electoral authoritarianism see (Schedler, 2006). Competitive authoritarian regime can also be considered as a “subset” of electoral authoritarian regimes.

⁵ Hungary is a parliamentary republic. The president is the head of state and is indirectly elected by the parliament for a four-year term, with a two-term limit. The president’s duties

liberal parties to the extent that the coalition of the Hungarian Socialist Party and the Hungarian Liberal Party had been in office for 12 out of 20 years (Wilkin, 2016). Fidesz (The Alliance of Young Democrats)⁶ was founded in 1988 by Orbán and 36 university students as a completely new formation than the existing parties (Crowcroft, 2017). While at the beginning, the party was characterized as anti-communist, radical and liberal (Oltay, 2012), it has adopted different ideological orientations in later years. Fidesz challenged the Socialist Party in the 1990s elections and changed its orientation towards a more nationalist and conservative path under Orbán's leadership. It came to power in 1998 by building a coalition with smaller center right parties (Oltay, 2012).⁷

Fidesz narrowly lost the 2002 elections to the Socialist Party and this loss became a turning point for Fidesz. From then on, the party has shed all remains of its left-liberal past and has fully converted itself into a right-wing populist party (Oltay, 2012). The Fidesz-Christian Democratic People's Party⁸ alliance won a two-thirds majority in parliament in 2010 and subsequently kept its majority in the 2014 elections (44.87 percent of the votes). It is further relevant to note that in 2014 elections while the opposition left-wing alliance received 25.57 percent of the votes, the Jobbik, the extreme-right party which has adopted a racist rhetoric notably against the Roma minority, increased its votes to 20.22 percent and became the second-largest party in parliament after Fidesz (Györi, 2015).

The populist leadership of Orbán has played a major role in getting the support of the constituencies who are ideologically committed to anti-elitism, nationalism and conservatism. As noted by Müller (2016) and Mudde (2004) populist leaders portray their political opponents as corrupt elites while they claim that they but only they can represent “the people” and be the voice of “the man in the street”. In order to build an image of “man of the people”, Orbán emphasized the fact that he grew up in the countryside with an authoritarian father figure, played football professionally and then went to law school. Orbán's personality is portrayed in the media as being one of his greatest political assets (Zalan, 2016). His sense of humor and lack of political correctness served to make him more accessible to the constituency. He described himself as “a village boy” or as being “without culture” in order to

---

are ceremonial. The prime minister leads the government and is nominated by the president and elected by the parliament.

⁶ Fidesz renamed itself “the Hungarian Civic Alliance” in its 1995 party congress. In the spring of 2003, Fidesz took its current name, “Fidesz – Hungarian Civic Union”.

⁷ Hungarian Democratic Forum and the Independent Smallholders' Party.

⁸ Christian Democratic People's Party provides three of twelve ministers in the current Orbán government. It could not get into parliament in 1998 and 2002 elections because of the five percent threshold. It could have gained representation in the last three elections by making an alliance with Fidesz.

differentiate himself from political figures leading the Socialist and Liberal Parties who he claimed as the members of “the elite”.

Before the 2010 elections, Orbán adopted a populist discourse catered to Hungary; here emphasizing the restoration of “real Hungary” based on Christian, conservative values and built around family (Tremlett and Messing 2015). It also presented Hungarians as the victims of Hungary’s left-liberal parties and foreigners – here mainly understood as the European Union bureaucracy (Tremlett and Messing 2015). As an example of the party’s entrenched conservatism – and close ties to what it refers to as ‘Christian values’ – one can note that the party’s program included statements such as: “all good Hungarians should have three children” (Wilkin, 2016, p. 54).

3. Regime Transformation

Beyond Orbán’s populist leadership, there are several other factors that account for Fidesz election in 2014 such as the country’s relative economic growth (2013-2014) and the divided nature of the left-wing opposition (Györi, 2015). However a key contributing factor to Orbán’s re-election in 2014 is directly tied to the regime transformation Hungary has been experiencing since 2010. As discussed in the following section, the Orbán government has made major changes to the legislative, judicial, and electoral landscape of the country, as well as to the media and overall bureaucracy. It will be argued that these changes have systematically violated the criteria of democracy and provided Fidesz with privileged position compared to the opposition parties.

3.1. Legislative and Judicial Changes

The landslide 2010 electoral victory gave the Party enough parliament seats to change the Constitution and the ruling coalition voted on a new constitution - “the Fundamental Law” – which came into force on 1st January 2012 (Dempsey, 2011). In sharp contrast to the process leading to the adoption of the 1989 Constitution, which was the result of an inclusive and consensual process, the adoption of the Fundamental Law was sharply criticized by opposition parties. The latter were excluded from the process and the government did not submit the new Constitution to a public referendum, leading Bozoki (2015) to refer to such process as a “constitutional coup d’état”. The Venice Commission, one of Europe’s leading advisory bodies for legal and constitutional matters, emphasized that the new Constitution weakened the position of the Constitutional Court which has played a vital role in the Hungarian system of checks and balances (2011). The scope of the Constitutional Court’s jurisdiction was limited by the government after the court repealed several controversial laws⁹ adopted

---

⁹ The Court ruled that the law mandating a lower retirement age for judges unconstitutional on July 16, 2012 (Reuters, 2012), found the law criminalizing homelessness against the

by the government. The head of the court used to be chosen by the members of the Court within their own rank but with the new constitution the parliament is now authorized to elect the President of the Court (Bozoki, 2015, p. 18) Additionally, the rules of nomination of the judges were changed; the number of judges in the Court was raised from 11 to 15 and all members of the Court are elected by the Parliament (Constitutional Court, 2012). The fact that 12 out of 15 Constitutional Court members have been nominated by the Fidesz since 2010 raises concerns about the Court's neutrality and independence. Scheppele, an expert on Hungary's Constitutional Court, notes that "the Constitutional Court has been stripped of its critical power and it no longer stands as the guardian of the Constitution against the excesses of majoritarian power" (cited in Novak, 2014).

3.2. Electoral Arena

In addition to the adoption of the new Constitution, the Orbán government has made comprehensive changes to the country's electoral laws.¹⁰ As a result of such electoral changes, and for the first time since Hungary's transition to democracy, the 2014 elections were made in a single round. This prevented the possibility for parties to form coalitions upon knowing the result of the elections. A second major change in the country's election laws brought forth by the Orbán administration was reducing the number of members of parliament from 386 to 199, and the number of constituencies from 176 to 106 (Sadecki, 2014). According to the Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE)¹¹ election-monitoring delegation's report, these modifications to the country's elections laws¹² were made without any parliamentary discussion involving opposition parties and "negatively affected the electoral process, including the removal of important checks and balances" (OSCE, 2014, p. 8). The changes made in the legal framework for elections constitutes one major indicator of the

---

constitution on 12 November 2012 (HRW, 2012), decided that provisions narrowing the definition of family were unconstitutional on 17 December 2012 (HRW, 2013) and struck down the electoral law on 4 January 2013 (BBC, 2013).

¹⁰ The Act on Election of Members of Parliament (Elections Act) was adopted in December 2011, and the Act on Election Procedures (Election Procedures Act) was declared in October 2012.

¹¹ The Office for Democratic Institutions and Human Rights (OSCE/ODIHR) deploys observation missions to assess the compliance of electoral process against OSCE commitments and other international obligations for democratic elections.

¹² The method for the reallocation of the surplus votes was changed which allowed for the Fidesz ruling coalition to gain six additional seats in the 2014 elections (OSCE 2014). Another modification was the redrawing electoral constituencies claiming that they reduced differences between the numbers of voters among electoral districts, (Bozoki, 2015, p. 20). The fact that several constituencies, where left leaning parties were powerful such as the 13. District in Budapest were split raised concern about politically motivated intervention of the incumbent on the election process (Nagy, 2011)

regime transformation from democracy to competitive authoritarianism in Hungary.

Levitsky and Loxton argue that elected populists who succeed in confrontation with the establishment “gain unchecked control over state institutions, which allows them to skew the playing field against opponents.” (2013, p. 108). Orbán has also prevailed in centralizing his power by appointing people who are in Fidesz circle as heads of major state institutions (Faris, 2017). New legislations passed by the Orbán government further allowed him to dismiss public employees without cause¹³ (Bozoki, 2015, p. 19). The appointment of Gyorgy Matolcsy, who served as the minister in charge of economic affairs in previous Orbán’s governments,¹⁴ as the head of the Central Bank in 2013, gave rise to criticism, notably given the fact that the latter established six secretive educational foundations in 2014 and endowed them with nearly \$1bn of the bank’s money which was allegedly used to purchase government bonds (Byrne, 2016). The European Central Bank raised its concern about the “direct purchase” of public instruments by Hungary’s central Bank since it was against the EU Treaty¹⁵ (Reuters, 2016).

3.3. Media

Another key change made by the Orbán government with regard to regime transition is the reorganization of the media environment. A major difference between competitive authoritarian regimes and full authoritarian regimes is the way the incumbent approaches media. In hegemonic authoritarianism the media is either entirely owned by the state, or heavily controlled by the government. The independent newspapers providing means of expression for opposition and critics of government policies are either banned or eliminated (Levitsky & Way, 2002, p. 57). Assassination and disappearance of journalists are common practices in such regimes. By contrast, in competitive authoritarian regimes, the incumbent violates the freedom of media in subtle ways. Accordingly, and as argued in this section of the paper, the Orbán government does not openly violate democratic rules by closing the opposition papers. Rather it legally harasses and persecutes opponent media

---

¹³ The heads of the Hungarian Financial Supervisory Authority, the Budget Council, the National Media and Info-communications Authority (NMHH), the Elections Committee, the National Audit Office and the Financial regulator were changed and people from Fidesz cadre were appointed (Bozoki, 2015, p. 19).

¹⁴ He served as Minister of Economic Affairs as independent in the first Orbán government from 1999 to 2002 (Bilefsky, 2013). He was elected to National Assembly as Fidesz representative from 2006 to 2010 and became Minister of National Economy from 2010 to 2013 (Central Bank, 2017).

¹⁵ The Prosecutor’s office who has been called to investigate the Central Bank for possible misappropriation rejected the calls (Than & Szakacs, 2016). The bank was also criticized for buying fine art and other items such as 200,000 bullets and 112 handguns which are unrelated to its mandate (Simon, 2016).

channels through state agencies such as the Media Council or state owned television.

Firstly, it appears that the Orbán government undermined the independence of state owned television which is supposed to be politically neutral. According to Human Rights Watch, the head of the state broadcaster, closely linked to the government, fired over 1,600 employees, in five waves of dismissals since 2010 (Gall, 2016). Secondly, the governing party was accused of undermining the pluralism of media and violating press freedom through regulatory agencies (Kelly, 2017). Orbán government passed the Mass Media Act and Press Freedom Act in December 2010 and created the Media Council, National Media and Info-communications Authority, a new regulatory body, whose members have been appointed by the ruling party for a term of nine-years (Freedom House, 2011). The Media Council has wide-ranging powers such as granting licenses, assessing content, even silencing the broadcast not only to radio or television programs but also to print or electronic media and even to bloggers (Bozoki, 2015, p. 20). The Council has the authority to impose large fines on print, online and broadcast media for such vague transgressions for offending “human dignity” which triggers veiled censorship¹⁶ and self-censorship¹⁷. The radical nature of such legal provisions later triggered severe criticism on the part of the European Commission and as such, the Orbán government had to alter the new legislation. It is highly relevant to note that Hungary ranks 71st out of 180 countries in the press freedom index¹⁸ (RSF, 2017).

In addition to these interventions on media through Media Council, the landscape of media outlets ownership has significantly been altered in recent years, most notably in a way that has allowed businesspeople directly or indirectly associated with the governing party to gain ownership of major media corporations. It is illustrative to note that the businessman Gabor Szeles, a close friend of Orbán, purchased Magyar Hírlap, a daily newspaper, in 2005, replaced its liberal editorial staff, and also founded Echo TV, a cable-television station (Štětka, 2013). Both media outlets provided Orbán with

---

¹⁶ Another example of the violation of freedom of press is the suspension of Klubradio, a critical independent radio station. It's renewal license application was denied from 2011 to 2013, despite six court rulings in its favor (Puddington and Roylance, 2016, p. 310).

Thousands of people came together in Budapest on October 23rd, 2011 in order to protest against the silencing of the Klubradio (Lendvai, 2012, p. 220).

¹⁷ Under this circumstances the country's main leftwing opposition newspaper Népszabadság was suspended not by the government but by its owners (Surk, Herszenhorn and Surk, 2016). Journalists pointed out that the move came days after the paper disclosed corruption allegations against a Fidesz's party minister and a scandal embroiling the governor of the national bank (BBC, 2016).

¹⁸ The Press Freedom Index is an annual ranking of 180 countries according to the level of freedom available to journalists. It is compiled and published by Reporters Without Borders since 2002.

favorable coverage (Simon and Rácz, 2017). Figyelo, a formerly independent business weekly, was bought by another Orbán ally, Maria Schmidt. Although Schmidt promised not to intervene in editorial matters, she appointed three prominent Fidesz figures to head the editorial board – and the totality of the paper’s archives were subsequently deleted (Murphy, 2017). Deutsche Telekom sold Origo, Hungary’s largest news website, to a firm linked to Fidesz in 2014. The editorial staff was replaced and most of the staff either quit or fired. After the arrival of a new editorial team in 2016, the front page of the website has been dominated by pieces on Orbán’s favorite targets: “opposition parties, migrants and the Hungarian-born Soros” (Byrne, 2017).

The Central European University¹⁹ (CEU) has become a target for Orbán since it was founded by George Soros²⁰ and it has been hosting many sharp critics of the Fidesz government (Walker, 2017). Pro-government media such as Figyelo and Origo have made unsubstantiated news²¹ about CEU helping Orbán to start a legislative process which would eventually force CEU out of Hungary. Within a two weeks period, an amendment²² to the Hungarian Higher Education Act was passed through the National Assembly and approved by the president on April 10th 2017 (Than & Szakacs, 2017). Two weeks later, the European Commission began infringement proceedings against Hungary stating that the law was not compatible with the Charter of

---

¹⁹ The CEU ranks among world’s top 100 universities with its distinguished academic staff from 30 countries and students from over 100 countries (Stewart, 2017). As a high ranking private university, the latter has received sizeable research grants from the EU and other grant-making organizations so it did not depend on government funding.

²⁰ Soros has become major part of Orbán’s anti-migrant propaganda after he declared that the EU should take in at least a million migrants annually in 2015 (DW, 2017). Orbán’s vilifying discourse against Soros reached such an extent that he launched a nationwide television and billboard campaign in July 2017 accusing Soros of devising Europe’s refugee crisis. In response to public campaign against him, Soros accused Orbán’s government for portraying him as “an outside enemy” in order to distract citizens from “health care and education systems in distress” and “rife” corruption (Meredith, 2017).

²¹ An article titled “Can the Soros School Stay” was published by Figyelo claiming that Hungarian professors were not hired and Hungarian students were not accepted to CEU. Those claims were falsified by the rector of CEU who stated that Hungarian students were the largest group among their students and 40 percent of the faculty is Hungarian. Figyelo’s claim that Soros was very much in charge of university was also rejected by the rector who argued that academic independence from the founder is required for international recognition (Ignatieff, 2017). Origo claimed that CEU did not have program accreditation, did not provide necessary documents for official public registry and engaged in “concrete fraud”. The CEU rejected all those claims and demanded corrections from Origo on falsehoods in Article on March 28, 2017 (CEU, 2017).

²² The new law obliges foreign universities to have campuses both in Hungary and their home countries. The problem with the CEU is that it has a campus in Budapest but not in New York and it is not planning to open one in any other place. A detailed legal analysis of the amendments to Hungary’s Act on National Education can be found at <https://www.ceu.edu/sites/default/files/attachment/article/17987/ceumemotopresidentade r4.5.2o17.pdf>

Fundamental Rights of the European Union (European Commission, 2017)
On May 25th, the Hungarian government rejected the request of the European Commission to repeal or modify the law.²³

Orbán's politics is defined as "the politics of battle" which requires construction of 'the enemies' whether be it the International Monetary Fund, the EU elite, or the refugees against 'the people' (Zalan 2016). The pro-government Hungarian press has contributed to rising authoritarianism of Orbán by perpetrating defamatory information about certain groups and institutions marginalized and demonized by Orbán (Gurau, 2017). By referring to unsubstantiated news from these media outlets, Orbán's government legitimizes taking extraordinary measures against the "enemies" of "the people". Refugees and migrants have been presented as the last enemies of "the people" by the Orbán government since the Refugee Crisis erupted in 2015 and the government's anti-migrant propaganda has dominated the media coverage of the refugee issue (Bernath & Messing, 2016) In the following section, Orbán's anti-migrant discourse will be examined in order to explore the impact of the politicization of migration on the ongoing regime transformation.

4. Refugees: the Last Enemies

In November 2014, a relatively short period after Orbán's election victory, Orbán government faced tens of thousands of Hungarians staging anti-government protests all around Hungary. The demonstrators accused Orbán government of corruption, moving away from the EU towards Russia and rising authoritarianism (BBC, 2014). According to the public survey conducted by TARKI, a prominent social research institute, the ruling coalition lost 12 percent of popularity in the month of protests (Balog, 2017). The Refugee Crisis erupted in such a political context and provided Orbán with the chance to change the public agenda from government protest to government's response to the crisis. In 2015, due to its geographical location as the first Schengen country on the Western Balkan route, Hungary received 177,000 asylum applications (Dunai, 2017). Hungary has never experienced a refugee flow on this scale before (Juhasz, Hunyadi and Zgut 2015, p.10). Although the vast majority of asylum seekers left Hungary very quickly towards the West²⁴, the Orbán government has politicized migration by carrying out public campaigns against the refugees and presenting refugees as

---

²³ On July 13th, the European Commission sent a reasoned opinion to Hungary stating that it maintains its legal assessment about the amendment and asked the Hungarian government to notify measures taken to remedy the situation in one month. The EC mentioned that it may decide to refer the case to the Court of Justice of the EU (European Commission, 2017).

²⁴ It is significant to note that Hungary has not been a destination but a transit country for refugees who were willing to reach Germany or Austria. Only around 900 people stayed in the country by the end of 2015 (Juhasz, Hunyadi and Zgut 2015, p.10).

an existential threat to the economy, culture and security of ‘the Hungarian people’.

Populists marginalize certain groups; it can be members of opposition parties, minorities or migrants depending on the social and political context, and present them as “divisive” to the majority (Yabancı, 2016, p. 594). In order to stay in power, populist parties have to “construct a sense of crisis” and “inject urgency and an importance to their message” (Yabancı, 2016, p. 607). The Refugee Crisis gave Orbán the opportunity to marginalize migrants, construct sense of emergency and dominate public discussion. Orbán chose the day of the commemoration of the attack on Charlie Hebdo to start his anti-immigrant campaign by declaring “the Hungarian position” as “migration only brings trouble and dangers to the European people, therefore it has to be stopped” (Nagy 2017). On 20th February 2015, amidst the first parliamentary debate on the refugee issue, Fidesz members of parliament referred to refugees as ‘thieves’, ‘arsonists’, the ‘source of diseases’ and ‘criminals’ (Juhsz, Hunyadi and Zgut, 2015, p.24). It is significant to note that at this stage the anti-immigrant discourse of Fidesz was severely criticized by the members of the opposition parties such as the Socialist Party and the Green Party. (Juhász 2017).

Following the parliamentary debate, the Fidesz government launched the initiative “National Consultation on Immigration and Terrorism”. The latter, via the Prime Minister’s Office, involved a questionnaire sent by post to every citizen of the country over 18 years of age²⁵. In the letter attached to the questionnaire, citizens are reminded of the Paris terror attacks and how such events could be linked to the EU’s mismanagement of the immigration issue. In the letter, refugees are defined as “economic immigrants” who “cross the border illegally pretending to be refugees while, in reality, they seek social allowances and jobs”. Such migrants, adds the letter, represent a threat to Hungarian “people’s jobs and livelihoods”. In light of such take on migrants, the letter invites citizens to share their opinions on “how Hungary should defend itself against illegal bordering”. All of the 12 questions in the questionnaire on migration published by the Prime Minister’s office were formulated within an obvious anti-immigrant bias. For instance, the first question surveyed citizens’ views on how relevant the “bloodshed in France” or “shocking acts of ISIS” to their lives. The second question bluntly asks if citizens think “Hungary could be the target of an act of terror”. Additionally, one should note that the title of the survey and the first three questions in the survey defined ‘refugees’ as “profiteering immigrants” and linked them to the increasing acts of terror. The formulation of questions raised criticism both

---

²⁵ The full letter and questionnaire are available at Simonovits and Bernat (2015)

within and outside Hungary.²⁶ Unsurprisingly, the vast majority of the one million respondents²⁷ who have returned the questionnaire, answered in a way that confirmed the government's bias views on the issue²⁸. The National Consultation is a manifestation of Orbán's populist claim that he takes political action according the wishes of 'the people'. The claim to give expression to the fears of the people on migration through public survey serves to legitimize harsher migration policies and skews the playing field against the opponents. Referring to the outcome of the National Consultation Orbán declared: "The people have decided: Hungary must be protected" (Orban, 2017).

Building on the results of the survey, the government began to escalate its policies towards refugees. In June 2015, a series of posters "ordering" newcomers to respect Hungary's culture and not to take away Hungarian's jobs were placarded around the country (Wyatt 2015)²⁹. Crucially, the government began to further restrict the refugees' mobility. One must recall that Hungary is overwhelmingly viewed as a transit country for the refugees who rather intend to reach Germany and Austria. Given its geographical location, by the end of August 2015, the daily border crossings had increased to an average of 1,500 migrants (Reuters, 2017) and by then, thousands of asylum seekers had gathered in Budapest railway stations, particularly at the Keleti station, and were waiting for the opportunity to go to Germany by train. However, the Hungarian authorities hampered their departure - even the ones who had valid tickets could not board their trains - and as a result, on September 4th, refugees began the "March of Hope" by walking towards Vienna on the motorway (Graham-Harrison and Henley, 2017). In order to prevent the escalation of the situation Austria and Germany announced that they would receive migrants from Hungary and 4,500 the refugees were later transported overnight to the Austrian border (Harding, 2017).

While possible clashes between refugees and security forces were prevented in Budapest, the situation got worse in the southern border. Orbán had just returned from the EU summit where he claimed that he was

---

²⁶ The UNHCR raised concerns over the questionnaire vilifying refugees who have fled from war zones (Simon, 2015). Frans Timmermans, first vice-president of the European Commission, criticized the national consultation for feeding misconceptions and prejudice (Juhaz, 2015).

²⁷ Out of eight million eligible respondents.

²⁸ Hungary's leading sociologists argued that the method of "self-selection" would increase the probability that the voice of the people who have strong opinion and emotions about the issue will be over-represented and therefore such survey would produce politically one-sided results (Balogh, 2017).

²⁹ Billboards were covered with messages such as "When you come to Hungary, you can't take Hungarians' workplaces"; "When you come to Hungary, you must respect our culture!"; "We don't want illegal immigrants!"

defending European Christianity against a Muslim influx (Traynor, 2017). By defining the refugee issue in security terms Orbán succeeded in creating an emergency situation, a matter of “supreme priority” that requires the implementation of “extraordinary measures beyond the routines and norms of everyday politics” (Williams, 2003, p. 514). In order to prevent the entrance of refugees in Hungary from the Serbian border, on 15th September 2015 the government formally closed the border by completing the long-promised border fence (BBC, 2015). The government declared a state of emergency and announced that anyone crossing the razor-wire fence would face jail term and/or be returned to Serbia (Kingsley and Traynor, 2017). Refugees interviewed by the organization Human Rights Watch, stated that Hungarian border officials pummeled them with their fists, kicked them, used pepper spray, beat them with batons, and then push them back to the border (Human Rights Watch, 2017). The most violent clashes occurred on September 16th between refugees and riot police at the Röszke border crossing when refugees tore down the gate and the riot police reacted with force. Given the wide media coverage of refugees seen fighting Hungarian police officers during the event, it became, from this point on, more difficult for journalists and members of the opposition parties to criticize anti-refugee government practices. The clash at Röszke was defined by Gábor and Messing (2016) as the event that silenced the humanitarian narrative in the media channels critical of the government and strengthened the securitization narrative that has been used by pro-government media.

Although by mid-October the Hungarian-Croatian border was also closed, the discussions on border closure soon ended because of the 13th November terror attacks in Paris that left 130 people dead and hundreds wounded. The attacks led Orbán to state that: ‘all the terrorists are basically migrants’ and its government began a third anti-immigrant campaign against the EU’s mandatory refugee quota, claiming that it would spread terrorism in Europe (Mortimer, 2015). The EU’s Emergency Response Mechanism, which was adopted in September 2015, mandated all member states to share 160,000 of the migrants under a quota system³⁰ (European Commission, 2015). Hungary was asked to find a home for 1,294 people who have fled war (The Economist, 2016). While the EU’s Council of Ministers’ decision passed with the majority of votes, four countries voted against: The Czech Republic, Slovakia, Romania and Hungary. Orbán stated that the EU’s scheme “poses a serious threat to every European nation, and to the Hungarian nation in particular” (Kroet, 2017). In December 2015, Hungary and Slovakia appealed to the Court of Justice of the European Union against the EU’s relocation

---

³⁰ The quota would be determined according to objective and quantifiable criteria (40% of the size of the population, 40% of the GDP, 10% of the average number of past asylum applications, 10% of the unemployment rate) (European Commission, 2015).

scheme (ECRE, 2017) and Orbán government called for a referendum on whether to accept or reject the scheme.

The government carried out a four-month long campaign and spent 16 million Euros for renting thousands of billboards nationwide and sending 4 million booklets to individual households (Gall, 2016). The campaign, which began with the catch phrase “Did you know?” and ended with “Referendum, October 2, 2016” was designed around questions such as: “Did you know that since the beginning of the immigration crisis the harassment of women has risen sharply in Europe?” and “Did you know that the Parisian terror attacks were committed by immigrants?” (Balogh, 2016). Although referendum is a device of direct democracy which could promote the political participation and check the power of elected government, it can be used by a populist leader to manipulate the political agenda and distort complex issues such as migration by reducing them to yes/no questions (Heywood, 2013). It is significant to note that no information was given to the public about the EU’s relocation scheme, the refugee crisis or the number of refugees who were to move to Hungary if the scheme was accepted.

By making unsubstantiated claims the questions are formulated in a certain way that asylum seekers, migrants and refugees are directly associated with terrorism and sexual assault. From the beginning of the refugee crisis Orbán associated migration with terrorism but during the first two government-led campaigns the refugees were defined as economic migrants trying to exploit the opportunities of the EU countries and the emphasis was more on the threat claimed to be posed by refugees to the country’s economy in particular Hungarians jobs. In the last campaign though the sole focus was on the alleged link between terrorism and immigration. The government broadcasted the campaign both in state and private media channels leading it to be displayed 10,481 times which accounts for 20 percent of total advertising exposure (Barlai& Sik, 2017, p.159).

On October 2nd Hungarians were asked the following question in the referendum: “Do you want the European Union to be entitled to prescribe the mandatory settlement of non-Hungarian citizens in Hungary without the consent of parliament?” (The Conversation, 2017) With only 40.4 percent valid ballots, the participatory rate fell short of the required 50 percent threshold and therefore, the referendum was invalidated (Kingsley, 2016). Nonetheless, Orbán insisted that the referendum had achieved its goal since 3.28 million people had cast a vote ‘against’ and as such, that he was obliged to amend the constitution to reflect “the will of the people” (Foeger, 2016). It appears that Orbán has succeeded in halting the criticism raised against his anti-migrant discourse by the opposition parties in the parliament almost a year ago. Although the Socialist Party asked their constituencies to boycott the referendum arguing that it was unnecessary, it announced that it intends

to cooperate with the government on efforts to prevent the EU from “settling illegal immigrants” in Hungary (Szego, 2017).

Following the referendum the government has taken more restrictive legal measures which made accessing asylum status very difficult³¹ and virtually eliminated the state support for recognized refugees. On 7 March 2017, the parliament passed the legislation mentioned at the beginning of this contribution by a vote of 138 to 6. It allowed the government to detain asylum seekers³², including children, in containers in camps around the transit zones³³ and to return them to the Serbian border from anywhere in Hungary (Dearden, 2017). There have been severe allegations about the poor conditions of the camps and harsh treatment by the border police while deporting people back to the border. The Hungarian government has been called to investigate and take action against such violent practices by different International Organizations³⁴. On 12 September 2017 after his visit to transit zones, Filippo Grandi, the UN High Commissioner for Refugees, stated that the entire system was designed to prevent asylum seekers to make legitimate asylum claim (UNHCR 2017).

As a result of the closure of the Serbian and Croatian border and amendments to the Asylum Act, there was a sharp decrease in the number of asylum applications in Hungary and correlately, it became even harder to obtain refugee status. In 2015, out of 177,135 registered asylum seekers in Hungary, only 146 people were recognized as refugees and in 2016 out of 29,432 applications 154 were granted refugee status³⁵. As of September 1st 2017 out of 2,491 applications, 68 were granted refugee status (HHC, 2017).

---

³¹ Applications for asylum when entering Hungary from the Serbian boarder were already inadmissible under the July 2015 Hungarian Asylum Act. Unlike any other EU country, Hungary put all Balkan states including Serbia in the “National List of Safe Countries of Origin and Safe Third Countries”. The English translation of the amendment is available at http://helsinki.hu/wp-content/uploads/Asylum_Act_updated_14-September2015.pdf On 5th July 2016, amendments were made to the Hungarian Asylum Act allowing the Hungarian authorities to push back asylum seekers who were caught within 8 km from the Serbian-Hungarian or the Croatian-Hungarian border. The Hungarian Helsinki Committee (HHC) severely criticized the amendment for breaking international and EU laws (HHC, 2017b).

³² 2,843 people were convicted for the “prohibited crossing of the border closure” between 15 September 2015 and 31 December 2016 (HHC, 2017b).

³³ After the closure of borders and the 2016 amendment to the Asylum Act, asylum seekers could apply for asylum only through the Röszke and Tompa “transit zones” at the Hungary-Serbia border.

³⁴ Doctors Without Borders stated that from January 2016 to February 2017, the organization in Belgrade treated 106 cases of intentional injuries allegedly perpetrated by Hungarian border patrols. Similar patterns of violence such as beating, dog bites and tear gas were observed among the injuries (MSF, 2017)

³⁵ The numbers are taken from the website of Hungarian Central Statistical Office available at https://www.ksh.hu/stadat_annual_1

Despite the decreasing number of refugees, the Hungarian government extended the state of emergency until March 2018 due to the “dangers” presented by mass migration and expanded the application of it to whole country (Köves, 2017).

The anti-immigrant discourse of Orbán has contributed to his rising authoritarianism by making it more difficult for his opponents to challenge him both at the domestic and international level. He has been the staunchest anti-immigrant leader who has taken the floor at every opportunity to present refugee crisis as a religious issue and present himself as the defender of the Christian Europe against the Muslim “invaders”. While he has been supported by the Eastern European leaders in his opposition to the EU’s refugee relocation policy and border closures since from the beginning, his “preference for interdiction over integration” began to be echoed by EU leaders such as the French President Macron who proposed the establishment of migration centers in Niger and Chad (Barigazzi, Vinocur and Kaminski, 2017).

At the domestic level the approval ratings demonstrated that public support for the government has been on the rise since 2015. Although Fidesz-Christian Democratic People’s Party coalition won the 2014 elections, its revealing to note that their votes decreased by 7.88 percent since 2010 elections (Gyóri, 2015). While the polls suggested a significant loss of support for Orbán’s government in the end of 2014, the downward trend in support was reversed since 2015. According to the public opinion polls conducted by the Nezipont Institute, support for the ruling coalition has risen five points in 2015 to 34 percent and 44 percent in 2017 (Nézipont Intézet, 2017). The Socialist party is polling below 15 percent (Reuters, 2017). Orbán has managed to divide the political arena into the ‘pro-national’ and ‘anti-national’ fields and present any opposition to the migration policies of the government as ‘anti-national’ or ‘pro-foreigner’ (Juhász, Hunyadi and Zgut 2015, p.10). While the far-right Jobbik party supports Orbán’s anti-immigrant policies, the divided left has not raised much voice against it. In light of all public opinion polls Hungarian author and journalist Paul Lendvai who wrote a biography of Orbán, Orbán: Europe’s New Strongman, defines Orbán’s position as “impregnable” that is not challenged within the country or by the EU (Lendvai, 2017).

Conclusion

Orbán has been taking bold steps for centralizing his power by restricting the independence of democratic institutions such as the Constitutional Court which had a significant role of democratic oversight of the government. The new Constitution promulgated by his government has been severely criticized for damaging checks and balances over the government required for a

functioning democracy. The freedom of press has been under threat since people close to Orbán have gained the ownership of a substantial part of the media landscape and the government has been implementing covert forms of intervention on media through the Media Council. All these steps taken by the government have skewed the playing field between the incumbent and the opposition in favor of Orbán and moved the regime towards competitive authoritarianism. While such regime transformation has been happening, Orbán has managed to direct the public attention to the 'Refugee Crisis'.

After four years of government there was significant drop in his approval ratings in 2014. The refugee crisis gave Orbán the opportunity to reverse that trend. By presenting the refugees and migrants as threat to "the Hungarian people" he constructs himself as the ultimate "hero" who can protect the people from such threat. Despite of the low turnout of the referendum, the impact of the state-sponsored disinformation on the perception of Hungarian people is unsettling. Public opinion polls of TARKI, which has been measuring xenophobic attitudes in Hungary since 1992, demonstrated the increase in the percentage of Xenophobes (41 percent in 2015, 56 percent in 2016, 60 percent in 2017). According to Spring 2016 Global Attitudes Survey conducted by PEW Research Center, 76 percent of the respondents in Hungary thinks that refugees increase the risk of terrorism and 82 percent considers refugees as a burden since they take away jobs. When asked about their feelings towards Muslims in their country, 72 percent of the respondents declared unfavorable view (Wike, Stokes, & Simmons, 2016). Negative attitude towards refugees and migrants have always been high in Hungary but it has never been this high compared to the other European respondents in PEW's survey.

By referring to migration as "poison" and calling asylum seekers, migrants and refugees as "intruders" and "potential terrorists," Orbán marginalizes refugees, constructs antagonism between "the people" and the other, present himself as the defender of "the people" (Guardian, 2016). Orbán has claimed to give expression to the fears of the people on migration by taking populist measures such as the National Consultation and October 2nd Referendum. By claiming to act on the wishes of 'the people', Orbán has dominated the public discourse on migration with his anti-migrant narrative and he has skewed the playing field between opposition and incumbent against the opposition. The anti-migrant public campaigns have helped the government to set the public agenda, construct a sense crisis and justify taking the extraordinary measures such as the harsh treatment of refugees who were trapped in transit zones, closing borders by building razor wire fence or repeated declaration of state of emergencies despite of the "zero refugee" strategy. Orbán's anti-refugee war contributes to the consolidation of competitive authoritarianism by promoting the image of the strong leader who could protect "the people"

from the threat of terrorism and Europe from the “invasion” of Islam in the minds of the supporters.

Levitsky and Way (2002) emphasizes that in competitive authoritarian regimes it is still possible for the opposition forces to defeat the autocratic incumbent since democratic institutions are weakened but still exist. In that sense parliamentary elections which will be held on April 8th, 2018 is vital for Hungary’s democracy. The opposition has recently gained an unexpected victory against Fidesz when the candidate supported by an alliance of opposition parties was elected mayor in the southern city of Hodmezovasarhely, a stronghold of Fidesz (Karasz, 2018). Following the defeat, Orbán stepped up anti-immigrant discourse by claiming that opposition parties would turn Hungary into a haven for immigrants which would bring “terror” (Reuters, 2018). If Orbán wins the parliamentary elections third time in a row with such anti-migrant discourse, he might not refrain from taking further steps for centralizing his power which is threatening for democracy in Hungary.

Bibliography

- Aljazeera. (2016). Report: Hungary 'breaking all the rules' with refugees. [online] Available at: <http://www.aljazeera.com/news/2016/07/report-hungary-breaking-rules-refugees-160713174914167.html> [Accessed 10 Dec. 2017].
- Balogh, E. (2016). Orbán's anti-refugee propaganda is a roaring success. [online] Hungarian Spectrum. Available at: <http://hungarianspectrum.org/2016/08/09/orbans-anti-refugee-propaganda-is-a-roaring-success/> [Accessed 10 Dec. 2017].
- Balogh, E. (2017). Hungarian social scientists protest Viktor Orbán's "National Consultation". [online] Hungarian Spectrum. Available at: <http://hungarianspectrum.org/2015/04/30/hungarian-social-scientists-protest-viktor-orbans-national-consultation/> [Accessed 17 Nov. 2017].
- Balogh, E. (2017). Viktor Orbán and Fidesz are in trouble: Record loss of popularity. [online] Hungarian Spectrum. Available at: <http://hungarianspectrum.org/2014/12/10/viktor-orban-and-fidesz-are-in-trouble-record-loss-of-popularity/> [Accessed 10 Dec. 2017].
- Barigazzi, J., Vinocur, N. and Kaminski, M. (2017). Orbán wins the migration argument. [online] POLITICO. Available at: <https://www.politico.eu/article/viktor-orban-migration-eu-has-won-the-argument/> [Accessed 18 Nov. 2017].
- BBC. (2012). Hungarians protest against new Fidesz constitution. [online] Available at: <http://www.bbc.com/news/world-europe-16387117> [Accessed 10 Dec. 2017].
- BBC. (2013). Hungary court voids election law. [online] Available at: <http://www.bbc.com/news/world-europe-20909038> [Accessed 10 Dec. 2017].
- BBC. (2014). Hungary 'outrage' rally draws 10,000. [online] Available at: <http://www.bbc.com/news/world-europe-30086497> [Accessed 10 Dec. 2017].
- BBC. (2015). Migrants stranded at Hungarian border. [online] Available at: <http://www.bbc.com/news/world-europe-34260071> [Accessed 5 Dec. 2017].

- BBC . (2016). *Hungary's largest paper Nepszabadsag shuts, alleging pressure*. Retrieved from BBC News: <http://www.bbc.com/news/world-europe-37596805>
- Bilefsky, D. (2013). Hungarian Prime Minister Cements Control Over Central Bank. [online] Nytimes.com. Available at: <http://www.nytimes.com/2013/03/02/business/global/selection-of-hungarian-bank-chief-raises-fears.html> [Accessed 10 Dec. 2017].
- Bozoki, A. (2015). Broken Democracy, Predatory State and Nationalist Populism. In P. Krasztev, & J. Van Till (Eds.), *The Hungarian Patient Social Opposition to an Illiberal Democracy* (p. 3). Budapest-New York: Central European University Press.
- Brodsky, C. (2016). Hungary's Dangerous Constitution. [online] Columbia Journal of Transnational Law. Available at: <http://jtl.columbia.edu/hungarys-dangerous-constitution/> [Accessed 10 Dec. 2017].
- Byrne, A. (2016). Controversy arises over Hungary's central bank's spending. [online] Financial Times. Available at: <https://www.ft.com/content/04842cd8-137c-11e6-839f-2922947098f0?mhq5j=e3> [Accessed 10 Dec. 2017].
- Byrne, A. (2017). Hungarian PM's media clampdown points to the future for Poland. [online] Available at: <https://www.ft.com/content/15899580-b9eb-11e5-bf7e-8a339b6f2164?mhq5j=e3> [Accessed 10 Dec. 2017].
- Central Bank. (2017). Curriculum Vitae of György Matolcsy. [online] Available at: <https://www.mnb.hu/en/the-central-bank/management-and-control-of-the-mnb/management-of-mnb/curriculum-vitae-of-gyorgy-matolcsy> [Accessed 10 Dec. 2017].
- CEU. (2017). CEU Demands Corrections From Origo on Falsehoods in Article | Central European University. [online] Available at: <https://www.ceu.edu/article/2017-03-28/ceu-demands-corrections-origo-falsehoods-article> [Accessed 10 Dec. 2017].
- Constitutional Court. (2012). History and Organisation of the Constitutional Court of Hungary. [online] Available at: <http://hunconcourt.hu/az-alkotmanybirosag-szervezete> [Accessed 10 Dec. 2017].
- Crowcroft, O. (2017). Book review—Orban: Europe's New Strongman. [online] Newsweek. Available at:

<http://www.newsweek.com/viktor-orban-europes-new-strongman-688480> [Accessed 9 Dec. 2017].

- Dahl, R. A. (1971). *Polyarchy: Participation and Opposition*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Deák, Z. (2017). Lex CEU: The beginning of the end of Hungary's academic independence | Heinrich Böll Foundation. [online] Heinrich Böll Foundation. Available at: <https://www.boell.de/en/2017/04/07/lex-ceu-beginning-end-hungarys-academic-independence> [Accessed 10 Dec. 2017].
- Dearden, L. (2017). Hungarian parliament votes to allow detention of all asylum seekers. [online] The Independent. Available at: <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/hungary-parliament-asylum-seekers-detain-law-approve-refugees-immigration-crisis-arrests-border-a7615486.html> [Accessed 17 Nov. 2017].
- Dempsey, J. (2011). Hungarian Parliament Approves New Constitution. [online] The New York Times. Available at: <http://www.nytimes.com/2011/04/19/world/europe/19iht-hungary19.html> [Accessed 10 Dec. 2017].
- Diamond, L. (2002). Thinking About Hybrid Regimes. *Journal of Democracy*, 13(2), pp.21-35.
- Dunai, M. (2017). Hungary to detain migrants in border camps, alarming U.N. Reuters. [online] Available at: <http://www.reuters.com/article/us-europe-migrants-hungary-camps/hungary-to-detain-migrants-in-border-camps-alarming-u-n-idUSKBN16E15H> [Accessed 15 Nov. 2017].
- DW. (2017). Hungary: War of words between George Soros and Fidesz heats up | News | DW | 20.11.2017. [online] Available at: <http://www.dw.com/en/hungary-war-of-words-between-george-soros-and-fidesz-heats-up/a-41456446> [Accessed 6 Dec. 2017].
- Esen, B., & Gumuscu, S. (2016). Rising competitive authoritarianism in Turkey. *Third World Quarterly*, 37(9), 1581-1606.
- European Commission (2015). Refugee Crisis: European Commission takes decisive action. [online] Available at: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-15-5596_en.htm [Accessed 10 Dec. 2017].
- European Commission (2017). Hungary: Commission takes second step in infringement procedure on Higher Education Law. [online]

Available at: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-17-1952_EN.htm [Accessed 10 Dec. 2017].

Faris, M. (2017). Power Hungary: How Viktor Orban Became Europe's New Strongman. [online] Bloomberg.com. Available at: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2015-01-22/power-hungary-viktor-orban-europe-s-new-strongman> [Accessed 3 Dec. 2017].

Foeger, L. (2016). Hungarian PM pledges constitution changes despite invalid refugee quota referendum. [online] RT International. Available at: <https://www.rt.com/news/361470-hungary-orban-migrant-referendum-constitution/> [Accessed 10 Dec. 2017].

Freedom House. (2011). Freedom of the Press 2011. [online] Available at: http://www.ecoi.net/local_link/203665/308656_en.html [Accessed 10 Dec. 2017].

Gábor, B. and Messing, V. (2016). Infiltration of political meaning-production: security threat or humanitarian crisis? [online] Center for Media Data and Society. Available at: <https://cmds.ceu.edu/sites/cmcs.ceu.hu/files/attachment/article/1041/infiltrationofpoliticalmeaningfinalizedweb.pdf> [Accessed 15 Nov. 2017].

Gall, L. (2016). Hungary's Biggest Oppositional Daily Shut Down. [online] Human Rights Watch. Available at: <https://www.hrw.org/news/2016/10/10/hungarys-biggest-oppositional-daily-shut-down> [Accessed 10 Dec. 2017].

Gall, L. (2016). Hungary's Xenophobic Anti-Migrant Campaign. [online] Human Rights Watch. Available at: <https://www.hrw.org/news/2016/09/13/hungarys-xenophobic-anti-migrant-campaign> [Accessed 10 Dec. 2017].

Graham-Harrison, E. and Henley, J. (2017). *Hungary to take thousands of refugees to Austrian border by bus.* [online] the Guardian. Available at: <https://www.theguardian.com/world/2015/sep/04/hundreds-refugees-march-austria-budapest-hungary-syrians> [Accessed 17 Nov. 2017].

Gorondi, P. (2017). Hungary approves stricter terms for Soros-founded university. [online] NewsOK. Available at: <http://newsok.com/article/feed/1197034> [Accessed 10 Dec. 2017].

Guardian. (2016). Hungarian prime minister says migrants are 'poison' and 'not needed'. [online] Available at:

- <https://www.theguardian.com/world/2016/jul/26/hungarian-prime-minister-viktor-orban-praises-donald-trump> [Accessed 10 Dec. 2017].
- Gurau, A. (2017). The Hungarian government's war on free speech. [online] OpenDemocracy. Available at: <http://www.opendemocracy.net/can-europe-make-it/ana-gurau/hungarian-governments-war-on-free-speech> [Accessed 10 Dec. 2017].
- Györi, G. (2015). Hungarian Politics in 2014. [online] Friedrich Ebert Foundation and Policy Solutions. Available at: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/budapest/11166.pdf> [Accessed 18 Nov. 2017].
- HHC. (2017a). Hungary: Key Asylum Figures as of 1 September 2017. [online] Available at: <http://www.helsinki.hu/wp-content/uploads/HHC-Hungary-asylum-figures-1-September-2017.pdf>
- HHC. (2017b). Hungary: Latest amendments “legalise” extrajudicial push-back of asylum-seekers, in violation of EU and international law. [online] Available at: <http://www.helsinki.hu/wp-content/uploads/HHC-info-update-push-backs-5-July-2016.pdf> [Accessed 18 Nov. 2017].
- Harding, L. (2017). Hungary transports refugees to Austria before border clampdown. [online] the Guardian. Available at: <https://www.theguardian.com/world/2015/sep/14/hungary-refugees-austria-border-clampdown> [Accessed 17 Nov. 2017].
- HRW. (2012). Hungary: Abide by Ruling on Homelessness. [online] Available at: <https://www.hrw.org/news/2012/12/07/hungary-abide-ruling-homelessness> [Accessed 10 Dec. 2017].
- HRW. (2013). Wrong Direction on Rights | Assessing the Impact of Hungary's New Constitution and Laws. [online] Available at: <https://www.hrw.org/report/2013/05/16/wrong-direction-rights/assessing-impact-hungarys-new-constitution-and-laws#page> [Accessed 10 Dec. 2017].
- HRW. (2017). Hungary: Migrants Abused at the Border. [online] Available at: <https://www.hrw.org/news/2016/07/13/hungary-migrants-abused-border> [Accessed 17 Nov. 2017].
- Ignatieff, M. (2017). CEU Open Letter in Response to Figyelo Article | Central European University. [online] CEU. Available at:

<https://www.ceu.edu/article/2017-02-03/ceu-open-letter-response-figyelo-article> [Accessed 10 Dec. 2017].

- Karasz, P. (2018). Hungary's Opposition Sees Hope After Orbán's Candidate Falls. [online] The NY Times. Available at: <https://www.nytimes.com/2018/02/26/world/europe/hungary-viktor-orban-opposition.html> [Accessed 18 March 2018].
- Kelly, B. (2017). Don't weep for Trump's press victims, Europe has its own despots to worry about. [online] The Telegraph. Available at: <http://www.telegraph.co.uk/news/2017/01/13/dont-weep-trumps-press-victims-europe-has-despots-worry/> [Accessed 3 Dec. 2017].
- Kingsley, P. (2016). Hungary's refugee referendum not valid after voters stay away. [online] the Guardian. Available at: <https://www.theguardian.com/world/2016/oct/02/hungarian-vote-on-refugees-will-not-take-place-suggest-first-poll-results> [Accessed 10 Dec. 2017].
- Kingsley, P. and Traynor, I. (2017). Crowds build at border with Serbia as Hungary cracks down on refugees. [online] the Guardian. Available at: <https://www.theguardian.com/world/2015/sep/15/hungary-strict-new-border-controls-crackdown-refugees-serbia> [Accessed 17 Nov. 2017].
- Köves, N. (2017). Serious human rights violations in the Hungarian asylum system | Heinrich Böll Foundation. [online] Heinrich Böll Foundation. Available at: <https://www.boell.de/en/2017/05/10/serious-human-rights-violations-hungarian-asylum-system> [Accessed 10 Dec. 2017].
- Juhasz, A., Hunyadi, B. and Zgut, E. (2015). Focus on Hungary: Refugees, Asylum and Migration. [online] Prague: Heinrich-Böll-Stiftung. Available at: <https://www.boell.de/en/2016/06/14/focus-hungary-refugees-asylum-and-migration> [Accessed 15 Nov. 2017].
- Juhasz, A. (2017). Hungary: Migration trends and political dynamics - GLOBSEC. [online] GLOBSEC. Available at: <https://www.globsec.org/publications/hungary-migration-trends-political-dynamics/> [Accessed 17 Nov. 2017].
- Kroet, C. (2017). Hungary to hold referendum on EU migrant relocation. [online] POLITICO. Available at: <https://www.politico.eu/article/hungary-to-hold-referendum-on-eu-migrant-relocation-asylum-refugee-crisis-news/> [Accessed 5 Dec. 2017].

- Lendvai, P. (2012). *Hungary: between democracy and authoritarianism*. Columbia University Press.
- Levitsky, S. and Way, L. (2002). The Rise of Competitive Authoritarianism. *Journal of Democracy*, 13(2), pp.51-65.
- Levitsky, S. and Loxton, J. (2013). Populism and competitive authoritarianism in the Andes. *Democratization*, 20(1), pp.107-136.
- Mackintosh, E. (2017). Hungarian camerawoman sentenced for kicking refugees. [online] CNN. Available at: <http://edition.cnn.com/2017/01/13/europe/hungarian-camerawoman-sentenced-kicking-refugees/index.html> [Accessed 10 Dec. 2017].
- Meredith, S. (2017). George Soros decries Hungary's leader for anti-Semitic attacks 'reminiscent of the 1930s'. [online] CNBC. Available at: <https://www.cnbc.com/2017/11/20/george-soros-decries-hungarys-orban-for-anti-semitic-attacks-reminiscent-of-the-1930s.html> [Accessed 6 Dec. 2017].
- Murphy, P. (2017). 'Fake news' another weapon in Orban's illiberal Hungary. [online] Yahoo.com. Available at: <https://www.yahoo.com/news/fake-news-another-weapon-orbans-illiberal-hungary-033204422.html> [Accessed 10 Dec. 2017].
- MSF. (2017). Serbia: MSF denounces the widespread violence on migrants and refugees at the Serbian/Hungarian border. [online] Available at: <http://www.msf.org/en/article/serbia-msf-denounces-widespread-violence-migrants-and-refugees-serbianhungarian-border> [Accessed 18 Nov. 2017].
- Mudde, C. (2004). The Populist Zeitgeist. *Government and Opposition*, 39(4), pp.542-563.
- Müller, J. (2016). *What is populism?*. University of Pennsylvania Press.
- Nagy, A. (2017). Hungarian electoral system and procedure. [online] Centre For Political Analysis. Available at: <http://www.meltanyossag.hu/content/files/Hungarian%20electoral%20system%20and%20procedure.pdf> [Accessed 10 Dec. 2017].
- Nagy, B. (2017). Hungary's hypocritical migration policy | Heinrich Böll Foundation. [online] Heinrich Böll Foundation. Available at: <https://www.boell.de/en/2015/05/29/hungarys-hypocritical-migration-policy> [Accessed 15 Nov. 2017].
- Nézőpont Intézet. (2017). Minor Changes in the Party Race: Jobbik and MSZP in Decline, LMP and Fidesz on the Increase. [online]

Available at: <http://nezopontintezet.hu/analysis/minor-changes-party-race-jobbik-mszp-decline-lmp-fidesz-increase/> [Accessed 18 Nov. 2017].

- Nolan, D. (2015). Desperate migrants find holes in Hungary's razor-wire fence strategy. [online] the Guardian. Available at: <https://www.theguardian.com/world/2015/aug/26/hungary-migrants-razor-wire-fence-roszke> [Accessed 10 Dec. 2017].
- Novak, B. (2014). Pro-Fidesz justice to head Hungary's Constitutional Court. [online] The Budapest Beacon. Available at: <http://budapestbeacon.com/public-policy/pro-fidesz-justice-to-head-hungarys-constitutional-court/15720> [Accessed 10 Dec. 2017].
- Oltay, E. (2012). Fidesz and the reinvention of the Hungarian center-right. Századvég.
- Orban, V. (2017). It is Hungary's historic and moral obligation to protect Europe. [online] Website of the Hungarian Government. Available at: <http://www.kormany.hu/en/the-prime-minister/news/it-is-hungary-s-historic-and-moral-obligation-to-protect-europe> [Accessed 17 Nov. 2017].
- OSCE (2014). Limited Election Observation Mission Hungary Parliamentary Elections 6 April 2014. [online] OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights. Available at: <http://www.osce.org/odihr/elections/116757?download=true> [Accessed 10 Dec. 2017].
- Puddington, A. and Roylance, T. (2016). Anxious Dictators, Wavering Democracies: Global Freedom under Pressure. [online] Freedom House. Available at: https://freedomhouse.org/sites/default/files/FH_FITW_Report_2016.pdf [Accessed 10 Dec. 2017].
- Quinn, B. (2015). Hungarian journalist sacked for kicking refugees plans to sue one of them. [online] the Guardian. Available at: <https://www.theguardian.com/world/2015/oct/21/hungarian-camera-operator-petra-laszlo-kicking-refugees-legal-action> [Accessed 10 Dec. 2017].
- RSF. (2017). 2017 World Press Freedom Index – tipping point. [online] Available at: <https://rsf.org/en/2017-world-press-freedom-index-tipping-point> [Accessed 10 Dec. 2017].

- Reuters. (2012). Hungary court says judge retirement law unconstitutional. [online] Available at: <http://uk.reuters.com/article/uk-hungary-judges-court-idUKBRE86F0LS20120716> [Accessed 10 Dec. 2017].
- Reuters. (2015). Hungarian camerawoman gets probation for tripping migrants. [online] Available at: <http://www.reuters.com/article/us-europe-migrants-hungary-reporter-idUSKBN14X0TO?il=0> [Accessed 10 Dec. 2017].
- Reuters. (2016). ECB raises concerns over Hungarian central bank's programmes. [online] Available at: <http://www.reuters.com/article/ecb-hungary-idUSL5N17A2IO> [Accessed 10 Dec. 2017].
- Reuters. (2017). Hungary claims record daily migrant intake | News | DW | 25.08.2015. [online] Available at: <http://www.dw.com/en/hungary-claims-record-daily-migrant-intake/a-18670646> [Accessed 17 Nov. 2017].
- Reuters. (2018). Hungarian PM steps up anti-immigrant campaign after by-election loss. [online] Available at: <https://www.reuters.com/article/us-hungary-election-orban/hungarian-pm-steps-up-anti-immigrant-campaign-after-by-election-loss-idUSKCN1GE101>[Accessed 18 March. 2018].
- Sadecki, A. (2014). In a state of necessity How has Orban changed Hungary. [online] Center for Eastern Studies. Available at: https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/pw_41_in-a-state-of-necessity_net.pdf [Accessed 10 Dec. 2017].
- Schedler, A. (2006). Electoral authoritarianism. Boulder, Colo.: L. Rienner Publishers.
- Simon, M. (2016). Hungary Central Bank Stockpiles Guns, Bullets Citing Terror Risk. [online] Bloomberg. Available at: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2016-02-18/hungary-central-bank-stockpiles-guns-bullets-citing-terror-risk> [Accessed 10 Dec. 2017].
- Simon, K. and RÁCZ, T. (2017). Hostile takeover: How Orbán is subjugating the media in Hungary | Heinrich Böll Foundation. [online] Heinrich Böll Foundation. Available at: <https://www.boell.de/en/2017/08/22/hostile-takeover-how-orban-subjugating-media-hungary> [Accessed 3 Dec. 2017].
- Simonovits, B., and Bernat, A. *The Social Aspects of the 2015 Migration Crisis in Hungary*. TARKI Social Research Institute, Budapest.

- Stewart, M. (2017). And you thought Trump was bad. [online] OpenDemocracy. Available at: <https://www.opendemocracy.net/can-europe-make-it/michael-stewart/and-you-thought-trump-was-bad> [Accessed 10 Dec. 2017].
- Štětka, V. (2013). Media Ownership and Commercial Pressures. Media and Democracy in Central and Eastern Europe ERC funded project. [online] Available at: <https://mde.politics.ox.ac.uk/index.php/pillars/media-ownership-and-commercial-pressures> [Accessed 10 Dec. 2017].
- Surk, B., Herszenhorn, D. and Surk, B. (2016). Hungary's biggest opposition newspaper shut down. [online] POLITICO. Available at: <https://www.politico.eu/article/hungarys-biggest-opposition-newspaper-suspended/> [Accessed 10 Dec. 2017].
- Szegő, P. (2017). *Opposition leaders call for boycott of "EU refugee settlement quota" referendum.* [online] The Budapest Beacon. Available at: <https://budapestbeacon.com/opposition-leaders-call-for-boycott-of-eu-refugee-settlement-quota-referendum/> [Accessed 10 Dec. 2017].
- Than, K. and Szakacs, G. (2016). Hungary c.bank under fire over its foundations' contracts. [online] Reuters. Available at: <http://www.reuters.com/article/hungary-cenbank-foundations-idUSL5N17S1H9> [Accessed 10 Dec. 2017].
- Than, K. and Szakacs, G. (2017). Hungary's president signs law that could oust Soros-founded college. [online] Reuters. Available at: <http://www.reuters.com/article/us-hungary-soros-president-idUSKBN17C23M> [Accessed 10 Dec. 2017].
- Economist. (2016). Hungary's anti-migrant vote Boundary issues. [online] Available at: <https://www.economist.com/news/europe/21707948-refugee-referendum-mostly-about-showing-brussels-who-boss-boundary-issues> [Accessed 10 Dec. 2017].
- The Conversation. (2017). The cynical thinking behind Hungary's bizarre referendum. [online] Available at: <https://theconversation.com/the-cynical-thinking-behind-hungarys-bizarre-referendum-64403> [Accessed 17 Nov. 2017].
- Traynor, I. (2017). *Migration crisis: Hungary PM says Europe in grip of madness.* [online] the Guardian. Available at: <https://www.theguardian.com/world/2015/sep/03/migration->

crisis-hungary-pm-victor-orban-europe-response-madness
[Accessed 17 Nov. 2017].

- Venice Commission (2011). Opinion on the New Constitution of Hungary. [online] Venice: European Commission for Democracy Through Law. Available at: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)016-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)016-e) [Accessed 10 Dec. 2017].
- UNHCR. (2017). UNHCR Chief visits Hungary, calls for greater access to asylum, end to detention and more solidarity with refugees. [online] Available at: <http://www.unhcr.org/news/press/2017/9/59b809d24/unhcr-chief-visits-hungary-calls-greater-access-asylum-end-detention-solidarity.html> [Accessed 17 Nov. 2017].
- Walker, S. (2017). '*A useful punching bag*': why Hungary's Viktor Orbán has turned on George Soros. [online] the Guardian. Available at: <https://www.theguardian.com/world/2017/jun/22/hungary-viktor-orban-george-soros> [Accessed 6 Dec. 2017].
- Wike, R., Stokes, B. and Simmons, K. (2016). Europeans Fear Wave of Refugees Will Mean More Terrorism, Fewer Jobs. [online] Pew Research Center's Global Attitudes Project. Available at: <http://www.pewglobal.org/2016/07/11/europeans-fear-wave-of-refugees-will-mean-more-terrorism-fewer-jobs/#negative-attitudes-toward-minorities-common-in-many-nations> [Accessed 10 Dec. 2017].
- Wilkin, P. (2016). *Hungary's Crisis of Democracy: The Road to Serfdom*. Lexington Books.
- Yabanci, B. (2016). Populism as the problem child of democracy: the AKP's enduring appeal and the use of meso-level actors. *Southeast European and Black Sea Studies*, 16(4), pp.591-617.
- Zalan, E. (2017). Hungary Is Too Small for Viktor Orbán. [online] Foreign Policy. Available at: <http://foreignpolicy.com/2016/10/01/hungary-is-too-small-for-viktor-orban/> [Accessed 3 Dec. 2017].

**Seçilmiş NATO Ülkelerinde Askeri Harcamaların Yakınsaması:
Doğrusal Olmayan Birim Kök Testinden Kanıtlar**

Military Expenditure Convergence in the Selected NATO Countries:
Evidence from Non-linear Unit Root Tests

Şekip YAZGAN¹

Reşat CEYLAN²

M. Şükrü MOLLAVELİOĞLU³

Geliş tarihi: 07.08.2017, Kabul tarihi: 26.10.2017, Basım tarihi: 07.05.2018

Özet

NATO'nun faaliyetleri kapsamında ortaya çıkan maliyetlerin karşılanması sorunu, diğer bir ifade ile üye ülkelerin adil bir oranda katkı sağlaması konusu veya yük paylaşımı mevzuu çeşitli dönemlerde ve farklı yoğunluklarda NATO'nun gündemine taşınmaktadır. 2014 ve 2016 yıllarında yapılan NATO'nun üye ülkeler zirvesinde de bu yük paylaşımı sorunu günde gelmiş ve üye ülkelerin savunma harcamalarındaki sürekli azalmaları durdurularına ve savunma harcamalarının GSYİH'larının %2'sine yükseltilmesinin gerekliliğine yönelik kararlar alınmıştır. Bu çalışma, 1960-2014 döneminde 14 NATO üyesi ülkenin askeri harcamalarının GSYİH'larına oranlarındaki davranış eğilimlerini araştırmaktadır. Bu amaçla, söz konusu NATO üyesi ülkelerin askeri harcamalarının GSYİH'larına oranlarının, dönem boyunca en yüksek askeri harcama/GSYİH payına sahip olan ABD'ye bir yakınsama davranışı gösterip göstermediği incelenmektedir. Çalışmada doğrusal olmayan birim kök testlerinden KSS (Kapetanios-Snell-Shin) ve AESTAR (Asymetric Exponential Smooth Transition Auto-regressive) modelleri kullanılmakta ve elde edilen bulgular, incelenen NATO örneğinde ittifaka üye ülkelerin askeri harcamalarının GSYİH'ya oranlarının, ABD'nin askeri harcamalarının GSYİH'sına oranına doğru yakınsadığını ve bu yakınsama biçiminin önemli ölçüde doğrusal olmayan bir yapı sergilediğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: *Askeri Harcama, Yakınsama, Doğrusal Olmayan Birim Kök Testleri*

JEL Kodları: C22, C23, O18

---

¹ Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Doktor Öğretim Üyesi.

<https://orcid.org/0000-0003-1006-668X>
syazgan@agri.edu.tr

² Pamukkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Doç. Dr.
<https://orcid.org/0000-0003-3727-6644>
rceylan@pau.edu.tr

³ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Doç. Dr.
<https://orcid.org/0000-0002-0633-4525>
m_sukru@hotmail.com

Abstract

The burden-sharing problem, in other words, the contribution of the member states to bear the costs emerged at a fair rate as a result of NATO activities has become the current issue of NATO in various times. The burden sharing problem came to the fore also in NATO summits in 2014 and 2016, and decisions have been taken to stop the continuous decrease of the defense expenditures of NATO members and to increase the defense expenditures of the countries to 2% of their GDP. In this research, it is aimed to reveal the behavioral tendencies in the proportion of the military expenditures of 14 NATO member states to their GDP in 1960-2014 period and also analyze whether the proportions of the military expenditures of NATO members to the GDP exhibit a convergence behavior at this time to USA that has the highest military expenditure/GDP share. Kapetanios-Snell-Shin and Asymmetric Exponential Smooth Transition Autoregressive models from the nonlinear unit root tests are used and the findings show that the proportion of military expenditures of NATO member states to the GDP converge to the percentage of military expenditures of USA to the GDP, and this manner of convergence has a significantly nonlinear structure.

Keywords: *Military Expenditures, Convergence, Non-linear Unit Root Tests*

JEL Codes: C22, C23, O18

Giriş

Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization-NATO), üye ülkeleri herhangi bir dış güçten gelebilecek saldırılara karşı ortak savunmayla korumayı amaçlayan uluslararası bir yapıdır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında 1949 yılında 12 ülke tarafından imzalanan bir antlaşmaya dayanarak kurulan NATO, günümüzde 29 ülke sayısına ulaşmış bir askeri ittifaktır⁴. İkinci Dünya savaşı sonrası, ulusların birbirleriyle çatışmalarının şekil değiştirmesi ve günümüzde ulusların artık doğrudan birbirleriyle savaşmak yerine toplum kesimleri üzerinden dolaylı savaş yöntemlerini tercih etmeleri hemen hemen her bölgenin güvensiz bir ortama sürüklenme olasılığını artırmaktadır. Bu durum, savunma ve güvenlik stratejilerinin değişmesine ve daha fazla karmaşılaşmasına yol açmaktadır. Bu durum ise uluslararası boyutta çözüm arayışlarını zorunlu kılmaktadır. Bundan dolayı NATO'nun daha etkili ve maliyetlerin daha dengeli dağılımını sağlayacak politika arayışlarına girmesi kaçınılmaz olmaktadır. NATO'nun faaliyetleri kapsamında ortaya çıkan maliyetlerin karşılanması hususunda üye ülkelerin adil bir oranda katkı sağlaması "Yük Paylaşımı" kavramıyla ifade edilmektedir.

---

⁴ Günümüzde NATO üyesi ülkeler: ABD, Almanya, Arnavutluk, Belçika, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Fransa, Hırvatistan, Hollanda, İngiltere, İspanya, İsveç, İtalya, İzlanda, Kanada, Karadağ, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovakya, Slovenya, Türkiye ve Yunanistan'dır.

NATO ittifakı içerisinde uluslararası konjonktürdeki değişikliklere bağlı olarak yük paylaşımı ile ilgili sorunlar, çeşitli dönemlerde ve farklı yoğunlukta NATO'nun gündemine gelmektedir (Bağbaşıoğlu, 2016:215-216). Soğuk Savaş döneminde NATO içindeki askeri harcamaların çok önemli bir kısmının Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tarafından yapıldığı görülmektedir. Söz konusu dönemde ABD'nin Avrupalı müttefiklerinden beklentisi onların da askeri harcamalarını artırarak, ABD'nin üzerindeki yükü hafifletmesi olmakla beraber, Soğuk Savaş'ın dehşet dengesi ve Sovyetler Birliği'nden kaynaklanan tehdidin büyüklüğü karşısında ABD, Avrupalı müttefiklerinin askeri harcamalarını arttırma konusundaki isteksizliklerini tolere etmiştir (Oğuzlu, 2012:14). Ancak, Soğuk Savaşın bitmesinin ardından NATO'nun karşılaştığı en büyük zorluğun ABD ile Batı Avrupalı müttefikleri arasında liderlik ve sorumlulukların paylaşılması, yani yük paylaşımı, konusu olduğu görülmektedir. Bu dönemde, ABD Avrupa'nın güvenliğinin sağlanmasında Avrupalı müttefiklerinin daha fazla çaba göstermeleri ve askeri harcamalarını buna uygun bir şekilde arttırmaları gerektiğini ifade etmektedir. Bu bağlamda 2014 yılında Galler'de yapılan NATO üye ülkeler zirvesinde, maliyetlerin ve sorumlulukların daha dengeli dağılımını ve fonların en etkin şekilde kullanımını sağlamak için yerine getirilmesi öngörülen birtakım yükümlülüklerle birlikte (örneğin askeri güç, toprak, hava sahası ve limanları sağlamak gibi), NATO üyesi ülkelerin savunma bütçelerindeki azalma eğiliminin tersine çevrilmesi konusunda da bir mutabakat sağlandığı görülmektedir. Söz konusu zirvede bu amaçla alınan kararda, NATO üyesi ülkelerin mevcut NATO prensiplerini karşılamak için askeri harcamalarının Gayri Safi Yurt içi Hasıllarının (GSYİH) minimum %2'si düzeyinde olması gerektiği belirtilmektedir. Yine 2016 yılında Varşova'da yapılan NATO üye ülkeler zirvesinde de NATO üyelerinin askeri harcamalarının, GSYİH'lerinin minimum yüzde 2'si düzeyinde olmasının daha önce kabul edildiği fakat bazı üye ülkelerin, reel olarak bu askeri harcama hedefinin gerisinde kaldığı ileri sürülmektedir.

Bu çalışmada NATO'nun Galler ve Varşova zirvelerinde NATO üyesi ülkelerin GSYİH'lerinin en az %2'si oranında askeri harcama yapması gerekliliğinden hareketle, geçmiş 1960-2014 dönemi içerisinde müttefik ülkelerin askeri harcama/GSYİH oranları üzerinden nasıl bir davranış sergiledikleri incelenmekte ve söz konusu dönem içerisinde müttefik ülkelerin askeri harcamalarının yakınsama ilişkisi gösterip göstermediği araştırılmaktadır. Çalışmanın literatüre yapacağı katkıların başında, literatürde görece az sayıda yer alan askeri harcama çalışmalarına katkı sağlamak gelmektedir. Ayrıca bu incelemeyi NATO ülkeleri örneğinden hareketle ele alması da ayrı bir katkı sunmaktadır. Çalışmada girişi takip eden birinci bölümde literatürde askeri harcamalar üzerine yapılan ampirik çalışmalar değerlendirilmektedir. İkinci bölümde yakınsama hipotezi ve çalışmada kullanılan ekonometrik yöntemler tanıtılmaktadır. Üçüncü bölümde ise veri

seti ve uygulama sonuçları ele alınmaktadır. Çalışma genel değerlendirmelerin bulunduğu sonuç bölümüyle tamamlanmaktadır.

1.Ampirik Literatür

Askeri harcamalar üzerine yapılan ampirik çalışmalar, askeri harcamaların ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmalar, askeri harcamalara ilişkin karar alma mekanizmalarının belirleyenlerini ortaya koyan çalışmalar ve askeri harcamaların yakınsaması ilişkisini ele alan çalışmalar olarak sınıflandırılmaktadır. Bu çalışmalar içerisinde askeri harcamaların ekonomik büyüme üzerine etkilerini incelemeye yönelik yapılanların görece büyük bir ağırlık taşıdığı görülmektedir⁵. Askeri harcamalara ilişkin karar alma mekanizmalarının belirleyenlerini inceleyen çalışmalarda, iç ve dış tehditler, üye olunan ittifaklar, potansiyel düşman nüfusu, arazi, yolsuzluk ve politik sistemin ülkelerin askeri harcamalarının belirleyicileri olarak ortaya çıkmaktadır. Askeri harcamaların yakınsama ilişkisini ele alan çalışmalar ise literatürde görece çok daha az bir yer tutmaktadır (Lau vd., 2015:1-2).

Lau vd., (2015) çalışmasında 37 ülke örneklemeden hareketle 1988-2012 dönemi için askeri harcamaların doğrusal olmayan yakınsama hipotezini test etmektedir. Çalışmada elde edilen bulgular ülkelerin yüzde 53'ünün dünya ortalamasına yakınsadığını göstermektedir. Ülkelerin yüzde 39'u Almanya'ya, yüzde 33'ü Çin'e, yüzde 22'si ABD'ye yakınsarken yüzde 11'de Rusya'ya yakınsamaktadır. Ayrıca dünyanın önemli bir gücü olan ABD, dünya ortalama askeri harcama düzeyine yakınsama ilişkisi göstermemektedir. Çalışmada ayrıca bir ülkenin sağlık ve eğitim gibi kamu yatırımları üzerinde bir harcama sınırlaması kısıtı oluşturarak, rakiplerinin askeri harcamalarını yakalayacak bir askeri strateji seçebileceği iddiasında bulunmaktadır. Bu iddia yalnızca ülkeler arasında askeri harcama açıklarının belirli bir eşik düzeye ulaştığında, rakiplerin askeri harcamalarını yakalayıcı güdüler sağlayacağı şeklinde doğrusal olmayan bir yakınsama yolu anlamına gelmektedir.

Arvanitidis vd. (2014) çalışmasında, 1988-2008 periyodunda 128 ülke örneğinden hareketle askeri harcamaların yakınsayıp yakınsamadığını incelemektedir. Çalışmanın başlangıç bulguları dünya çapında savunma yüklerinin yakınsadığını göstermektedir. Çalışmada ayrıca gelişmekte olan ülkeler, geri kalan ülkeler ile karşılaştırıldığında daha hızlı bir oranda yakınsama davranışı sergilemektedir. Gelişmekte olan ülkeler 1990'ların ortasından sonra yüksek derecede bir yakınsamaya başlamakla birlikte, 2000'lerin ikinci yarısından sonra yatay bir durum göstermektedirler. Gelişmiş ülkeler için ağırlıklandırılmamış katsayılar, bütün periyot için bir yakınsama

---

⁵ Askeri harcamalar ve ekonomik büyüme üzerine yapılmış ampirik çalışmaların değerlendirilmesi konusunda Dunne ve Tian (2013) ve Alptekin ve Levine (2012) çalışmalarına bakılabilir.

örneği gösterirken, ağırlıklandırılmış ölçümler 2000'e kadar yakınsama örneği gösterirken, 2000'den sonra iraksama göstermektedir.

Apergis vd. (2013) çalışmasında ise 1990-2012 periyodunda 17 AB üyesi ülkenin kamu harcamalarında yakınsama derecelerini incelemektedir. Çalışmada yakınsama kulüplerinin varlığını değerlendirmek için kamu harcamalarının farklı kategorileri (savunma, ekonomik işler, eğitim, çevre koruma, genel kamu hizmetleri, sağlık, konut ve topluluk özellikleri, kültür ve inanç, asayiş ve sosyal koruma) için Phillips ve Sul (2007) metodolojisi uygulanmaktadır. Tüm değişkenlere ilişkin sonuçlar, bütün ülkelerin farklı kamu harcamalarında tek bir denge durumuna yakınsayacakları varsayımını desteklememektedir. Çalışmada savunma harcamaları için üç yakınsama kulübü elde edilmektedir. Birinci kulüp Kıbrıs, Estonya, Yunanistan, Finlandiya, Fransa, İtalya, Portekiz ve Slovenya'dan, ikinci kulüp Avusturya, Belçika, Almanya, Malta, Hollanda, Slovakya ve İspanya'dan, üçüncü kulüp ise İrlanda ve Lüksemburg'tan oluşmaktadır.

Sawhney vd. (2016) ise, NATO üyesi ülkelerin askeri harcamalarının ABD'nin askeri harcamalarına yakınsayıp yakınsamadığını araştırmaktadır. Sıralı Panel Seçim Yöntemi (Sequential Panel Selection Method (SPSM))'nin kullanıldığı çalışmada, Macaristan hariç NATO üyesi ülkelerin askeri harcamasının ABD'nin askeri harcamalarına yakınsadığı sonucu elde edilmektedir.

Gürüş vd. (2017) çalışmasında ise yakınsama hipotezini, NATO üyesi ülkelerin askeri harcamaları açısından test etmektedir. Doğrusal ve doğrusal olmayan birim kök testlerinin kullanıldığı çalışmada sonuç olarak, 1953-2014 yıllarını kapsayan dönemde Almanya, Yunanistan, Portekiz, İngiltere ve Lüksemburg'un askeri harcamalarının NATO ortalamasına yakınsadığı, diğer ülkeler açısından ise yakınsama hipotezinin geçerli olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır.

2.Yakınsama Hipotezi ve Ekonometrik Metodoloji

2.1.Yakınsama Hipotezi

Yakınsama hipotezi Solow Büyüme Modelinin temel çıkarımıdır. Solow büyüme modelinin azalan getiriler varsayımına göre, sermaye fakiri ülkelerde sermayenin marjinal verimi yüksek, sermaye zengini ülkelerde ise sermayenin marjinal verimi düşüktür. Bu nedenle, sermaye fakiri ülkelerde büyüme hızı, sermaye zengini ülkelere göre daha yüksektir.

Yakınsama hipotezi başlangıçta ekonomik büyüme literatüründe yaygın olarak kullanılmış olsa da, ilerleyen süreçlerde birçok makroekonomik değişkenin davranışını ortaya koymak amacıyla da kullanılır olmuştur. Yakınsama hipotezinin zaman serisi tanımı, Bernard ve Durlauf (1995) ve Evans ve Karras (1996) tarafından yapılmıştır. Buna göre; i ve j

ekonomilerinin ilgilenilen makroekonomik değişkenlerinin yakınsaması için aşağıdaki koşul sağlanmalıdır:

$$\lim_{k \rightarrow \infty} E(y_{i,t+n} - y_{j,t+n} / I_t) = 0 \quad (1)$$

Yukarıdaki denklemde i ve j ekonomilerinin ilgilenilen makroekonomik değişkenler arasındaki farkın zaman içinde kapanması ve dolayısıyla yeni oluşturulan serinin durağan olması yakınsama lehinde bir kanıt sunmaktadır. Ayrıca, I_t ilgilenilen değişkenler hakkındaki bilgi setini tanımlamaktadır.

2.2. Ekonometrik Metodoloji

Nelson ve Plosser (1982), birçok makroekonomik değişkenin, örneğin; tüketim, kamu harcamaları, savunma harcamaları, yatırım, fiyat düzeyi, gelir ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları gibi, birim kök içerdiğini ve doğrusal olmayan davranışlar sergileyebileceğini belirtmişlerdir. Buradan hareketle birçok araştırmacı doğrusal olmayan birim kök testlerini kullanmaya başlamıştır. Doğrusal olmayan birim kök testleri hem küçük örneklem performansı hem de serilerde var olan yapısal kırılmaların ortaya konması bakımından önemlidir (Kapetanios vd. 2003; Leybourne vd. 1998; Sollis, 2004; Sollis, 2009). Doğrusal olmayan zaman serisine dayalı birim kök testlerinin temelleri STAR (Smooth Transition Auto-regressive Model) metodolojisine dayanır. Ekonomik teoride kullanılan zaman serilerinin doğrusal olmayan davranışlar sergilemesini gerektiren birçok gelişme vardır (Nelson ve Plosser, 1982). Bu gelişmelerden bazıları; 1970'li yıllarda yaşanan petrol şokları, iktisat politikalarında özellikle Bretton-Woods Sisteminin çökmesi sonucu yaşanan yapısal dönüşümler, para politikalarının içselleşmesi, esnek kur rejiminin benimsenmesiyle birlikte sermaye hareketlerindeki sınırlamaların kaldırılması, ülkeler arası siyasi ilişkilerin dönem dönem yapısal değişim göstermesi, savaşların yaşanması ve benzeri şekilde sıralanabilir.

STAR modellerine dayanan ve yaygın olarak kullanılan testlerden biri, Üstel Düzgün Geçişli Model (Exponential Smooth Transition Model) (ESTAR) temeline dayanan ve Kapetanios vd. (2003) tarafından geliştirilen KSS testidir. KSS testi, ele alınan serilerin global olarak durağan olabileceğini ancak serilerde belli dönemlerde kırılmalar meydana gelebileceğini ve bu yapısal kırılmaların yaşandığı dönemlerde serilerin durağan olmayabileceğini ortaya koyması bakımından geleneksel ADF testine göre daha üstün olmaktadır. Ayrıca KSS testinde, geçiş değişkeni orijin etrafında U-biçimli bir görünüme sahip olmaktadır. Kapetanios vd. (2003) tarafından geliştirilen KSS test prosedürü aşağıdaki gibi açıklanabilir:

Kapetanios vd. (2003), (2) numaralı denklemde verilen ESTAR (Üstel Düzgün Geçişli Oto-regresif) (Exponential Smooth Transition Auto-regressive) sürecinden hareket etmektedir.

$$\Delta y_t = \gamma y_{t-1} [1 - \exp(-\theta y_{t-1}^2)] + \sum_{i=1}^p \beta_i \Delta y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (2)$$

Sıfır ile bir arasında sınırlanan ve orijin etrafında U-biçimli olan üstel geçiş fonksiyonu $F(\theta, \Delta y_{t-1}) = 1 - \exp(-\theta y_{t-1}^2)$ 'dir. θ , geçiş fonksiyonunun eğim parametresi olup, fonksiyonun ekstrem noktalarına karşılık gelen iki rejim arasındaki geçiş hızını belirlemektedir. Serinin global durağanlığı $H_0 : \theta = 0$ boşluk hipotezine karşılık $H_1 : \theta > 0$ hipotezi altında test edilir. Ancak boş hipotez altında γ parametresi belirlenemediği için bu test kullanışlı olmamaktadır. Bu problemi giderip t -tüpi bir test istatistiği geliştirmek için Kapetanios vd. (2003) geçiş fonksiyonunun $\theta = 0$ etrafında birinci sıra Taylor açılımını uygulamışlar ve aşağıdaki yardımcı regresyona ulaşmışlardır.

$$\Delta y_t = \delta y_{t-1}^3 + \sum_{i=1}^p \beta_i \Delta y_{t-i} + u_t \quad (3)$$

Burada, u_t hem Taylor açılımından kaynaklanan hata terimlerini ve hem de orijinal hata terimi ε_t 'den kaynaklanan şokları kapsamaktadır. Yardımcı regresyon $H_0 : \delta = 0$ boşluk hipotezine karşılık $H_1 : \delta < 0$ hipotezi altında test edilir. Kritik değerler Kapetanios vd. (2003)'ten hareketle elde edilmektedir. (3) denklemindeki Δy_t ilgili ülkenin askeri harcamalarının GSYİH'ya oranının ABD'nin askeri harcamalarının GSYİH'ye oranından çıkarılmış (de-meaned) değerlerinden oluşan seridir. Ancak ilgili seri, veri üretim sürecine bağlı olarak, ham verilerden ya da trendden çıkarılmış verilerden de oluşabilmektedir. Analizde grup lideri olan ABD'ye yakınsama davranışı incelendiği için, ABD'nin askeri harcamalarının GSYİH'ye oranından çıkarılmış seriler kullanılmaktadır. Bu serilerin durağan olması aynı zamanda serinin uzun dönemde lider ülke serisine dönme eğiliminde olduğunu göstermesi bakımından da önemlidir. Serinin lider ülke serisine dönme davranışı ise, yakınsama lehinde bir kanıt olarak kabul edilmektedir.

Öte yandan Sollis (2009), ESTAR sürecine dayanarak asimetrik etkileri dikkate alan ve böylece serinin orijin etrafında simetrik olması gerektiği kısıtını koyan Kapetanios vd. (2003)'nin yapmış olduğu varsayımı yumuşatarak yeni bir test prosedürü ileri sürmüştür. Bu testin en önemli avantajı, hem simetrik ve hem de asimetrik doğrusal olmayan etkileri dikkate almasıdır (Chang vd., 2012). Sollis (2009) tarafından geliştirilen AESTAR (Asimetrik üstel düzgün geçişli otoregresif) modeli aşağıdaki gibi açıklanabilir.

$$\Delta y_t = G_t(\gamma_1, y_{t-1}) \{S_t(\gamma_2, y_{t-1})\rho_1 + (1 - S_t(\gamma_2, y_{t-1}))\rho_2\} y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \beta_i \Delta y_{t-i} + \psi_t \quad (4)$$

Burada; $G_t(\gamma_1, y_{t-1}) = 1 - \exp(-\gamma_1(y_{t-1}^2))$ $\gamma_1 \geq 0$ ve $S_t(\gamma_2, y_{t-1}) = [1 + \exp(-\gamma_2 y_{t-1})]^{-1}$ $\lambda_2 \geq 0$ şeklinde tanımlanmaktadır. Böylece Sollis (2009) genişletilmiş ESTAR sürecini tanımlarken simetrik ve asimetrik etkileri ortaya koymak için lojistik fonksiyonu da modele dahil etmektedir. (4) numaralı denkleme göre birim kök, simetrik veya asimetrik etkileri dikkate alan global olarak merkez rejim etrafında ESTAR sürecindeki doğrusal olmayan etkileri içeren $H_0 : \gamma_1 = 0$ boşluk hipotezi ile sınıranır.

Ancak bu boşluk hipotezi altında, $\rho_1, \rho_2, ve \gamma_2$ parametreleri belirlenememektedir. Bu nedenle Kapetanios vd. (2003)'ten hareketle üstel fonksiyon orijinal modelde $\gamma = 0$ etrafında birinci sıra Taylor açılımına tabi tutulabilir. Ancak bu yaklaşım belirlenemeyen parametreler ile ilgili problemi tamamen ortadan kaldıramamaktadır. Sollis (2009)'un önerisi, lojistik fonksiyonu dikkate alan Taylor açılımını kullanmaktadır. Buradan hareketle elde edilecek model aşağıdaki gibidir.

$$\Delta y_t = a(\rho_2^* - \rho_1^*)\gamma_1\gamma_2 y_{t-1}^4 + \rho_2^*\gamma_1 y_{t-1}^3 + \nu_t \quad (5)$$

Burada, $a = 1/4$ olarak alınırsa (5) denklemini;

$$\Delta y_t = \phi_1 y_{t-1}^3 + \phi_2 y_{t-1}^4 + \nu_t \quad (6)$$

Olarak yazılabilir. Burada; $\phi_1 = \rho_2^*\gamma_1$ ve $\phi_2 = a(\rho_2^*\rho_1^*)\gamma_1\gamma_2$ 'dir. Tahmin edilecek yardımcı regresyon denklemi (5)'in düzeltici terimi de içeren biçimi olarak aşağıdaki gibi yazılabilir.

$$\Delta y_t = \phi_1 y_{t-1}^3 + \phi_2 y_{t-1}^4 + \sum_{i=1}^p \beta_i \Delta y_{t-i} + \nu_t \quad (7)$$

Burada test edilecek boş hipotez $H_0 : \phi_1 = \phi_2 = 0$ 'dır. Test istatistiğine ilişkin kritik F-istatistik değerleri Sollis (2009)'dan elde edilebilmektedir. Dolayısıyla boş hipotezin red edilmesi kullanılan serilerin durağan olduğu sonucunu vermektedir. Bu denklem, ham seri (raw data), ortalamadan çıkarılmış seri (de-meaned) ve trendden arındırılmış (de-trended) seri için kullanılabilir.

Bu çalışmada her bir NATO ülkesinin askeri harcamalarının GSYİH'larına oranı grup lideri ABD'nin serilerinden çıkarılarak oluşturulan seriler kullanılmaktadır. Ortalamadan çıkarılmış serilerin durağan olması, yakınsama lehinde bir kanıt olarak değerlendirilmektedir.

3. Veri Seti ve Uygulama Sonuçları

3.1. Veri Seti

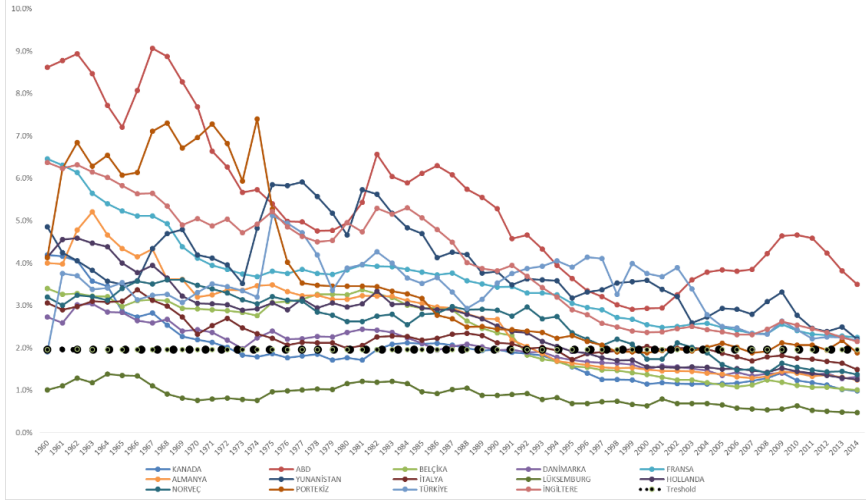
Çalışmada kullanılan NATO üyesi ülkelerin GSYİH'ları içerisinde askeri harcamaların payı verileri, Stokholm Uluslararası Barış Araştırmalar Enstitüsü'nden (Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI)) alınmaktadır. Çalışmada kullanılan ekonometrik yöntem her ne kadar küçük örneklem için de başarılı sonuçlar üretse de, burada uzun dönemli verilerin kullanılması tercih edilmiş olup 1960-2014 yıllarını kapsayan dönem dikkate alınmıştır. Analiz, 29 NATO üyesi ülkeden, verilerine ulaşılabilen 14 NATO üyesi ülke üzerine yapılmaktadır.⁶

1960-2014 döneminde NATO üyesi ülkelerin askeri harcamalarının GSYİH'ya oranlarının seyri aşağıda Şekil.1'de gösterilmektedir. Şekil.1 incelendiğinde ele alınan dönemin ilk yıllarında Lüksemburg dışında diğer NATO üyesi ülkelerin askeri harcamalarının GSYİH'ya oranlarının yüzde 2 düzeyinin üzerinde olduğu görülmektedir. Özellikle 1992 sonrasında söz konusu ülkelerin askeri harcamalarının GSYİH'larının oranının %2 düzeyinin altına düşmeye başladığı görülmektedir. Son yıl itibariyle ABD, İngiltere, Yunanistan dışında diğer tüm NATO üyesi ülkelerin askeri harcama/GSYİH oranları %2'nin altında kalmaktadır. Bu düşüşte 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ve Soğuk Savaş döneminin sonuna gelmesinin önemli etkileri olduğu düşünülmektedir.

---

⁶ Bu 14 ülke: ABD, Belçika, Kanada, Danimarka, Fransa, Almanya, Yunanistan, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Portekiz, Türkiye ve İngiltere'dir.

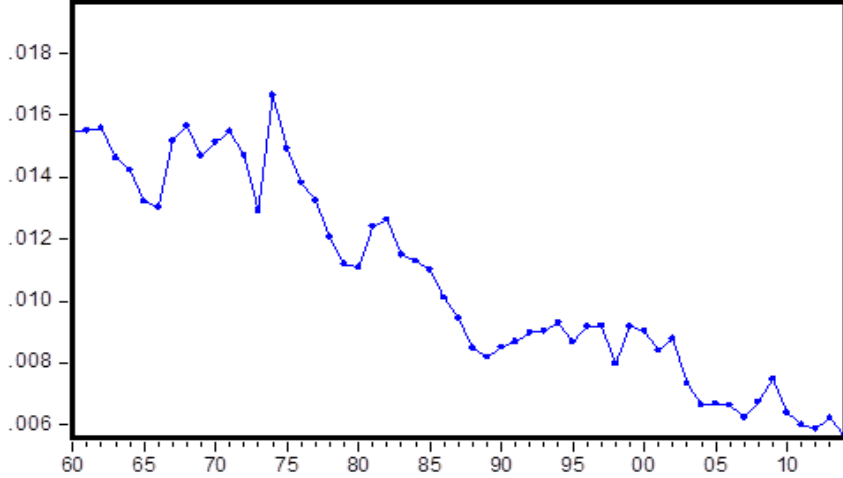
Şekil 1: Seçilmiş NATO Üyesi Ülkelerde Askeri Harcamaların GSYİH'ya oranlarının seyri (1960-2014)

Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Şekil 2, 1960-2014 döneminde seçilmiş NATO ülkelerinin ABD'den farkı alınmış serilerinin, sigma yakınsama biçimini göstermektedir. Burada, örneklemin standart hatasının zaman içinde azalma eğilimi göstermesi yakınsama lehinde bir ipucu vermektedir. 1970'li yıllarda yaşanan petrol şoklarının askeri harcamalar açısından ülkeler arasında farklılık yarattığı ancak yakınsama sürecinin daha sonra yeniden ortaya çıktığı söylenebilir. Sala-i Martin (1996), sigma yakınsama biçiminin ülkeler arası gelir saçılımının standart hatasında zaman içinde azalma eğilimi olması olarak tanımlamaktadır. Bu tanımdan hareketle, çalışmada NATO üyesi ülkelerin askeri harcamalarının GSYİH'ye oranları arasındaki saçılımın azalma eğiliminde olup olmadığının ortaya konması açısından sigma yakınsama biçiminden yararlanılmıştır.

Şekil 2: Örnekleme Ülkelerinde 1960-2014 Döneminde Sigma Yakınsaması

Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

3.2. Uygulama Sonuçları

1960-2014 döneminde seçilmiş NATO üyesi ülkelerin askeri harcamalarının GSYİH'ya oranlarının yakınsama davranışları Tablo.1'de incelenmektedir. Tablonun birinci sütunu geleneksel Dickey-Fuller (ADF) test sonuçlarını göstermekte, ikinci sütunu KSS ve üçüncü sütunu da AESTAR test sonuçlarını ortaya koymaktadır. Elde edilen bulgulara göre ADF birim kök sınaması Almanya, Portekiz ve İngiltere'de ABD'ye yakınsama lehinde kanıtlar bulunduğunu göstermektedir. KSS test sonuçları ise Yunanistan dışındaki ülkelerin, yani Belçika, Kanada, Danimarka, Fransa, Almanya, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Portekiz, Türkiye ve İngiltere'de yakınsama lehinde kanıtlar sunmaktadır. Son olarak, AESTAR yakınsama testi sonuçlarına bakıldığında, Kanada, Danimarka, Fransa, Almanya, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Portekiz, Türkiye ve İngiltere yakınsama davranışı göstermektedir. Buna karşılık Belçika, Yunanistan, Portekiz gibi ülkeler ise yakınsama ilişkisi göstermemektedir.

Tablo.1. Yakınsama Test Sonuçları

ÜLKELER	ADF-TESTİ	KSS-TESTİ	AESTAR-TESTİ
Belçika	-2,4463 (1)	-3,5895***(7)	1,6065 (0)
Kanada	-1,8749 (1)	-3,2021**(7)	8,5560***(12)
Danimarka	-2,2985 (1)	-3,7507***(7)	6,5780**(12)
Fransa	-1,4817 (0)	-3,3114**(8)	9,5081***(12)
Almanya	-2,8957* (2)	-3,5741***(8)	10,0804***(10)
Yunanistan	-2,2813 (1)	-2,5292 (7)	1,5386 (1)
İtalya	-2,2342 (1)	-3,5375***(7)	9,3456***(10)
Lüksemburg	-2,0740 (1)	-3,5568***(7)	6,8386**(10)
Hollanda	-2,3699 (1)	-3,3367**(7)	8,2711***(9)
Norveç	-2,5147 (2)	-4,0608***(7)	6,5854**(9)
Portekiz	-2,9925**(0)	-3,2368**(0)	1,8033 (1)
Türkiye	-2,5386 (0)	-4,0856***(9)	6,2726**(7)
İngiltere	-3,0338**(1)	-3,3526**(9)	4,2811*(7)

Kaynak: Ekonometri uygulama programı sonuçlarıdır.

Sonuç

Çalışmada, Nelson ve Plosser (1982) çalışmalarında belirtilen, birçok makroekonomik değişkenin, örneğin; tüketim, kamu harcamaları, savunma harcamaları, yatırım, fiyat düzeyi, gelir ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları gibi, birim kök içerdiğini ve doğrusal olmayan davranışlar sergileyebileceğini düşüncesinden yola çıkılarak 1960-2014 döneminde seçilmiş NATO üyesi ülkelerin askeri harcamalarının GSYİH'ya oranlarının ABD'ye yakınsama davranışları doğrusal olmayan birim kök testleriyle incelemektedir. Çalışmadan elde edilen bulgular, Yunanistan hariç diğer 12 NATO ülkesinin askeri harcamalarının GSYİH'ye oranlarının ABD'nin askeri

harcamalarının GSYİH'ye oranına yakınsadığını, bu yakınsama biçiminin büyük ölçüde doğrusal olmayan biçimde olduğunu (KSS testine göre; Belçika, Kanada, Danimarka, Fransa, Almanya, İtalya, Luksemburg, Hollanda, Norveç, Portekiz, Türkiye ve İngiltere; AESTAR testine göre ise; Kanada, Danimarka, Fransa, Almanya, İtalya, Luksemburg, Hollanda, Norveç, Portekiz, Türkiye ve İngiltere) göstermektedir. Burada üzerinde düşünülmesi gereken, Yunanistan'ın neden bu grupta yer almadığıdır. Yunanistan tarihsel olarak sınır komşusu olan Türkiye ile güvenlik konularında anlaşamamış ve bu konuda Türkiye'yi sürekli olarak bir tehdit unsuru olarak görmüştür. Çalışmadan elde edilen sonuçlar, NATO'nun Galler zirvesinde alınan kararlarının ele alınan örneklem ülkelerinde, önceden de bir karşılığının olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, ABD'nin NATO üyesi ülkelere yönelttiği, askeri harcamaların yükünü paylaşmadıkları şeklindeki eleştirisinin en azından bu çalışmada ele alınan ülke örnekleme için gerçeği yansıtmadığı görülmektedir. Ayrıca Yunanistan, her ne kadar yakınsama davranışı göstermiyor olsa da, askeri harcamaların GSYİH'ya oranı bakımından diğer üye ülkelerden daha iyi bir performansa sahiptir. Bundan sonraki çalışmaların, Yunanistan'ın davranışına odaklanması ve bu davranışın altında yatan nedenlerin teknik olarak araştırılmasına yoğunlaşması önerilmektedir.

Kaynakça

- Alptekin, A., Levine, P. (2012) Military expenditure and economic growth: A meta-analysis, *European Journal of Political Economy*, 28: 636-650.
- Apergis, N., Christou, C., Hassapis, C. (2013) Convergence in public expenditures across EU countries: evidence from club convergence, *Economics & Finance Research*, 1: 45–59.
- Arvanitidis, P., Kollias, C., Anastasopoulos, K. (2014) Is There an International Convergence in Defense Burdens? Some Initial Findings, *Peace Economics, Peace Science, & Public Policy*, 20(4): 611-620.
- Bağbaşlıoğlu, A. (2016) Güncelliğini Yitirmeyen Bir Sorun Olan Yük Paylaşımına Yeni Bir Çözüm Arayışı: Akıllı Savunma ve NATO, *Gazi Akademik Bakış*, 10(19):209-225.
- Bernard, A., Durlauf, S. N. (1995) Convergence in International Output, *Journal of Applied Econometrics*, 10(2): 97-105.
- Chang, T., Lee, C., Liu, W. (2012) Nonlinear adjustment to purchasing power parity for ASEAN Countries, Japan and World Economy, 24(4):325-331.
- Dunne, J.P., Tian, A. (2013) Military Expenditure and Economic Growth: A Survey, *The Economics of Peace and Security Journal*, 8(1):5-11.
- Evans, P., Karras, G. (1996) Convergence Revisited, *Journal of Monetary Economics*, 37: 249-265.
- Güriş, S., Güriş, B., Tıraşoğlu, M. (2017) Do Military Expenditures Converge in NATO Countries? Linear and Nonlinear Unit Root Tests Evidence, *Theoretical and Applied Economics*, Vol. XXIV, 2(611):237:248.
- Kapetanios, G., Shin, Y., Snell, A. (2003) Testing for a Unit Root in the Nonlinear STAR Framework, *Journal of Econometrics*, 112(2):359-379.
- Lau, C. K. M., Demir, E. Bilgin, M. H. (2015) A Nonlinear Model of Military Expenditure Convergence: Evidence from Estar Nonlinear Unit Root Test, *Defense, and Peace Economics*, 1-12.
- Leybourne, S. Newbold, P., Vougas, D. (1998) Unit Roots and Smooth Transitions, *Journal of Time Series Analysis*, 19(1):83-97.
- Nelson, C.R., Plosser, C.I. (1982) Trends and Random Walks in Macroeconomics Time Series: Some Evidence and Implications, *Journal of Monetary Economics*, 10:139-162.

- Oğuzlu, T. (2012) NATO'nun Dönüşümü ve Geleceği, Ortadoğu Analiz, Volume 4, Issue 40: 8-18.
- Sala-i Martin, X. (1996) The Classical Approach to Convergence Analysis, The Economic Journal, Vol, 106, No. 437:1019-1036.
- Sawhney, B., Anorou, E., DiPietro, W.R. (2016) The world distribution of military spending: is there a convergence?, International Journal of Computational Economics and Econometrics (IJCEE), Vol. 6, No. 4:351-365.
- Sollis, R. (2004) Asymmetric Adjustment and Smooth Transitions: A Combinations of Some Unit Root Tests, Journal of Time Series Analysis, 25(3):409-417.
- Sollis, R. (2009) A Simple Unit Root Test Asymmetric STAR Nonlinearity with An Application to Real Exchange Rates In Nordic Countries, Economic Modeling, 26(1):118-125.

Turizm Sektöründe Vergi İndirimi ve Ekonomik Etkileri: Bir Sosyal Hesap Matris Uygulaması

Tax Reduction in Tourism Sector and Its Economic Effects: A Social Accounting Matrix Approach

Hasan GÜL¹

Geliş tarihi: 09.08.2017, Kabul tarihi: 15.12.2017, Basım tarihi: 07.05.2018

Özet

Küreselleşme ile birlikte dünyada artan hanehalkı gelirleri ve ulaşım araçlarındaki teknolojik ilerlemeler iktisatta normal mal olarak kabul edilen boş zamanın daha etkin değerlendirilmesi sonucunu doğurmuş ve bu durum insanların seyahat etme, başka yerleri keşfetme ve dinlenme gibi isteklerini artırarak turizm hareketinin dünyada her yıl sürekli olarak gelişmesine yol açmıştır. Türkiye’de de 1980’lerin ilk yıllarından itibaren ekonomide uygulanmaya başlanan liberalleşme politikalarının etkisiyle turizm sektöründe ilerlemeler kaydedilmiş, yine 1982 yılında çıkarılan ve vergi muafiyeti de dahil birçok kolaylığı içerisinde barındıran Turizm Teşvik Kanunu ile de bu ilerlemeler kalıcı hale gelmiştir. Bu çalışmanın amacı, turizm sektöründe meydana gelecek bir vergi indiriminin ekonomi genelinde izini sürmektir. Turizm Uydu Hesapları tablolarının yardımıyla Girdi-Çıktı tablosu içinde ayrı bir turizm sektörü meydana getirilerek, turizm sektörünü de içeren toplulaştırılmış girdi-çıkıtı tablosunun, Sosyal Hesaplar Matrisi içine yerleştirilmesi sonucunda gelir çarpan analizi yapılacak ve vergi indiriminin yaratacağı etkiler ortaya çıkarılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Gelir Çarpan Analizi, Sosyal Hesaplar Matrisi, Vergi İndirimi*

JEL Sınıflandırması: *C15, C67, F47*

Abstract

As a result of globalization, increases in household incomes and technological improvements on transportation vehicles cause the efficient assessment of leisure time which accepted normal goods in economics and this situation evokes to increase desires of humans for travelling, exploring places and leisure and led to develop tourism movements in the world consistently almost every year. With the impacts of the implementation of liberalization policies in the early 1980s, Turkish tourism industry accelerated growth. Another important factor is Tourism Encouragement Law issued in 1982. This study aims to investigate a tax reduction in tourism industry of Turkey and its economy wide effects. In this modelling scope, Social Accounting Matrix constructed by using the same year’s input output matrix, which was modified to set an explicit tourism industry from by using the information which gathered under tourism satellite accounts of the same year.

---

¹ Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, Yrd.Doç.Dr.

<https://orcid.org/0000-0002-3661-0578>
hgul@adanabtu.edu.tr

Keywords: *Income Multiplier Analysis, Social Accounting Matrix, Tax Reduction*

JEL Classification: *C15, C67, F47*

Giriş

Turizm, önemi özellikle 1980'li yılların ilk yarısından itibaren anlaşılan ve günümüzde ülke ekonomisine katkı sağlayan önemli sektörlerden biridir. Bunun başlıca sebepleri, 1980 ve öncesinde uygulanan ithal ikameci ekonomi politikalarının yerini 1980'li yılların başından itibaren ihracat-odaklı ekonomi politikalarının alarak daha liberal ve de daha dışa dönük bir ekonominin varlığının olması, bu yeni ekonomik sistem içinde yabancı sermayenin teşviki, ihracat ve ithalat için döviz alış ve satışının serbestleşmesi ve de en önemlisi 1982 yılında çıkarılan Turizm Teşvik Kanunu gibi kararların olduğunu söylemek doğru olacaktır (Gül, 2012, s.1).

Bu çalışma, Sosyal Hesap Matrisi (SHM) odaklı bir gelir çarpan analizi ile turizm sektöründe meydana gelecek olan % 10'luk bir vergi indiriminin hem ekonomi genelinde hem de sektörler arasında yaratacağı etkileri hesaplamayı amaçlamaktadır. Bu senaryonun çıkış noktasını, hükümetin 1 Ocak 2008 tarihinde turizm sektörünü canlandırmak amacıyla otel, motel, pansiyon, tatil köyü gibi turistlerin konakladığı işletmelerde uygulanan Katma Değer Vergisi (KDV) oranlarında 10 puanlık bir indirim yapması (% 18'den % 8'e düşürmesi) oluşturmaktadır.

Çalışmanın ilk aşamasında, Kültür ve Turizm Bakanlığının ziyaretçi anket verileri kullanılarak Turizm Uydu Hesapları (TUH) tablolarının hazırlanması amaçlanmıştır. Sonrasında, bu tablolar yardımıyla elde edilen veriler ile oluşturulan turizm sektörü Girdi-Çıktı tablosu ve SHM içine yerleştirilecektir. Böylece, SHM içinde bir gelir çarpan analizi ile turizm sektöründe % 10'luk bir vergi indiriminin hem ekonomi genelinde hem de sektörler arasında yaratacağı etkileri incelenmemize olanak sağlayacak veri seti hazır hale gelmiş olacaktır.

Çalışma altı bölümden oluşmaktadır. İkinci kısımda Türkiye'de turizm sektörünün geldiği nokta hem gelen turist sayısı hem de turizm geliri açısından analiz edilmiştir. Ayrıca bu bölümde bir literatür taraması oluşturularak, Türkiye için yapılmış farklı turizm etki çalışmaları özetlenmektedir. Üçüncü bölümde veri setinin nasıl oluşturulduğu anlatılmaktadır. Bu bölümde, TUH tablolarının yardımıyla ayrı bir sektör olarak oluşturulan turizm sektörünün, gelir çarpan analizi için girdi-çıkıtı ve SHM tabloları içine yerleştirilmesi özetlenmektedir. Dördüncü bölümde, SHM odaklı gelir çarpan analizinin teorik kısmı anlatılmaktadır. Beşinci bölümde, SHM gelir çarpan analizinin sonuçları yer almaktadır. Transfer,

açık döngü ve kapalı döngü etkiler bu bölümde tablolatırılmıştır. Çalışmanın sonunda ise sonuç ve öneriler yer almaktadır.

2. Türkiye’de Turizm

Hizmetler sektörü içinde bulunan turizm sektörü, Türkiye’de planlı dönemden günümüze kadar hem nicelik hem de nitelik açıdan önemli gelişmeler göstermiştir. Ancak, Türkiye’nin turizme ilgi duyması 1950’lerin ilk yıllarından itibaren olmasına rağmen dünyada hızla büyüyen turizm pastasından 1980’li yıllardan itibaren önemli paylar almaya başlamıştır (Göymen, 2000). Bu yıllarda başlatılan turizm hamleleri ile var olan küresel talebi ülke ekonomisi için önemli bir gelir kaynağına dönüştürmek amacıyla altyapı hamleleri gerçekleştirilmiştir. Akdeniz ve Ege bölgesinde turizm potansiyeli bulunan alanlar (doğal çevre, iklim, tarih, kültür vb.) turizm bölgesi ilan edilerek konaklama ve ulaşım gibi altyapı eksiklikleri devlet eliyle tamamlanmaya çalışılmıştır. Turizm için 1980 öncesi dönem sektörde hazırlık dönemi, 1980 sonrası ise atılım dönemi olarak ifade edilmektedir (Egeli, 1997).

Bu atılım döneminin başlıca sebeplerini, 1980’li yılların başından itibaren uygulanan ekonomi program ve/veya politikalarının değışerek daha dışa dönük bir hale gelmesi, yabancı sermayenin teşviki, döviz alış ve satışının serbestleşmesi ve 1982 yılında çıkarılan 2634 sayılı Turizm Teşvik Kanunu olarak sıralamak mümkündür. Bu kararların en önemlisi olarak görülen, Turizm Teşvik Kanunu ile turizm sektörüne kredi ve yatırım kolaylıkları, vergi-resim-harç istisnaları, personel çalıştırılması ile ilgili düzenlemeler, KDV ertelemesi, çeşitli hizmetlerin öncelikli tahsisi ve tarife indirimleri gibi teşvikler getirilmiştir. Sektöre yapılan yatırımlar neticesinde 1980 sonrası dönemde hem gelen turist sayısı hem de bununla orantılı olarak turizm gelirlerinin bazı istisna yıllar dışında sürekli arttığı ve Türk turizminin büyük bir ivme kazandığı gözlenmiştir (Gül, 2012, s.4)

Uzun yıllar boyunca var olan küresel talebe göre ve özellikle çokuluslu ve güçlü yabancı tur operatörlerinin baskısıyla ülkemizde çoğunlukla kitle turizmine yönelik ürünler sunulmuştur. Bunun en önemli sebebi, kitle turizmde gerek ulaşım, gerek konaklama ve gerekse diğerk turistlik hizmetlerin organizasyonunun nispeten kolaylığı sebebiyle zamanın şartlarına en uygun turizm çeşidi olmasıdır. Bu sebeplerle, kitle turizmi yıllar boyunca ülkeye tek başına önemli ölçüde ekonomik katkı sağlamıştır.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre, Türkiye 2015 yılında 36,24 milyon turist misafir eden bir turizm ülkesine haline gelmiş ve bunun karşılığında 31,5 milyar dolar gelir elde etmiştir. 2015 yılının Kasım ayında Rus jetinin düşürülmesinden sonra Türkiye ile Rusya arasında ortaya çıkan gerilim, Rus turist sayısında özellikle 2016 yılının yaz aylarında büyük düşüş yaşanmasına neden olmuştur. Ayrıca Suriye iç savaşının bölgede yarattığı

jeopolitik riskler ile Türkiye'de yaşanan saldırıların ardından oluşan güvenlik endişeleri, yabancı turist sayısında azalmalara yol açmıştır. Türkiye'ye gelen yabancı ziyaretçi sayısında 2016'da bir önceki yıla göre yüzde 30,05'lik azalma meydana gelmiştir. 2016 yılında Türkiye'yi ziyaret eden yabancı sayısı 25 milyon 352 milyon kişi olarak kayıtlara geçmiştir. Gelen turist sayısı ile ilişkili olarak, Türkiye'nin turizm geliri 2016 yılında bir önceki yıla kıyasla yüzde 29,7 azalarak yaklaşık 22 milyar dolara düşmüştür. Bu büyük azalış ekonomi içinde önemli bir gelir kaybı anlamına gelmekte olup, turizm sektörünün eski günlerine dönmesi için başta turizm çeşitlendirilmesi olmak üzere, sektörde yer alan işletmelere tekrardan vergisel ağırlıklı destekler sunulması gündeme gelmiştir.

Turizm sektörünün ekonomi içindeki öneminin yüksek olduğu ülkelerde, bu sektöre yapılacak yatırımların, dış dünyada meydana gelen finansal ve politik krizlerin, ekonomi genelinde nasıl bir etki yapacağı önemli hale gelmektedir. Çünkü turizm bu tür ülkeler için hem büyümenin motoru olan, hem de emek yoğun yapısı sebebiyle de işsizliği absorbe eden bir sektör konumundadır. Türkiye'de turizmin önemi liberal ekonomi politikalarının uygulamaya konulduğu 1980 ve sonrası dönemde anlaşılmaya başlamasına rağmen turizmin ekonomi üzerindeki etkisini inceleyen ampirik çalışmalara baktığımızda bu çalışmaların genellikle 2000 yılı ve sonrasında olduğu görülmektedir.

Çalışmaların çoğunluğunun turizm harcamalarının ekonomi genelinde büyüme ve istihdam gibi makro ekonomik değişkenlerle arasındaki ilişkiyi gösteren bazı ekonometrik çalışmalar olduğu görülmüştür. Bu ekonometrik çalışmalardan farklı olarak, turizmin hem dolaysız hem de dolaylı etkilerini gösterebilmek için girdi-çıkıtı ve bunun uzantısı olarak saydığımız SHM ile ilgili çarpan analizleri de dünyada yaklaşık 40 yıldır kullanılmaktadır. Bu çarpan analizleri ile ilgili uluslararası literatürdeki ilk çalışmanın (Archer, 1976) turist harcamalarının çarpan etkisini göstermek üzere yapıldığı bilinmektedir.

Bu tür çalışmaların Türkiye için yapılmış olanlarının ilki Liu vd. (1984) tarafından yapılmıştır. Bu çalışma, 1979 yılında TÜİK tarafından yapılan girdi çıktı tablosunu kullanarak Türkiye için çarpan değerlerini hesaplamıştır. Öngörüleceği gibi 1984 yılı Türkiye'de turizmin henüz yeşermeye başladığı bir yıl olduğundan bu çarpan değerleri fazla büyük çıkmamıştır. Günümüze yakın olan diğer çalışmalara baktığımızda ise, Gül ve Blake (2011) çalışması 2002 yılı girdi çıktı tablosunu kullanarak çarpan değerlerini bulmayı amaçlamıştır. Beklenildiği gibi turizm o yıllarda Türkiye için en başarılı ve de doygun yıllarını yaşadığından, bu çalışmadaki çarpanların değeri turizmin ekonomiye katkısı doğrultusunda büyüktür ve bu durum turizmin diğer sektörlerle olan bağının da kuvvetli olduğu anlamına gelmektedir. Ayrıca, Akkemik (2012) çalışması 1996 ve 2002 SHM tablolarından elde edilen

çarpan değerlerini kullanarak Türkiye ekonomisi için turizm talebinin önemini incelemiştir. Gül (2013) çalışması, 2002 SHM tablolarından faydalanarak bir turizm talep artışı senaryosunu analiz etmiştir. Son olarak da Gül ve Cagatay (2015) ise bu çalışmalardan farklı olarak SHM temelli fiyat çarpanlarını hesaplamak için enerji fiyatlarında ve vergi oranlarında bir azalışın etkilerini incelemiştir.

3. Veri Setinin Oluşturulması

Turizm, birçok sektöre girdi sağlamakta ve birçok sektörden oluşan çıktıyı kullanmaktadır. Böyle karşılıklı bir ilişkiye sahip olması nedeniyle ekonomi genelinde hem dolaysız adını verdiğimiz birincil ve hem de dolaylı ve uyarılmış olarak tanımladığımız ikincil etkiler yaratabilmektedir. Bu etkilerin hesaplanması bu makalenin asıl amacını oluşturmaktadır.

Türkiye'de turizm sektörüne yönelik araştırmalar için kullanılacak istatistik altyapı birkaç kurum tarafından sağlanmaktadır. Bunlar sırasıyla, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Merkez Bankası, TÜİK, Türkiye Seyahat Acentaları Birliği (TÜRSAB) ile Türkiye Turistik Otelciler, İşletmeciler ve Yatırımcılar Birliği'dir. Parasal istatistikler Kültür ve Turizm Bakanlığı, Merkez Bankası ve Türkiye İstatistik Kurumu tarafından 1963 yılından itibaren toplanmakta olup, aylık ve yıllık olarak 1972 yılından beri yayınlanmaktadır. Bunun yanı sıra, TÜİK, 1996 yılından beri Kültür ve Turizm Bakanlığı ile işbirliği içinde TUH yöntemine yönelik yabancı ziyaretçiler anketi yapmaktadır (Gül,2012,s.21).

Bu çalışmada, turizmin önem ve büyüklüğünün belirlenebilmesi için öncelikle TUH tablolarının oluşturulması amaçlanmıştır. TUH tabloları turizmle ilgili hem parasal hem de parasal olmayan göstergeler içerdiğinden, turizm sektörünün oluşması için önemli bir araç olmaktadır. Çalışmada oluşturulan TUH tablolarının kapsamı Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1: Turizm Uydu Hesaplarını Oluşturan Tablolar

Tablo No'su	Kapsamı	Açıklama
1	Dış Aktif Turizm Harcamaları	İhracatın bir kısmı (Toplam talebin parçası)
2	İç Turizm Harcamaları	Hanehalkı harcaması (Toplam iç tüketimin bir kısmı)
3	Dış Pasif Turizm Harcamaları	İthalatın bir kısmı

4	İç “Nihai Turizm Tüketimi”	1 ve 2 no’lu tablonun toplamıdır.
5	Ortak Turizm Harcamaları	Devletin toplam turizm tüketimi
6	Ürün bazında yerli arz ve tüketim	Ürünler bazında GSYİH ve turizmle ilgili katma değer
7	Turizm mallarının üretim hesabı	Turizm sektörünün üretim potansiyeli
8	Turizm Yatırımı	Turizm sermaye oluşumu ve sermaye stoku
9	Emek Kullanımı	Turizm sektöründeki istihdam
10	Parasal olmayan göstergeler	Turizm hacmine ilişkin maddi olmayan büyüklükler

Kaynak: Dünya Turizm Örgütü (2016)

Dünya Turizm Örgütü, seyahat süresince yapılan turist harcamalarının yedi bölümde hesaplanmasını önermektedir. Bu harcamalar sırasıyla, paket turlar, konaklama, yiyecek-içecek, ulaştırma, rekreasyon, alışveriş ve diğer harcamalar olarak belirtilmiştir. Bu çalışmada, girdi-çıkıtı tablosunda turizm sektörünü tek bir sektör olarak gösterebilmek için bu 7 harcama biçimi, 23 alt harcama türüne ayrılmıştır. Bu harcamaların türlerine göre gösterimi Tablo Ek 1’de yer almaktadır. Girdi-çıkıtı tablosunda turizm sektörü tek bir sektör olarak oluşturulurken, turizm sektörüne ilişkin talep büyüklüklerinin de elde edilmesi gerekli hale gelmektedir. Bu harcama türlerinin oranlarından hareketle bu çalışmada TUH tabloları oluşturulmuştur (Gül, 2012, s.24).

Girdi-çıkıtı tablosunda turizm sektörü tek bir sektör olarak ayrıştırılırken dikkat edilen ve toplanan ilk bilgi turizm sektörüne ilişkin ölçülmüş nihai talep büyüklükleridir. Başka bir deyişle turizm sektörüne yönelik nihai tüketim, özel yatırım, kamu harcaması amaçlı yurtiçi talep ve yurt dışından gerçekleştirilen ithalat talebi TUH tablolarından alınarak girdi-çıkıtı tablosu içine yerleştirilmiştir. Böylelikle, bu çalışmada turizm ayrı bir sektör olarak değerlendirilebilmiş ve girdi-çıkıtı tablosu içinde ayrı bir sütun olarak ifade edilebilmiştir.

Bu çalışmada, TÜİK tarafından oluşturulan 2002 yılına ait girdi-çıkıtı tablosu esas alınmıştır. 59 sektörlü olan bu tablo, turizm sektörünü de ayrı

bir sektör olarak içerecek şekilde toplulaştırılarak 19 sektörlü hale getirilmiştir (Bu toplulaştırma, Tablo Ek 2’de gösterilmektedir). Uluslararası turizm gelirleri, girdi-çıkıtı tablosunda genellikle ihracat gelirleri içinde yer almaktadır. Aynı şekilde yurtdışına giden vatandaşların (yerleşiklerin) yaptığı turizm harcamaları ise, ithalat kısmında yer almaktadır. Bu çalışmada, turizm gelir ve giderlerini, uluslararası ticaretten (ithalat ve ihracat) ayırarak, ayrı olarak oluşturulan turizm sektörü içinde gelir ve giderler olarak gösterilmiştir.

Sosyal Hesap Matrisi (SHM), bir ekonominin üretim, bölüşüm ve birikim ilişkilerini eşanlı olarak sergileyen bir hesap sistemi ve veri tabanıdır (Erten, 2009). Türkiye için SHM’nin yararlandığı hesap sistemlerinden birisi de girdi-çıkıtı tablolarıdır. Girdi-çıkıtı tabloları ekonomide üretken sektörler arasındaki değişimler hakkında bize bilgi sağlarken, SHM tabloları bir adım daha ileri giderek ekonomide farklı aktörler arasında değişimin izini sürmektedir. Başka bir deyişle, SHM’ler girdi-çıkıtı tabloları gibi sadece sektörler arasındaki üretim ilişkilerine yoğunlaşmamakta ayrıca diğer ekonomik aktörlerin de içinde yer aldığı bazı tüketim bağlantılarını da içermektedir. Özetle, SHM tablosunu, girdi-çıkıtı tablosunun tüm ekonominin genel bir muhasebe hesabını içerecek şekilde tasarlanmış halidir şeklinde tanımlayabiliriz.

Çalışmada kullanılan SHM tablosu, 2002 yılına ait girdi-çıkıtı tablosundan elde edilmiş olup, turizm sektörünü de içermektedir. Turizm sektörünün SHM içinde yer alması ve de bazı ekonomik senaryolar adı altında ampirik bir analiz yapacak bir araç olarak kullanılması bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Bu amaca uygun olarak vergi indirimi senaryosu için kullanılan sabit fiyatlı bir makro SHM Tablo 2’de sunulmaktadır.

Tablo 2: Sabit fiyatlı Makro SHM

	Aktivite	Mallar	Üretim faktörleri			Kurumlar			Sermaye hesabı		Dış dünya	TOPLAM
			İgücü	Sermaye	Arazi	Firmalar	Hane halkları	Kamu sektörü	Özel tasarruflar	Kamu yatırımları		
Aktivite		516						4			73	593
Mallar		320					200	35	40	15		610
Üretim Faktörleri	İgücü	70									3	73
	Sermaye	156									4	160
	Arazi	31									1	32
Kurumlar	Firmalar			21				33			3	57
	Hane halkları		61	138	18	45	31	11			1	305
	Kamu sektörü	16	9	12	1	14	6	12	22		3	95
Sermaye hesabı	Özel tasarruflar							62			8	70
	Kamu yatırımları							-15	30			15
Dış dünya		85				6		5				96
TOPLAM		593	610	73	160	32	57	305	95	70	15	96

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur (Milyar TL)

4. SHM Odaklı Gelir Çarpan Analizi

Çarpan analizinde kullandığımız ve Tablo 3'te sunulan SHM tablosu beş temel hesaptan meydana gelmektedir. Üretim hesabı adı verilen kısım tabloda "Üretim Aktiviteleri" olarak gösterilen üretim süreci (Girdi-Çıktı tablosu) ile "Mallar" olarak gösterilen talep (Tüketim, Yatırım, İhracat) ve arz (Üretim, Dolaylı vergiler, İthalat) arasındaki dengeyi işaret eden iki kısmın toplamıdır. Üretim faktörleri hesabı, faktör gelirlerinin ekonomideki aktörler arasındaki dağılımını göstermektedir. Kurumlar olarak gösterilen hesap ise, firma, hanehalkı ve devlet gibi ekonomideki her aktörün cari hesabından oluşmakta olup, bu aktörlerin kaynakları (gelirleri) ile harcamalarını göstermektedir. Son olarak, tabloda görülen Sermaye hesabı, tasarruf-yatırım eşitliğini, Dış dünya adı verilen hesap ise, ödemeler hesabındaki standart dengeyi ifade etmektedir.

Tablo 3'te görüldüğü gibi, SHM tablosu içsel ve dışsal hesaplardan oluşmaktadır. Üretim aktiviteleri (ara girdilerin bir alt matrisi), mallar, üretim faktörleri ile hanehalkı gibi kurumlar tabloda yer alan içsel hesaplar olmakta ve bunlar T ile sembolize edilmektedir. Bu içsel hesaplar gelire göre değişmektedir. Dışsal hesaplardaki harcamalar ise, bütün gelir değişimlerinden bağımsızdır. Bu sebeple, tabloda yer alan kamu, sermaye ve dış dünya hesapları ise dışsal hesaplar olarak belirlenmiştir.

(T₁₂) yurtiçi mal arzını simgelemektedir. Bu malların üretimi için gerekli olan ara malı talebi ise (T₂₁)'dir. Üretimde kullanılan üretim faktörlerini (T₃₁) hücresi göstermektedir. Üretim faktörlerinin kullanımı sonucunda hanehalklarının elde ettiği faktör gelirlerini ise (T₄₃) tanımlamaktadır. (T₄₄) ise kurumlar arasındaki transferleri temsil etmektedir. Hanehalkının elde etmiş olduğu gelir sonucunda oluşan mal talebi ise (T₂₄) hücresi ile göstermektedir.

Tablo 3'te yer alan ve de sıfır olarak görülen bazı alt matrisler ise işlem içermemektedir. İçsel hesapların sütun toplamalarını gösteren Y_{j1}, Y_{j2}, Y_{j3}, Y_{j4} sırasıyla üretim aktiviteleri, mallar, faktör ve hanehalkı gelirlerinin toplamını göstermektedir. X₁, X₂, X₃, X₄ hücreleri ise kamu, sermaye ve dış dünya adı verilen dışsal hesaplara yapılan katkıları, L₁, L₂, L₃ ve L₄ ise dışsal hesaplardan sızıntıları ifade etmektedir (Gül, 2012, s.50).

Tablo 3: SHM ve Vergi Senaryosu Şablonu

			Harcamalar					Toplam
			İçsel Hesaplar				Dışsal Hesaplar	
			Üretim Aktiviteleri	Mallar	Faktörler	Hane halkları	Kamu+Sermaye+Dış Dünya	
			1	2	3	4	5	
Gelirler	İçsel Hesaplar	Üretim Aktiviteleri	0	T12	0	0	X1	Y1
		Mallar	T21	0	0	T24	X2	Y2
		Faktörler	T31	0	0	0	X3	Y3
		Hane halkları	0	0	T43	T44	X4	Y4
	Kamu+Sermaye+Dış Dünya	L1	L2	L3	L4	t		
Toplam		Y1	Y2	Y3	Y4			

Kaynak: (Gül, 2012, s.49)

Tablo 3'te (T_{ij}) olarak ifade edilen her içsel hesabı, bu hesaplara karşılık gelen (Y_{ji}) sütun toplamlarına bölersek bir A_{ij} matrisi elde edilir. Başka bir deyişle A_{ij} , ortalama harcama eğilimlerini gösteren bir matrisi tanımlamaktadır (Gül,2013). İçsel hesaplar için ortalama harcama eğilimini temsil eden A matrisi denklem (4.2)'deki gibi ifade edilebilir.

$$A_{ij} = T_{ij} Y_j^{-1} \quad (4.1)$$

$$A = \begin{bmatrix} 0 & A_{12} & 0 & 0 \\ A_{21} & 0 & 0 & A_{24} \\ A_{31} & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & A_{43} & A_{44} \end{bmatrix} \quad (4.2)$$

Denklem (4.1) için yeni bir düzenleme yapılırsa;

$$A_{ij}Y_j = (T_{ij}Y_j^{-1})Y_j \quad (4.3)$$

$$T_{ij} = A_{ij}Y_j \quad (4.4)$$

elde edilir. SHM tablosu içinde bulunan içsel ve dışsal hesapların toplamını gösteren $y = T_{ij} + x_i$ denkleminde T_{ij} yerine yukarıdaki (4.4) no'lu denklemi yazarsak; (Çağatay vd., 2010,s.168) denklem (4.5) elde edilir.

$$\begin{matrix} \text{Aktiviteler} = \\ \text{Mallar} = \\ \text{Faktörler} = \\ \text{Hanehalk} = \end{matrix} \begin{bmatrix} Y_1 \\ Y_2 \\ Y_3 \\ Y_4 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 0 & A_{12} & 0 & 0 \\ A_{21} & 0 & 0 & A_{24} \\ A_{31} & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & A_{43} & A_{44} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} Y_{j1} \\ Y_{j2} \\ Y_{j3} \\ Y_{j4} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} x_1 \\ x_2 \\ x_3 \\ x_4 \end{bmatrix} \quad (4.5)$$

$$Y = AY + X \quad (4.6)$$

Denklem (4.6)'da yer alan eşitlikte Y içsel hesapların toplamını, X ise dışsal hesaplara yapılan enjeksiyonları göstermektedir. Eğer, (4.6) no'lu denklemi Y için çözersek, denklem (4.7)'yi elde ederiz.

$$X = (I - A)Y \quad (4.7)$$

Denklem (4.7)'nin her iki tarafı Leontief ters matris olan $(I - A)^{-1}$ ile çarpıldığında, nihai olarak denklem (4.9)'a ulaşılmış oluruz.

$$(I - A)^{-1}(I - A)Y = (I - A)^{-1}X \quad (4.8)$$

$$Y = (I - A)^{-1}X \quad (4.9)$$

Denklem (4.9)'da yer alan $(I - A)^{-1}$ matrisi Leontief ters matrisi olup, SHM çarpan matrisi olarak da tanımlanmaktadır (Pyatt ve Round, 1979). Bu matris yardımıyla dışsal olan hesapların içsel olan hesaplar üzerindeki etkisi analiz edilebilmektedir (Atıcı, 2004).

Yukarıda çalışmamız için oluşturduğumuz A matrisi 5 hesaptan oluşmaktadır ve bu hesaplar birçok alt matrise sahiptir. Buradan hareketle, yapılmak istenen analizlere göre farklı çarpan etkileri hesaplanabilmektedir. Örneğin A matrisini iki alt matrise bölerek B ve C gibi iki matris elde edebiliriz ($A=B+C$).

$$B = \begin{bmatrix} 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & A_{44} \end{bmatrix} \quad (4.10)$$

$$C = \begin{bmatrix} 0 & A_{12} & 0 & 0 \\ A_{21} & 0 & 0 & A_{24} \\ A_{31} & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & A_{43} & 0 \end{bmatrix} \quad (4.11)$$

Denklem (4.10)'dan kolaylıkla $(I-B)^{-1}$ Leontief ters matrisini bulabiliriz.

$$(I-B)^{-1} = \begin{bmatrix} I & 0 & 0 & 0 \\ 0 & I & 0 & 0 \\ 0 & 0 & I & 0 \\ 0 & 0 & 0 & (I-A_{44})^{-1} \end{bmatrix} \quad (4.12)$$

(4.6) numaralı denklemde $A=B+C$ eşitliğini yazdığımızda; sırasıyla yapılan düzenlemeler ile denklem (4.16)'ya ulaşılmaktadır (Çağatay vd., 2010, s.169).

$$Y = (B+C)Y + X, \quad (4.13)$$

$$Y - BY = CY + X \quad (4.14)$$

$$(I-B)Y = CY + X \quad (4.15)$$

$$Y = (I-B)^{-1}CY + (I-B)^{-1}X \quad (4.16)$$

Elde ettiğimiz (4.16) numaralı denklem, SHM matris formatında olduğu gibi 4 içsel hesabı içerecek şekilde yazılırsa aşağıdaki gibi denklem (4.17) elde edilir.

$$\begin{bmatrix} Y_1 \\ Y_2 \\ Y_3 \\ Y_4 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 0 & A_{12} & 0 & 0 \\ A_{21} & 0 & 0 & A_{24} \\ A_{31} & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & (I - A_{44})^{-1} \cdot A_{43} & 0 \end{bmatrix} \cdot \begin{bmatrix} Y_1 \\ Y_2 \\ Y_3 \\ Y_4 \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} I & 0 & 0 & 0 \\ 0 & I & 0 & 0 \\ 0 & 0 & I & 0 \\ 0 & 0 & 0 & (I - A_{44})^{-1} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} X_1 \\ X_2 \\ X_3 \\ X_4 \end{bmatrix} \quad (4.17)$$

(4.17) nolu denklemin sağ tarafındaki birinci matris olan ve aşağıda gösterilen matris çalışmamızda yer alan 4 içsel hesabımız arasındaki etkiyi temsil etmektedir.

$$\begin{bmatrix} 0 & A_{12} & 0 & 0 \\ A_{21} & 0 & 0 & A_{24} \\ A_{31} & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & (I - A_{44})^{-1} \cdot A_{43} & 0 \end{bmatrix}$$

İçsel hesaplar arasındaki etkiyi gösteren bu matris, A^* denklem (4.18)'de aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

$$A^* = (I - B)^{-1} C \quad (4.18)$$

Denklem (4.18), (4.16) no'lu denklemde yerine konulduğunda; denklem (4.19)'a ulaşmış oluruz.

$$Y = A^* Y + (I - B)^{-1} X \quad (4.19)$$

Bu denklem bize dışsal hesaptan yapılan bir transferin ve bunun içsel hesapta yarattığı etkinin toplamını vermektedir (Çağatay vd. 2010, s.170). Dışsal hesaptan gelen bir transferin içsel hesap üzerinde meydana getirmiş olduğu etkiyi gösterebilmek için denklem (4.19)'u yeniden yazarsak; (4.20) no'lu denklem elde edilir.

$$A^* Y = Y - (I - B)^{-1} X \quad (4.20)$$

(4.20) no'lu denklem ise matris şeklinde yazıldığında,

$$\begin{bmatrix} 0 & A_{12}^* & 0 & 0 \\ A_{21}^* & 0 & 0 & A_{24}^* \\ A_{31}^* & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & A_{43}^* & 0 \end{bmatrix} \cdot \begin{bmatrix} Y_1 \\ Y_2 \\ Y_3 \\ Y_4 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} Y_1 \\ Y_2 \\ Y_3 \\ Y_4 \end{bmatrix} - \begin{bmatrix} I & 0 & 0 & 0 \\ 0 & I & 0 & 0 \\ 0 & 0 & I & 0 \\ 0 & 0 & 0 & (I - A_{44})^{-1} \end{bmatrix} \cdot \begin{bmatrix} X_1 \\ X_2 \\ X_3 \\ X_4 \end{bmatrix} \quad (4.21)$$

(4.20) no'lu denklem birinci içsel değişken için elde edilmektedir. Çalışmamızda kullanılan SHM'de dört içsel değişken vardır. İçsel değişkenlerden birinde ortaya çıkan etki diğer değişkenlere de yansımaktadır. Bir içsel hesaba yapılan transferin mallar, üretim aktiviteleri ve faktörler üzerindeki etkilerini tespit edebilmek için (4.20) numaralı denklemin her iki tarafı A^* ile çarpılmakta ve her içsel değişken için hesaplanan denkleme içsel değişken sayısı kadar çarpma işlemi devam ettirilmektedir. Bu durumda ikinci içsel değişken için denklem şu şekilde yazılmaktadır (Çağatay vd.2010, s.171).

$$A^*Y = A^*A^*Y + A^*(I - B)^{-1}X \quad (4.22)$$

Denklem (4.22)'de A^*Y yerine birinci içsel değişken için hesaplanan $A^*Y = Y - (I - B)^{-1}X$ yazıldığında; denklem (4.23) elde edilir.

$$Y = A^{*2}Y + ((I + A^*)(I - B)^{-1})X \quad (4.23)$$

(4.23) no'lu denklem A^* ile tekrar çarpılarak üçüncü içsel değişken için işlem tekrarlandığında ise; denklem (4.24)'e ulaşılır.

$$A^*Y = A^*A^{*2}Y + A^*((I + A^*)(I - B)^{-1})X \quad (4.24)$$

(4.24) no'lu denklemde A^*Y yerine $A^*Y = Y - (I - B)^{-1}X$ yazıldığında; denklem (4.25) elde edilir.

$$Y = A^{*3}Y + (I + A^* + A^{*2})(I - B)^{-1}X \quad (4.25)$$

Aynı şekilde (4.25) no'lu denklem A^* ile tekrar çarpılarak dördüncü içsel değişken için işlemler tekrarlandığında ise denklem (4.26)'ya ulaşılır:

$$A^*Y = A^*A^{*3}Y + A^*((I + A^* + A^{*2})(I - B)^{-1}X) \quad (4.26)$$

Denklem (4.26)'da A^*Y yerine $A^*Y = Y - (I - B)^{-1}X$ yazıldığında ise sonuç olarak denklem (4.27) elde edilir.

$$Y = (I - A^{*4})^{-1} \cdot (I + A^* + A^{*2} + A^{*3}) \cdot (I - B)^{-1} X \quad (4.27)$$

Denklem (4.27)'de sırasıyla kapalı döngü çarpan matrisi: $M_3 = (I - A^{*4})^{-1}$, açık döngü çarpan matrisi: $M_2 = (I + A^* + A^{*2} + A^{*3})$, transfer çarpan matrisi: $M_1 = (I - B)^{-1}X$ olarak ifade edilir ve denklem tekrardan düzenlenirse $Y = M_3 \cdot M_2 \cdot M_1$ eşitliği elde edilir.

Çarpan konusunda yeni bir boyut getiren SHM çarpan analizi metodu Pyatt ve Round (1979) tarafından geliştirilmiş olup, daha sonraları Stone (1985) tarafından bu analize ilişkin bazı düzenlemeler yapılmıştır. Bu makale, Stone (1985) çalışması esas alınarak yapılmıştır ve onun yaptığına benzer olarak, bu çalışmada da gelir çarpan analizi kullanılarak transfer, açık döngü (open-loop) ve kapalı döngü (closed-loop) etkiler hesaplanarak tablolastırılmıştır.

5. Vergi İndirimi Senaryosunun SHM Gelir Çarpan Analizi İle İncelenmesi

Vergi indirimi senaryosunun çıkış noktası, turizm sektörünü canlandırmak amacıyla 1 Ocak 2008 tarihinde uygulamaya konulan ve turistlerin konakladığı işletmelerde (otel, motel, pansiyon, tatil köyü vs.) uygulanan KDV oranlarını % 18'den % 8'e düşüren düzenlemedir. Bu indirimden esinlenerek, bu makalede % 10'luk bir vergi indiriminin ekonomi genelinde ve de sektörler arasında yaratmış olduğu transfer (dolaysız), açık döngü ve kapalı döngü etkileri SHM gelir çarpan analizi ile hesaplanmaya çalışılmıştır. Bu analizde kullanılan SHM şablonu daha önce Tablo 3'de ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

SHM gelir çarpan analizi çerçevesinde transfer (dolaysız), açık döngü ve kapalı döngü olmak üzere üç çeşit çarpan hesaplanabilmektedir. Birincisi doğrudan etki veya grup içi etki olarak da adlandırılan, değişikliğin ilk meydana geldiği etkidir. Dolaysız çarpan adı da verilen transfer etkisi, içsel hesaplar arasındaki dolaysız etkileri tanımlamaktadır. Grup içi etkisi denilmesinin sebebi, içsel hesapların oluşturduğu alt matristeki ilk etkileri göstermesidir. Çalışmada kullandığımız SHM tablosu içinde bulunan ve T21 olarak sembolize edilen mallar hesabına bir enjeksiyon yapıldığında ortaya çıkan etki transfer etkisi olarak kabul edilmektedir. Bu etkiyi turizm sektörü ile ilişkili örnek vererek açıklarsak, ülkeye gelen bir turistin otel odası için yaptığı harcama öncelikle otel-restoran sektöründe dolaysız bir etkiye yol

açacak ve bu etkinin büyüklüğü turistin odaya ödediği fiyatın büyüklüğüne bağlı olacaktır. Vergi indirimi sonucunda oluşan transfer etkisi Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4: Vergi İndiriminin Transfer Etkisi

No	Sektör Adı	Değişim Yüzdesi
1	Tarım	1.35
2	Madencilik	0.02
3	Gıda ve İçecek	0.10
4	Tekstil	0.09
5	Ağaç Ürünleri	0.08
6	Kömür ve Rafine Petrol Ürünleri	0.78
7	Metal Ürünleri	1.23
8	Elektrik, Gaz ve Buhar	0.66
9	İnşaat	1.88
10	Motor ve Motorlu Araçların Satış ve Tamiri	0.94
11	Diğer Toptan ve Perakende Ticaret	0.62
12	Otel ve Restoran	0.86
13	Ulaşım	0.74
14	Destekleyici Seyahat Acentaları Hizmetleri	0.29
15	Posta ve Haberleşme	0.91
16	Finansal Hizmetler	0.55

Turizm Sektöründe Vergi İndirimi ve Ekonomik Etkileri: Bir Sosyal...

17	Emlak Hizmetleri	0.61
18	Kültür, Eğlence ve Spor Hizmetleri	0.01
19	Turizm	0.41

Tablo 4'te sunulan vergi indiriminin transfer etkileri sonuçlarına göre, vergi oranında on puanlık bir indirim sonucu oluşan transfer etkisi, yüzde olarak en çok inşaat (1.88) ve tarım (1.35) sektörlerinde olmuştur. Bu iki sektörde de büyük oranda artış olmasının sebebi her iki sektörün de turizm sektörüne büyük girdi vermesi şeklinde açıklanabilir. Geliri en az artan sektörler ise, sırasıyla kültür, eğlence ve spor hizmetleri (0.001) ve madencilik (0.002) sektörleri olmuştur.

Açık döngü çarpanları ise, içsel hesaplar arasındaki etkileşimleri analiz etmektedir. Bu nedenle bu çarpana transfer etkisinden farklı olarak ekstra grup etkisi adı verilmektedir. Transfer çarpanlarının önce SHM tablosu içinde T31 olarak sembolize edilen üretim faktörleri hesabında ve bu hesapta meydana gelen bir değişikliğin ise sonra, hanehalklarının faktör gelirlerini gösteren T43 üzerinde meydana getirdiği etkiler, açık döngü etkiler olarak tanımlanmaktadır. Yine turizm sektöründen örnekle açıklamaya devam edersek, turist'in otel odası için ödemiş olduğu fiyat, SHM tablosu içinde üretim faktörleri hesabı içinde yer alan hanehalkı gelirlerinin ve kurumlar hesabı içinde yer alan tüketim hesabının değişmesine yol açacaktır. SHM gelir çarpanı analizi sonucunda hesaplanan açık döngü etkileri Tablo 5'de yer almaktadır.

Tablo 5: Vergi İndiriminin Açık Döngü (Open-loop) Etkisi

Üretim Faktörü	Faktör Geliri
Emek	Hanehalkı Geliri
0,52	0.14

Çalışmamızda, vergi indirimi sonucunda artan mal talebi ile üretim aktivitelerinde meydana gelecek üretim artışını karşılayacak olan emek faktöründe yüzde 0,52 oranında bir artış olacağı hesaplanmıştır. Emek talebindeki bu artış sonucunda hanehalkı gelirlerinin yüzde 0,14 oranında arttığı görülmüştür. Hanehalkı gelirlerinde meydana gelen bu yüzde artışın düşük kalmasının sebebini turizm sektörünün mevsimlik ve emek yoğun özelliğine bağlamak doğru olacaktır. Hanehalkının harcanabilir gelirinin artması sonucunda (bunu aynı zamanda refah artışı olarak yorumlayabiliriz), ekonomi genelinde mal talebinde artış olacağı için turizm sektöründeki vergi

indiriminin (ekonomiye bir enjeksiyonun) ekonomik büyümeye katkı sağlayacağı düşünülebilir.

Çalışmada kullanılan SHM tablosuna göre, hanehalkı gelirlerindeki artış, aynı şekilde hanehalklarının mal talebini gösteren T24'ü etkiledikten sonra mallar hesabı olan T21'i de etkileyerek tekrar şokun başladığı hesaba dönmekte ve bir kapalı döngü etkisine yol açmaktadır. Kapalı döngü çarpanları senaryonun döngüsel etkisinin tamamlandığı anlamına gelmektedir. Bunlar gruplar arası etkiye sahip olup, bir sektördeki (burada sözkonusu sektör turizm) senaryonun (şokun) diğer sektörü nasıl etkileyip döngüyü tamamlayarak başlangıç noktasına döndüğünü açıklamaktadır. Vergi indiriminin bir enjeksiyon şeklinde olduğu göz önüne alınırsa, kapalı döngü etkilerin de pozitif yönde olacağı tahmin edilebilir.

Turizm örneğinden devam edersek, turistin otele yapmış olduğu harcamalar, döngü çerçevesinde hanehalkı geliri üzerinde bir etkiye sahip olacaktır. Hanehalkı gelirlerinde meydana gelen artış diğer sektörlerdeki talebi de etkileyecektir ve böylece hanehalkının mal ve hizmetler için yaptığı harcamalar artacaktır. Turizm ile ilgili örneğimize devam edersek, bu döngü başlangıç noktasına geri dönecek ve hanehalkı harcamaları içinde otel sektörü de payını alacaktır. Başka bir deyişle, hanehalkı gelirlerindeki artış tekrar talebe yansiyacaktır. Görüldüğü gibi otel sektörü ile başlayıp, döngünün tamamlanarak tekrar otel sektöründe son bulduğu etkileri gösteren çarpanlara, döngü oluşturdukları için kapalı döngü çarpanları adı verilmektedir. Vergi indirimine ait kapalı döngü etkileri Tablo 6'da gösterilmektedir.

Tablo 6: Vergi İndiriminin Kapalı Döngü (Closed-loop) Etkisi

No	Sektör Adı	Değişim Yüzdesi
1	Tarım	0.014
2	Madencilik	0.005
3	Gıda ve İçecek	0.019
4	Tekstil	0.008
5	Ağaç Ürünleri	0.005
6	Kömür ve Rafine Petrol Ürünleri	0.009

7	Metal Ürünleri	0.014
8	Elektrik, Gaz ve Buhar	0.005
9	İnşaat	0.002
10	Motor ve Motorlu Araçların Satış ve Tamiri	0.005
11	Diğer Toptan ve Perakende Ticaret	0.004
12	Otel ve Restoran	0.002
13	Ulaşım	0.007
14	Destekleyici Seyahat Acentaları Hizmetleri	0.004
15	Posta ve Haberleşme	0.003
16	Finansal Hizmetler	0.008
17	Emlak Hizmetleri	0.003
18	Kültür, Eğlence ve Spor Hizmetleri	0.001
19	Turizm	0.007

Tablo 6'dan da görüleceği gibi, kapalı döngü çarpanları gıda ve içecek (% 0.019), tarım (% 0.014) ve metal ürünleri (% 0.014) sektörleri için göreceli olarak daha büyüktür. En düşük etki ise kültür, eğlence ve spor hizmetleri sektöründen olmuştur (% 0.001). Bu sektörde kapalı döngü etkisi yok denecek kadar azdır. Kapalı döngü çarpan etkilerini gösteren Tablo 6'yı, transfer etkilerini gösteren Tablo 4 ile karşılaştırdığımızda kapalı döngü çarpan etkilerinin transfer çarpan etkilerinden daha küçük olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar beklenen bir durumu ifade etmektedir. Bunun sebebi, transfer etkilerinin sadece birincil yani dolaysız etkiler yaratması ve de içsel hesaplar arasındaki ilk etkiyi göstermesidir. Yukarıda verilen turizm örneğinden de anlaşılacağı gibi kapalı döngü çarpan değerleri gruplar arası etkileri göstermektedir. İçsel hesaplar öncelikle diğer üretim faktörleri hesabı ve kurumlar hesabı ile çarpılıp en son da döngünün kapatılması için mallar hesabı ile çarpılmaktadır. Bu sıralı çarpımlar nedeniyle kapalı döngü etkileri göreceli olarak daha küçük çıkmaktadır.

Sonuç

Özellikle 2000'li yıllarda Türkiye'de turizm sektörü zirve dönemlerini yaşamıştır. Bu sebeple turizmin ekonomi üzerindeki etkilerini gösterebilmek için çeşitli fikirler ve metodolojik yaklaşımlar içeren çalışmalar yapılmıştır. Bu makalede, turizmde bir vergi indiriminin etkilerini hesaplayabilmek için, Stone (1985) tarafından geliştirilen SHM gelir çarpan analizine başvurulmuştur. SHM çarpanları sektörün yapısı hakkında önemli bilgiler vermektedir. Bu çalışmada da Stone (1985) çalışmasında kullanılan yöntem esas alınarak SHM tablosu içerisinde meydana gelen bir vergi indiriminin önce grup içi etki adını verdiğimiz transfer etkisi, sonra da açık döngü (open-loop) ve kapalı döngü (closed-loop) etkileri hesaplanmıştır.

Bu makalede incelenen senaryonun çıkış noktası hükümetin ekonomi için vazgeçilmez olarak gördüğü turizm sektörünü canlandırmak için çeşitli zamanlarda vermiş oldukları vergisel ağırlıklı teşviklerdir. Etkilerin daha kesin hesaplamak amacıyla girdi-çıkıttı tablosu içinde bir tek bir turizm sektörü oluşturulması için TUH tablolarından da yararlanılmıştır. Ayrıca yapılan toplulaştırma ile 59 sektörlü bu tablo turizm sektörünün de ayrı bir sektör olarak temsil edildiği 19 sektör haline indirgenmiştir. Böylece, turizm sektörünü tek bir sektör olarak içselleştiren bir SHM tablosu oluşturulmuştur.

Çarpan gelir analizinde elde ettiğimiz bulgular, turizm sektöründe meydana gelebilecek bir vergi indirimi sonucunda, bu durumun diğer sektörlerden turizme olan mal talebini arttırdığı ve bunun sonucunda da sektörlerle göre farklı değerlerde de olsa üretim aktivitelerinde artışlar olduğu gözlenmiştir. Transfer etkilerinin sonuçlarına göre, turizm sektörüne daha fazla girdi veren sektörlerin transfer etkileri daha yüksek çıkmıştır. Üretim aktivitelerinin artması sonucunda üretken sektörlerin emek talebinin arttığı, ve de emeğini arz eden hanehalklarının gelirlerinin de yükseldiği analiz bulgularında yer almıştır. Vergi indirimi senaryosunun açık döngü etkilerine göre, vergi indirimi senaryosu emek talebinde yüzde yarım oranında artış sağlamaktadır. Turizmin emek yoğun boyutu da gözönüne alındığında bu oranın işsizliği önlemek açısından önemli olduğu açıktır. Emek talebinin artması daha fazla kişinin çalışmasına yol açtığından hanehalkı gelirlerinde de yüzde 0,14'lük bir artışa da neden olmuştur. Hanehalkı gelirlerinin artması refah artışı olarak da tanımlanabilir. Fakat, görüldüğü gibi hanehalkı gelirlerinde meydana gelen bu yüzde artışın düşük olmuştur. Bu durumun en önemli sebeplerini turizm sektörünün mevsimsellik boyutuna ve emek yoğun yapısına bağlamak doğru olacaktır. Çalışmamızda kapalı döngü çarpanları gıda ve içecek, tarım ve metal ürünleri sektörleri için göreceli olarak daha büyüktür. Vergi indirimi senaryosu iktisadi olarak düşünüldüğünde aslında ekonomi için bir ilave (enjeksiyon)'dir. Vergi indiriminin bu özelliği göz önüne alındığında, bu tür bir politika

uygulamasının ekonomiye ve de sektöre etkilerinin pozitif yönde olacağı aşıkardır. Bu sebeple vergisel bir teşvik politikasının turizm sektöründe yaşanacak olan bir darboğaz durumunda etkin bir şekilde kullanılmasının sektörün canlanması için yarar sağlayacağı düşünülmektedir.

Tablo EK-1: TUH Tabloları Oluşumunda Kullanılan Gelir ve Harcamalar (2002)

Harcama Türü	Toplam (%)	Yabancı (%)	Yerleşik (%)
Turizm Geliri	100	100	100
Kişisel Harcama Toplamı	79.1	72.8	98.8
Paket Tur Toplamı (Türkiye’de Kalan)	20.9	27.2	1.2
Kişisel Harcama Toplamı	79.1	72.8	98.8
Yeme-İçme Toplamı	24.5	22.7	28.8
Gıda	10.3	6.4	19.4
İçecek	2.5	2.5	2.5
Lokanta	11.7	11.7	6.9
Konaklama Toplamı	20.5	25.7	8.7
Otel, motel, pansiyon	19.9	24.9	8.4
Ev Kiralama	0.6	0.7	0.3
Sağlık Toplamı	1.6	0.9	3
Sağlık Hizmeti Harcamaları	1.4	0.7	2.8
Kaplıca vb.	0.2	0.2	0.2
Ulaştırma Toplamı	5.9	6.1	5.6
Karayolu Ulaşımı	5.3	5.4	5.1
Demiryolu Ulaşımı	0.1	0.1	0.1
Denizyolu Ulaşımı	0.3	0.4	0.1
Havayolu Ulaşımı	0.3	0.2	0.3
Spor, Eğitim, Kültür Toplamı	2.6	2.8	2.2
Sportif Faaliyetler	0.3	0.4	0.1
Eğitim, Seminer, Toplantı	0.1	0.1	0.1
Kültür, Eğlence Hizmetleri	2.2	2.3	2
Tur Hizmetleri Toplamı	1.6	2.1	0.3
Karayolu ile Tur	0.9	1.1	0.2
Demiryolu ile Tur	0	0	0
Denizyolu ile Tur	0.7	1	0.1
Havayolu ile Tur	0	0	0
Diğer Mal ve Hizmetler Toplamı	43.3	39.7	51.4
Kişisel Bakım	0.5	0.5	0.6
Kişisel Bakım Malzemeleri	0.9	0.9	1
Giyecek ve Ayakkabı	12	11.9	12.2
Tütün, Sigara	0.9	0.9	1.1
Oto Kiralama	1.1	1.2	0.9
Haberleşme	0.6	0.5	0.9
Hediyelik Eşya	7.4	7.4	7.2
Gazete, dergi vb.	0.3	0.3	0.2
Mücevher, altın, gümüş	7.9	7.3	9.4
Halı, kilim vb.	3.2	4	1.5
Diğer Harcamalar	8.4	4.9	16.4

Kaynak: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı (Erişim Tarihi, 12.02.2016)

Tablo EK-2: Sektörel Toplulaştırma Tablosu

No	Sektör Adı	2002 Girdi-Çıktı Tablosundaki Yeri
	Tarım	01,02,03
	Madencilik	04,05,06,07,08
3	Gıda ve İçecek	09,10
4	Tekstil	11,12,13
5	Ağaç Ürünleri	14,15,16,30,31
6	Kömür ve Rafine Petrol Ürünleri	17,18,19,20
7	Metal Ürünleri	21,22,23,24,25,26,27,28,29
8	Elektrik, Gaz ve Buhar	32,33
9	İnşaat	34
10	Motor ve Motorlu Araçların Satış ve Tamiri	35,36
11	Diğer Toptan ve Perakende Ticaret	37
12	Otel ve Restoran	38
13	Ulaşım	39,40,41
14	Destekleyici Seyahat Acentaları Hizmetleri	42
15	Posta ve Haberleşme	43
16	Finansal Hizmetler	44,45,46,48,49,50,51,52,53, 54,55,56,58,59
17	Emlak Hizmetleri	47

18	Kültür, Eğlence ve Spor Hizmetleri	57
19	Turizm	Yeni bir sektör olarak oluşturulmuştur.

Kaynakça

- Akkemik, K.A. (2012) Assessing the importance of international tourism for the Turkish economy: A social accounting matrix analysis, *Tourism Management*, 33(4), 790-801.
- Archer, B. (1976) The anatomy of a multiplier, *Regional studies*, 10(1), 71-77.
- Atıcı, C. (2004) Türkiye'nin Dış Ticaretinde ve Transfer Politikalarında Değişimin Faktör Bazında Gelir Dağılımı Etkileri: Bir Sosyal Hesaplar Matrisi Denemesi. TEAE Yayınları.
- Çağatay, S., Taşdoğan, C. ve Şahinöz, A. (2010) 2001-2008 Yıllarında Türkiye'de Uygulanan Alternatif Tarım Politikalarının Gelir Çarpan Analizi ve Politika Önerileri, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, (19): 161-182.
- Egeli, H.A. (1997) Türk Turizminin Gelişimini Etkileyen Faktörler ve Diğer Sektörlerle İlişkisi, *Dokuz Eylül Üniv., İ.İ.B.F. Dergisi*, 12(2), 111-133.
- Erten, H. (2009) Türkiye için Sektörel Sosyal Hesaplar Matrisi Üretme Yöntemi ve İstihdam Üzerine Bir Hesaplanabilir Genel Denge Modeli Uygulaması , DPT Uzmanlık Tezi, Ankara
- Göymen, K. (2000) Tourism and Governance in Turkey, *Annals of Tourism Research*, 27, 1025-1048.
- Gül, H. ve Blake, A. (2011) The Evolution of Tourism Multipliers: Turkey 1979-2002. The 3rd Conference of the International Association for Tourism Economics, Bournemouth, UK, 4-7 July.
- Gül, H. (2012). *Sosyal Hesaplar Matrisi Çerçevesinde Turizm Sektöründe Talep Yönlü Şokların Etki Analizi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Gül, H. (2013) Economic impacts of an increase in the foreign tourism receipts: a Sam-based income multiplier analysis for Turkey, *Advances in Hospitality and Tourism Research*, 1(1), 17-36.
- Gül, H. ve Çağatay, S. (2015) Impact analysis of demand-driven shocks in Turkey's tourism industry within the framework of the social accounting matrix, *Tourism Economics*, 21(1), 33-48.
- Liu, J., Var, T ve Timur, A. (1984) Tourist-income multipliers for Turkey, *Tourism Management*, 5(4), 280-287.
- Pyatt, G. ve Round, J.I. (1979) Accounting and Fixed Price Multiplier in a Social Accounting Matrix Framework, *Economic Journal*, 89 (356), 850-873.

Stone, R. (1985) The Disaggregation of the Household Sector in the National Accounts in Social Accounting Matrices, A Basis for Planning. Pyatt, G., Round J.I.(eds), Washington, The World Bank: 145-185.

İnternet Kaynakları

www.tcmb.gov.tr (Türkiye Merkez Bankası)

www.tuik.gov.tr (Türkiye İstatistik Kurumu)

www.turizm.gov.tr (T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı)

www.unwto.org (Dünya Turizm Örgütü)

www.wttc.org (World Travel and Tourism Council)

Sağlık Bilinci, Çevre Bilinci ve Organik Gıda Bilgisinin Satın Alma Niyetine Organik Gıdalara Yönelik Tutum Aracılığıyla Etkisi

The Effect of Health Consciousness, Environmental Consciousness and Organic Food Knowledge on Intention to Purchase through Attitudes toward Organic Food

Sophio KVATCHADZE¹

Serkan AKINCI²

Geliş tarihi: 20.10.2017, Kabul tarihi: 15.01.2018, Basım tarihi: 07.05.2018

Özet

Bu çalışmada organik ürünlere yönelik tüketicilerin sağlık ve çevre bilinci ile organik gıda bilgisinin, tutumları aracılığıyla satın alma niyetlerine etkisini belirleyen bir model test edilmiştir. Bu amaçla üniversite öğrencilerinden oluşturulan bir örneklemden elde edilen saha verisi aracılığıyla öne sürülen model ve hipotezlerinin istatistiki testi gerçekleştirilmiştir. Önerilen modele uygulanan yapısal regresyon analizi sonuçları doğrultusunda araştırma hipotezlerine destek bulunmuştur. Sağlık bilinci, çevre bilinci ve organik gıda bilgisinin, organik gıdalara yönelik tutumu doğrudan etkilediğine yönelik araştırma örneklemini çerçevesinde bulgulara ulaşılmıştır. Araştırma kapsamında organik gıdalara yönelik tutuma en fazla etkiyi organik gıda bilgisinin yaptığı görülmüştür. Tutumun ise satın alma niyetine doğrudan ve önemli bir etkisi olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Organik gıda, sağlık bilinci, çevre bilinci, organik gıda bilgisi, tutum, satın alma niyeti*

JEL Kodları: *M30, M31*

Abstract

In this study, a model was designed to determine the effect of consumers' perceptions of health and environmental consciousness and organic food knowledge on purchasing intentions for organic products. For this purpose, a statistical test of the proposed models and hypotheses was carried out through field data obtained from a sample of university students. The proposed model supports research hypotheses in the direction of structural regression analysis results. Health consciousness, environmental awareness and organic food knowledge were found to have a direct impact on the attitude towards organic food. Organic food knowledge is most effective for the attitudes of consumers to organic foods. It is

---

¹ Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Yüksek Lisans

skvachadze@gmail.com

² Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Doç. Dr.

<https://orcid.org/0000-0003-3854-1657>

sakinci@akdeniz.edu.tr

determined that the attitude has a direct and significant influence on the intention to purchase.

Keywords: *Organic food, health consciousness, environmental consciousness, organic food knowledge, attitude, purchase intention*

JEL Classification: *M30, M31*

1. Giriş

Tüketicilerin tükettiği gıda ürünlerinin kalitesine ve besin değerlerine olan duyarlılığı giderek artmaktadır. Bunun bir sonucu olarak da organik ürünler pazarı geçtiğimiz yıllarda hızlı bir büyüme eğilimi göstermiştir. Dünyada organik gıda ve içeceklerin perakende satışları 2015 yılında 81,6 milyar Amerikan Dolarlık bir hacme ulaşmıştır. Bu rakam 2014 yılına göre yüzde on artmıştır (Willer ve Lernoud, 2017). Tüketicilerin kendi sağlıkları ve çevre konusunda bilinç düzeyleri arttıkça çevre ve çevrebilim dostu ya da organik olan ürünlere olan ilgileri de artmaktadır (Paul ve Rana, 2012). Hızlı yaşam tarzı ve yoğun medya etkisi, tüketicilerin tüketim alışkanlıklarında değişikliklere yol açmakta, onları sağlıklı yaşamaya ve sağlıklı yiyecekler tüketmeye yöneltmektedir (First ve Brozina, 2009). Zakowska-Biemans'a, (2011) göre artan gıda çeşitliliği ve kişisel gelir, tüketicilerin beslenme alışkanlıklarının değişmesiyle sonuçlanmaktadır. Birçok bilim dalı altında, gıda sistemini geliştirmenin en uygun yolunu bulmak adına yapılan ve giderek artan araştırmalar bulunmaktadır. Seufert, Ramankutty, ve Foley (2012) bu yollar arasında önerilen en uygun alternatiflerden birisinin organik gıda üretimi olduğunu belirtmiştir. Organik üretimin, çevre etkenleriyle, biyolojik çeşitlilik ve doğal kaynakların ve hayvan haklarının korunmasıyla birlikte var olabilecek en uygun üretim biçimi olduğuna inanılmaktadır. Buna bağlı olarak, bu gıda üretim yöntemi belirli tüketici bölümlerinde tüketici isteklerini karşılayabilen, yüksek kaliteli ürünler sunabilmektedir (de Magistris ve Gracia, 2008). Ayrıca de Magistris ve Gracia (2008), güvenli ve çevre dostu gıda üretim tekniklerini önemseyen tüketicilerin organik ürünler satın almaya daha yatkın olduklarına değinmişlerdir. Çevre sorunlarının artmasıyla birlikte, artan oranda tüketici, satın alacakları ürünü seçerken çevre şartlarını da göz önünde bulundurmaya başlamıştır. Wee vd. (2014) dünya genelindeki tüketicilerin çevrebilim, besin güvenliği ve sağlık üzerine olan endişeleri, organik olarak üretilmiş ürünlere olan talebi arttırdığını belirtmiştir. Bu ve benzeri nedenlerle tüketicilerin organik gıdalara olan ve giderek artan ilgisi, geçtiğimiz yıllarda ortaya çıkan akımlardan birisi olmuştur (Zakowska-Biemans, 2011).

Gıda tüketimi anlayışındaki bu değişimin daha iyi anlaşılması gereği araştırmacıların bu yönde çalışmalar yapmasına neden olmaktadır. Ülkemizde de güncel olan bu konuyla ilgili çalışmalar mevcuttur. Türkiye'nin

farklı yörelerinde organik gıda tüketimi, bilinci ve tercihi üzerine araştırmaların yanında organik gıda pazarıyla ve bu pazarı düzenleyen kurallar üzerine yapılan araştırmalar da bulunmaktadır (ör.: Rehber ve Turhan, 2002; Kenanoğlu ve Karahan, 2002; Ataseven ve Güneş, 2008; Özçelik Özfer ve Uçar, 2008; Akgüngör, Miran, ve Abay, 2010; Karaca, 2013; Nasir ve Karakaya, 2014; Demirtas, Parlakay, ve Tapki, 2015). Ancak, dünyada organik gıda tüketimini farklı boyutlarıyla inceleyen birçok çalışma yapılmasına rağmen, Türkiye'de organik gıda satın alma niyetini anlamaya ve tüketici davranışına yönelik kavramsal modeller üzerine gerçekleştirilmiş araştırma sayısı oldukça sınırlıdır. Tüketicilerin bu yükselen pazar bölümüne yönelik tutumlarının nasıl oluştuğu, tutumun hangi faktörlerden ne oranda etkilendiği ve bunun satın alma niyetleri ile olan etkileşimine yönelik yeni bilgileri ortaya koyabilecek modeller geliştirilmesinin faydalı olduğu düşünülmektedir. Araştırmanın bu konuda çalışacak akademisyenlere bilgi birikimi sağlaması beklentisinin yanında konuyla ilgili profesyonellere de geliştirecekleri pazarlama stratejilerinde ve tutundurma çalışmalarında katkı sağlayacağı beklenmektedir. Buradan hareketle bu çalışma, organik gıda tüketimi hakkındaki tutumların, gelecekte tüketim niyetlerini ve bu faktörleri etkileyebilecek öncüllerinin neler olduğunu önerilen bir yapısal model aracılığıyla belirlenmesine katkı sunma amaçındadır. Konuyla ilgili literatür taraması, araştırma modeli ve hipotezleri araştırmanın bir sonraki kısmında sunulmuştur.

2. Organik Gıda Tüketiminde Tutum ve Satın Alma Niyeti

Bireylerin bir davranışı geliştirmeleri ile ilgili çeşitli teoriler geliştirilmiştir. Özellikle tutum-davranış ilişkisine yoğunlaşan bu teoriler 1930'larda başlamakta ve günümüze kadar da geliştirilerek devam etmektedir (Akıncı ve Kıymalıoğlu, 2014). Tüketici araştırmalarında da tutum-davranış ilişkisinde yaygın olarak kullanılan teori ise Ajzen (1991) tarafından geliştirilen Planlı Davranış Teorisidir.

Bireylerin genellikle makul davrandıkları, mevcut bilgileri dikkate aldıkları ve davranışlarının olası sonuçlarını belirgin veya örtülü bir şekilde değerlendirdikleri varsayımına dayanan Planlı Davranış Teorisi, kişinin bir davranışı gerçekleştirme niyetinin bu davranışın en önemli belirleyicisi olduğunu savunmaktadır. Tutum ise belirli bir nesne, kişi, kurum veya bir olaya yönelik sahip olunan olumlu veya olumsuz eğilimdir (Ajzen, 2005). Bu bağlamda tüketicilerin organik gıdalara yönelik tutumlarının ve tutumun etkilediği satın alma niyetinin öncüllerinin neler olabileceği ve olası etkileri bu araştırmanın konusu olmuştur. Literatürde organik gıdalara yönelik tutum ve satın alma niyeti konularına yoğunlaşmış araştırmalar değerlendirilmiştir. Ayrıca daha önce organik gıda tüketicilerini tanımlayan, demografik yapının ve kültürel etkinin organik gıda algısını ve satın alma niyetini nasıl etkilediğini inceleyen araştırmalar da gözden geçirilmiştir. Gerçekleştirilmiş olan literatür

taramasının özeti Tablo 1'de farklı ülkelerde, organik gıdalarla ilgili konu bağlamında gerçekleştirilmiş çalışmalar, yazar(ları), çalışmanın yapıldığı yıl, araştırmanın amacı, ana bulguları ve araştırmanın gerçekleştirildiği ülke kategorilerini içerecek şekilde sunulmuştur.

Genel olarak Tablo 1'deki yayınlar incelendiğinde bu çalışmaların üç ana başlık halinde gruplanabildiği belirlenmiştir. Bu başlıkları incelediğimizde tutum, satın alma niyeti ve satın alma niyetini etkileyen unsurların ön plana çıktığı görülmektedir (Şekil 1).

Tablo 1. Organik Gıdalar Üzerine Yapılmış Araştırmalar

Yazar, Yıl	Araştırmanın Amacı	Ana Bulgular	Ülke
Seegebarth vd., (2016)	Farklı kültürlerden tüketicilerin organik gıda değer yargısını incelemektir.	Farklı kültürlerden gelen (Amerika ve Almanya) tüketicilerin organik gıda algısı ve değer yargısı arasında, özellikle işlevsel ve kişisel değer yargıları konusunda, belirgin farklılıklar bulunmuştur.	Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri
Grubor ve Djokic, (2016)	Tercih Temelli Pazar Metodunu organik pazara uygulamak, bu yöntemi kullanmanın faydalarını ve konuyla ilgili derinleşen bilgileri araştırmaktır.	Çalışmada ortaya çıkan tüketici kümesinin çoğunluğu iş sahibi kadınlar oluştururken, katılımcıların çoğu evli ve çocuk sahibidirler.	Sırbistan
Heru, (2015)	Tüketicilerin organik gıda satın alma tutumlarını ve dolayısıyla satın alma niyetlerini etkileyen değişkenleri incelemektir.	Sağlık ve çevre bilincinin, bir tüketicinin organik gıda alımına olumlu bakmasını sağlayan etkenler olduğu sonucuna varılmıştır. Tutum, niyet ve organik gıda satın alma niyetini etkileyen cinsiyet farklılığı, satın alma davranışını da etkilemiştir.	Endonezya
Nasir ve Karakaya, (2014)	Organik gıda pazarında tüketici kümelerini ve organik gıda tüketimine karşı	Konuyla ilgili üç çeşit tüketici kümesine ulaşılmıştır: Olumlu, olumsuz ve tarafsız	Türkiye

Sağlık Bilinci, Çevre Bilinci ve Organik Gıda Bilgisinin Satın Alma ...

	olan tutumlarını incelemektir.	tüketici kümeleri.	
Kavaliauske ve Ubartaite, (2014)	Organik gıda satın alma niyetini etkileyen etkenleri belirlemektir.	Araştırma, tüketicilerin etik algılarının organik gıda alımını etkileyen en önemli etken olduğu sonucuna vardı. Tüketicilerin, sağlık kaygıları da satın alma niyetlerini olumlu yönde etkileyen etkenlerden biri.	Litvanya
Paul ve Rana, (2012)	Tüketicilerin organik gıdaya karşı olan davranışlarını etkileyen etkenleri bulmaktır.	Sağlık, ulaşılabilirlik ve eğitim gibi etkenler organik gıda satın alım niyetini olumlu yönde etkilediği ortaya konmuştur.	Hindistan
Truong, Yap, ve Ineson, (2012)	Potansiyel Vietnamlı tüketicilerinin organik gıda algısını araştırmaktır.	Tüketicilerin organik gıda alma eğilimleri sağlık ve güvenlik konularıyla ilişkili olduğu ancak çevre ve sürdürülebilirlik konusu satın alma eğilimlerini etkilemediği ortaya konmuştur.	Vietnam
Zakowska-Biemans, (2011)	Tüketicilerin gıda seçimini etkileyen sebepleri ve organik gıda hakkındaki görüşlerini incelemektir.	Duyusal etkenler gıda seçimi etkileyen birinci sebepken hemen ardından sırasıyla fiyat ve güvenlik gelmektedir. Tüketiciler organik gıdaları sağlık ve güvenlik kavramlarıyla bir bütün olarak algılamaktadır.	Polonya
First ve Brozina, (2009)	Organik gıda alımını etkileyen etkenlerin kültürlerarası değişkenlik gösterip göstermediğini ve kültürel ölçütlerin sağlıklı besin tüketme	Yalnızca bireysellik ve kararlılık gibi kültürel ölçütlerin etkisi kısmen kanıtlanırken, insani uyum sağlama sürecinin ve kuşkudan kaynaklanan kaçınma davranışının,	Hırvatistan

	nedenlerini etkileyip etkilemediğini test etmektedir.	organik gıda alımını etkileyen etkenlerle ilgili olduğu sonucuna varılmıştır.	
de Magistris ve Gracia, (2008)	Tüketicilerin organik gıda alımını etkileyen karar sürecini incelemektir.	Tüketicilerin, organik gıda satın alım sürecini etkileyen en önemli etkenlerin gıdanın sağlık nitelikleri ve çevre etkileri olduğunu sonucuna varıldı. Organik gıdalarla ilgili bilginin de önemli olduğu, çünkü tüketicilerin satın alma niyetlerini olumlu yönde etkilediği sonucuna varılmıştır.	İtalya
Krystallis ve Chryssohoidis, (2011)	Tüketicilerin organik gıdalar için harcamayı kabul ettikleri miktarı belirlemektir.	Tüketicilerin organik gıdalar için ödemeyi düşündüğü miktar, gıdanın markası, kalitesi ve güvenlik önlemlerine göre değişkenlik göstermektedir.	Yunanistan
Padel ve Foster, (2005)	Tüketicilerin organik gıda almasını sağlayan nedenlerin altında yatan değerleri belirlemektir.	Karar aşamasının oldukça karışık bir süreç olduğu ve bu süreci etkileyen nedenlerin ürüne göre farklılık gösterdiği belirlenmiştir.	Birleşik Krallık
Lea ve Worsley, (2005)	Tüketicilerin organik gıdalarla ilgili düşüncesini ve bu düşüncenin sosyo-demografik yapıyla ve kişisel değerlerle ilişkisini incelemektir.	Katılımcıların büyük bir çoğunluğu organik gıdaların geleneksel gıdalara kıyasla daha sağlıklı, daha lezzetli ve çevreye olan etkisinin daha iyi olduğuna inandığı belirlenmiştir. Ek olarak, masraflı olması ve ulaşılabilirliğinin düşük olması, satın alımı olumsuz yönde etkileyen güçlü sebepler olduğu	Avustralya

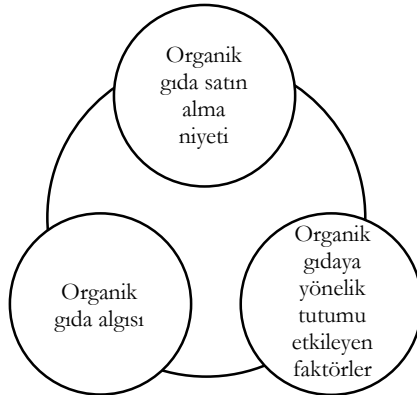
---

		belirtilmiştir.	
Tarkiainen ve Sundqvist, (2005)	Organik gıda alımı konusunda Planlı Davranış Teorisinin kapsamını test etmektedir.	Tüketicilerin organik gıda alma niyetleri, onların genel tutumları (öznel normlar sayesinde genel tutumları da tahmin edilebilir) incelenerek tahmin edilebileceği; davranışsal niyetler gelecekte gerçekleşecek davranışın öngörebileceğini belirtmiştir.	Finlandiya

---

Organik gıda satın alma niyeti üzerine gerçekleştirilmiş olan çalışmalarda tutum ve satın alma niyeti ilişkisi ön plana çıkmaktadır. Tarkiainen ve Sundqvist (2005) planlı davranış teorisini temel alarak bu ilişkiyi organik ekmek ve unlu mamulleri ele alarak incelemiştir. Tutumun satın alma niyetine etkisinin bu ürünlerde yüksek olduğu sonucuna varmışlardır. Ayrıca tutuma etki eden faktörler arasında sağlık bilinci ve sübjektif normlara da yer vermişlerdir. Her ne kadar sağlık bilincinin organik ürün almaya yönelik tutuma etkisi olduğu düşünülse de onların çalışması bu değişken için istatistiki olarak anlamlı bir etki göstermemiştir. Ancak de Magistris ve Gracia (2008) İtalyan organik gıda tüketen tüketicilerin organik gıdalara yönelik tutumlarında sağlık bilincinin ve organik gıda bilgisinin önemli değişkenler olduğu sonucuna ulaşmıştır. Benzer şekilde Paul ve Rana (2012) organik ürün satın almaya yönelik tutuma sağlık, bulunabilirlik ve eğitimin etkisi olduğu sonucuna varmışlardır. Polonya'da gerçekleştirilmiş bir çalışmada da organik ürünler sağlık ve güvenlik kavramlarıyla ilişkilendirilmiştir (Zakowska-Biemans, 2011).

Şekil 1. Organik Gıda Üzerine Gerçekleştirilen Tüketici Çalışmalarının Ana Konuları

Lea ve Worsley (2005) organik ürünlere yönelik inançları belirlemek için Avustralyalı katılımcılara uyguladıkları çalışmaya göre katılımcıların çoğunluğunun, organik gıdaların konvansiyonel gıdaya göre daha sağlıklı, daha lezzetli ve çevre için daha iyi olduğuna inandıklarını belirlemiştir.

Organik gıdalara yönelik algı açısından Seegebarth vd. (2016) algılanan değer açısından Amerikalı ve Alman tüketicileri karşılaştırmış ve belirgin farklara ulaşmıştır. Ayrıca tüketicilerin değer algısı açısından bölümlenebileceğini araştırma sonucunda ortaya çıkan dört tüketici bölümüyle ortaya koymuşlardır. Truong, Yap, ve Ineson (2012) Vietnamlı tüketicilerin ise sağlık ve güvenlik algısının organik ürünler için önemli ancak çevre ve sürdürülebilirlik gibi konuların önemli olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

3. Tüketicilerde Sağlık Bilinci ve Çevre Bilinci

Sağlık bilincine sahip tüketiciler, sağlık durumları hakkında bilinçli ve kaygılıdır; sağlık ve yaşam kalitelerini iyileştirmek ve/veya sürdürmek, ayrıca sağlıklı davranışlarda bulunmak ve sağlık konusunda bilinçli olmak yoluyla hastalıkların önlenmesi için motivasyonları vardır (Gould, 1988). Bu tip bireyler sağlıklı beslenme ve görünmenin bilincinde, dolayısıyla bu aktivitelere yatkındırlar (Michaelidou ve Hassan, 2008). Organik gıdalar, tüketiciler tarafından genel olarak geleneksel gıdalara oranla daha sağlıklı olarak algılanmaktadır (Magkos, Arvaniti, ve Zampelas, 2006). Kavaliauske ve Ubartaite (2014), tüketicileri organik gıda almaya yönelten ölçütlerden birisinin sağlık kaygısı olduğunu belirtmiştir. Magnusson, Arvola, Hursti, Åberg, ve Sjöden (2001) organik gıda satın alanlar için sağlık konusu en önemli motivasyon unsuru olduğunu belirtmiştir. Davies, Titterington, ve Cochrane (1995) göre tüketicilerin, organik gıdaları daha sağlıklı olarak düşünmesinin sebebi, organik gıdaları doğal olarak algılamalarıdır.

Tüketiciler çevre bilinci açısından değerlendirildiğinde Haws, Winterich, ve Naylor (2014) çevre bilincini, tüketicilerde bireyin satın alma ve tüketim davranışları yoluyla çevreyi korumanın değerini ifade etme eğilimi olarak tanımlamıştır. Bu kavramın organik gıdalar açısından tüketicilerin tutumunu ve satın alma niyetlerini olumlu yönde etkilediğine dair literatürde çalışmalar bulunmaktadır. Organik gıda satın alan tüketicilerde sağlık kaygısı kadar olmasa da çevre bilincinin tüketici kararlarında etkili olduğu araştırma sonuçlarında ortaya konmuştur (Ör.: Irianto, 2015; Magnusson vd., 2001).

Özetle, daha önce yapılan araştırmalar, sağlık bilinci, çevre bilinci ve organik gıda konusunda sahip olunan bilginin organik gıda tüketimiyle ilişkisine destek vermektedir (ör.: Tarkiainen ve Sundqvist, 2005; Hughner, Mcdonagh, Prothero, Shultz, ve Stanton, 2007; Teng ve Wang, 2015; Liang, 2016). Bunun yanı sıra, bazı araştırmalara göre, kişinin organik gıdalara yaklaşımıyla sağlık için alınması gereken önlemlere karşı yaklaşımı birbiriyle

ilişkili olduğu gösterilmiştir. Ayrıca, mevcut olan diğer çalışmalar, tutumun organik gıda ürünleri satın alımı üzerinde etkisi olduğunu da göstermektedir.

4. Araştırmanın Hipotezleri ve Modeli

Bir önceki kısımda sunulan literatür taramasından elde edilen bilgiler değerlendirildiğinde organik gıda tüketiminin farklı faktörlerle ilişkilendirildiği anlaşılmaktadır. Gerçekleştirilmiş araştırma sonuçlarına göre tüketicilerin organik gıda tüketimini etkileyen faktörlerden bir tanesi de tüketicilerin sağlık kaygısıdır (ör., Padel ve Foster, 2005; Truong vd., 2012; Paul ve Rana, 2012; Wee vd., 2014). Davies, Titterington, ve Cochrane (1995) sağlık yönelimli tüketicilerin yüksek kaliteli, besleyici ve sağlıklı gıdaları tercih ettikleri için organik gıda satın aldıklarını belirtmiştir. Sağlık yönelimli tüketicilere göre organik gıdalar, bu özellikleri taşımakta ve doğal olarak yetiştirilmektedir. Dolayısıyla:

H₁: Tüketicilerin sağlık bilinci onların organik gıdalara yönelik tutumlarını olumlu yönde etkileyecektir.

Tüketicilerin çevre kaygısının onların organik gıda satın almalarını etkilediğini gösteren araştırmalar bulunmaktadır. Magnusson, Arvola, Hursti, Åberg, ve Sjöden (2001) ve Vindigni, Janssen, ve Jager (2002) çalışmalarında tüketicilerin çevre kaygılarının organik gıda satın almalarında etkisi olduğu sonucuna varmışlardır. Çevre kaygısı bulunan tüketiciler organik gıdaların çevreye daha az zararı ve daha fazla çevre dostu olduğu yönünde bir algıya sahiptir. Irianto (2015), çevre bilincinin tüketicileri organik gıdalara yönelik olumlu bir tutuma yönlendirdiğini ve bunun da onları satın almaya teşvik edebileceğini belirtmiştir. Buradan hareketle:

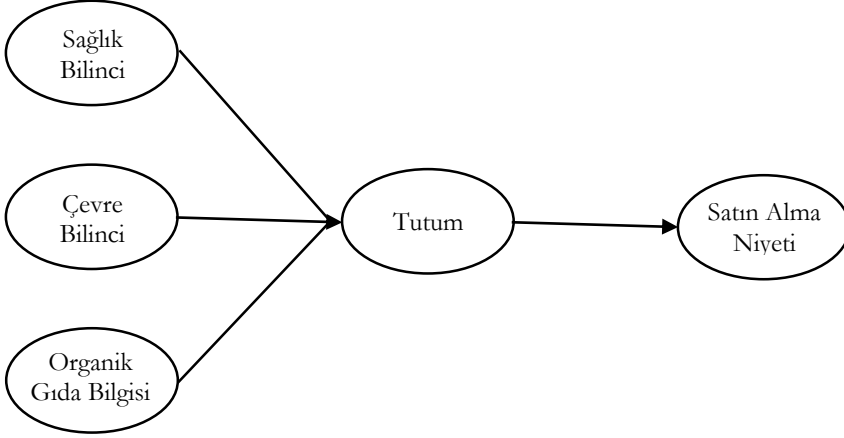
H₂: Çevre bilinci tüketicilerin organik gıdaya yönelik tutumları üzerinde olumlu bir etki yapacaktır.

Organik gıda hakkında bilgi düzeyinin tüketicilerin organik gıda satın alma tutumlarını etkileyen bir unsur olduğu düşünülmektedir. Organik gıda bilgisinin organik gıdanın özelliklerini ve faydalarını göz önüne getirerek tüketicilerin organik gıda satın alma kararlarını etkilediği belirtilmektedir (ör., de Magistris ve Gracia, 2008; Teng ve Wang, 2015). Dolayısıyla:

H₃: Tüketicilerin organik gıda bilgisi onların organik gıdaya yönelik tutumlarını olumlu yönde etkileyecektir.

Ajzen'in (1991) Planlı Davranış Teorisine göre niyet bir kişinin bir davranışı gerçekleştirmesine hazırlığını ve tutumun da niyeti etkileyen öncül kavramlardan bir tanesi olduğu bilinmektedir. Tüketici araştırmalarında oldukça yaygın olarak kullanılan bu teorinin mevcut çalışmaya tutum ve satın alma niyeti ilişkisi bağlamında uygulanması durumunda tutumun tüketicilerin

organik gıda satın alma niyetlerini etkilemesi beklenmektedir. Buradan

hareketle:

H₄: Organik gıdalara yönelik tutum tüketicilerin satın alma niyetlerini etkileyecektir.

Araştırma hipotezleri doğrultusunda literatür desteğinde kurulan model Şekil 2'de sunulmuştur. Önerilen model araştırma hipotezleri doğrultusunda ve geçmiş çalışmaların sonuçlarına dayanılarak oluşturulmuştur. Modelde satın alma niyetinin öncülü olarak tutum ve tutumun öncülleri olarak da sağlık bilinci, çevre bilinci ve organik gıda bilgisi kavramları kullanılmıştır.

Modelin önerilen hipotezler ışığında yapısal regresyon modeli kullanılarak gerçekleştirilmiş testi ve sonuçları araştırma bulgularının ilerleyen kısmında sunulacaktır.

Şekil 2. Kavramsal Model

5. Metodoloji

Modelde bulunan kavramsal boyutları ölçmek için literatürden derlenen çoklu ifadeli ölçeklerden faydalanılmıştır. Bu bağlamda sağlık bilinci kavramının ölçümü için Gould'un (1988) kullandığı 5 ifade, çevre bilinci kavramının ölçümü için Haws, Page, ve Walker'ın (2014) araştırmasında kullanmış olduğu 5 değişken bu çalışma için uyarlanmıştır. Organik yiyeceklere yönelik olan tutumlar için Teng ve Wang'ın (2015) çalışmasında kullandığı 7 değişkenden yararlanılmıştır. 3 ifadeden oluşan organik gıda bilgisi değişkenleri bir ön çalışmayla bu araştırma kapsamında belirlenmiştir. Tüketicilerin satın alma niyetlerini belirlemek amacıyla 5 değişken Teng ve Wang (2015) ve Seegebarth vd. (2016) çalışmalarından uyarlanmıştır. Tüm

değişkenler 7 noktalı Likert tipi (1= “kesinlikle katılmıyorum”, 7= “kesinlikle katılıyorum”) ölçeklerle oluşturulmuş olan bir anket aracılığıyla ölçülmüştür.

Araştırma verisinin tamamı Akdeniz Üniversitesinin çeşitli fakülte ve yüksekokullarında öğrenim gören lisans öğrencilerinden oluşan 300 katılımcıdan yüz yüze anket yöntemiyle olasılıksız örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yöntemiyle 2017 yılının ilk yarısında elde edilmiştir. Calder, Phillips, ve Tybout (1981, s.199) homojen örneklemlerin tercih edilmesinin sebebini teorilerin testlerinde daha güçlü sonuçlar vermesi olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda bu makalenin asıl ilgi alanı popülasyon tahmininden ya da karmaşık dışsal geçerlilik konularını kontrol etmekten ziyade yanıtlardaki olası gürültüyü azaltarak literatür desteğinde önerilen modelin testini gerçekleştirmektir. Örneklem büyüklüğü için de bu tip çalışmalarda genel olarak normallikten sapmalardan kaynaklanan problemleri de en aza indirmesi nedeniyle tavsiye edilen değişken başına 15 gözlem sayısı göz önüne alınmıştır (Hair, Black, Babin, ve Anderson, 2010 s.661).

5.1. Araştırma Bulguları

Araştırma örnekleminin demografik özellikleri incelendiğinde örneklemin %48'i kadın ve %52'si erkek öğrencilerden oluştuğu gözlenmiştir. Katılımcıların yaş dağılımı 17 ile 33 yaş arasında olup ortalaması 21,7 ve standart sapması da 3,2'dir. Katılımcıların, öğrenim gördükleri fakülte ya da yüksekokul göz önüne alındığında 14 farklı birime dağıldığı belirlenmiştir. En yüksek oran %32 ile İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesine aittir.

Sağlık bilinci kavramını ölçmek amacıyla Gould'un (1988) araştırmasında kullanmış olduğu 5 ifadeli sağlık bilinci ölçeğinden yararlanılmıştır. Ölçek ifadeleri Türkçeye uyarlandıktan sonra 1=“kesinlikle katılmıyorum”, 7=“kesinlikle katılıyorum” olmak üzere yapılandırılmıştır. Ölçek ifadelerine ait ortalama, standart sapma, varyans gibi tanımlayıcı istatistikler en yüksek ortalama değerden en düşük değere doğru sıralanarak Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Sağlık Bilinci Ölçeğinin Tanımlayıcı İstatistikleri

İfadeler	n	En Az	En Fazla	Ort.	S.S
Gün içerisinde fiziksel olarak nasıl hissettiğimin farkındayım.	300	1	7	5,58	1,478
Sağlığım hakkında oldukça bilinçliyimdir.	300	1	7	5,04	1,673

Sağlığimdaki değişikliklere duyarlıyım.	300	1	7	5,01	1,595
Sağlığım hakkında genel olarak vücudumun sesine kulak veririm.	300	1	7	5,00	1,661
Düzenli olarak sağlığımı kontrol ederim.	300	1	7	4,10	1,742
Geçerli n (liste bazında)	300				

Veri toplamak amacıyla kullanılan beş kavrama yönelik ölçeklerin bir sonraki aşamada model testi için kullanılacak yapısal regresyona temsil edici ancak daha az sayıda değişken kümeleri oluşturmak için bir seri keşfedici faktör analizi gerçekleştirilmiştir (Hair et al., 2010, s99). Ayrıca bu yöntemle ölçek ifadelerinin tek boyutluluğu da test edilmiştir. Analize sağlık bilinci ölçeği ile başlanmıştır. Analizden önce Kaiser-Meyer-Olkin örneklem yeterlilik ölçütüne bakıldığında, KMO değerinin 0,810 ve Bartlett Küresellik testinin de 355,665 ki-kare değeri ($p < ,001$) anlamlı olduğu görülmüştür. Bu değerler keşfedici faktör analizini gerçekleştirmek için kabul edilebilir sınırların üzerindedir (Hair vd., 2010 s.104). Örneklemin analiz için uygunluğu belirlendikten sonra analiz yöntemi olarak temel bileşen analizi ve Varimax rotasyonu kullanılmıştır. Tüm kavramları temsil eden değişkenler ölçek tutarlılıklarının ve model ekonomikliğinin sağlanması amacıyla bu çalışma için faktör yükleri 0,707 (Shimp ve Sharma, 1987) ve üzerinde olan değişkenlerden oluşturulmuştur.

Tablo 3. Sağlık Bilinci Ölçeği için Keşfedici Faktör Analizi Sonuçları

Faktör	Açıklanan Varyans	Faktör Yükleri	Cronbach Alfa	Kriterler
		,815		Sağlığım hakkında genel olarak vücudumun sesine kulak veririm.
F1	Sağlık Bilinci (%64,39)	,798	,723	Sağlığım hakkında oldukça bilinçliyimdir.
		,794		Sağlığimdaki değişikliklere duyarlıyım.

Analiz sonucunda değişkenlerin eş kökenlilik (communality) değerleri incelemiş ve iki ifadenin 0,5 değerinin altında olduğu ve faktör yüklerinin de 0,7'den düşük olması nedeniyle silinmesine karar verilmiştir. Geriye kalan 3 değişkene ait sonuçlar Tablo 3'te sunulmuştur. Ortaya çıkan tek faktörlü yapının öz değeri 1'den yüksek, açıklanan varyans oranı %64,39 ve Cronbach alfa iç tutarlılık değerinin de 0,723 olduğu belirlenmiştir.

Tablo 4. Çevre Duyarlılığı için Kullanılan Ölçeğin Tanımlayıcı İstatistikleri

İfadeler	n	En Az	En Fazla	Ort.	S.S
Kullandığım ürünlerin çevreye zarar vermemesi benim için önemlidir.	300	1	7	4,94	1,805
Kendimi çevreye duyarlı biri olarak tanımlayabilirim.	300	1	7	4,92	1,663
Aldığım birçok kararın çevreye potansiyel etkisini de göz önünde bulundururum.	300	1	7	4,58	1,629
Daha çevre dostu eylemler için rahatımdan fedakârlık ederim.	300	1	7	4,54	1,745
Çevreye olan duyarlılığım satın alma alışkanlıklarımı etkiler.	300	1	7	4,19	1,642
Geçerli N (liste bazında)	300				

Bir sonraki analiz çevre duyarlılığı ölçeği için gerçekleştirilmiştir. Çevre duyarlılığını ölçmek amacıyla Haws, Winterich, ve Naylor'ın (2014) çalışmalarında kullanmış olduğu ölçek uyarlanmıştır. Ölçek ifadeleri 1="kesinlikle katılmıyorum", 7="kesinlikle katılıyorum" olmak üzere yapılandırılmıştır. Ölçeğe ait tanımlayıcı istatistikler Tablo 4'te sunulmuştur.

Ölçeğin tek boyutluluğunu belirlemek amacıyla sağlık bilinci ölçeğine uygulanan işlemler benzer şekilde çevre bilinci ölçeğine de uygulanmıştır. Ölçeğin analize uygunluğunu belirlemek amacıyla gerçekleştirilen testlerin (KMO=0,703 ve Bartlett Küresellik testi ki-kare değeri=334,228 ($p<,001$)) anlamlı olduğu görülmüştür. Uygulanan keşfedici faktör analizi sonuçları güvenilirlik değeri ile birlikte Tablo 5'te sunulmuştur. Analiz sonucunda

uygulan kriterler ışığında ortaya öz değeri 1'den yüksek, toplam varyansın %74,03'ünü açıklayan ve Cronbach alfa değeri 0,822 olan üç değişkenli tek faktörlü yapı ortaya çıkmıştır.

Tablo 5. Çevre Duyarlılığı Ölçeği için Keşfedici Faktör Analizi Sonuçları

Faktör	Açıklanan Varyans	Faktör Yükleri	Cronbach Alfa	Kriterler
		,893		Kullandığım ürünlerin çevreye zarar vermemesi benim için önemlidir.
F1	Çevre Duyarlılığı (%74,03)	,847	,822	Aldığım birçok kararın çevreye potansiyel etkisini de göz önünde bulundururum.
		,840		Kendimi çevreye duyarlı biri olarak tanımlayabilirim.

Tablo 6. Organik Gıda Bilgisi için Kullanılan Ölçeğin Tanımlayıcı İstatistikleri

İfadeler	n	En Az	En Fazla	Ort.	S.S
Organik gıdalar hakkındaki bilgim tatmin edici düzeydedir.	300	1	7	4,63	1,581
Organik gıda ile organik olmayan gıdayı ayırt edebilecek yeterli bilgiye sahibim.	300	1	7	4,50	1,718
Organik gıdalar hakkındaki bilgim yeterlidir.	300	1	7	4,44	1,650
Geçerli N (liste bazında)	300				

Tutumu etkileyeceği varsayılan üçüncü kavram olan organik gıda bilgisinin ölçümüne yönelik değişkenler için de aynı işlemler gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların organik gıda bilgilerini belirlemek amacıyla üç ifade kullanılmıştır. Bu ifadeler 1="kesinlikle katılmıyorum",

7="kesinlikle katılıyorum" olmak üzere yapılandırılmıştır. Ölçeğe ait tanımlayıcı istatistikler Tablo 6'da sunulmuştur. Ölçeğin tek boyutluluğu keşfedici faktör analizi ile test edilmiştir. Analiz öncesi ölçeğin yöntemine uygunluğu KMO ve Bartlett Küresellik testi ile incelenmiştir (KMO=0,702, Bartlett küresellik testi ki-kare değeri=324,690, $p<001$). Uygulanan keşfedici faktör analizi sonuçları Tablo 7'de sunulmuştur. Analiz sonucunda uygulanan kriterler ışığında ortaya öz değeri 1'den yüksek, toplam varyansın %73,44'ünü açıklayan Cronbach alfa değeri 0,817 olan üç değişkenli tek faktörlü yapı ortaya çıkmıştır.

Tablo 7. Organik Gıda Bilgisi Ölçeği için Keşfedici Faktör Analizi Sonuçları

Faktör	Açıklanan Varyans	Faktör Yükleri	Cronbach Alfa	Kriterler
		,883		Organik gıdalar hakkındaki bilgiler yeterlidir.
F1	Organik Gıda Bilgisi (%73.44)	,870	.817	Organik gıdalar hakkındaki bilgiler tatmin edici düzeydedir.
		,817		Organik gıda ile organik olmayan gıdayı ayırt edebilecek yeterli bilgiye sahibim.

Organik gıdalara yönelik tüketici tutumlarını belirlemek amacıyla Teng ve Wang'ın (2015) kullandığı 7 ifadeli ölçek Türkçeye adapte edilmiştir. Bu ifadeler 1="kesinlikle katılmıyorum", 7="kesinlikle katılıyorum" olmak üzere yapılandırılmıştır. Ölçeğe ait tanımlayıcı istatistikler Tablo 8'de sunulmuştur.

Ölçeğin analize uygunluğunu belirlemek amacıyla gerçekleştirilen testlerin (KMO=0,754 ve Bartlett Küresellik testi ki-kare değeri=496,333 ($p<,001$)) anlamlı olduğu görülmüştür. Uygulanan keşfedici faktör analizi sonuçları Tablo 9'da sunulmuştur. Analiz sonucunda uygulanan kriterler ışığında ortaya toplam varyansın %80,58'ini açıklayan Cronbach alfa değeri 0,759 olan iki değişkenli tek faktörlü yapı ortaya çıkmıştır.

Araştırmaya katılanların gelecekte organik gıda satın alma niyetlerini belirlemek amacıyla araştırma anketinde beş ifadeye yer verilmiştir. Bu ifadeler Seegebarth vd., (2016) araştırmasından uyarlanmıştır. İfadeler "1= Kesinlikle katılmıyorum" ve "7=Kesinlikle katılıyorum" şeklinde

yapılandırılmıştır. Ölçek ifadelerine yönelik tanımlayıcı istatistikler Tablo 10'da sunulmuştur.

Ölçeğin keşfedici faktör analizine uygunluğunu belirlemek amacıyla gerçekleştirilen testlerin (KMO=0,868 ve Bartlett Küresellik testi ki-kare değeri=961,509, $p<,001$) istatistiki olarak anlamlı olduğu görülmüştür. Uygulanan keşfedici faktör analizi sonuçları Tablo 11'de sunulmuştur.

Tablo 8. Organik Gıdalara Yönelik Tutum Ölçeğinin Tanımlayıcı İstatistikleri

İfadeler	n	En Az	En Fazla	Ort.	S.S
Organik yiyecekler organik olmayan yiyeceklere göre daha sağlıklıdır.	300	1	7	5,95	1,593
Organik gıdaların kalitesi organik olmayanlardan daha yüksektir.	300	1	7	5,84	1,632
Organik gıdalar organik olmayan gıdalara göre daha çevrecidir.	300	1	7	5,79	1,602
Marketlerde organik gıda bulmak organik olmayan gıdalara göre daha zordur.	300	1	7	5,74	1,586
Organik gıdalar organik olmayan gıdalara göre daha pahalıdır.	300	1	7	5,39	1,788
Organik gıdaların lezzeti organik olmayanlara göre daha fazladır.	300	1	7	5,24	1,823
Organik yiyeceklerdeki kimyasal kalıntı oranı organik olmayan yiyeceklerden daha azdır.	300	1	7	4,99	2,038
Geçerli N (liste bazında)	300				

Tablo 9. Organik Gıdaya Yönelik Tutum Ölçeği için Keşfedici Faktör Analizi Sonuçları

Faktör	Açıklanan Varyans	Faktör Yükleri	Cronbach Alfa	Kriterler
F1	Organik Gıdaya Yönelik Tutum	,898	,759	Organik yiyecekler organik olmayan yiyeceklere göre daha sağlıklıdır.
	(%80,58)	,898		Organik gıdalar organik olmayan gıdalara göre daha çevrecidir.

Analiz sonucunda uygulanan kriterler ışığında ortaya öz değeri 1'den yüksek, toplam varyansın %77,37'sini açıklayan Cronbach alfa değeri 0,901 olan dört değişkenli tek faktörlü yapı ortaya çıkmıştır. Önerilen modele yönelik olarak hazırlanan anket ve elde edilen veriler ışığında uygulanan analizlerle hipotez testlerinde kullanılacak kavramsal yapıları temsil eden ölçeklerin tutarlı oldukları gerçekleştirilmiş olan bir dizi keşfedici faktör analizi aracılığıyla gösterilmiştir. Bir sonraki adımda ise önerilen modelin testi için yapısal regresyon analizinin kullanımı uygun görülmüştür.

Tablo 10. Organik Gıdalara Yönelik Satın Alma Niyeti Ölçeğinin Tanımlayıcı İstatistikleri

İfadeler	n	En Az	En Fazla	Ort.	S.S
Organik ürün satın almayı düşünürüm.	300	1	7	5,35	1,638
Alışverişimi yaptığım markette organik gıda görürsem organik gıda alırım.	300	1	7	5,12	1,745
Bir sonraki sağlıklı ürün alışverişimde aldığım ürünün organik ürün olması niyetindeyim.	300	1	7	5,07	1,578
Organik ürün alma ihtimalim yüksektir.	300	1	7	4,59	1,779

Fiyatı ne olursa olsun organik ürün satın almak istiyorum.	300	1	7	4,08	1,866
--	-----	---	---	------	-------

Geçerli N (liste bazında)	300
---------------------------	-----

Tablo 11. Satın Alma Niyeti Ölçeği için Keşfedici Faktör Analizi Sonuçları

Faktör	Açıklanan Varyans	Faktör Yükleri	Cronbach Alfa	Kriterler
		,909		Alışverişimi yaptığım markette organik gıda görürsem organik gıda alırım.
F1	Satın Alma Niyeti (%77,37)	,878	.901	Bir sonraki sağlıklı ürün alışverişimde aldığım ürünün organik ürün olması niyetindeyim.
		,872		Organik ürün satın almayı düşünürüm.
		,859		Organik ürün alma ihtimalim yüksektir.

Yapısal regresyon yönteminin tercih edilmesinin temel sebebi faktör analizi ve çoklu regresyon analizinin bir uzantısı olmasıdır (Hair et al., 2010, s630). Yöntem, bir seri bağımlı ilişkiyi eş zamanlı olarak inceleyebilmektedir. Yapısal regresyon modelleri doğrudan ve dolaylı nedensel etkilere yönelik hipotezleri test edebilmesi yönüyle oldukça esneklerdir (Kline, 2005, s74). Ayrıca yöntem bütünüyle gizil değişkenlerden oluşan modellerde değişkenler arası etkiyi gösteren yol katsayıları, gizil değişkenlerin ölçümünde kullanılan ifadelerin ölçüm hatalarını da hesaba katarak düzeltmektedir. Şekil 3'teki ölçüm modelinde sağlık bilinci, çevre bilinci ve organik gıda bilgisinin satın alma niyeti üzerinde tutum aracılığıyla dolaylı etkisi ve tutumun satın alma niyeti üzerinde doğrudan etkili olduğu varsayılmaktadır. Sağlık bilinci, çevre bilinci ve organik gıda bilgisi dışsal (exogenous) değişkenleri, üçer ölçülmüş değişken, organik gıdaya yönelik tutum ve satın alma niyeti içsel (endogenous) gizil değişkenleri de sırasıyla iki ve üç ölçülmüş değişkenle toplam beş gizil ve 15 ölçülmüş değişkenin verisinden elde edilen kovaryans değerleri ile analiz girdisi oluşturulmuştur. Bu aşamadan sonra modelin

tanımlanmasına geçilmiştir. Modelin tanımlı sayılabilmesi için modeldeki gözlem sayısının modeldeki serbest parametre sayısına eşit ya da daha fazla olması gerekmekte, modelin serbestlik derecesi en azından sıfır olmalıdır ($df_M \geq 0$). Modeldeki gözlem sayısı $n(n+1)/2$ formülünden hareketle 120 olarak belirlenmiştir. Modeldeki serbest parametre sayısı ise modeldeki dışsal değişkenler arası varyans ve kovaryanslar, ölçüm hataları, faktör yükleri, yol katsayıları ve içsel değişkenlerin kalıntıları dahil edildiğinde 37 olarak belirlenmiştir. Sonuç olarak modelin serbestlik derecesi 83'tür. Modelin analiz için fazlasıyla tanımlı olduğu anlaşılmıştır.

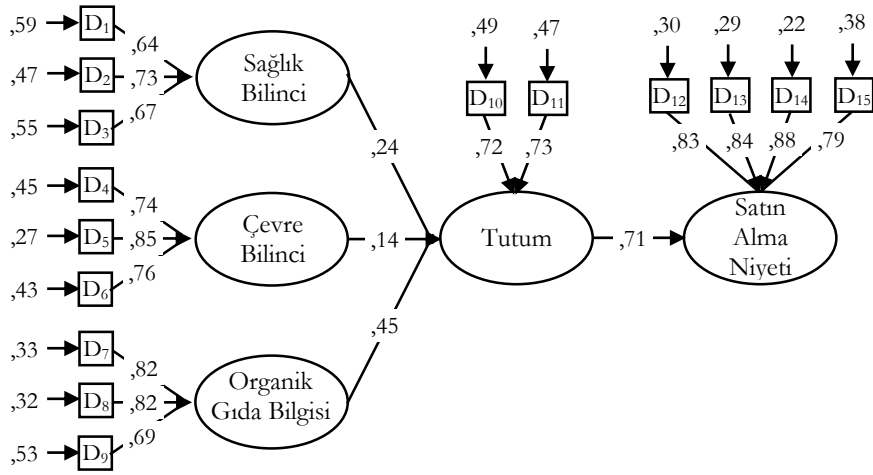
Modelin testinde kullanılacak değişkenlerin dağılım özellikleri basıklık ve çarpıklık değerleri göz önüne alınarak incelendiğinde bu tip araştırmalar için gerçekleştirilmiş olan simülasyon çalışmalarında çarpıklık endeksinin 2 ve basıklık endeksinin de 7'den fazla olması tavsiye edilmemektedir (ör.: Curran et al., 1996; Kline, 2005, s50). Değişkenlerin çarpıklık ve basıklık endeksleri incelendiğinde bu sınırların altında olduğu gözlenmiştir. Ancak çok değişkenli normallik varsayımından sapma olması sebebiyle tahmin yöntemi olarak Robust Maximum Likelihood (RML) LISREL 8.8 yazılımı aracılığıyla kullanılmıştır (Jöreskog & Sörbom, 2006). Browne (1987) RML yöntemini doğrulayıcı faktör analizi ve ilgili modeller için geliştirmiştir. Normal dağılımdan sapmalarda önerilen bu tahmin yönteminin uygulanabilmesi amacıyla örneklemden elde edilen veriler ile asimptotik kovaryans matrisi oluşturulmuştur. Bahsedilen yöntem ve verilerle tahmin edilen modeldeki katsayıların geçerlilikleri incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda gizil değişkenlerden ölçülmüş değişkenlere giden tüm yolların (faktör yüklerinin) $p < 0,01$ düzeyinde anlamlı olduğu görülmüştür. Sağlık bilinci ve tutum arasındaki yol katsayısı $p < 0,01$, organik gıda bilgisi ve tutum arasındaki yol katsayısı $p < 0,01$ ve çevre bilinci ve tutum arasındaki yol katsayısı $p < 0,08$ düzeyinde istatistiki olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir. Bir başka ifadeyle model yollarının katsayıları belirtilen anlamlılık düzeylerinde 0'dan farklıdır. Analiz sonucunda bulunan tüm standart parametre değerleri Şekil 3'te sunulmuştur.

Modelin uyum iyiliği Satorra-Bentler ölçeklendirilmiş ki-kare ($\chi^2=145,49$, $p < 0,01$) (Satorra ve Bentler, 1994), RMSEA (0,050), karşılaştırmalı uyum iyiliği (CFI=0,98) ve standart kalıntıların kareli ortalamalarının karekökü (SRMR=0,069) ile test edilmiştir. Hair vd. (2010, s.672) simülasyon çalışmaları sonucunda uyum iyiliği endekslerinin örneklem sayısı 250'nin üzerinde ve 12 ile 30 değişkene sahip modellerde CFI değerinin 0,92 ve üzeri, SRMR değerinin 0,08 ve daha düşük ve RMSEA değerinin 0,07'den daha düşük olmasının uyum iyiliğinin bir göstergesi olduğunu, ayrıca bu değişken sayısı aralığında ve gözlem sayılarında anlamlı ki-kare değerlerinin beklenen bir sonuç olduğunu belirtmiştir. Modelin uyum iyiliği test değerleri ki-kare sonucunun anlamlı olmasının dışında genel sınırlar içerisinde olduğu

kabul edilmiştir (Malhotra 2010, s.732; Hair et al., 2010, s.666-667). Modelin geneline yönelik uyum iyiliğinin sağlanmasının ardından model bileşenleri ve bunların etkileşimine yönelik sonuçlar incelenmiştir. Sağlık bilinci, çevre bilinci ve organik gıda bilgisi gizil faktörlerinin organik gıdaya yönelik tutumu doğrudan ve anlamlı bir şekilde etkilediği görülmüştür. Araştırmanın birinci hipotezi olan sağlık bilincinin organik gıdalara yönelik tutumlar üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisinin bulunduğu veri tarafından desteklenmiştir.

Şekil 3. Yapısal Regresyon Modelinin Analiz Sonuçları

Sağlık bilinci ve tutum arasındaki yola ait katsayı pozitif (0,24) ve istatistiki olarak anlamlıdır ($p < ,001$). Araştırmanın ikinci hipotezi olan çevre bilincinin organik gıdalara yönelik tutum üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğu çevre bilinci ve tutum arasındaki yola ait katsayısının (0,14) işaretinin pozitif ve istatistiki olarak anlamlı ($p < ,008$) olması nedeniyle desteklenmiştir. Araştırmanın üçüncü hipotezi ise organik gıda bilgisinin organik gıdaya yönelik tutumu pozitif ve anlamlı bir şekilde etkilemesidir. Bu hipotezde organik gıda bilgisi ile tutum arasındaki yol katsayısının pozitif (0,45) ve istatistiki olarak anlamlı olması ($p < ,001$) nedeniyle destek bulmuştur. Araştırmanın dördüncü ve son hipotezi olan organik gıdaya yönelik tutumun satın alma niyetine etkisinin olduğu ise iki değişken arasındaki yolun katsayısının (0,71) pozitif ve istatistiki olarak anlamlı ($p < ,001$) olması nedeniyle araştırma verisi tarafından desteklendiği sonucuna varılmıştır.

Bu faktörler içerisinde tutumu doğrudan ve en fazla etkileyen faktörün 0,45'lik standart katsayısıyla organik gıda bilgisi olduğu anlaşılmaktadır. Organik gıda bilgisinin tutum aracılığıyla satın alma niyetine endirekt etki katsayısı ise 0,32'dir. Tutuma doğrudan etki düzeyi açısından ikinci olarak sağlık bilinci gelmektedir. Bu faktörün tutuma doğrudan etki katsayısı 0,24 ve tutum aracılığıyla satın alma niyetine endirekt etki katsayısı 0,17'dir. Tutuma etki açısından en düşük katkıyı çevre bilincinin yaptığı anlaşılmaktadır. Çevre bilincinin tutuma doğrudan etkisi 0,14 ve tutum aracılığıyla satın alma niyetine endirekt etkisi 0,10'dur. Tutumun satın alma niyetine doğrudan etki katsayısı ise 0,71'dir. Bu sonuçlar ışığında öne sürülen dört hipotez de gerçekleştirilen analiz doğrultusunda veri tarafından desteklendiği görülmüştür.

Sonuç

Organik gıdalara yönelik tüketicilerin ilgisi günden güne artmaktadır. Buna bağlı olarak da küresel olarak organik gıda üretimi ve perakende faaliyetleri de hızla büyümektedir (Willer ve Lernoud, 2017). Bunun en basit ve somut kanıtı da perakendecilerin organik ürünlere ayırdıkları raf alanlarının ve ürün çeşitliliğinin giderek artışının kolaylıkla gözlemlenebilmesidir. Tüketicilerinin yaşam tarzlarındaki değişim, medya etkisi ve eğitim düzeyinin artması gibi çeşitli nedenlerle gıda sektöründe oluşan ve tüketiciler tarafından talep gören bu yeni pazarın ülkemizde de belirli bir büyüklüğe ulaştığı yadsınamaz. Bu bağlamda organik gıdalara yönelik satın alma niyetine tüketicilerin sağlık bilinci, çevre bilinci ve organik gıda bilgilerinin tutum aracılığıyla etkisinin belirlenmesi amacıyla gerçekleştirilmiş olan bu çalışmanın öne çıkan sonuçları vardır. Organik gıda bilgisinin tüketicilerin tutumuna etkisinin, sağlık ve çevre bilincinin yanında ilk defa yer verilmesi açısından gerçekleştirilen çalışmanın literatüre katkısı olduğu düşünülmektedir.

Araştırmada öne sürülen model ve ilgili hipotezler, elde edilen anket verisi tarafından desteklenmiştir. Tutumun belirleyicileri olarak ele alınan sağlık bilinci, çevre bilinci ve organik gıda bilgisi kavramlarının her biri tutumu değişen oranlarda etkilemektedir. Organik gıdaya yönelik tutuma etkisi açısından ayrı ayrı bakıldığında sağlık bilinci ile ilgili olarak bulunan sonuçların (Ör., Irianto, 2015; Truong, Yap, ve Ineson, 2012; Michaelidou ve Hassan, 2008), çevre bilincinin tutuma yönelik sonuçların (Ör., Liang, 2016; Irianto, 2015) ve organik gıda bilgisinin tutuma yönelik sonuçların (Ör., de Magistris ve Gracia, 2008) etkisi geçmiş çalışmalarla da uyumludur. Çalışmanın sonuçlarına göre bu üç kavram arasında tutuma en yüksek etkiyi organik gıda bilgisi gerçekleştirmektedir. Etki düzeylerine oransal olarak bakıldığında, organik gıda bilgisinin araştırma örneklemini kapsamında organik gıdaya yönelik tutuma doğrudan etkisi sağlık bilincinden yaklaşık iki kat ve çevre bilincinin etkisinden ise yaklaşık dört kat daha fazladır. Dolayısıyla

tüketicilerin organik gıda bilgileri arttıkça organik gıdaya yönelik tutumları da çalışmada ele alınan diğer faktörlere kıyasla daha fazla artmaktadır. Tutumun satın alma niyetine etkisi geçmiş çalışmalarda birçok kez ortaya konmuştur. Bu çalışmada da tutum ve satın alma niyeti arasındaki ilişki oldukça yüksek çıkmıştır.

Sonuçlar uygulamacılar açısından incelendiğinde organik gıdalara yönelik tutumun tüketicilerin satın alma niyetinin oluşumundaki yüksek etkisi göz önüne alınması gerektiği görülmektedir. Satın alma niyetinin, satın alma davranışının gerçekleşmesindeki en önemli faktörlerden biri olduğu birçok çalışma tarafından desteklenmiştir. Dolayısıyla organik gıdalara yönelik tutumun oluşumunda etki eden faktörlerin neler olduğu ve bu faktörlerin etki düzeylerinin bilinmesinin karar vericiler açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Organik gıda açısından bu çalışmada ele alınan sağlık bilinci, çevre bilinci ve organik gıda bilgisi faktörleri incelediğinde organik gıdaya yönelik tutuma doğrudan etkisi bağlamında en önemli faktörün organik gıda bilgisi olduğu bu araştırmanın sonuçlarından birisidir. Bu nedenle ülkemizde bu pazar bölümünde faaliyet gösteren firmalar açısından organik gıda bilgisini artırıcı faaliyetlere öncelik verilmesi, organik gıdalara yönelik tutumu olumlu yönde etkileyebileceği düşünülmekte, dolayısıyla da satın alma niyetini artırıcı etkisi bakımından da tercih edilebilir bir strateji olacaktır. Ayrıca organik gıda bilgisini artırıcı faaliyetlerin organik gıdaya yönelik ilginin giderek artmasından dolayı diğer faktörlerden çok daha kolay bir şekilde gerçekleştirilebileceği düşünülmektedir. İlginin artmasına yönelik en somut gösterge de küresel çapta bu tip ürünlerin pazar payının giderek arttığı gözlemlenebilmesidir.

Her çalışmada olduğu gibi bu çalışmanın da belirli kısıtları bulunmaktadır. Çalışmanın en önemli kısıtı genel popülasyonu temsil edici bir örnekleme yöntemi kullanılmamış olmasıdır. Bu yüzden örnekleme yöntemi itibarıyla temsil etme gücü zayıftır. Ancak araştırmanın temel amacı temsil edicilikten ziyade homojen bir örnekleme kavramları arası ilişkiyi ortaya koymaktır. Bu yönüyle kavramlar arası ilişkiyi ortaya koymasının önemli olduğu düşünülmektedir. Bir diğer kısıt ise planlı davranış teorisine yönelik olarak niyet oluşumuna etkisi bakımından sadece tutum değişkeni ele alınmıştır. Gelecek çalışmalarda tutuma etkisi açısından sübjektif normlar ve algılanan davranışsal kontrol kavramları da modele eklenerek organik gıda satın almaya yönelik tutuma olan etkisi yeni bir araştırma konusu olarak değerlendirilebilir.

Kaynakça

- Ajzen, I. (1991). The Theory of Planned Behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Process*, 50(2), 179–211.
- Ajzen, I. (2005). *Attitudes, personality and behavior* (2nd ed.). McGraw Hill.
- Akgüngör, S., Miran, B., ve Abay, C. (2010). Consumer Willingness to Pay for Organic Food in Urban Turkey. *Journal of International Food & Agribusiness Marketing*, 22(3–4), 299–313.
- Akıncı, S., ve Kıymahoğlu, A. (2014). Planlı Davranış Teorisi. In M. İ. Yağcı & S. Çabuk (Eds.), *Pazarlama Teorileri* (pp. 385–418). Mediacat.
- Ataseven, Y., ve Güneş, E. (2008). Türkiye’de İşlenmiş Organik Tarım Ürünleri Üretimi ve Ticaretindeki Gelişmeler. *Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 22(2), 25–33.
- Browne, M. W. (1987). Robustness of statistical inference in factor analysis and related models. *Biometrika*, 74(2), 375–384.
- Calder, B. J., Phillips, L. W., ve Tybout, A. M. (1981). Designing Research for Application. *Journal of Consumer Research*, 8(2), 197–207.
- Curran, P. J., West, S. G., Finch, J. F., Aiken, L., Bentler, P., ve Kaplan, D. (1996). The Robustness of Test Statistics to Nonnormality and Specification Error in Confirmatory Factor Analysis. *Psychological Methods*, 1(1), 16–29.
- Davies, A., Titterington, A. J., ve Cochrane, C. (1995). Who buys organic food? A profile of the purchasers of organic food in Northern Ireland. *British Food Journal*, 97(10), 17–23.
- de Magistris, T., ve Gracia, A. (2008). The decision to buy organic food products in Southern Italy. *British Food Journal*, 110(9), 929–947.
- Demirtas, B., Parlakay, O., ve Tapki, N. (2015). Organic food awareness in Turkey. *Emirates Journal of Food and Agriculture*, 27(5), 407–415.
- First, I., ve Brozina, S. (2009). Cultural influences on motives for organic food consumption. *EuroMed Journal of Business*, 4(2), 185–199.
- Gould, S. J. (1988). Consumer Attitudes Toward Health and Health Care: A Differential Perspective. *The Journal of Consumer Affairs*, 22(1), 96–118.
- Grubor, A., ve Djokic, N. (2016). Organic food consumer profile in the Republic of Serbia. *British Food Journal*, 118(1), 164–182.
- Hair, J. F. J., Black, W. C., Babin, B. J., ve Anderson, R. E. (2010).

Multivariate Data Analysis A Global Perspective (7th ed.). New Jersey: Pearson Prentice Hall.

- Haws, K. L., Winterich, K. P., ve Naylor, R. W. (2014). Seeing the world through GREEN-tinted glasses: Green consumption values and responses to environmentally friendly products. *Journal of Consumer Psychology, 24*(3), 336–354.
- Hughner, R. S., Mcdonagh, P., Prothero, A., Shultz, C. J., ve Stanton, J. (2007). Who are organic food consumers? A compilation and review of why people purchase organic food. *Journal of Consumer Behaviour, 6*, 94–110.
- Irianto, H. (2015). Consumers' attitude and intention towards organic food purchase: An extension of theory of planned behavior in gender perspective. *International Journal of Management, Economics and Social Sciences, 4*(1), 17–31.
- Jöreskog, K. G., ve Sörbom, D. (2006). LISREL. Lincolnwood, IL: Scientific Software International, Inc.
- Karaca, Ş. (2013). Tüketicilerin Yeşil Ürünlere Yönelik Tutumlarının İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Ege Akademik Bakış, 13*(1), 99–111.
- Kavaliauske, M., ve Ubartaite, S. (2014). Ethical Behaviour: Factors Influencing Intention to Buy Organic Products in Lithuania. *Economics and Management, 19*(1), 72–84.
- Kenanoğlu, Z., ve Karahan, Ö. (2002). Policy implementations for organic agriculture in Turkey. *British Food Journal, 104*(3/4/5), 300–318.
- Kline, R. B. (2005). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling* (2nd ed.). The Guilford Press.
- Krystallis, A., ve Chryssohoidis, G. (2011). Consumers' willingness to pay for organic food: Factors that affect it and variation per organic product type. *British Food Journal, 107*(5), 320–343.
- Lea, E., & Worsley, T. (2005). Australians' organic food beliefs, demographics and values. *British Food Journal, 107*(11), 855–869.
- Liang, R.-D. (2016). Predicting intentions to purchase organic food: the moderating effects of organic food prices. *British Food Journal, 118*(1), 183–199.
- Magkos, F., Arvaniti, F., & Zampelas, A. (2006). Organic Food: Buying More Safety or Just Peace of Mind? A Critical Review of the Literature. *Critical Reviews in Food Science and Nutrition, 46*(1), 23–56.

- Magnusson, M. K., Arvola, A., Hursti, U.-K. K., Åberg, L., ve Sjöden, P.-O. (2001). Attitudes towards organic foods among Swedish consumers. *British Food Journal*, 103(3), 209–227.
- Malhotra, N. K. (2010). *Marketing Research An Applied Orientation* (6th ed.). New Jersey: Prentice Hall.
- Michaelidou, N., ve Hassan, L. M. (2008). The role of health consciousness, food safety concern and ethical identity on attitudes and intentions towards organic food. *International Journal of Consumer Studies*, 32, 163–170.
- Nasir, V. A., ve Karakaya, F. (2014). Consumer segments in organic foods market. *Journal of Consumer Marketing*, 31(4), 263–277.
- Özçelik Özfer, A., ve Uçar, A. (2008). Turkish academic staffs' perception of organic foods. *British Food Journal*, 110(9), 948–960.
- Padel, S., ve Foster, C. (2005). Exploring the gap between attitudes and behaviour: Understanding why consumers buy or do not buy organic food. *British Food Journal*, 107(8), 606–625.
- Paul, J., ve Rana, J. (2012). Consumer behavior and purchase intention for organic food. *Journal of Consumer Marketing*, 29(6), 412–422.
- Rehber, E., ve Turhan, S. (2002). Prospects and challenges for developing countries in trade and production of organic food and fibers: The case of Turkey. *British Food Journal*, 104(3/4/5), 371–390.
- Satorra, A., ve Bentler, P. M. (1994). Corrections to test statistics and standard errors in covariance structure analysis. In A. von Eye & C. C. Clogg (Eds.), *Latent variables analysis: Applications for developmental research* (pp. 399–419). Thousand Oaks, CA: SAGE.
- Seegebarth, B., Behrens, S. H., Klarmann, C., ve Hennigs, N. (2016). Customer value perception of organic food: cultural differences and cross-national segments. *British Food Journal*, 118(2), 396–411.
- Seufert, V., Ramankutty, N., ve Foley, J. A. (2012). Comparing the yields of organic and conventional agriculture. *Nature*, 485(May), 229–232.
- Shimp, T. A., ve Sharma, S. (1987). Consumer Ethnocentrism: Construction and Validation of the CETSCALE. *Journal of Marketing Research*, 24(3), 280–289.
- Tarkiainen, A., ve Sundqvist, S. (2005). Subjective norms, attitudes and intentions of Finnish consumers in buying organic food. *British Food Journal*, 107(11), 808–822.
- Teng, C.-C., ve Wang, Y.-M. (2015). Decisional factors driving organic food

- consumption: Generation of consumer purchase intentions. *British Food Journal*, 117(3), 1066–1081.
- Truong, T. T., Yap, M. H. T., ve Ineson, E. M. (2012). Potential Vietnamese consumers' perceptions of organic foods. *British Food Journal*, 114(4), 529–543.
- Vindigni, G., Janssen, M. A., ve Jager, W. (2002). Organic food consumption: A multi-theoretical framework of consumer decision making. *British Food Journal*, 104(8), 624–642.
- Wee, C. S., Ariff, M. S. B. M., Zakuan, N., Tajudin, M. N. M., Khalid, I., ve Ishak, N. (2014). Consumers Perception, Purchase Intention and Actual Purchase Behavior of Organic Food Products. *Review of Integrative Business & Economics Research*, 3(2), 378–397.
- Willer, H., & Lernoud, J. (Eds.). (2017). *The World of Organic Agriculture Statistics and Emerging Trends 2017*. Research Institute of Organic Agriculture FiBL and IFOAM Organics International.
- Zakowska-Biemans, S. (2011). Polish consumer food choices and beliefs about organic food. *British Food Journal*, 113(1), 122–137.

Bankalarda Mali Başarısızlığın Tahmin Edilmesine Yönelik Bir Uygulama: Avrupa Birliği Ülkeleri ¹

Financial Failure Prediction in Banks: The Case of European Union Countries

Zeynep TÜRKCAN²

Geliş tarihi: 25.10.2017, Kabul tarihi: 05.03.2018, Basım tarihi: 07.05.2018

Özet

Tüm dünyada etkisini gösteren 2007 krizi güçsüz bankaların ve işletmelerin önceden tespitinin önemini ortaya çıkarmış, küresel kriz sonrasında özellikle bankacılık alanında erken uyarı çalışmaları hız kazanmıştır. Bu çalışmada, bankalarda mali başarısızlığı bir yıl önceden tahmin etmek ve hangi faktörlerin banka başarısızlığına neden olduğunu belirlemek amacıyla 27 Avrupa Birliği (AB) ülkesinde faaliyet gösteren bankaların 1990-2010 dönemine ilişkin panel verileri kullanılarak bir başarısızlık tahmin modeli gerçekleştirilmiştir. Bağımsız değişkenler arasından hangilerinin banka başarısızlığına neden olduğunu belirlemek amacıyla panel logit yöntemi uygulanmıştır. Bağımlı değişkeni en iyi açıklayan bağımsız değişkenin “Faiz Dışı Gelir / Toplam Gelir” olduğu gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Bankacılık, Mali Başarısızlık, AB, Finansal Oranlar, Makro-ekonomik Göstergeler, Panel Veri, Panel Logit Analizi*

JEL Sınıflandırma Kodları: *C33, E44, G01, G21, G33*

Abstract

Financial crisis in 2007, which is affecting the whole world, revealed the significance of early prediction of distressed banks and companies, and subsequently researches on financial distress prediction in banking sector have accelerated. In this study, in order to estimate the financial failure of banks one year prior and to determine which factors lead to bank failure, a failure prediction model was implemented using panel data for the 1990-2010 period for banks operating in 27 European Union (EU) countries. A panel logit model was applied to determine which of the independent variables caused the bank failure. It is observed that “Non-Interest Income to Total Income” is the best independent variable explaining the dependent variable.

Keywords: *Banking, Financial Distress, EU, Financial Ratios, Macro-economic Indicators, Panel Data, Logit Analysis*

JEL Classification Codes: *C33, E44, G01, G21, G33*

Giriş

---

¹ Bu makale doktora tezinden türetilmiştir.

² Antalya Akev Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Meslek Yüksek Okulu, Öğr.Gör.Dr.
<https://orcid.org/0000-0002-1193-818X>
z.turkcan@akev.edu.tr

Tüm dünyada etkisini gösteren 2007-2008 krizi güçsüz bankaların ve işletmelerin önceden tespitinin önemini ortaya çıkarmış, küresel kriz sonrasında özellikle bankacılık alanında erken uyarı çalışmaları hız kazanmıştır. Avrupa Komisyonu tarafından yayınlanan veriler, AB bankacılık sektörünü istikrara kavuşturmak için hükümet desteğinin 2009 yılının sonunda 1,5 trilyon Avroya ulaşarak AB GSYİH'sının % 13'ünden fazla olduğunu göstermektedir. Bu rakam büyük de olsa, acil kurtarma maliyetleri, sistemik bankacılık krizinin³ toplam maliyetinin yalnızca küçük bir payını oluşturmaktadır. Dahası, AB içinde önceki bankacılık krizlerinin nakit kaybı ortalama olarak GSYİH'nın % 20-25'i civarındadır (Betz ve diğerleri, 2014: 225).

Bankalarla ilgili mali başarısızlık literatürünün çoğunluğu sayısız banka başarısızlığı bulunan A.B.D.'ne odaklanmaktadır. Bununla birlikte, banka iflas dalgaları yaşayan bazı gelişmekte olan ülkelerde de erken uyarı literatürü oldukça zengindir. Ancak, AB genelinde banka başarısızlıklarının öngörülmesiyle ilgili bilimsel çalışma sayısı oldukça azdır. Bunun sebebi, AB ülkelerindeki banka başarısızlıklarının sayısının nispeten düşük olması ve bazı AB ülkelerinde hiç banka başarısızlığı yaşanmamış olmasıdır. Ancak, özellikle 2007-2008 finansal kriz sonrası Avrupa'da yaşanan banka başarısızlıklarının sayısındaki artış bu konuyla ilgili detaylı ampirik çalışmaların gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Literatürdeki bu gereksinimi gidermek amacıyla, bu çalışmada AB ülkelerinde faaliyet gösteren 402 banka için bir mali başarısızlık öngörü modeli geliştirilmiştir. 1990-2010 dönemi gibi uzun bir zaman aralığının seçilmesiyle, banka başarısızlığını inceleyen araştırmalar içinde bu çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Bu amaçla çalışmada, 1990-2010 yılları arasında 27 AB ülkesinde faaliyet gösteren bankalara ait finansal tablolar ve makro-ekonomik göstergeler kullanılarak AB içerisinde banka başarısızlıklarının önceden belirlenmesiyle ilgili bir erken uyarı modeli uygulanmaya çalışılmıştır. Elde edilen analiz sonuçları, makro-ekonomik faktörlerin AB bankalarındaki başarısızlık ihtimali üzerinde herhangi bir etkisinin bulunmadığını göstermiştir. Bankalarda mali başarısızlığın belirlenmesinde önemli rol oynadığı düşünülen tahsili geçmiş alacaklarla veya takipteki kredilerle ilgili göstergelerin mali başarısızlık durumunun tahmini konusunda yetersiz kaldıkları görülmüştür. Benzer şekilde, yönetim kalitesine ilişkin rasyoların ve likidite göstergelerinin de AB bankalarının başarısızlık durumunu tahmin etmede yetersiz kaldıkları gözlemlenmiştir.

---

³ Sistemik finansal krizler, finansal piyasaların etkin olarak çalışmasını engelleyerek reel ekonomi üzerinde önemli menfi etkilere sahip finansal bozulmalar olarak tanımlanmaktadır (Işık ve diğerleri, 2004: 47).

Çalışma şu şekilde yapılandırılmıştır: Birinci bölümde, AB ülkelerindeki bankalarda mali başarısızlığı tahmin etmeye yönelik uygulamalı çalışmalar tanıtılmıştır. İkinci bölümde, çalışmanın veri setine yer verilmiştir. Üçüncü bölümde, uygulanan ekonometrik yöntemler anlatılmaktadır. Dördüncü bölümde bulgulara yer verilmektedir. Son bölüm ise makalenin sonuç bölümünü oluşturmaktadır.

1. AB Bankalarında Mali Başarısızlığın Tahminiyle İlgili Yapılmış Çalışmalar

AB bankaları üzerine yapılmış mali başarısızlık tahmin çalışmalarının ilkleri, 2006 yılında Groppe ve diğerleri ile yine 2006 yılında Distinguin ve diğerleri tarafından yapılan makale çalışmalarıdır. Groppe ve diğerleri (2006), çalışmalarında 1991-2001 yılları arasındaki 59 Avrupa bankasını mali başarısızlığın öngörülmesi açısından incelemişler, bunu yaparken de piyasa değişkenlerinin mali başarısızlık üzerindeki etkisini değerlendirmişlerdir. Yazarlar, makalelerinde Fitch'de yer alan C ve daha aşağı notlandırılmış derecelendirmeleri banka başarısızlığına dair birer gösterge olarak kullanmışlardır. Banka kırılma riskini tespit etmek için temerrüde uzaklık (distance-to-default) hesaplamasını uygulamışlardır. Sonuçlar, sadece muhasebe değişkenlerini gösterge olarak kullanan tahmin yöntemlerine göre piyasa göstergelerinin de kullanılması neticesinde II. tip hataların⁴ azaldığını göstermiştir.

Cielen ve diğerleri (2004), Belçika bankalarının iflas tahmini için veri zarflama analizi, en küçük sapmalar toplamı (Minimized Sum of Deviations - MSD) ve kural atama (Rule Induction - C5.0) modellerinin performansları arasında karşılaştırma yapmışlardır. En küçük sapmalar toplamı, doğrusal programlama ve diskriminant analizi yöntemlerinin birleşimi şeklindedir. Belçika Merkez Bankası'na ait verileri kullanarak en küçük sapmalar toplamı yöntemiyle % 78,9, veri zarflama analizi yöntemiyle % 86,4 ve C5.0 yöntemiyle % 85,5 oranında doğru sınıflandırma oranları elde etmişlerdir. Sonuç olarak, veri zarflama analizi doğruluk bakımından diğer iki modele göre daha üstün performans göstermiştir.

Distinguin ve diğerleri (2006), 1995-2002 yılları arasında borsada işlem gören 64 Avrupa bankasının mali başarısızlık tahminini piyasa ve muhasebe değişkenlerini kullanarak araştırmışlardır. Piyasa temelli göstergelerin muhasebe verilerine dayalı modellere ilave katkı sağlayıp sağlamadığını test etmek için Avrupa bankaları için özel olarak tasarlanmış bir "erken uyarı modeli" geliştirmişlerdir. Daha önce literatürde elde edilen sonuçlar ile uyumlu olarak, piyasa temelli göstergelerin modeldeki tahmin doğruluğuna etkisi, banka yükümlülüklerinin hangi piyasada işlem gördüğüne bağlı olarak

---

⁴ II. tip hata oranı başarısız olmayan bir bankayı başarısız bir banka olarak sınıflandıran olasılık oranıdır.

değiştığı tespit edilmiştir. Ağırlıklı olarak mevduata dayanan bankalar için piyasa göstergelerinin faydalı bilgi sağlayamadığı ve bankalar tarafından ihraç edilen sermaye benzeri borç miktarının da tahminin iyileşmesine bir katkı getirmediği yönünde bulgulara ulaşılmıştır.

Brossard ve diğerleri (2007), makalelerinde 1991-2005 yılları arasındaki 82 AB bankasının mali başarısızlığını ters seçim etkisi (adverse selection effect) yaklaşımıyla öngörmeye çalışmışlardır. Yazarlar, temerrüde uzaklık göstergesini oluşturmuşlar ve bu tekniğin tahmin gücünü test etmişlerdir. Elde ettikleri bulgular doğrultusunda, ortalama aktif büyüme göstergesinin bankaların gelecekteki başarısızlık olasılığı üzerinde güçlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir pozitif yönlü etkisi olduğunu tespit etmişlerdir.

Cippolini ve Fiordelisi (2009), banka yoğunluğunun mali başarısızlık üzerindeki etkisini analiz etmek amacıyla AB ülkeleri arasında yer alan 25 ülke için 2003-2007 yılları arasında faaliyet gösteren 180 adet büyük bankayı incelemişlerdir. Çalışmada, başarısızlık kıstası olarak “hissedar değeri rasyosu” (shareholder value ratio) kullanılmış olup, bu rasyo ekonomik katma değer (Economic Value Added - EVA) hissedarların yatırım sermayesine oranlanmasıyla hesaplanmıştır. Yazarlar, hissedar değeri rasyosunu kullanmalarının sebebini, hissedar değerinin hem bankanın ekonomik kârını hem de risk almından etkilenen sermayenin fırsat maliyetini içermesinden dolayı kaynaklandığını ileri sürmüşlerdir. Uygulanan panel probit analizi sonuçlarına göre, banka yoğunluğunun mali başarısızlık üzerinde pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olduğu bulunmuştur.

Poghosyan ve Cihak (2009) da AB bankacılık sektörü içinde banka başarısızlığı nedenlerini inceleyen yazarlar arasında yer almaktadır. Yazarlar, 1996-2007 yılları arasında AB içinde bulunan 25 ülkedeki 5.708 bankayı analiz etmişlerdir. Mali yönden başarısız bankaları tanımlamak amacıyla NewsPlus/Faktiva veri tabanında 5.708 banka için “kurtarma”, “mali destek”, “likidite yardımı”, “devlet desteği”, “birleşmiş” gibi sözcüklerin taraması yapılarak toplamda 79 adet mali başarısızlık olayı ve 54 tane de başarısız banka belirlenmiştir. Logit analizi sonuçlarına göre sağlıklı bankaları zayıf bankalardan ayırt etmede en iyi olan gösterge gruplarının sermaye yeterliliği, aktif kalitesi ve kârlılık olduğu tespit edilmiştir.

Betz ve diğerleri (2014), çalışmalarında Kıbrıs, Estonya, Litvanya ve Romanya hariç 20 AB ülkesi içinde yer alan ve toplam aktifleri 1 milyar avroyu geçen 546 bankayı başarısızlık tahmini gerçekleştirmek üzere logit analizi ile test etmişlerdir. Yazarlar, 2000-2013 yılları arasında banka ve ülke düzeyinde elde ettikleri veri seti ile bankaya özgü hassas göstergeler, makro-finansal dengesizlikleri açıklayan göstergeler ve bankacılık sektörüne ilişkin göstergeler olmak üzere üç farklı grupta göstergeler geliştirmişlerdir. Logit

analizi sonuçlarına göre, farklı gruplarda toplanan tüm göstergelerin modelin performansını olumlu yönde arttırdığı ve mevcut finansal kriz sırasında banka başarısızlığının öngörülmesi açısından modelin yararlı olduğu gözlemlenmiştir.

2. Veri Seti

Bu çalışmada, 1990-2010 dönemi için 27 AB ülkesine⁵ ilişkin olarak DataStream veri tabanı tarafından sunulan muhasebe rasyoları kullanılmaktadır. Bankalara ait veriler nominal olarak Amerikan doları cinsinden ifade edilmektedir. DataStream veri tabanından elde edilen veriler yıllık verilerdir. Uygulama için gerekli olan diğer makro-ekonomik rasyolar; Avrupa Merkez Bankası, Eurostat ve Dünya Bankası'ndan elde edilmiştir.

Çalışmada kullanılan veri seti iki parçadan oluşmaktadır: Bunlar, bağımlı değişkenler ve bağımsız değişkenlerdir. Elde edilen verilerden bağımlı ve bağımsız değişkenlerle hesaplama SAS 8.2. programı yardımıyla yapılmış olup, verilerin analiz edilmesinde STATA 13 istatistik programı kullanılmıştır.

2.1. Bağımlı Değişkenler

Başarısız bankaları sağlıklı bankalardan en doğru şekilde ayırt edebilmek amacıyla çalışmanın uygulama aşamasında beş farklı bağımlı değişken kullanılmaktadır. Bu da başarısız bankaları doğru şekilde atayan modeli bulmak için beş farklı panel logit analizinin uygulanması anlamına gelmektedir.

Bağımlı değişkenlerin belirlenmesinde literatürde yoğunlukla kullanılan başarısızlık kriterleri etkili olmaktadır. Çalışmada, beş farklı başarısızlık tanımını temsilen beş farklı bağımlı değişken kullanılmıştır:

BD1, Poghosyan ve Cihak'a (2009) ait çalışmadaki sermaye miktarı, aktif kalitesi ve karlılık üzere başarısızlığı tetikleyen üç temel gösterge esas alınarak Carapeto ve diğerleri (2010) tarafından geliştirilmiştir. Buna göre, başarısız olma kriterleri şunlardır: Pay Sahiplerine Ait Net Gelir / Özkaynak % -37,9'un altında ise, ya da Özkaynak / Toplam Aktifler % 2,7'nin altında ise, ya da Kredi Kayıp Karşılıkları / Toplam Krediler % 14,3'ün üzerinde ise banka başarısız olarak tanımlanmaktadır (kriterlerden bir tanesinin gerçekleşmesi yeterli olmaktadır) (Carapeto vd., 2010: 10-11).

BD2, Elsas'ın (2007) çalışmasında kullanılmıştır. Kredi Kayıp Karşılıklarının Toplam Krediler (1 yıllık sektör ortalaması) İçindeki Oranı,

---

⁵ Belçika, Fransa, Almanya, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Danimarka, İrlanda, İngiltere, Yunanistan, Portekiz, İspanya, Avusturya, Finlandiya, İsveç, Çek Cumhuriyeti, Kıbrıs, Estonya, Letonya, Litvanya, Macaristan, Malta, Norveç, Polonya, Romanya, Slovenya ve Slovakya.

sektör içinde en yüksek ilk iki onda birlik grupta yer alıyor ise, o banka başarısız olarak sınıflandırılmaktadır.⁶

BD3, birçok farklı araştırmacı tarafından uygulanmış, ancak Poghosyan ve Cihak'ın (2009) çalışmasıyla ön plana çıkmıştır. Takipteki Kredilerin Toplam Kredilere (1 yıllık sektör ortalaması) Oranı sektörde en yüksek ilk iki onda birlik grupta yer alıyorsa, o banka başarısız olarak sınıflandırılmaktadır.⁷

BD4, Maghyereh ve Awartani'nin (2014) çalışmasında kullanılan başarısızlık sınıflandırmasıdır. Bankanın başarısız olma durumu sıradaki koşulların her hangi birini yerine getirmesine bağlıdır: (1) Bankanın faaliyetleri geçici olarak durdurulmuş ise; (2) Banka yeniden sermayelendirilmiş veya para otoriteleri tarafından nakit desteği almış ise; (3) Banka sonunda başka bir banka ile birleşmiş ise; (4) Banka hükümet tarafından kapatılmış ise; (5) Birbirini takip eden iki yıl içinde takipteki kredilerin toplam kredilere oranı örneklem setinin dördüncü çeyreklik bölümüne ait ise, o banka başarısız olarak sınıflandırılmaktadır.

BD5, Whitaker'e (1999) ait çalışmada kullanılmıştır. Bankanın Nakit Akışı, Uzun Vadeli Borcun altında ise başarısızlık durumu söz konusu olmaktadır.

Tablo 1'de yer alan beş farklı bağımlı değişkene göre elde edilen banka gözlem sayıları değerlendirildiğinde, "başarısız" olarak sınıflandırılan bankalar için gözlem sayısının BD5'te en yüksek çıktığı görülmektedir.

Tablo 1 Bağımlı Değişkenler Bazında Gözlem Sayısı

	Başarısız Olarak Sınıflandırılan Gözlem Sayısı	Toplam Gözlem Sayısı
BD1	495	8.442
BD2	833	8.442
BD3	369	8.442
BD4	413	8.442
BD5	1.882	8.442

---

⁶ Elsas'ın (2007) çalışmasında bankanın başarısız olma kriteri olarak, kredi kayıp karşılıklarının toplam krediler içindeki oranının üst üste iki yıllık dönemde sektör içinde ilk iki onda birlik grupta yer alıyor olması seçilmiş ve uygulanmıştır. Ancak, bu çalışmada bazı verilerin üst üste iki yıl tekrar etmemesinden dolayı bir yıllık dönem esas alınmıştır.

⁷ Carapeto ve diğerlerine (2010) ait çalışmada bu sınıflandırma "*Measure 5*" olarak ifade edilmiştir (Carapeto vd., 2010: 11).

2.2. Bağımsız Değişkenler

Finans sektöründeki mali başarısızlık literatürü, bankaların sağlıklı olup olmadığı yönünde makro ve mikro düzeyde bilgileri yakalayan ve hem nitel hem de nicel verileri yansıtan başarısızlık göstergeleri ile ilgili üç geniş kategori tanımlamaktadır. İlk kategori, bilanço ve gelir tablosu bilgilerini esas alan muhasebe rasyolarını içermektedir. İkinci kategori, sermaye benzeri borç ve özkaynak gibi finansal varlıkların piyasa fiyatlarını yansıtan göstergeleri içermektedir. Başarısızlığın önceden tahmin edilmesinde belirleyici olan üçüncü kategori ise finans kuruluşlarının faaliyet gösterdikleri ekonomik ortamı içine alan göstergeleri; yani enflasyon, GSYH'nın yıllık büyüme oranı gibi makro-ekonomik göstergeleri içermektedir. Adı geçen kategorilerde yer alan göstergeler, ampirik uygulamada “bağımsız değişkenler” olarak nitelendirilmektedir.

Bu çalışma, dört farklı bağımsız değişken grubu kullanarak banka başarısızlığını tahmin etmeye çalışmaktadır. Araştırmada incelenen bağımsız değişkenler (1) CAMELS⁸ göstergeleri, (2) bankacılık sektörü göstergeleri, (3) ülkelere özgü makro-finance göstergeler ve (4) ülkelerin kurumsal gelişme göstergesi olmak üzere dört farklı gruptan oluşmaktadır. Çalışmada uygulanan ampirik analizler için temel oluşturan bu değişkenler Betz ve diğerlerine (2014) ve Maghyreh ve Awartani'ye (2014) ait makalelerde kullanılan rasyolardan yola çıkılarak belirlenmiştir.

Çalışmanın analizinde, CAMELS göstergeleri olarak DataStream veri tabanında bulunan gelir ve bilanço tablolarından elde edilen göstergeler kullanılmıştır. Bankacılık sektöründeki dengesizlikleri dikkate almak amacıyla bankacılık sektörü göstergeleri de kullanılmıştır. Bunlar; Toplam Aktiflerin GSYH'ya Oranı (LBS1), Çekirdek Olmayan Pasiflerin Büyüme Oranı (LBS2), Borcun Özkaynaklara Oranı (LBS3), Toplam Kredilerin Mevduatlara Oranı (LBS4), Tahviller ve Bonoların Toplam Pasiflere Oranı (LBS5) ve Konut Kredilerinin Toplam Kredilere Oranı (LBS6) olmak üzere altı adettir. Bankacılık sektörüne ilişkin göstergeler AB bankacılık sektörü için Avrupa Merkez Bankası'ndan elde edilmiştir.

Bankaların bulunduğu ülkelerdeki makro-finance dengesizlikleri tespit etmek ve hisse senedi fiyatları ile milli gelirden yaşanan konjonktürel dalgalanmaları kontrol etmek için ülkeye özgü sekiz adet makro-finance gösterge kullanılmıştır. Bunlar; Reel GSYH Büyüme Oranı (LMF1),

---

⁸ CAMELS ticari bankaların risk bazlı denetimi sırasında genel durumunun tespitinde ve uzaktan gözetim faaliyetlerinde kullanılan bir değerlendirme (reyting) sistemidir. Çalışmada, CAMELS göstergeleri olarak modele dâhil edilen rasyoların 25 tanesi sermayeyi (Capital), 15 tanesi aktif kalitesini (Asset quality), 5 tanesi yönetim kalitesini (Management quality), 27 tanesi kârlılığı (Earnings), 8 tanesi likiditeyi (Liquidity) ve 2 tanesi piyasa riskine duyarlılığı (Sensitivity) temsil etmektedir.

Enflasyon Büyüme Oranı (LMF2), Hisse Senedi Fiyatları Büyüme Oranı (LMF3), Konut Fiyatları Büyüme Oranı (LMF4), Uzun Vadeli Devlet Tahvili Getirisi (LMF5), Uluslararası Yatırım Pozisyonunun GSYH'ya Oranı (LMF6), Devlet İç Borcunun GSYH'ya Oranı (LMF7) ve Özel Sektör Kredi Dağılımının GSYH'ya Oranıdır (LMF8). Söz konusu veriler Eurostat ve Dünya Bankası'ndan temin edilmiştir.

Son olarak, ülke düzeyindeki kurumsal gelişmenin başarısızlık üzerinde etkisi olup olmadığını gözlemek üzere Kurumsal Gelişme Endeksi⁹ adlı göstergeden yararlanılmıştır. Endeks, siyasi istikrar, hükümetin etkinliği, yasamanın kalitesi, hukukun üstünlüğü ve yolsuzluğun kontrolü gibi boyutları içinde barındırmaktadır. Kurumsal gelişme endeksinin modelde karşılığı kısaca LID1 olarak gösterilmektedir. Her ülke için hesaplanmış olan endeks Dünya Bankası'ndan sağlanmıştır.

3. Yöntem

Çalışmada uygulanan ekonometrik yöntem iki ana aşamadan ibarettir. Birincisi, bağımsız değişkenlerin belirlenmesi, ikincisi de analiz sürecidir. Toplamda 96 olan bağımsız değişken sayısı; varyans analizi (ANOVA), çoklu doğrusal bağlantı probleminin ortadan kaldırılmasını sağlayan VIF ve ileriye doğru adımsal regresyon yöntemi ile panel logit analizi için elverişli daha makul bir sayıya düşürülmüştür. Bağımsız değişkenlerin seçilmesinden sonra panel logit modeli kurularak sınıflandırma doğruluğu analizi gerçekleştirilmiştir.

Çalışmada, 27 AB ülkesinde faaliyet gösteren 402 bankanın 1990-2010 dönemine ilişkin hem yatay kesit hem de zaman serisinden oluşan panel verileri kullanılmaktadır. Toplamda elde edilen gözlem sayısı 8.442 adettir.

3.1. Bağımsız Değişkenlerin Belirlenmesi

Başarısızlık durumundan bir yıl öncesine kadar başarısız ve başarısız olmayan bankaları birbirinden ayırabilme gücü yüksek bağımsız değişkenleri seçmek amacıyla, varyans testinin tek yönlü analizi olan “Univariate ANOVA” testi uygulanmıştır. ANOVA uygulandıktan sonra “p” değerleri 0,05 anlamlılık düzeyinin üzerinde olan bağımsız değişkenler bankaların başarısızlığını iyi açıklayamadıkları için elimine edilmiştir. ANOVA testi, bir yıllık gecikmeli veriler üzerine gerçekleştirilmiştir. ANOVA uygulandıktan sonra diğer ekonometrik analizlerde kullanılmak üzere geriye kalan bağımsız

---

⁹ Kurumsal gelişme endeksi ülke düzeyinde kurumsal gelişme farklılıklarını incelemekte ve siyasi istikrar, devletin etkinliği, düzenlemelerin kalitesi, hukukun üstünlüğü, yolsuzluğun kontrol edilmesi gibi çeşitli boyutları içine almaktadır. Endeksin en düşük değeri -2,5 olup en yüksek değeri +2,5'tir. Yüksek değerler o ülkede daha iyi bir kurumsal çevrenin hâkim olduğu anlamına gelmektedir.

değişkenlerin sayısı BD1 için 62, BD2 için 46, BD3 için 43, BD4 için 39 ve BD5 için 50 olarak bulunmuştur.

ANOVA uygulandıktan sonra dahi bağımsız değişkenler olarak kullanılan finansal oranların kendi aralarında yüksek korelasyon (ilgişim) gösterdiği görülmüştür. Bu durum, bazı istatistiksel yöntemlerde katsayıların standart hatasını etkileyerek anlamlılık testlerinin yanlı çıkmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla, çoklu bağlantı durumu finansal oranlardan hangilerinin önemli olduğu konusunda araştırmacıları yanıltabilmektedir. Bağımsız değişkenler arasında ortaya çıkan çoklu bağlantı probleminin (multicollinearity) üstesinden gelebilmek amacıyla VIF yöntemi uygulanmıştır. VIF değerinin 5'in üzerinde çıkması durumunda ilgili bağımsız değişken analizden çıkartılmıştır.¹⁰ VIF, bir yıllık gecikmeli veriler üzerine gerçekleştirilmiştir. VIF uygulandıktan sonra geriye kalan bağımsız değişkenlerin sayısı BD1 için 31, BD2 için 27, BD3 için 26, BD4 için 24 ve BD5 için 28 olarak bulunmuştur.

VIF gerçekleştirildikten sonra üçüncü olarak, panel veriler üzerinde ileriye doğru adimsal seçim yöntemi uygulanmıştır. İleriye doğru seçim yönteminde, regresyon modeline her defasında bir bağımsız değişken ilave edilerek en uygun modelin bulunması istenmektedir. Bu yöntemde, başlangıçta hiçbir bağımsız değişken yer almamaktadır. Bağımlı değişken ile en yüksek korelasyona sahip olan bağımsız değişken, modelde yer alacak ilk bağımsız değişken olacaktır. Bunun için bağımsız değişkenin tahmini katsayısının F istatistik değerine bakılmaktadır. Modele dâhil edilen ilk bağımsız değişkenin tahmini katsayısının F değeri, bu yöntemde F_{IN} olarak adlandırılır. Bundan sonra modele alınacak değişken, F_{IN} değerine göre belirlenecektir. Dolayısıyla, ilk seçilen bağımsız değişkeni de içeren, iki bağımsız değişkenli modeller içinde yine en yüksek kısmi korelasyonlara sahip model alınacaktır. Bu F değeri, modele dâhil edilen ilk bağımsız değişkene ait F değerinden yüksek ise, o zaman ikinci bağımsız değişken de modele dâhil edilir. Genel olarak, her bir adımda bağımsız değişken ile en yüksek kısmi korelasyona sahip ya da en yüksek kısmi F istatistiğine sahip bağımsız değişken, eğer F_{IN} değerinden daha yüksek bir F değerine sahip ise modele ilave edilmektedir. Seçim süreci bu şekilde devam etmekte ve sonuçta modele dâhil edilen uygun bağımsız değişkenler belirlenerek en uygun adimsal regresyon modeli elde edilmektedir (Çakır Zeytinoğlu, 2007: 336-337).

---

¹⁰ VIF değeri büyüdükçe bağımsız değişkenler arasında ciddi bir çoklu doğrusal bağlantı söz konusudur. Uygulamada 10'un üzerindeki VIF değerleri ciddi bir çoklu doğrusal bağlantı olduğunu göstermektedir. Bu alandaki çalışmalarda yoğunlukla kullanılan VIF değeri 5 olduğu için çalışmada 5 değeri dikkate alınmıştır.

İleriye doğru adimsal regresyon yöntemi kullanılırken de tüm bağımsız değişkenlerin bir yıllık gecikme değerleri dikkate alınmıştır. Yöntemin uygulanması sonucunda, analizler için kalan bağımsız değişkenlerin sayısı BD1 için 5, BD2 için 8, BD3 için 5, BD4 için 11 ve BD5 için 10 olarak bulunmuştur.

Özetle, bağımsız değişkenlerin belirlenmesinde üç aşamalı bir seçim işlemi gerçekleştirilmiş olup, kalan 23 bağımsız değişkene ilişkin tanımlayıcı istatistiklere Tablo 2’de yer verilmektedir.

Tablo 2 Tanımlayıcı İstatistikler

	frekans	min.	maks.	ort.	st. sapma
C3 (Adi Hisse Senedi Sermayesi / Toplam Aktifler)	4238	-739.28	100.00	7.89	17.49
C4 (Temettü Ödeme Oranı)	4109	0.00	649.22	30.39	25.80
C9 (Sabit Aktifler / Adi Hisse Senedi Sermayesi)	4911	-156.28	1993.45	27.84	46.07
C15 (Azınlık Payı / Toplam Sermaye)	4870	-17.33	47.99	1.63	4.27
A3 (Yatırma Dön. Aktifler / Toplam Aktifler)	4162	0.00	97.59	20.07	14.26
A5 (Toplam Krediler / Toplam Aktifler)	4097	0.00	198.62	71.38	15.68
A12 (Kredi Riski Karşılığı / Toplam Krediler)	4183	-45.70	102.70	1.05	2.87
A14 (Kayıp Kredi Rezervi / Toplam Krediler)	2954	-13.89	142.36	3.60	4.57
E3 (Nakit Kazançların Getirisi / Özsermaye)	4569	-624.01	1258.06	23.03	42.01
E9 (Net Faiz Geliri / Gelir Getiren Aktifler)	4576	-6.74	30.28	3.21	1.96
E11 (Faiz Dışı Gelir / Toplam Gelirler)	4765	-52.11	117.78	20.58	12.97
E12 (İşletme Geliri Getirisi / Toplam Sermaye)	4713	-606.70	164.28	7.19	15.36

Bankalarda Mali Başarısızlığın Tahmin Edilmesine Yönelik Bir ...

E15 (Yeniden Yatırım Oranı (Hisse Senedi Başına 1 yıllık))	4489	-1000.74	123.01	3.90	30.60
E18 (Dağıtılmayan Kârlar / Özsermaye)	4705	-3158.39	1274.46	24.91	95.58
E25 (Vergi Oranı)	4170	0.00	2633.90	33.53	55.79
I.2 (Toplam Krediler / Toplam Sermaye)	4261	0.00	116.38	4.99	3.78
I.4 (Vadesiz Mevduatlar / Toplam Mevduatlar)	3692	0.00	100.00	44.32	26.91
BS1 (Toplam Aktiflerin GSYH'ye Oranı)	4960	22.00	3203.00	257.27	259.53
BS2 (Çekirdek Olmayan Pasiflerin Büyüme Oranı) ¹¹	4597	-19.00	91.00	9.81	10.55
BS4 (Toplam Kredilerin Mevduatlara Oranı)	4999	14.00	239.00	121.71	46.40
MF5 (Uzun Vadeli Devlet Tahvili Getirisi)	7239	2.77	14.64	5.91	2.56
MF6 (Uluslararası Yatırım Pozisyonunun GSYH'ye Oranı)	2527	-181.20	158.80	-12.32	36.60
MF7 (Devlet İç Borcunun GSYH'ye Oranı)	4116	6.10	146.00	63.79	26.03

3.2. Panel Logit Analizi ve Sınıflandırma Doğruluğu Analizi

Çalışmada panel logit modelinin kullanılmasının başlıca nedeni, bağımlı değişkenin ikili (binary) olduğunda kullanılacak kısıtlı sayıda panel analiz tekniklerinden en yaygın olanı olmasıdır. Panel veri kullanılarak hem değişkenlerde zaman içinde meydana gelen değişimleri hem de söz konusu değişkenlerde bankaların her birinden kaynaklanan farklılıkları inceleme olanağı bulunmaktadır (Baltagi, 2005: 4-7). Ayrıca, panel logit modelde bağımsız değişkenler arasında çok değişkenli normal dağılım şartı aranmamakta ve hesaplama açısından da oldukça basit bir süreç izlenmektedir.

---

¹¹ Çekirdek Olmayan Pasifler = Toplam Pasifler – Ödenmiş Sermaye + Yedek Akçeler – Mevduatlar

Çalışmada oluşturulan panel logit modelinde bağımlı değişken ikili bir değişken olup bankanın mali yönden başarısız olması durumunda “1” ve mali yönden başarısız olmaması durumunda “0” olmak üzere iki farklı değer almaktadır.

“ k ” bağımsız değişken ve “ N ” gözlem olduğunda klasik regresyon modelinin genel formu “ i ” gözlem için denklem şu şekildedir:

$$y_i = \beta_0 + \beta_1 x_{1i} + \dots + \beta_k x_{ki} \quad (1)$$

Denklemde yer alan “ β ” regresyon katsayılarını, “ x ” ise bağımsız değişkenleri ifade etmektedir.

Lojistik fonksiyon denklemi yardımıyla bağımlı değişkenin “1” ya da “0” değerini alma olasılığı belirlenmektedir. P_i değerinin $\geq 0,5$ olması durumunda $y_i=1$, P_i değerinin $< 0,5$ olması durumunda ise $y_i=0$ olarak sınıflandırılır. Dolayısıyla, lojistik fonksiyon modeli aynı zamanda bir sınıflandırma modelidir.

$$P_i = \frac{e^{y_i}}{1+e^{y_i}} \quad (2)$$

Burada “ y_i ”, i nci gözlemin bağımlı değişkenin kategorilerinin birisinde yer almasına ilişkin kestirilen olasılıktır. “ e ” ise 2,718 sayısına eşit bir sabittir.

P_i değerinin doğal logaritması alındığında aşağıdaki sonuca ulaşılır:

$$L_i = \ln \frac{e^{y_i}}{1+e^{y_i}} \quad (3)$$

Denklem (3)’te yer alan L_i ’ye logit denir. Dolayısıyla, logit modeli denklem (3)’ten gelmektedir (Gujarati, 1999: 555).

Erken uyarı modelleri uygulandığı zaman altta yatan sorunun doğasını hesaba katan değerlendirme kriterleri gerekmektedir. Erken uyarı modeli sinyalleri için kapsamlı bir değerlendirme çerçevesi tasarlamak oldukça zordur, çünkü dikkate alınması gereken bazı siyasi ekonomik unsurlar vardır. Bu çalışmada sinyal değerlendirme çerçevesi olarak I. tip¹² ve II. tip¹³ hata arasında göreceli bir tercihe sahip olan politika yapıcıya ve onun modeli kullanarak veya kullanmayarak elde ettiği faydaya odaklanılmaktadır. Dolayısıyla, politika yapıcının I. tip ve II. tip hata arasındaki tercihlerine bankacılık krizinin ve yanlış bir alarmin beklenen maliyetlerini dâhil ettiği varsayılmaktadır. Başarısızlık öncesi risklerin tespit edilmesi amaçlandığı için en uygun gösterge olarak her bir gözlem için ikili durum olarak gösterilmektedir, $C_j(h) \in \{0,1\}$. Denklemde yer alan $j = 1,2, \dots, N$ olmak

---

¹² I. tip hata oranı başarısız bir bankayı başarısız olmayan olarak atayan olasılık oranıdır.

¹³ II. tip hata oranı başarısız olmayan bir bankayı başarısız bir banka olarak sınıflandıran olasılık oranıdır.

üzere gözlemleri ve h ise belirli bir tahmin dönemini temsil etmektedir. İki sonuçlu değişkenden oluşan $C_j(h)$ göstergesinin kriz öncesi dönemlerde 1 değerini ve diğer dönemlerde 0 değerini aldığı varsayılmaktadır. C_j 'yi tespit etmek için kriz olasılığını tahmin etmeye yönelik kesikli seçim modelleri kullanılabilir, $p_j \in [0,1]$ (Betz vd., 2014: 229).

En uygun göstergeyi taklit etmek için olasılık p , eğer p_j belirli bir eşik değerini ($\lambda \in [0,1]$) aşarsa 1 değerini, diğer türlü 0 değerini alarak iki sonuçlu bir tahmin modeline dönüştürülmektedir. Tahmin modeli P_j ile en uygun gösterge C_j arasındaki benzeşme Tablo 3'te durumsallık matrisi üzerinde özetlenmektedir:

Tablo 3 Durumsallık Matrisi

		Gerçek Sınıflandırma C_j	
		1	0
Tahmini Sınıflandırma P_j	1	Doğru Pozitif (DP)	Yanlış Pozitif (YP)
	0	Yanlış Negatif (YN)	Doğru Negatif (DN)

Kaynak: Betz vd., 2014: 230.

Matris üzerindeki sınıflandırmalar çok çeşitli hesaplamalar yapmak için kullanılabilirken, bir politika yapıcı, esasen iki tür hata hakkında endişe ederek düşünmektedir: yanlış alarmlar vermek ve krizleri kaçırmak. Bu çalışmada yer alan değerlendirme çerçevesi, politika yapıcının tercihlerini I. tip ve II. tip hatalar arasında kullandığını varsaymaktadır. I. tip hata kaçırılmış krizlerin örneklem içindeki kriz sayısına oranlanması sonucunda bulunurken, II. tip hata ise yanlış alarmların örneklem içindeki sakın (kriz olmayan) dönemlere oranlanmasıyla elde edilmektedir. Buna göre;

$$\text{I. tip hata: } T_1 \in [0,1] = \frac{YN}{DP+YN} \text{ olarak,} \quad (4)$$

$$\text{II. tip hata: } T_2 \in [0,1] = \frac{YP}{YP+DN} \text{ olarak ifade edilebilmektedir.} \quad (5)$$

Bir politika yapıcının kaybı, kaçırılmış krizler (μ) ve yanlış alarmlar $1 - \mu$ arasındaki göreceli tercihlerine göre ağırlıklandırılmış T_1 ve T_2 'den oluşmaktadır. Krizlerin ve sakın dönemlerin koşulsuz olasılıkları hesaba katıldığında aşağıdaki gibi bir kayıp fonksiyonu elde edilmektedir:

$$L(\mu) = \mu T_1 P_1 + (1 - \mu) T_2 P_2 \quad (6)$$

Denklem (6)'daki μ kaçırılmış krizleri, $1 - \mu$ yanlış alarm tercihini, T_1 I. tip hataları, T_2 II. tip hataları, P_1 kriz sınıflandırmasının göreceli büyüklüğünü ve P_2 de sakin dönemlerin göreceli büyüklüğünü ifade etmektedir (Betz vd., 2014: 229).

Kayıp fonksiyonu $L(\mu)$ kullanılarak bir modelin yararlılığı iki şekilde tanımlanabilmektedir. İlkinde, başka hiçbir modelin daha iyi performans göstermediğini hesaplayan mutlak yararlılık (U_a) tanımlanırken, ikincisinde ise nispi yararlılık (U_r) tanımlanarak modelin mutlak yararlılığı modelin mümkün olan maksimum yararlılığı ile karşılaştırılmaktadır:

$$U_a = \min(\mu P_1, (1 - \mu)P_2) - L(\mu) \quad (7)$$

$$U_r = \frac{U_a}{\min(\mu P_1, (1 - \mu)P_2)} \quad (8)$$

Koşulsuz olasılıkların genel olarak dengesiz olması ve politika yapıcının bir sınıf ile ilgili daha fazla endişe duyuyor olmasından dolayı, politika yapıcı bir olayı daima işaret ederek ya da asla işaret etmeyerek $\min(\mu P_1, (1 - \mu)P_2)$ miktarında bir kayıp yaşayabilmektedir. Dengesiz olasılıklara sahip olaylar için erken uyarı modeli oluşturma girişimi, bir politika yapıcının ender görülen sınıf hakkında daha fazla endişe etmesini öngörmektedir. Kusursuz olmayan bir modelle, politika yapıcı her zaman yüksek frekanstaki veya çok fazla tercih edilen sınıfı işaret ederek kolaylıkla kazanç elde edebilmektedir (Betz vd., 2014: 230).

4. Bulgular

AB bankaları için gerçekleştirilen panel logit analizi sonuçlarına Tablo 4'te yer verilmektedir:

Tablo 4 Panel Logit Analizi Sonuçları

	BD1	BD2	BD3	BD4	BD5
LC3	-0.1743 (0.8132)		-0.2101*** (0.0000)	-0.2356*** (0.0006)	
LC4		-0.0030 (0.4621)			
LC9				0.0273** (0.0177)	

Bankalarda Mali Başarısızlığın Tahmin Edilmesine Yönelik Bir ...

LC15					-0.1058*
					(0.0832)
LA3	0.0300				
	(0.1885)				
LA5					-0.0764***
					(0.0003)
LA12	0.2998				-0.9708**
	(0.3305)				(0.0233)
LA14	0.1149	0.2655***	0.3645***	0.1829**	
	(0.3097)	(0.0007)	(0.0001)	(0.0121)	
LE3	0.0086**				
	(0.0213)				
LE9	0.5855***				
	(0.0000)				
LE11	-0.0567*	0.0181	0.0047		
	(0.0684)	(0.2069)	(0.7535)		
LE12	-0.0462**		0.0126	-0.2269***	
	(0.0131)		(0.6779)	(0.0000)	
LE15	0.0002		-0.0398**		
	(0.9203)		(0.0220)		
LE18	-0.0021		0.0213*		
	(0.2835)		(0.0509)		
LE25					-0.0104

					(0.2864)
LL2			-0.0216	-0.0997	
			(0.6029)	(0.1032)	
LL4				-0.0060	
				(0.3746)	
LBS1		0.0118***			
		(0.0004)			
LBS2					0.0537
					(0.1847)
LBS4		0.0180			0.2296***
		(0.2273)			(0.0038)
LMF5					0.4286
					(0.2773)
LMF6					0.0356
					(0.2639)
LMF7			-0.1018**	-0.0011	-0.0334
			(0.0163)	(0.9768)	(0.6303)
Wald Chi²	292.13	194.44	87.74	112.74	144.48
Pseudo R²	0.313	0.190	0.213	0.284	0.513
Log Likelihood	-463.88	-550.03	-255.68	-222.69	-136.01
Gözlem Sayısı	2505	1604	960	912	438

Bankalarda Mali Başarısızlığın Tahmin Edilmesine Yönelik Bir ...

Ülke Etkisi	Var	Var	Var	Var	Var
Yıl Etkisi	Var	Var	Var	Var	Var

Notlar: Tüm modeller ülke ve yıl etkisini içinde barındırmaktadır. Standart hatalar, robust standart hatalardır. Sabit katsayı dâhil edilmiştir. Parantez içinde ilgili değerlere ait p-değerleri gösterilmektedir. % 10, % 5, % 1 anlamlılık düzeyleri sırasıyla *, **, *** ile gösterilmektedir.

Elde edilen panel logit analizi sonuçlarına göre, bağımlı değişkenin BD1 olması halinde, LE11 (Faiz Dışı Gelir / Toplam Gelirler) ile başarısızlık arasında negatif ve anlamlı bir ilişki çıkmıştır. Bu etki beklenen etki ile aynı yöndedir. Toplam gelirlerinin yarısından fazlasını faiz gelirlerinden elde edemeyen bankaların başarısızlığa uğrama olasılığının daha yüksek olacağı beklenmektedir.

BD2'ye göre uygulanan modelde; LE3 (Nakit Kazançların Getirisi / Özkaynak), LE9 (Net Faiz Geliri / Gelir Getiren Aktifler) ve LBS1 (Toplam Aktiflerin GSYH'ya Oranı) ile başarısızlık olasılığı arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişkinin olduğu bulunmuştur. Ancak, LE12 (İşletme Geliri Getirisi / Toplam Sermaye) değişkeni ile başarısızlık olasılığı arasında negatif ve anlamlı bir ilişki söz konusudur. Bu etki beklenen etki ile tutarlıdır. Bir bankanın toplam sermayesi içinde vergiler ve faiz giderlerinin bulunmadığı çekirdek gelirin payı negatif ise o bankanın başarısız olma olasılığı yüksek görülmektedir.

BD3'e göre elde edilen sonuçlara bakıldığında, LA14 (Kayıp Kredi Rezervi / Toplam Krediler) değişkeninin başarısızlık olasılığı üzerindeki etkisi pozitif olarak bulunmuştur. Beklenen etki ise negatiftir. Bankanın kullandığı krediler ile ilgili geri ödeme riskine karşın bilançosunda yeterli oranda kayıp kredi rezervi bulundurması gerekmektedir. LMF7 (Devlet İç Borcunun GSYH'ya Oranı) ile başarısızlık olasılığı arasındaki ilişki negatif yönlü ve anlamlı çıkmıştır. Ancak, beklenen etki pozitifdir. Devlet iç borçlanması arttıkça başarısızlık olasılığının da artması beklenmektedir. LC3 (Sermaye / Toplam Aktifler) ile başarısızlık arasındaki ilişki negatif yönlü ve anlamlı çıkmıştır. Bu sonuç beklenen etki ile aynı yöndedir. Sermayenin yüksek olması bankanın ödeme aczine düşmesini engelleyecek finansal kayıpların azalması ve dolayısıyla bankanın başarısız olma olasılığının azalması anlamına gelmektedir.

BD4'e göre gerçekleştirilen panel logit modelinde; LC3 (Sermaye / Toplam Aktifler), LC15 (Azınlık Payı / Toplam Sermaye) ve LE15 (Yeniden Yatırım Oranı) değişkenleri ile başarısızlık arasındaki ilişki negatif yönlü ve anlamlı çıkmıştır. Buna karşın, LC9 (Sabit Aktifler / Sermaye), LA14 (Kayıp Kredi Rezervi / Toplam Krediler) ve LE18 (Dağıtılmayan Kârlar /

Özkaynak) ile başarısızlık olasılığı arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Oysa hepsi için beklenen etki negatif yöndedir. Örneğin, dağıtılmayan kârlar bankanın yatırımları için önemli bir içsel fon kaynağı oluşturmaktadır. Bu sayede, tahvil ihraç ederek yüksek faizle kredi sağlama zorunluluğundan kurtulmaktadır. Dolayısıyla, LE18 değişkeninin banka başarısızlığı üzerindeki etkisinin negatif yönlü olması beklenmektedir.

BD5'e göre uygulanan modelde; LA5 (Toplam Krediler / Toplam Aktifler) değişkeninin başarısızlık olasılığı üzerinde negatif bir etkisi olduğu çıkmıştır. Bu etki beklenen etki ile tutarlı olup, başarısız bankaların kredi hacminin sağlıklı bankalara oranla daha büyük olduğu ve dolayısıyla kredilerin ödenmemesi durumunda başarısızlığa uğrama riskinin yüksek olduğu tahmin edilmektedir. LE12 (İşletme Geliri Getirisi / Toplam Sermaye) değişkeni ile başarısızlık olasılığı arasında negatif bir ilişki vardır. Negatif etki beklenen etki ile tutarlıdır. Bir bankanın toplam sermayesi içinde vergiler ve faiz giderlerinin bulunmadığı çekirdek gelirinin payı negatif ise o bankanın başarısız olma olasılığı daha yüksek görülmektedir. LBS4 (Toplam Kredilerin Mevduatlara Oranı) değişkeninin başarısızlık olasılığı üzerindeki etkisi pozitifdir. Bu beklenen etki ile tutarlıdır. Başarısız bankalar sağlıklı bankalar ile kıyaslandığında, toplam kredilerin mevduatlara oranı başarısız bankalarda daha yüksek çıkmaktadır. Aynı zamanda, başarısız bankalar kredi yatırımlarını finanse etmek için sağlıklı bankalara göre daha az kredi alabilmektedirler. LA12 (Kredi Riski Karşılığı / Toplam Krediler) değişkeninin başarısızlık olasılığı üzerinde negatif bir etkisi vardır. Bu etki beklenen etki ile aynı yöndedir. Kredi riski karşılığının toplam krediler içindeki payının yarıdan az olması durumunda riskli kredilerin bankayı başarısızlığa uğratma olasılığı artmaktadır. Bu nedenle, başarısız bankalarda sağlıklı bankalara oranla bu gösterge daha düşük çıkmaktadır. LA14 (Kayıp Kredi Rezervi / Toplam Krediler) değişkeninin başarısızlık olasılığı üzerindeki etkisi pozitif olarak bulunmuştur. Beklenen etki ise pozitifdir.

Panel logit analizi sonuçları değerlendirildiğinde, bağımlı değişkenin BD5 olması halinde elde edilen Pseudo R² değeri 0,513 ile diğer beş bağımlı değişkene ait R² değerleri arasında en yüksek olanıdır. Bu nedenle, BD5'in bağımlı değişken olarak seçilmesi ile başarısız bankaların sağlıklı bankalardan daha iyi şekilde ayırt edilebilmesi mümkün olmaktadır.

Elde edilen sonuçlar göstermektedir ki, makro-ekonomik faktörlerin AB bankalarındaki başarısızlık ihtimali üzerinde herhangi bir etkisi yoktur. Borsada işlem gören 64 Avrupa bankasının mali başarısızlık tahminini piyasa ve muhasebe değişkenlerini kullanarak araştıran Distinguin ve diğerleri (2006), piyasa temelli göstergelerin modeldeki tahmin doğruluğu üzerindeki etkisinin banka yükümlülüklerinin hangi piyasada işlem gördüğüne bağlı olarak değiştiğini bulmuşlardır. Yazarlar, ağırlıklı olarak mevduata dayanan bankalar için piyasa göstergelerinin faydalı bilgi sağlayamadığı sonucuna

ulaşmışlardır. Gropp ve diğerleri (2006) piyasa göstergelerinin başarısızlığın tahmin edilmesinde önemli rolü olduğunu savunmuşlardır. Yazarlar, 59 Avrupa bankasını mali başarısızlığın öngörülmesi açısından incelemişler, bunu yaparken piyasa değişkenlerinin mali başarısızlık üzerindeki etkisini değerlendirmişlerdir. Sadece muhasebe değişkenlerini gösterge olarak kullanan tahmin yöntemleri yerine piyasa göstergelerinin de kullanılması neticesinde II. tip hata oranının azaldığını gözlemlemişlerdir. AB bankalarındaki başarısızlık olasılığını tahmin etmeye bir erken uyarı sistemi oluşturan Poghosyan ve Cihak (2009) makalelerinde, AB bankalarının başarısızlığını önceden belirlemek için geliştirdikleri model sonucuna göre makro-ekonomik faktörlerin oldukça küçük bir rol oynadığını tespit etmişlerdir. Buna karşın, Cippolini ve Fiordelisi (2009), AB içinde bulunan 25 ülkede bankaların başarısızlık olaylarını araştıran çalışmalarında, kişi başına GSYH ile başarısızlık olasılığı arasında negatif yönlü bir ilişki çıktığını ve iyileştirilmiş bir makro-ekonomik seviyenin bekledikleri gibi bankanın risk profilini aşağıya doğru ittiğini kaydetmişlerdir. Avrupa bankacılık sektöründe banka başarısızlığının tahmini üzerine bir erken uyarı modeli uygulayan Betz ve diğerleri (2014), muhasebe rasyolarına ek olarak ülkelerin makro-ekonomik göstergelerinin ilave edilmesiyle oluşturulan logit modelin performansının daha başarılı bulunduğunu sonucunu elde etmişlerdir.

Panel logit analiz sonuçları değerlendirildiğinde, bağımsız değişkenler arasında LC3 (Sermaye / Toplam Aktifler) ve LA14 (Kayıp Kredi Rezervi / Toplam Krediler) değişkenlerinin birden fazla modelde anlamlı çıktığı tespit edilmiştir. Sermaye yeterliliği ve aktif kalitesini temsil eden bu iki değişkenin banka başarısızlığını tahmin etmede iyi birer gösterge oldukları kanaatine ulaşılmıştır.

Yönetim kalitesine ilişkin göstergelerin AB banka başarısızlığını tahmin etmede yetersiz kaldıkları gözlemlenmiştir. Bu sonuç, Poghosyan ve Cihak'a (2009) ait çalışmanın sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Yazarlar, yönetim kalitesinin başarısızlık tahmininde önemli bir faktör olmadığını ifade etmişlerdir (Poghosyan ve Cihak, 2009: 14).

Benzer şekilde, likidite göstergeleri de AB bankalarının başarısızlık durumunu tahmin etmede yetersiz kalmışlardır. Poghosyan ve Cihak'a (2009) ait çalışmada aynı sonuç bulunmuştur. Poghosyan ve Cihak (2009), bunun nedeninin başarısızlık tahmininin bir yıllık pencere üzerinden tespit edilmesinden dolayı kaynaklandığını belirtmişlerdir. Bir bankanın sorunlarının likidite sorununa dönüşmesi, genellikle başarısızlıktan çok kısa bir süre - yani günler - önce olmaktadır. Bankanın likit varlıkları zaman içinde önemli ölçüde değişmekte, ancak likiditeye ilişkin göstergeler sadece finansal raporlamanın son gününde bankaların portföylerinde tuttukları likit varlıkların tutarı için hesaplanmaktadır (Poghosyan ve Cihak, 2009: 14-15).

Çalışmada, her ülkeye ilişkin bankacılık sektöründeki dengesizlikleri dikkate almak amacıyla 6 farklı bankacılık sektörü göstergesi kullanılmıştır. Bunların arasından LBS1 (Toplam Aktiflerin GSYH'ya Oranı) değişkeninin panel logit modelinde BD2'ye göre elde edilen sonuçlarda, bağımlı değişken ile anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Beklenen etki ise negatif yönlü olması şeklindedir. Buna göre, toplam aktiflerin GSYH'ya oranı arttıkça bankalarda başarısızlık olasılığının azalması beklenmektedir. LBS4 (Toplam Kredilerin Mevduatlara Oranı) değişkeni de aynı şekilde anlamlı çıkmış olmakla birlikte, BD5'e göre elde edilen modelde etki sahibi olmuştur. LBS4 değişkeninin başarısızlık olasılığı üzerindeki etkisi pozitifdir. Bu, beklenen etki ile tutarlıdır. Başarısız bankalar sağlıklı bankalar ile kıyaslandığında, toplam kredilerin mevduatlara oranı daha yüksek çıkmaktadır. Çalışmada, her iki bankacılık göstergesine ait kaydedilen bulgular, Betz ve diğerlerinin (2014) elde ettiği bulgular ile bağdaşmaktadır. Yazarlar, LBS4 ile ilgili olarak, bireysel mevduatların bankanın aktif büyümesine yetişememesi durumunda pasiflerin bileşiminden bir kredi patlamasının ortaya çıkabileceğini ve bankaların kredilerini finanse etmek için diğer finansman kaynaklarına - çekirdek olmayan pasiflere - yüklenebileceğini ifade etmişlerdir.

Çalışmada, ülke düzeyindeki kurumsal gelişmenin başarısızlık üzerinde etkisi olup olmadığını gözlemlemek amacıyla LID1 (Kurumsal Gelişme Endeksi) göstergesinden yararlanılmıştır. Ancak, söz konusu gösterge hiçbir modelde anlamlı çıkmamıştır.

Beş farklı bağımlı değişkene bağlı olarak gerçekleştirilen beş farklı panel logit analizinden hangisinin tahmin gücünün daha iyi olduğu konusunda değerlendirme yapabilmek için I. tip ve II. tip hata oranlarının hesaplanmasına ihtiyaç vardır. Tablo 5'te AB bankaları için başarısızlıktan bir yıl öncesi için gerçekleştirilen tahmin sonuçları yer almaktadır. Beş farklı tahmin sonucu arasında I. tip hata oranı en düşük seviye % 9,28 ile BD5'te tespit edilmiştir. Yani, 402 bankanın 37'si başarısız olduğu halde sağlıklı olarak sınıflandırılmıştır. II. tip hata oranının en düşük olduğu tahmin sonucu ise BD1'de çıkmıştır. Burada, 402 bankanın sadece 4'ü sağlıklı olduğu halde başarısız olarak yanlış sınıflandırılmıştır. AB bankalarında beş model arasında tahmin doğruluğuyla ilgili genel başarı gücü en yüksek oran % 93,69 ile BD1'de gerçekleşmiştir. Bu demektir ki, çalışmada uygulanan beş farklı modelin içinde en iyi başarısızlık tahminini BD1 verebilmektedir.

Tablo 5 Doğruluk Analizi Sonuçları (%)

	BD1	BD2	BD3	BD4	BD5
Başarısız bankaları doğru	28,80	21,58	13,73	30,61	90,72

Bankalarda Mali Başarısızlığın Tahmin Edilmesine Yönelik Bir ...

---

sınıflandırma					
I. tip hata oranı	71,20	78,42	86,27	69,39	9,28
Başarısız olmayan bankaları doğru sınıflandırma	99,05	98,09	98,60	98,28	79,59
II. tip hata oranı	0,95	1,91	1,40	1,72	20,41
Genel tahmin başarısı	93,69	86,60	89,58	91,01	86,99

Sonuç

Bu çalışma, 1990-2010 yılları arasında 27 AB ülkesinde faaliyet gösteren bankalarda mali başarısızlığa neden olan faktörlerin bir yıl öncesinden tahmin edilmesine yönelik panel logit modelinin bulunmasını amaçlamıştır. 21 yıllık dönem gibi geniş bir zaman aralığında yer alan finansal tablolar ve makro-ekonomik göstergeler kullanılarak AB içerisinde banka başarısızlıklarının önceden belirlenmesiyle ilgili bir erken uyarı modeli uygulanmaya çalışılmıştır. Bankanın başarısız olmasını etkileyebilecek gerek muhasebe temelli gerekse makro-ekonomiye dayalı 96 adet rasyo çeşitli elemelerden geçirildikten sonra başarısız bankaları tanımlayabilecek özellikteki panel logit model için hazır hale getirilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, CAMELS göstergelerinin AB bankalarında mali başarısızlığı belirleyen önemli göstergeler olduğu ve bağımlı değişkeni en iyi açıklayan bağımsız değişkenin “Faiz Dışı Gelir / Toplam Gelir” olduğu ortaya çıkmıştır.

Bankalarda mali başarısızlığın belirlenmesinde önemli rol oynadığı düşünülen tahsili geçmiş alacaklarla veya takipteki kredilerle ilgili göstergelerin mali başarısızlık durumunun tahmini konusunda yetersiz kaldıkları görülmüştür. Benzer şekilde, yönetim kalitesine ilişkin rasyoların ve likidite göstergelerinin de AB bankalarının başarısızlık durumunu tahmin etmede yetersiz kaldıkları gözlemlenmiştir.

Banka başarısızlığının incelenmesi ve başarısızlığa neden olan faktörlerin önceden belirlenmesi, başta banka yöneticileri olmak üzere politika yapımcılar, fon yöneticileri, düzenleyiciler ve araştırmacılar için oldukça büyük bir rol oynamaktadır. Bankacılık sektöründeki potansiyel krizin daha önceden tahmin edilmesi, banka yöneticilerine ve düzenleyicilere bankaları daha etkin yönetme, koordine etme ve denetleme imkânı vermektedir. Dahası, başarısız ve başarısız olmayan bankalar arasında erken ayırım yapılması, başarısızlığı önlemek ve sağlıklı olanları korumak için uygun eylemler yapılmasına izin vermektedir. Politika yapımcılar açısından, bankacılık sektöründeki krizin, ekonomiyi daha da zayıflatan ve başarısızlık

maliyetlerini artıran döviz krizi gibi başka krizlerin oluşmasına da sebebiyet verebileceği için, bankalarda başarısızlık durumunun önceden belirlenmesi çok büyük önem arz etmektedir.

İlerleyen dönemlerde bankalarda mali başarısızlığın öngörülmesi konusuyla ilgilenen araştırmacılar, ampirik uygulama aşamasında zaman aralığı olarak özellikle kriz dönemlerini seçmek ve/veya farklı ekonometrik yöntemler uygulamak ve bunları karşılaştırmak suretiyle çalışmalarını daha ileri bir aşamaya getirebilirler.

Kaynakça

- Baltagi, B. H. (2005) *Econometric Analysis of Panel Data*, Third Edition, John Wiley & Sons, England.
- Betz, F., Oprica, S., Peltonen, T. A. ve Sarlin, P. (2014) Predicting Distress in European Banks, *Journal of Banking and Finance*, 45, 225-241.
- Brossard, O., Ducrozet, F. ve Roche, A. (2007) An Early Warning Model for EU Banks with Detection of the Adverse Selection Effect, *Cahiers du GRES – Groupement de Recherches Economiques et Sociales*, Cahiers No: 2007-08.
- Carapeto, M., Moeller, S., Faelten, A., Vitkova, V. ve Bortolotto, L. (2010) Distress Classification Measures in the Banking Sector, *Cass Business School, City University of London, Mergers and Acquisitions Research Centre, Working Paper*.
- Cielen, A., Peeters, L. ve Vanhoof K. (2004) Bankruptcy Prediction Using a Data Envelopment Analysis, *European Journal of Operational Research*, 154: 526-532.
- Cippolini, A. ve Fiordelisi, F. (2009) The Impact of Bank Concentration on Financial Distress: The Case of the European Banking System, *Working Paper*.
- Çakır Zeytinoğlu, F. (2007) İşletmelerin Dönen Varlıklarının Satışlar Üzerindeki Etkileri: En İyi Regresyon Denkleminin Seçimi ve Sektörel Karşılaştırma, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 23(2), 331-349.
- Distinguin, I., Rous, P. ve Tarazi, A. (2006) Market Discipline and the Use of Stock Market Data to Predict Bank Financial Distress, *Journal of Financial Services Research*, 30(2), 151-176.
- Elsas, R. (2007) Preemptive Distress Resolution Through Bank Mergers, *LMU Munich, Working Paper*.
- Gropp, R., Vesala, J. ve Vulpes, G. (2006) Equity and Bond Market Signals as Leading Indicators of Bank Fragility, *Journal of Money, Credit, and Banking*, 38(2), 399-428.
- Gujarati, D.N. (1999) *Temel Ekonometri*, Çeviren: Şenesen, Ü., Şenesen, G.G., Literatür Yayıncılık, İstanbul.
- Işık, S., Duman, K. ve Korkmaz, A. (2004) Türkiye Ekonomisinde Finansal Krizler: Bir Faktör Analizi Uygulaması, *Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 19(1), 45-69.

Maghyereh, A. I. ve Awartani, B. (2014) Bank Distress Prediction: Empirical Evidence From the Gulf Cooperation Council Countries, *Research in International Business and Finance*, 30, 126-147.

Poghosyan, T. ve Cihak, M. (2009) Distress in European Banks: An Analysis Based on a New Data Set, *International Monetary Fund Working Paper*, WP 09/9.

Whitaker, R. (1999) The Early Stages of Financial Distress, *Journal of Economics and Finance*, 23(2), 123-133.

Kitap Tanıtımı: Brexit-Elveda Avrupa, İngiltere'nin AB'den Ayrılmasından Sonra Avrupa Bütünleşmesi ve Türkiye-AB İlişkilerinde Fırsatlar Tehditler, Editörler: Erol Esen, Duygu Şekeroğlu, 2017.

Ömer Faruk ÇOLAK¹

Avrupa Birliği, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (European Coal and Steel Community, ECSC) ile başlayan maceranın eriştiği son noktadır. Avrupa Birliği dünyada ve Avrupa'daki gelişmelerin etkisi ile sürekli genişlemiştir. Son olarak 2013 yılında Birliğe Hırvatistan katılmıştır. Bu tarihte üye ülke sayısı da 28 olmuştur. Ancak beklenilmeyen bir gelişme oldu ve İngiltere AB'ni tartışmaya açtı ve 23 Haziran 2016 tarihinde yapılan halk oylaması ile AB'ne ayrılma kararı alınmıştır. Ayrılma süreci de 2017 yılında başladı ve halen devam etmektedir.

İngiltere'nin AB'de çıkması gazetecilerin kısaltması ile Brexit (British exit) olarak adlandırılan sürece gidişte, dünya ekonomisindeki gelişmeler ile AB'nin karşı karşıya kaldığı (Ortadoğu ve Afrika kaynaklı) göç dalgasının önemli payı olmuştur (Çolak, 2018).

2008 yılında başlayan küresel kriz Avrupa Birliği'nin zayıf ekonomilerini ciddi bir borç krizine girmelerine neden olmuştur. Bu ülkelerin başını Yunanistan, İspanya ve İrlanda çekerken, özellikle Yunanistan ekonomisinin iflası AB içinde çok tartışılmıştır. Bunun ana nedeni de Yunanistan'a acil yardım edilmesi gerektiği ile bu yardımın geri dönüş olasılığının düşük olmasıydı. Çünkü ülke ekonomisi iflas etmişti. Yunanistan için önerilen istikrar paketinin maliyetinin AB büyük yük getireceği, bu yükün de Almanya, Fransa ve İngiltere ağırlıklı olarak paylaşılacağı tüm ülkelerde sorun teşkil etmiştir. Ancak bu konuda en fazla sorun çıkartan ülke İngiltere idi.

İngiltere Başbakanı D. Cameron 2015 seçimlerini kazandıktan sonra krizin ekonomik yükünün yanında göç akınını da durduracağı sözünü vermişti. Bu sözler Muhafazakar Partiye seçimi de kazandırmıştı. D. Cameron seçimi kazanmış olmasının getirdiği rahatlıkla AB'nin ayrılma kararını referanduma götürdü. İşçi Partisi bu karar karşısında önce net tavır almadı, sonra ayrılmaya karşı çıktı. Muhafazakar Parti de sonradan ayrılmama yönünde bir politikaya geçiş yaptı ise de, bu işe yaramadı. Referandum da İngiltere'nin kırsal bölgeleri, gelir dağılımının bozuk olduğu bölgeler, işsizler ve aşırı sağcılar evet yönünde oy kullandı. Sonuçta İngiltere AB'den ayrılma kararı almış oldu.

İngiltere sıradan bir ülke olmadığı için bu karar sadece AB'ni ve AB'ye aday olan ülkelerini değil tüm dünya ekonomisi etkilemesi kaçınılmaz bir sonuçtur. Nitekim öyle de olmuştur. Elbette bu kararın yükünü asıl çekecek olan

---

¹ Prof. Dr. Ömer Faruk Çolak, İktisat ve Toplum Dergisi Editörü

İngiltere olacaktı. Nitekim AB, İngiltere'ye 60 milyar Euro düzeyinde bir parasal yükü ilk başta yükledi. Süreç halen devam etmektedir. Özellikle serbest ticaret anlaşması yapılan ülkeler ile olan kopma ya da yeni anlaşma yükleri önümüzdeki günlerde netleşecektir.

AB ile tam üyelik görüşmeleri yapan bir ülke olmasına rağmen Türkiye, Brexit karşısında kayıtsız kaldı diyebiliriz. Siyasi erkin kayıtsız kalması AB ile yaşanan çatışma nedeni ile olağan kabul edilebilir. Ancak buna akademi dünyası ve ekonomi basını da çok ilgi göstermedi.

İstisnayı Akdeniz Üniversitesi gösterdi. Akdeniz Üniversitesi AB Araştırma ve Uygulama Merkezi (AKVAM), 2016 yılının Kasım ayında Antalya'da BREXIT – Elveda Avrupa İngiltere'nin AB'den Ayrılmasından Sonra Avrupa Bütünleşmesi ve Türkiye - AB İlişkilerinde Fırsatlar ve Tehditler başlıklı bir uluslararası çalıştay yaptı. Çalıştayın öncülüğünü de Erol ESEN ve Duygu ŞEKEROĞLU üstlendi. Yetinilmedi, daha sonra da çalıştay da sunulan tebliğler kitap haline getirildi.

Bu yazıda tanıtmaya çalışılan da bu kitaptır. Kitapta (yani çalıştay) üç ana başlıkta 17 tebliğe yer verilmiştir. Çalışmanın ana başlıkları şöyledir:

- Brexit'e Giden Yol
- Avrupa Entegrasyonu mu Yoksa Avrupa Dezentegrasyonu mu?
- Brexit Sonrası Türkiye-AB İlişkilerinin Geleceği

İlk bölümde yer alan yazarlardan Natalie Martin “Türkiye, Avrupa Birliği ve Brexit” başlıklı çalışmasında Brexit referandumunun nedeninin İngiliz Hükümetinin izlediği AB karşıtı politikasından öte olgulara dayandığını vurgulamıştır. Martin'e göre artan göç akımı, ekonomide izlenen kemer sıkma politikaları ve Birleşik Krallık İşçi Partisinin parçalanmış yapısı da bu ayrılığa rol oynamıştır. Martin, Brexit sonrasında Avrupa güvenlik işbirliğinin azalacağını, ekonomi ve göç konularında AB çabalarının zayıflayacağı savını ileri sürmüştür. Martin'e göre bu durum “mevcut Türk hükümetinin üst düzeyde liberal karşıtlığı özelliği nedeniyle Brexit Türkiye'nin katılımını doğrudan etkilemeyecektir. İşin tuhaf tarafı, Ege'den gelen göçmenleri durduracak anahtara sahip olması nedeniyle Türkiye Brexit ve AB'deki karışıklıktan karlı çıkabilecektir. Ancak sonuçta bu, muhtemelen hiç kimseye fayda sağlamayacak şekilde, AB'nin liberal demokrasi kimliğini zayıflatacaktır” (Esen, Şekeroğlu, 2017:19).

Bu bölümde ikinci makale Ayşe Kalav tarafından kaleme alınmıştır. “Demokrasi ve Popülizm Bağlamında Brexit Tartışmaları” başlıklı makalede Brexit kararının örgütlenme sürecinde ortaya çıkan popülist söylemler demokratikleşme, ırkçılık, göçmen karşıtlığı gibi kavramsallaştırmalar üzerinden tartışılmıştır. Popülizmin bir tarafta demokrasinin

demokratikleşmesine olanak sağlayan unsurları açıklanmaya çalışılırken diğer tarafta bu söylemlerin inşa ettiği gerçek, rejiminin otoriter, ırkçı ve göçmen karşıtı politikasını meşrulaşmasını mümkün kıldığı yönündeki tezler ortaya konulmuştur. Çalışmada Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisi'nin (United Kingdom Independence Party - UKIP) Brexit referandum sürecinin örgütlenme aşamasındaki AB'den ayrılma yönündeki kampanyaları ve bu süreçte artan göçmen karşıtı ve yabancı düşmanı söylemler, popülizm tartışmaları bağlamında irdelenmiştir (Esen, Şekeroğlu, 2017:20).

Üçüncü makale “Göç Konusunun, Birleşik Krallık da AB Referandumu Sürecindeki Yeri” başlığı ile Gökay Özerim tarafından yazılmıştır. Özerim'e göre “Birleşik Krallık özelinde incelendiğinde çok çeşitli nedenlerle mülteciler, konunun göç bağlamının sadece bir kısmını teşkil etmektedir ve ilgili tartışmaların halihazırda ülkede yaşayan göçmenler, çalışmakta olan diğer AB ülkelerinin vatandaşlarının durumu, AB ülkelerinde yaşayan İngiliz vatandaşlarının Brexit sonrası durumu ve yabancı düşmanlığında artış tehlikesi gibi çok farklı boyutları da mevcuttur” (Esen, Şekeroğlu, 2017:21).

Bu bölümün dördüncü çalışması “Küresel Kriz ve Brexit” başlığı ile Ömer Faruk Çolak tarafından yazılmıştır. Makale de “2007/2009 başlayıp halen devam eden küresel kriz ve Brexit olgusu ele alınmıştır. Krizi finansal nedenleri ağır bassa da gerisindeki efektif talep sorunu olduğu ortaya koyulmuştur. Bu bağlamda özellikle gelişmiş ülkelerde hane halkı, özel kesim ve kamu kesiminin borçlanma oranının yüksek olması krizin derinliğinin ve maliyetinin artmasının yarattığı sorunlar irdelenmiştir. Bu süreçte uluslararası para sistemi, dış ticaret gelişmeleri bağlamında analiz edilerek dış ticaret hacminin daralmanın yarattığı kur savaşlarının sonuçları ele alınmıştır. Çalışmada krizin neden olduğu dış ticaret ve döviz kurundaki gelişmelerin, ülkelerin ulusal ve uluslararası kurumsal yapılarında neden olduğu değişim irdelenerek, bu değişimin somut bir adımı olarak görülebilecek İngiltere'nin AB'den ayrılma kararının olası sonuçları belirlenmeye çalışılmıştır” (Esen, Şekeroğlu, 2017:22).

İlk bölümdeki son makale “Brexit Sonrası Birleşik Krallık ve Avrupa Birliği Arasındaki Tek Pazar Üzerine Müzakereler: “Sert” Brexit mi, “Yumuşak” Brexit mi?” başlığı ile Haydar Efe yazmıştır. Çalışmada Britanya ile Avrupa Birliği arasında başlayacak müzakereler sonucunda gelişmeler üzerine odaklanılmıştır.

Kitabın ikinci bölümünün başlığı “Avrupa Entegrasyonu mu Yoksa Avrupa Dezentegrasyonu mu?” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde yer alan ilk makale “Fransa Penceresinden Brexit ve Türkiye'nin Olası Üyeliğine Bakış” başlığı ile Deniz Akagül'ce kaleme alınmıştır. Makaleye göre “Fransız kamuoyunda İngiltere ve Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne (AB) olası üyeliğiyle ilgili bakış açıları ilginç benzerlikler arz etmektedir. Federal Avrupa yanlıları

açısından bu iki ülke bu projeyi baltalamak için ABD'nin bir "Truva Atı" olarak olumsuz algılanmakta. Atlantikçiler açısından ise bu iki ülkenin üyeliği NATO çerçevesindeki işbirliğini güçlendireceği için olumlu algılanmaktadır. Federal Avrupa yanlıları AB'nin dünya düzeninde ABD'nin gücünü dengeleyen bir küresel güç olmasını arzulamakta, Atlantikçiler ise AB'nin dünya düzeninde bir küresel güç olmasına olumlu bakmakla beraber, bu gücün ABD'ye karşı değil, onun yanında aynı dünya görüşünü paylaşan ortaklar olarak hareket etmek gerektiğini savunmaktalar. Bu açıdan bakıldığında, Brexit ve Türkiye'nin olası üyeliğinin hem AB içindeki güçler dengesinde getireceği değişiklikler, hem de AB'nin dünya düzenindeki yerini nasıl değiştirebileceği ilginç bir problematik oluşturmaktadır (Esen, Şekeroğlu, 2017:24).

Bölümdeki ikinci makale Esra Erdoğan'ın yazdığı "Avrupa Parlamentosu Ekseninde Temsil Krizi ve Brexit: AB Vatandaşlarının Kararlara Katılım Sorunu" başlığını taşımaktadır. Makalede Avrupa Birliği organlarının işleyişine vatandaş katılımının sağlanmasındaki eksikliğin Brexit sürecini başlatan nedenlerden biri olduğuna işaret edilmektedir. Bu bölümde üçüncü makale Ebru Ece Özbey ve Özgehan Şenyuva tarafından yazılmıştır. Çalışma "Brexit, Avrupa Birliği ve Kamuoyu: Britanya Örneğiyle Avrupa'da Yükselen Radikalizmi ve Popülizmi Anlamak" başlığını taşımaktadır. Makalede son on yıldır ardı ardına yaşanan diplomatik, politik ve ekonomik krizlere karşı Avrupa Birliği'nin (AB) ulus üstü yönetiminin yetersiz kaldığı tezleri Avrupa vatandaşlarını, hem AB'yi hem de Birlik ile işbirliği içerisinde olduklarını düşündükleri ana akım siyasi kurumları ve partileri suçlamaya ittiği" belirtilmektedir. Çalışmada bu durumun, "AB üye ülkelerinde radikalizm, popülizm ve Avrupa şüpheliğinin yükselmesine yol açmış ve vatandaşların, desteklerini alternatif partilere ve politikalara kaydırmaları sonucunu doğurmuştur"(Esen, Şekeroğlu, 2017:26).

Brexit'in AB bütçesi üzerindeki etkisinin irdelendiği makale ise, Sibel Mehter Aykın'ca yazılmıştır. "Brexit'te Kırılma Noktası: AB Bütçesi" başlıklı çalışmada Avrupa Birliği'nin, başta finansal kriz ve göç olmak üzere son dönemde yaşanan bir dizi ekonomik ve siyasi sorun dolayısıyla, Birleşik Krallık gibi bazı üye devletler nezdinde cazibesini yitirdiği belirtilmiştir. Aykın'a göre Birleşik Krallık halkının %51,9 gibi bir oranla ayrılma yönünde görüş bildirmiş olması Avrupa Birliği içerisindeki tüm dengeleri değiştirecek niteliktedir. Çalışmada Birleşik Krallık'ın üyelikten çekilmesi halinde Avrupa Birliği bütçesinin ne şekilde değişeceğine ilişkin öngörülerde bulunulmaktadır" (Esen, Şekeroğlu, 2017:27).

Nergiz Özkural Köroğlu tarafından kaleme alınan "Brexit'ten Sonra Avrupa Entegrasyonu Geleceğinin Esnek Entegrasyon Modelleri Üzerinden Değerlendirilmesi" başlıklı çalışmaya göre "Türkiye'nin müzakerelere başlaması ve AB Anayasası'nın reddedilmesi ile birlikte bir tıkanma noktasına

geldiği ileri sürülebilir. Son dönemde genişleme ve derinleşme süreçleri; Avro krizi, Suriye krizi (dolayısıyla mülteci sorunu) ve Brexit ile birlikte çok daha karmaşık bir noktaya gelerek bir ikilem olmanın ötesinde bir paradoks halini almıştır” (Esen, Şekeroğlu, 2017:28).

İkinci bölümün son makalesi ise A. İnci Sökmen Alaca tarafından yazılan “Bölgesel ve Uluslararası Güvenlik Açısından İngiltere'nin Avrupa Birliği'nden Ayrılması (Brexit)” başlığını taşımaktadır. Çalışmada “İngiltere'nin AB'den ayrılma kararı uluslararası sistemde küresel güç dağılımını etkilediği gibi, Avrupa'nın kendi içindeki sorunlarının artık daha da belirginleştiği ve güvenliği açısından da önemli sonuçlara neden olabileceği ileri” sürülmüştür (Esen, Şekeroğlu, 2017:29).

Kitabın son bölümünün başlığı” Brexit Sonrası Türkiye–AB İlişkilerinin Geleceği” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde “Brexit ve Avrupa Kimliği: Türkiye - AB İlişkileri Tartışmanın Neresinde?” başlığı ile ilk makaleyi yazan Başak Alpan'a göre Brexit Türkiye için ilginç senaryolara gebe dir. Bu bölümde yer alan bir başka makalede Yaşar Aydın Türkiye-Almanya ilişkilerini ele almıştır. Aydın çalışmasında özellikle Brexit'in Türkiye–AB müzakerelerine yansımalarını irdelemiştir

“Brexit, Avrupa Birliği Hukuku ve Serbest Dolaşım: İngiltere'de Yaşayan Türk Vatandaşlarının Durumu” başlığını taşıyan makaleyi, Yavuz Selim Alkan ve Önder Bakıroğlu kaleme almıştır. Bu makalede Brexit yaratacağı belirsizlik ortamı çerçevesinde irdelenmektedir. Bu yapılırken konu özellikle İngiltere'de yaşayan Türkler durumu çerçevesinde ele alınmıştır.

Brexit'in bir başka önemi yönü olan güvenlik ve savunma politikaları da Armağan Gözkaman tarafından yazılan “İngiltere'nin Avrupa Birliği'nden Ayrılma Kararı, Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası ve Türkiye” başlıklı makalede ele alınmıştır. Çalışmada İngiltere'nin Avrupa Birliğinden ayrıldıktan sonra Türkiye ile olan stratejik ilişkilerini devam ettireceğine dair bulgular irdelenmektedir.

Erdal Türkkkan tarafından yazılan ve “Avrupa Birliği Düzenlemelerinin Üye ve Üye Olmayan Ülkeler için Tercih Edilebilirliği: Brexit ve Türkiye Örneği” başlıklı makalede ise, Brexit kararı ve AB'nin genişleme stratejisi AB düzenlemelerinin üye ülkeler ve aday ülkeler için tercih edilir olup olmadığının daha da önem kazanacağı vurgulanmıştır. Kitabın son makalesi Levent Kırıl'ın yazdığı “Brexit'in Türkiye'deki Siyasal Partilerin ‘Avrupa Söylemleri’ne Etkisi” başlıklı çalışmadır. Çalışmada Brexit sonrasında Türkiye - AB İlişkileri ve Türk Siyasetine etkileri ele alınmıştır.

Tanıtıma çalıştığımız bu kitap AB ve AB-Türkiye ilişkileri açısından büyük öneme sahip, deprem etkisi yaratan Brexit olgusunu tarihsel, politik, ekonomik ve uluslararası boyutu ile ele alan önemli bir çalışmadır. Kitap,

içeriği ile okuyucuya Brexit sürecine nasıl gelindiğini ve Brexit sonrası olası gelişmeler üzerine derli toplu bir çalışmadır. Bundan dolayı araştırmacılar ve öğrenciler için önemli bir kaynaktır. Bu tür çalışmaların artması Türkiye'nin AB ile yürüttüğü tam üyelik sürecini algılamak açısından da yararlı olacaktır.

Yararlanılan Kaynaklar

Faruk, Çolak Ömer (2018). Ekonomide Masallar Gerçekler, Ankara, Efil Yayınevi.

Erol, Esen ve Şekeroğlu, Duygu (Editörler), (2017). Brexit-Elveda Avrupa, İngiltere'nin AB'den Ayrılmasından Sonra Avrupa Bütünleşmesi ve Türkiye-AB İlişkilerinde Fırsatlar Tehditler, Ankara, Siyasal Kitabevi.

ERRATA: Yürekli (2012) ve Akdeniz İİBF Dergisi yazım kuralları nedeniyle "Anadolu Akdeniz'i süngerciliği araştırması arşiv kaynakları" hakkında makaleler içerisinde yer verilmemiş tanıtım.

ERRATA: Yürekli (2012) and introduction for the “Archive resources of Anatolian Mediterranean Sponge Gathering Research” that could not be printed due to the Akdeniz İİBF publication page limitations.

Açıklama:

Anadolu Akdenizi süngercilik endüstrisinin yaklaşık yüzyıllık ekonomik gelişme sürecini, yapısal özelliklerini ve konu siyasi, idari tanım alanı dahilinde ele alan araştırmalar, farklı ölçülerde ulaşılabilen arşiv kaynaklarından faydalanılarak hazırlanmış, ulaşılan sonuçlar makaleler, kongre ve konferans tebliğleri olarak akademik değerlendirmeye tabii tutulmuştur. Aynı süreç içerisinde Akdeniz İİBF Dergisi 2012 cildinde yeralan çalışma da, değinilen konularda ulaşılan sonuçların Türkiye Cumhuriyeti iktisadi tarihi ve iktisadi gelişme politikaları kapsamında, endüstrinin gelişim sürecinde yer alan öncelikli konulara dair bulguları, dergi hakem değerlendirme sürecine sunmuş ve hakem görüşleri sonrasında dergi kapsamında yayımlanmıştır. Aynı araştırma dahilinde, Türkiye Cumhuriyeti iktisadi tarihi ve iktisadi gelişme sürecinde, söz konusu endüstride istihdam edilen ve süregiden iktisadi faaliyetten gelir elde eden hanhalklarının gelirlerini belirleyen asli unsurların açıklandığı, kurgulanmış bir model dahilinde tahminlerin sunulduğu ve sözkonusu dönemin iktisadi gelişme öncelikli, dış ticaret, gelir ve doğal kaynaklara verilen önceliklerin izdüşümlerini taşıyan politikalara eşgüdüm olarak göstermiş olduğu seyir de aynı kapsamda bir anlatı olarak yine dergi hakem kurulu değerlendirme sürecine sunulmuş ve kabul edilmesini takiben Akdeniz İİBF 2017 yılı Kasım sayısında yayımlanmıştır. Yaratmış olduğu iktisadi değer açısından, sözkonusu coğrafyada, iktisadi gelişme sürecinde periferde kaldığını kabul etmek gereken süngercilik endüstrisinin, kendisine özel yapısının ve insan-sualtı dolayısıyla insan-doğa etkileşimindeki rolünü takdir edip, ait olduğu coğrafya'ya dair bilgi birikimimize yine marjda bir katkı sağlanmasına vesile olduğu için Akdeniz İİBF dergisi yayım sürecinde görev almış bütün üyelerine sunulacak teşekkür kaçınılmazdır. Aynı anlayışla, gerek hazırlanması ve gerekse yayım sürecinde, sözkonusu sürecin neredeyse istisnasız kalıtları olarak nihai metinde yeralan aksaklıklar ve hataların giderilmesi yolunda bilimsel etik gereği yapılması gerekenlere dair sorumlulukları almak, ve bunları yerine getirmek de bir başka kaçınılmaz olarak bu satırların yazımını gerektirmiştir. Bu sebeple, Yürekli (2012) düzeltme cetveli ve, hakem sürecine sunumu yapılmış, hakem değerlendirme sürecinden olumlu sonuç almış olan metinler ve içerikleri kapsamında kalmak kaydı ile dergi yayım prensipleri gereği, yayımlanan makalelere tahsis edilen sayfa sayısı sınırları dışında bırakılmış bulunan birincil arşiv

kaynaklarının Türkçe lisanında tanıtımı bu metin dahilinde verilmektedir.

1. ERRATA: Yürekli (2012)

- Metin içerisinde farklı vesilelerle Çoruh(2009) olarak anılmış makalenin Kaynakça'da bulunması gereken atıf detayı aşağıda verilmektedir:

ÇORUH, Haydar (2009), “Osmanlı İmparatorluğu'nda Sünger Avı (1840-1912)”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, S. 2 / 9, Güz, 71-94.

- Metin içerisinde yer alan Tablo 11:

Çevrimiçi (online) olarak da duyurulmuş bulunan İngilizce edisyonu Yürekli(2017) de yer almaktadır. Tablo 11 edisyonu aşağıda verilmektedir.

	Miktar (KG)	İhracat Değeri (T.L.)		İhracat Değeri (ABD Doları)*	ABD Dolar/kg	İhracat Değeri (İngiliz Sterlini)*	İngiliz Sterlini /kg
Dates	(1)	(2)	(2)/(1)	(3)	(3)/(1)	(4)	(4)/(1)
1925	20759.0	113630.0	5.5	60764.7	2.9	12696.1	0.6
1926-28	754.0	6513.7	8.6	3343.0	4.4	689.2	0.9
1929	2327.0	14702.0	6.3	7068.3	3.0	1457.1	0.6
1929-33	8363.2	57714.2	6.9	27882.6	3.3	6172.7	0.7
1941	8300.0	105343.0	12.7	57564.5	6.9	14391.1	1.7
1945	22252.0	599286.0	26.9	327478.7	14.7	81869.7	3.7
1946-49	25647.3	926342.3	36.1	329494.9	12.8	86915.8	3.4
1950-53	19199.0	484626.8	25.2	173081.0	9.0	61814.6	3.2
1954-57	12854.5	390409.8	30.4	139432.1	10.8	49797.2	3.9
1961	27676.0	1998080.0	72.2	222008.9	8.0	79288.9	2.9

[*] ABD Doları ve İngiliz Sterlini döviz kurları, 1925-50 yılları arasındaki değerler Tezel(2000), 1950 ve sonrası kur değerleri TCMB istatistikleri.
Kaynak: SunTAŞ (İlgili Yıllar), TOBB(1958), Karapınar(1964f).

- Yazarın iletişim adresi:

Yürekli (2012) de verilmiş olan

sitki.yurekli@eul.edu.tr

kullanılmamaktadır. Yazarın güncel iletişim adresi aşağıdaki gibidir:

sitki.yurekli@gmail.com

2. Birincil kaynak örnekleri

Yürekli (2012) de faydalanılan birincil kaynaklar asıllar olarak iki küme dahilinde yer almaktadır. İngiltere Parlamentosu kayıtlarında yer alan İngilizce lisanında basımı yapılmış ticari raporlar ile T.C. Milli Kütüphane arşivlerinde yer alan Türkçe lisanında basımı yapılmış olan kitap, kitapçık ve dergiler, bu çerçevede dahilinde ilerleyen sayfalarda kısaca tanıtılmaktadır. Basılmış bulunan Yürekli (2012) sayfalarında içeriğine yer verilmiş bulunan TOBB(1958) bu

metinde tekrar anılmamıştır.

2.1 İngiltere Parlementosu, Accounts & Papers Commercial Reports Verileri:

Anadolu Akdenizi süngercilik endüstrisi tarihi ile ilgili ilk bulgular ve yaklaşık 1990'lı yılların başından itibaren, uzun bir süre içerisinde farklı zaman kesitlerinde faydalanılmış olan belgelerin ve ulaşılan verilerin ilk kümesi, İngiltere Parlementosu kayıtlarında yer almaktadır. Türkiye iktisat tarihi çalışmaları açısından, özellikle 19. yüzyıl üzerine tamamlanmış bir çok eserde öncelikli arşiv belgeleri olarak yer almış bu raporlardan elde edilen veriler, endüstrinin üretim ve ticaret süreçleri konusunda detaylı enformasyon içermektedir. Süngercilik araştırması dahilinde kullanılan nüshalar T.C. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi arşivlerinde yer alan ciltlenmiş seçkidir. Kurmuş, (1974 [2007]), Pamuk (1984) ve Syrett (1988a, 1988b, 2001) öncelleri olmak üzere birçok diğer eserde tartışılmış olan bu kaynaklar üzerine Dertilis (1990) ise kapsamlı bir tasnif sunmaktadır. İçeriğindeki enformasyon nedeniyle, son on yıl içerisinde, iktisadi ve siyasi tarih araştırmaları ve Avrupa ülkeleri yanısıra, çevre tarihinden diğer birçok araştırma alanına kadar oldukça geniş bir referans sağlamış bu belgeler, sayısal (dijital) olarak da çevrimiçi (online) kullanıma açılmış bulunmaktadır. Burada değinilen araştırmaya konu olmuş ve İngilizce lisanında basılmış olan raporların oldukça kısıtlı sayıda bir kısmına ait sayfa örnekleri, rapor içeriği konusunda fikir edinilebilmesi düşünülerek ilerleyen sayfalarda sunulmaktadır (Şekil 1, 2 ve 3).

Şekil 1

TABLE showing the Prices Obtained by the different Qualities of Sponges.

District.	Fine.		Common.		Coarse.		Remarks.
	From	To	From	To	From	To	
Mandruha	12	14	2½	3½	½	1	Fine sponges of the second quality fetched from 6 to 8 piast. per piece.
Bengazi	..	..	3½	3½	1½	1½	Many lots still unsold.
Tripoli, in Africa	..	..	3	3½	..	..	
Caramania	200	300	100	120	From 20	to 30	piast. per oke
Crete	300	860	115	160	..	..	..
Cyprus	180	200	120	160	..	..	..
Islands of the Archipelago	200	300	100	130	..	..	..

NOTE.—The piastre mentioned in the above tables is calculated at 146 piast. to the 1*l*., and oke = 2½ lbs. (about).

Şekil 2

(1322)

TABLE showing the List of the Different Islands (including one port on the mainland) interested in the Sponge-fishing Industry, the Number and kind of Boats* and the Number of Men Employed, and the Value of the Sponges obtained by each Island.

Islands.	D.A.		N.D.		T.A.		Totals.	
	Boats.	Crew.	Boats.	Crew.	Boats.	Crew.	Boats.	Crew.
Bluden	3	60					3	60
Sym	56	1,000	60	420	140	560	256	1,980
Halk	38	760					58	760
Calymnos	30	600	80	560			110	1,160
Castellorizo	5	100					5	100
Budrum (port in Anatolia)					40	160	40	160
Totals	126	2,520	140	980	180	720	416	4,220
								17,900,000

* D.A.: Boats in which the diving apparatus is used ; N.D.: Boats in which naked divers are employed ; T.A.: Boats using the trawling apparatus.

16

Şekil 3

12

TURKEY.

year. As some of the labourers do not return to their native island at the close of the season, this yearly emigration may be regarded as one of the causes which operate to bring about the diminution in the population of the island.

It is to be regretted that a serious case of the wanton destruction of the forests occurred in the summer, when a large part of the forest of Syana was burnt down.

Sponge Trade.

The value of the sponge trade during the year 1891 is stated to have diminished from 20 per cent. to 25 per cent., as compared with that of the preceding year, and this statement is borne out by the diminution in the amount of the "charitable dues" levied by the communities of the various islands interested in the trade, viz., Symi, Calymnos, and Halki.

The amount of sponges of the best quality was less than that obtained during the season of 1890, but very high prices were given by merchants for those of the finest quality, especially for those taken at Maniruha and Crete, where the average size of the finest sponges exceeded that of those fished during the previous season.

Sponges of inferior quality, especially those taken at Zohara, were sold at very low rates.

While the districts in which the sponge-fishing industry is carried on are showing signs of exhaustion, on the other hand new fields are discovered from time to time, but it is to be feared that the increase in the produce of the season afforded by the discovery of new fields does not altogether compensate for the loss occasioned by the exhaustion of districts which have long been in use.

With regard, however, to the number of men employed in the industry a considerable increase is recorded. It appears that, whereas some years ago to each boat using the diving apparatus four divers were allotted out of a crew of 15, now six, and even as many as eight, divers are employed, the crew often numbering 20 all told.

Unfortunately the evils mentioned in a former report as tending to reduce, if not to destroy, this industry still continue, and especially the dishonesty of the men employed, who not infrequently take advantage of the faulty system of pre-payment of divers which obtains in the trade to rob their employers. Again, as more divers are employed in each boat, larger sums are now required to fit out the boats, and it must also be added that the risks of the occupation itself have increased, as divers descend to greater depths to obtain the sponges. As many as 80 cases of fatal accidents are reported as having occurred among divers using the apparatus during the past season.

The boats in which the diving apparatus is used number 128, with crews amounting in all to 2,520 men. Boats in which

SMYRNA.

13

naked divers are employed number 140, with crews amounting to 980 men, while 720 men were employed in 180 boats, in which the trawling apparatus is used.

The practice of fishing in the winter season is becoming more general, but as the districts in which the winter fishery is carried on are gulfs or places near the coast, and thus quite distinct from those used during the summer. The results of the summer fishery are not thereby affected.

Fortunately the reports of the parasitical weed, whose appearance in the sponge districts some years ago caused so much anxiety, show that the evil continues to decrease.

2.2 T.C. Milli Kütüphane Arşivleri

Anadolu Akdenizi Süngerciliği araştırmasında kullanılan bir diğer önemli birincil kaynak kümesi T.C. Milli Kütüphane arşivlerinde yer almaktadır. Yayın yılları itibarıyla 20. yüzyıl erken dönemlerden başlayan bu belgeler, planlı kalkınma yıllarında, sektörel bilgi birikiminin geliştirilmesi ve devlet teşekküleri olarak iktisadi faaliyetlere dahil olmuş kurum ve kuruluşların süngercilik endüstrisi çerçevesinde yayımlanmış oldukları rapor, dergi içeriği ve kitapçıklardan oluşmaktadır. Türkçe lisanında basılmış olan ilgili kaynaklara dair örneklenmiş sayfalar ilerleyen kısımda sunulmuştur.

- “Balık ve Balıkçılık” isimli süreli yayın Et ve Balık Kurumu tarafından basılmış ve sözkonusu yıllarda, farklı nitelikteki su ürünlerinin üretim ve ticareti konularında bilgiler içermektedir (Şekil.4).

Şekil.4: Balık ve Balıkçılık Bülteni

Şekil.5: Sünger ve Süngercilik Raporu

İYİDAT VEKÂLETİ
BALIKÇILIK ENSTİTÜSÜ
R. 2

MÜTEHASSİS Dr. Jaa. J SİMPSON M. A.

SÜNGER VE SÜNGERCİLİK

GAZETECİLİK ve MATBAACILIK T. A. Ş. — 1933

Kısım — 1

Giriş

Banyoda, tuvalette kullanılıp sünger denilen şeyi herkes bilir; fakat halk süngerin yalnız bu işlerde kullanıldığını sanır. Bu yalın sünger san'at ve ticaretin bir çok gübelerinde kullanılır. Meselâ; otomobillerin yıkılması gibi ağır işlerle Litöyrafî taşların temizlenmesi, çimlerin sarılması, cerrahlı ameliyat gibi ince hizmetlerde de kullanılır.

Bir çok tecrübeler yapıldığı, bir çok muhterif kâfalarını yordukları hâlde bugün kadar süngerin yerini hakikile tutacak san'î bir madde elde edilememiştir, ve buddan sonrada elde edileceği zanolanmamaktadır. Bünyesi yumuşak, emici, sıkılınca küçülen, gevşetince büyüyen eski biçimini alan tabiatın yarattığı banyo süngeri kendisini taklit etmek veya aynı yapıyı imal etmeye meydandan okumaktadır. Sun'î süngerler hiç biri tabii süngere yaklaşıpmanmıştır. Sun'î lastik süngerlerde tabii süngerin vasıflarını hiç birisi yoktur.

Süngere kıymet veren hasaslar bir çoktur, ve bunların bir arada bulunması süngerin ticari kıymetini doğurur. Binasenaleyh bu hasasları halz san'isi yapılmadıkça tabii süngere olan ihtiyaç gittikçe artacaktır. Ticarete elverişli süngerin medeniyete tesiri büyüktür, ve Dünya sünger ihtisalıttının devamı medeniyetin ilerlemesinde bir amildir.

Şimdi süngerin ne olduğuna gelelim; Canlı sünger bir hayvandır, her ne kadar hayat merdiveninin en aşağı basamaklarında ise de, Banyo süngeri dediğimiz şey bu hayvana isketilirdir. Fakat aslında görülebileceği üzere bu isketilen belkemikli hayvanların isketleleriyle bir münasebeti yoktur. Süngerin nevi yüzere çıkar. Fakat bunların hepali ticarete elverişli değildir.

Kısım — 2

Tarihî Bilgi

İlk keşif olunan sünger şüpheşiz bizim banyo süngeri diye tanıdığımız süngerdir. Bununla beraber süngerin ne zaman, nerede keşfolunduğu eski zamanın sileri arasında şekli bulunmamaktadır.

Başlangıç

Bu risale Türk sularındaki Balık ve sünger işleri hakkında İktisat Vekâleti Balıkçılık Enstitüsü tarafından basılan İkinci Risaledir.

Bu risalede gözettiğimiz düğünce Balıkçılık Enstitüsünün gerek Balta Limanında ve gerek "Balık, Tetkikat gemisi yaptığı araştırmaların özünü her kesin anlayacağı bir dille ortaya koymaktır.

İlk risale "Türkiyede İktisadi Balıkçılık hakkında İptidai Rapor'dur. Ve bu işin umumî görülmüşü kısaca izah etmiştir.

Bu ikinci risale Türkiye süngerciliğiyle beraber yalnız süngerden bahsetmemektedir; ve birinciside beraber okunması daha faydalı olur, kısa bir girişten sonra sünger hakkında umumî tarihi bir fikir, süngerin mahiyet, biyolojisi ve tabii tarihi münakaşa edilmiştir. Bunlardan sonra ticarete elverişli iyi süngerlerin vasıfları, Türkiyede çıkan süngerin muhtelif neveleri, sünger avlığı ve süngerin pazar için hazırlanması kısımları gelmektedir. Son kısım Türkiye'nin sünger âlemindeki yerinden bahseder.

Tetkikat devam ettikçe bunu diğer risaleler takip edecektir. Üçüncü risale fenni balıkçılık tetkikatından bahsedecektir.

— 5 —

Sünger deniz içindeki yerli hayvanlar, taşlara yapışık olduğu hâlde yaşar. Firtınalı zamanlarda bunların yerlerinden kopup deniz kıyalarına atılması pek mümkündür, ve ihtimalki Kartacıklar veya Mızırlar bu surette deniz kıyalarında buldukları bu süngerlerin hasalarını görerek bunları Yunanistana sokmuşlardır. Bunun üzerine Yunanlılarda denizde sünger araması başlamışlar ve denize çıplak dalarak sünger avlamak san'atını ortaya koymuşlardır. Süngerciliğin beşinci olan Ege denizinde isadan birkaç asır evvel, geniş bir sünger alış veriş olduğu zanolanmaktadır.

Sünger avlığı tanınmış bir san'at olarak Yunan edebiyatında yer almıştır. Homerin İlyad ve Odisesinde bundan bahsolanmaktadır. Büyük Yunan tabiat âlimi olan Aristo (İsadan evvel 389-321) sünger hakkında bize birçok şeyler söylemektedir. Süngerin hayvan olduğunu anlayan ilk âlim Aristodur. Fakat bir çok asırlar bazı müelliflerle düğünce göre sünger bazen hayvan, bazen nebat olarak zikrolunmuştur. Hatı Aristo bir cisim dalığı maksadesinden de bahsetmektedir. İhtimalki bu deniz yüzünden dipte bulunan dalığa vaka vermek üzere bir boru ve bu havayı basacak bazı tertibatın ibaretti; mamafih bu bapda tam bir tarif yoktur.

Sünger avı için çıplak dalmak Yunan hayatına okadar girmişti, ki Olimpiyat oyunları arasında "dalmak", münabaklarına da rast gelmektedir. Yunan ve Roma ordularında efraza sünger verilirdi, bunlar iki maksat için kullanılırdı. Sünger evvelâ askerinin baş ve dizini incilmemesi için zırhı başkılarının içine ve diz zırhları dizleri arasına konurdu. Sanıyen seferde su içmek için kap olarak kullanılırdı.

Sünger avlığını Akdenizin şark parçasında ve daha ziyade Ege denizi adaları etrafında doğduğuna şüphe yoktur. Sonraları Tedricen şark tarafında Suriye kıyısına, Afrikanın şimal yarımına ve Akdenizin şark kısmına yayılmıştır.

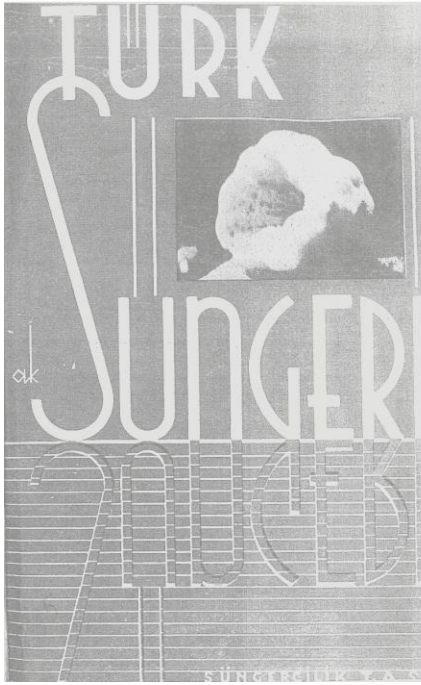
Ege denizinde ve civar sularındaki bir çok adaların ehalişisi sünger avcıları ve bunların aileleri teşkil ediyordu. Sünger avlığı için denize dalmak san'ati İrsi idi. İhtimalki sünger avlığı belli bir mntakada biri biri peşinden gelen nesillerin ilk, orta ve son zamanlarda damı surette yaptıkları bir san'atı.

Yukarıda görüldüğü üzere sünger futbol topu gibi asırlarca hayvanat âlemi ile nebatat âlemi arasında gidip gelmiştir. Fakat 18 inci asır ortalarına doğru süngerin Arı kovani gibi; bir çok kurtların yuvası olduğu fikri meydana konmuştu. Bu fikrin ortaya çıkmasının sebebi şüphesizdir. Süngerin oyukları bir çok kurt, yengeç, yavru ve kabuklu hayvanlar için kâfirahat ve saklanma yeridir. Ve tabii olarak bu muharirler süngerin bu hayvanlar tarafından yapıldığını zanettişlerdir.

- İktisat Vekaleti Balıkçılık Enstitüsü “Sünger ve Süngercilik” Raporu çalışmada faydalanılan bir diğer kaynak olup, deniz süngeri ve sünger üretimi konusunda bilgiler içermektedir. Aynı kapsam içerisinde, süngerin biyolojik tasnifinden, üretimine yönelik potansiyel farklı yöntemlerden de bahsedilmektedir. Bu anlamıyla endüstri için gerçekleştirilmiş bir yapılabirlik (fizibilite) çalışmasının esaslarını da taşımaktadır. Basım yıllarında benimsenmiş iktisadi gelişme politikalarının öncelikleri dahilinde, endüstri konusunda bilgi birikimin artırılması hedefi ön planda yer almaktadır (Şekil.5).

- “Türk Ak Süngeri” isimli ürün tanıtım kitapçığı İş Bankası ve Sümerbank iştirakiyle, 5 yıllık kalkınma planları kapsamında kurulmuş olan Süngercilik Türk Anonim Şirketi (SünTAŞ) tarafından basılmıştır. Kitapçık içeriğinde doğal sünger bir iktisadi ürün olarak tanıtılmaktadır (Şekil.6).

Şekil.6: SünTAŞ Ürün Tanıtım Kitapçığı

- Yine “Süngercilik Türk Anonim Şirketi” tarafından düzenli olarak basılmış bulunan “Umumi Toplantı – Genel Kurul” raporları, gerek şirketin iktisadi faaliyetleri, gerekse iktisadi planları ve mali bilgilerini içeren bir diğer kaynak kümesidir. Kuruluş sözleşmesi de, yıllık olarak yayımlanmış bu raporlarla aynı yayın serisi içerisinde yer almaktadır (Şekil 7 ve 8).

Şekil.7: SünTAŞ Genel Kurul Toplantı Tutanaqları

Süngerçilik Türk Anonim Şirketi

Alelade Heyeti Umumiye Toplantısı

20 Mart 1936

Müzakere Ruznamesi - İdare Meclisi Raporu - Mürakib Raporu - 1935 Bilançosu - Kâr ve Zarar Hesabı.

Resimli by Başmavevi T. G. Soyuzost
İstanbul - 1936

Şirketiniz bu sene işe başlamamış olsaydı, İtalya mallarına karşı konan tahdit tedbirleri dolayısıyla Adalı sünger tacirleri belki memleketinizden mal almayacaklar ve fiatlar çok düşerek müstahsiller önemli bir ümitsizlikle karşılaşmış olacaktı. Şimdi ise bilâkis bir sene önceki fiatlara nazaran müstahsiller vasatı olarak % 20, hatta daha yüksek farklarla mallarını satmış ve mesailerinin bu suretle semeresini elde etmiş bulunuyorlar.

1935 senesi Türkiye sünger istihsalâtı bir sene önceki nisbeten % 40 fazladır. Bu istihsalâtın % 83 ü Şirketinizin eline geçmiş ve bunlardan takriben dörtte biri mezkûr sene zarfında kısmen işlenmiş ve kısmen de işlenmemiş tabii halde cenebi memleketlerinize ihraç edilmiştir. Diğer kısmının da bilhassa işlenerek cenebi memleketlere ihraç edilmesi için çalışmakta ve şimdiden bir takım mühim müşterilerle anlaşmış bulunmaktadır. Temaslarımızın gördüğü mevcut sünger stokunun yeni istihsal mevsininden önce satılması olacağı kanaatindeyiz.

Önümüzdeki yıl istihsalâtımız daha fazla olacağını ve dış piyasalarda satış işlerindeki teşkilâtımızı kuvvetlendireceğimizi ve süngerlerimizi daha iyi kuyumlayabileceğimize muvafak olacağımızı umuyoruz.

Bilanço ve kâr ve zarar hesabının tetkikinden de anlaşılacağı üzere ilk faaliyet senemizde birçok piyasalarla ancak yeni müna-sebatla girişmiş olmamız ve satış mevsininin henüz başlamamış bulunmasına rağmen ilk faaliyet devrimizin velvele küçük de olsa bir temettü ile neticelenmiş bulunmasını, işlerin atışı için ümit verici bir hadise olarak kaydedebiliriz. Bu müşahedemize rağmen bilanço tanziminde icabeden her türlü tedbirlerin alınmasına ehemmiyet verilmiştir. Bu cümleden olarak Şirket eşya ve tesisatına % 10 amortisman tefrik edildiği gibi tamamı beş sene zarfında karşılanmak üzere iptidai tesis masraflarının ilk % 20 nisbetindeki bir miktarı imhaya tabii tutulmuş ve tasfiyesi hukuki takibati icabettirmiş olan matlubumuz için de başbaşa karşılık ayrılmıştır. Satın alınan süngerlerden sene sonunda mevcut gözükülerinin kuyumlandırılmasında, ileride bilançoların her hangi bir surette müteasir olmaması vaziyeti daima göz önüne alınarak, mübayaatın ve masrafların maliyeti esas ittihaz edilmiş ve satışlarımızdan müstahsilleri fazla fiatın 1935 yılında realize edilebilenleri ancak kâra intikal ettirilmiş bulunmaktadır.

6

Müzakere Ruznamesi

- 1 - 1935 yılı muamele ve hesapları hakkında idare meclisi ve Murakıp raporlarının okunması.
- 2 - Mezkûr yıla ait bilanço ve kâr ve zarar hesaplarının tasdik ve kabulü ile İdare Meclisi azalarının ibras.
- 3 - Temettüünün sureti tevzii hakkında İdare Meclisince yapılan teklifin tetkiki.
- 4 - İdare Meclisi azalarına ait huzur haklarının tayin ve tesbiti.
- 5 - Şirket murahhas azasının sureti istihdamı hakkında karar ittihazi.
- 6 - Müddeti biten mürakibliğe münasibinin tayini ile ücretinin tesbiti.
- 7 - 1935 senesi mürakib ücretinin tesbiti.

20 Mart 1936
Sayı: 10

Bilançoyu takip eden merbut kâr ve zarar hesabında da müşahede buyurulacağı veçhile Şirketiniz işbu 1935 senesi muamelelerinden:

31068.68	liralık gayri safi bir kâr temin etmiş ve bundan:
25053.40	Umumi masraflar ve müteferrik tahsisler tutar.
794.66	İptidai tesislerin % 20 imha bedelleri.
594.52	Demirbaş ve tesisatın % 10 imhas için karşılık
1147.65	Mezkûr matluplara ayrılan karşılık ki ceman
28390.23	İndirildikten sonra geriye
2678.45	Liralık bir bakiye kalmıştır.

İşbu 2678.45 liralık kâr bakiyesinden Şirket esas mukavele- nemesinin (73) cü maddesi mucibince % 10 hesabına ayrılması lâzım gelen ihtiyat akçesi tutar 267.85 lira çıkarıldıktan sonra kalan miktar 2410.60 liradan ibaret olup emirlerimize amade bulundurulmuştur.

Şirketiniz sermayesi muhtelif tarihlerde, üç taksitte tahsil edilmiş olduğuna göre ihtiyat akçesi çıktıktan sonra kalan kâr bakiyesi bir bakımdan Şirket sermayesine 1935 yılı için % 4 nisbetinde bir gelir temin etmiş bulunmaktadır.

Bu bakiye aymen önümüzdeki 936 senesine devredilebileceği gibi her on liralık hisseye 24 kuruş üzerinden bir numaralı kupon mukabilinde tevziat yapılması ve bu taktirde 2400 liranın 1 no lu kupon hisse temettüüne ve mütebaki 10.60 liranın da 936 senesi bilançosuna alınması mümkündür.

Şikârlardan birinin ihtiyarı reylerine bağlandı. Şirketinizin 935 senesi sünger istihsalındaki faaliyeti Bodrumda bir şube açmak ihtiyacını tevhit ettiğinden burada 15-2-935 tarihinde bir şube açılmıştır.

Esas mukavele nemesimizin beşinci maddesi mucibince keyfiyeti yüksek tasvibinize iriştiririz.

935 senesi zarfındaki İdare Meclisi içtimaları Şirketiniz esas mukavele nemesi hükümüne tevfiakan lâkal ayda bir yapılmış, resm

7

Şekil.8: SünTAŞ Kuruluş Sözleşmesi

SÜNGERCİLİK

TÜRK ANONİM ŞİRKETİ

Esas Mukavelenamesi

Samsun Cihazi Strazderler
Daha
©

SÜNGERCİLİK TÜRK ANONİM ŞİRKETİ

Esas Mukavelenamesi

Birinci Fasıl

Teşekkül, Maaşsistler, Unvan, Maksat, Merkez, Müddet

Birinci maddé. — Zinde vazilimza müessisler ile aşağıdaki maddelerde gösterildiği vechile tertib ve ıhracı kararlaştırılan hisseler eshabı arasında kavanini mer'ıye ve işbu esas mukavelename ahkâmına tevfikân idare olunmak üzere bir Türk Anonim Şirketi teşkil olunmuştur.

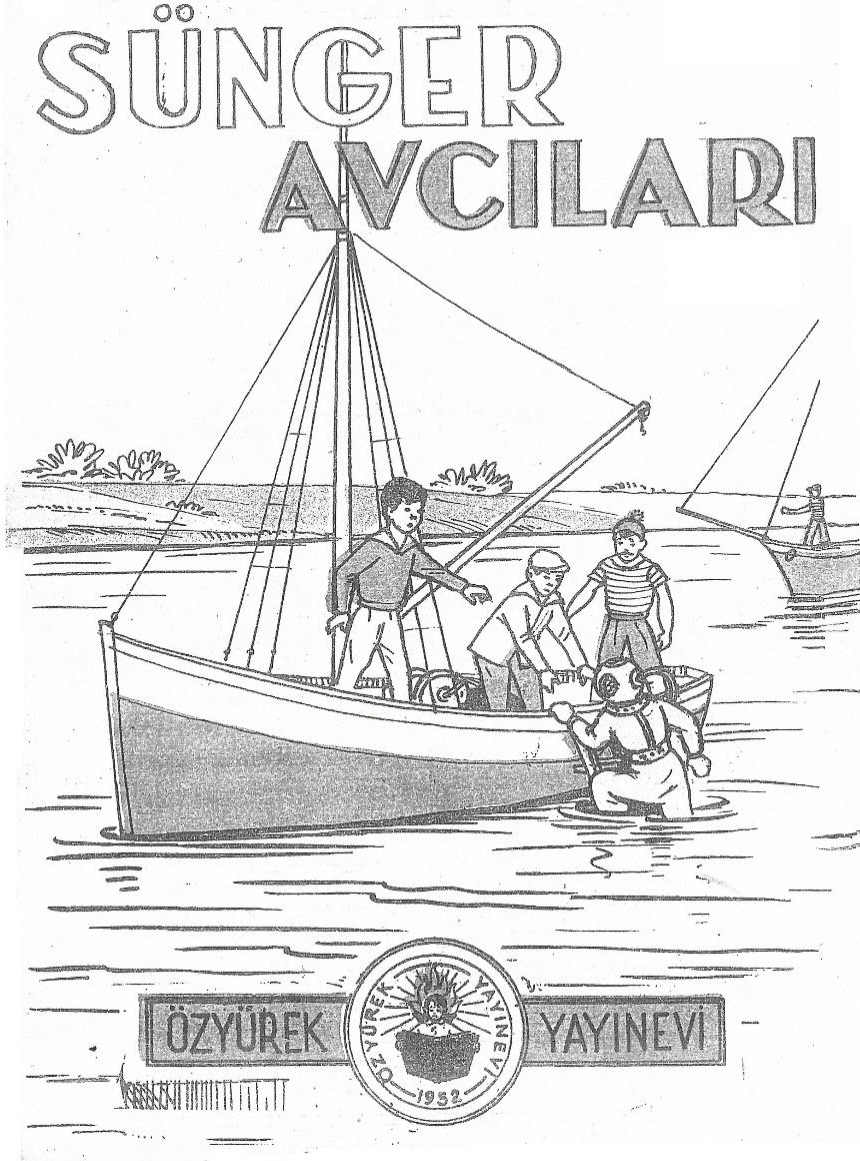
İkinci maddé. — Şirket müessisleri işbu esas mukavelenameye vazilimza olan Sümer Bank, İş Bankası ile İş Bankası Umum Müdür Vekili Muammer, Sümer Bank Umum Müdürü Nurullah Esat, İstanbul Liman Şirketi Umum Müdürü Ahmet Hamdi Beylerdir.

Üçüncü maddé. — Şirketin unvanı (Süngercilik Türk Anonim Şirketi) olacaktır.

Dördüncü maddé. — Şirket aşağıda yazılı muamelât ile iştiğal etmek üzere teşekkül etmiştir :

1. — Türk sularında ve içabında eenebi sularında sünger ve diğer deniz hayvanatı ve mahsulâtını avlamak veya bunları avlayanlarla ortaklık etmek veya avlayanlardan mahsulleri alarak kendi hesabına veya müstahsililer hesabına satmak, sünger ve diğer deniz mahsulât ve hayvanatını piyasaların istediği şekillerde imali için fabrika ve saire vücude getirmek, hülâsa süngerciliğin ve diğer deniz hayvanat ve mahsulâtı ticaretinin ilerlemesi için her türlü ticarî,

Şekil.9: Sünger Avcıları Resimli Öykü Kitabı

- Süngercilik konusunda faydalanılmış bir diğer yayım 1958 yılında basımı yapılmış “Sünger Avcıları” isimli resimli bir öykü kitabıdır. Türkçe basımı yapılmış edebiyat ve sanat ürünleri içerisinde tek örnek olmamakla birlikte, bir çocuk kitabı olarak, içerdiği referans noktaları, basit, naiv ve ancak, konu

edindiği yıllarda sünger derleyiciliğine dair ön plana çıkmış ögelere değinen nitelikteki yazılı ve görsel anlatısı ile, sözkonusu dönemde süngerciliğin, toplumun farklı kesimlerinde ne derece tanınmış ve benimsenmiş olduğuna dair unsurlar içeren bir anlatım sunmaktadır (şekil.9).

3. Notlarda değinilen eserlere ait kaynakça:

ACCOUNTS and PAPERS, Consular Trade (Commercial) Report entries, Republic of Turkey Faculty of Political Sciences Archive binded copies.

BALIK ve BALIKÇILIK (1964), E.B.K. Periodical Publication.

DERTLIS, G.B. (1990), "Consular Reports and International Statistics in The British Parliamentary Papers (1830-1914)", The Journal Of European Economic History, Vol.19, No.2, 311-328.

FRANGAKIS-SYRETT, Elena (1988a), "Trade Between Ottoman Empire and The Western Europe: The Case of İzmir in the Eighteenth Century", New Perspectives on Turkey, Vol. 2, No.1, 1-18.

– (1988b), "The port of Smyrna in the nineteenth century", içinde C.Svolopoulos vd. (ed.) Southeast European Maritime Commerce and Naval Policies, Thessaloniki, 261-272.

– (2001), "The Making of an Ottoman port: The quay of İzmir in the nineteenth century", Journal of Transport History, Vol. 22, No.1, 23-46.

KURMUŞ, Orhan (2007), Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi, 1. Ed. Bilim Yayınları 1974, 3. Ed. Savaş Yayınları 1982, 4. Ed. Yordam Yayınları.

UĞURKAN, T. (1958) Sünger Avcıları, Özyürek Yayınevi, İstanbul.

PAMUK, Şevket (1984), Osmanlı Ekonomisi ve Dünya Kapitalizmi:1820-1913, Yurt Yayınları, Ankara.

SIMPSON, J.J. (1933) Sünger ve Süngercilik, İktisat Vekaleti Balıkçılık Enstitüsü Raporu.

SÜNGERCİLİK T.A.Ş.(SünTAŞ), (1935), Türk Ak Süngeri: Süngercilik Şirketi'nin Kurulması ve Çalışması Hakkında Kısa Bazı Notlar, Resimli Ay Basımevi T. L. Sosyetesı, İstanbul.

– (1936a), Esas Mukavelenamesi, Çituri Biraderler Basımevi, Galata. 58

– (1936b-1944), Alelade Heyeti Umumiye Toplantısı-I-(20 Mart 1936): Müzakere Ruznamesi-İdare Meclisi Raporu-Mürakıb Raporu- 1935 Bilançosu-Kar ve Zarar Hesabı, Resimli Ay Basımevi T.L. Sosyetesı, İstanbul.

TEZEL, Y. Sezai (2000) Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950), Tarih Vakfı Yurt Yayınları No:16, İstanbul.

TÜRKİYE TİCARET ODALARI, SANAYİ ODALARI VE TİCARET BORSALARI BİRLİĞİ (TOBB) (1958), Türkiye Ekonomisinde Sünger, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Matbaası, Ankara.

YÜREKLİ, S. (2011) “19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Süngercilik ve İzmir Limanı'ndan Sünger İhracatı (1850-1900)”, Ekonomik Yaklaşım, (ISSN:1 300-1868), 22(79):71-106, doi: 10.5455/ey.20029.

– (2012) “20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye Cumhuriyeti'nde Süngercilik ve Sünger İhracatı”, Akdeniz İİBF Dergisi (ISSN:1302-9975), 12(24):33-61.

– (2017) “Household Incomes in the Sponge Gathering Industry: Findings on the Late 19th Century Ottoman Empire and the Early 20th Century Turkish Republic Economy”, Akdeniz İİBF Dergisi (ISSN:1302-9975), Vol:17(36):156-193, doi:10.25294/aiiibfd.357624.

YAZARLAR HAKKINDA

Azize ERGENELİ; Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü. Araştırma alanları arasında liderlik, güçlendirme, kişilik, iş tatmini, çatışma yönetimi, güven, işletme etiği ve kadın girişimciliği bulunmaktadır.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1214-0652>

E-mail: ergeneli@hacettepe.edu.tr

Barbaros GÜNERİ; Araş. Gör., Lisans öğrenimini 2008 yılında Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü'nde, yüksek lisansını ise University of North Texas İktisat Bölümü'nde tamamladı. 2014 yılından bu yana Hacettepe Üniversitesi İngilizce İktisat Anabilim Dalı'nda doktora yapmakta olup, 2013 yılından bu yana Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak çalışmaya devam etmektedir.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1341-9380>

E-mail: barbarosguneri@karatekin.edu.tr

Caner ERDOĞAN; Dr., 2008 yılında Akdeniz Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi bölümünde lisans öğrenimini tamamlamış, 2005-2006 akademik yılında Erasmus Programı kapsamında Almanya Rheinische-Friedrich-Wilhelms Bonn Üniversitesi Siyaset Bilimi bölümünde öğrenim görmüştür. 2008-2017 yılları arasında Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda yüksek lisans ve doktora öğrenimi gören Erdoğan, 2011 yılında "Antalya'daki Alevilerin Siyasi Eğilimleri" tez başlığı ile "bilim uzmanı", 2017 yılında da "Oligarşinin Demir Kanunu'nun Cumhuriyet Halk Partisi Açısından İncelenmesi" tez başlığı ile "doktor" unvanı almıştır. Erdoğan yönetim, örgüt, bürokrasi, siyasi partiler, Türk siyasal hayatı, Türkiye'nin yönetim yapısı ve Türkiye'de sosyo-politik eğilimler alanında akademik çalışmalarını sürdürmektedir.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5997-3005>

E-mail: canertr@gmail.com

Fuat OKTAY; Dr. Başbakanlık. Araştırma alanları arasında afet ve acil durum yönetimi, kriz yönetimi, yeniden yapılanma ve liderlik bulunmaktadır.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9887-4686>

E-mail: fuatomz@gmail.com

Gül CEYLAN TOK; Doç.Dr., is an Assistant Professor at the Department of International Relations in Kocaeli University. She holds a B.A. in Economics and M.A. in Conflict Analysis and Resolution from Sabancı University, Turkey. She received her Ph.D. from Ritsumeikan University. The title of her Ph.D. thesis was `The Securitization of Secularism: the Case of Headscarf in Turkey`. She was granted with Japanese Government scholarship during her stay in Japan. Dr. Ceylan Tok`s recent research focuses on forced migration studies, theories and practices of democracy and Turkish politics.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7768-6790>

E-mail: gul.ceylantok@kocaeli.edu.tr

Hasan GÜL; Yrd. Doç Dr., Lisans öğrenimini 2001 yılında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde, yüksek lisansını ise 2006 yılında araştırma görevlisi olduğu Orta Doğu Teknik Üniversitesi İktisat bölümünde, 2012 yılında ise doktora çalışmasını Akdeniz Üniversitesi İktisat bölümünde tamamladı. 2016 yılında yardımcı doçent olan GÜL, Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi İşletme Fakültesi Turizm İşletmeciliği bölümünde çalışmalarına devam etmektedir.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3661-0578>

E-mail: hgul@adanabtu.edu.tr

Mim Sertaç TUMTAŞ; Yrd. Doç. Dr., Lisans öğrenimini 2001 yılında Mersin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde, yüksek lisansını ise 2007 yılında Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamladı. 2011 yılında ise doktora çalışmasını tamamlayarak 2013 yılında yardımcı doçent olarak Mehmet Akif Ersoy Üniversitesine atanan TUMTAŞ, halen aynı üniversitenin Sosyoloji bölümünde çalışmalarına devam etmektedir.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6365-8876>

E-mail: mimsertac@mehmetakif.edu.tr

M. Gökhan BİTMİŞ; Dr., Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü. Araştırma alanları arasında liderlik, psikolojik sermaye, güven, yenilikçi işgören davranışları, afet ve acil durumu yönetimi bulunmaktadır.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6707-3568>

E-mail: mgbitmis@gazi.edu.tr

M. Şükrü MOLLAVELİOĞLU; Doç. Dr., Lisans öğrenimini 2000 yılında Atatürk Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü'nde, Yüksek lisansını 2003 yılında Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Sayısal Yöntemler Bilim Dalında tamamladı. Doktora çalışmasını ise

2009 yılında Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı'nda tamamladı. Halen Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İİBF İktisat bölümünde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0633-4525>

E-mail: m_sukru@hotmail.com

Ömer FARUK ÇOLAK; Prof.Dr., 1962 yılında doğdu. 1981 yılında Ankara İ.T.İ. Akademisi lisans derecesi, 1992 yılında Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünden doktora derecesi aldı. 1990 yılında İngiltere'de University of Birmingham'da misafir öğretim görevlisi olarak bulundu. 1992-1993 yıllarında State University of New York at Binghamton' da araştırma yaptı. 1997 yılında Doçent unvanını aldı. 1998-2003 yılları arasında Bankacılık ve Sigortacılık Araştırma Merkezi Müdürlüğü, 2000-2003 yılları arasında İktisat Bölümü Başkan Yardımcılığı görevlerini yürüttü. 2003 yılında Profesör oldu. Aynı yıl Muğla Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesine Dekan olarak atandı, bu görevi Ağustos 2005 tarihine kadar sürdürdü. 2005 yılında Gazi Üniversitesi'ne geri döndü. 2006 yılı Ekim ayından 2008 Ağustos ayına kadar Gazi Üniversitesi Genel Sekreteri olarak görev yaptı. 2009 yılında Üniversiteden ayrıldı. Halen Hacettepe ve TOBB-ETÜ'de ders veriyor, EfilJournal ve İktisat ve Toplum Dergisi editörlüğünü yapıyor. 2009 yılından bu yana Dünya Gazetesinde yazıyor. Başlıca çalışma alanları, Para Teorisi ve Politikası, Finansal Piyasalar, İşgücü Piyasaları ve Uluslararası Ekonomi Politikalarıdır.

Reşat CEYLAN; Doç. Dr., Lisans öğrenimini 1997 yılında Hacettepe Üniversitesi İktisat Bölümü'nde, Yüksek lisansını Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı'nda 2000 yılında tamamladı. Doktora çalışmasını da aynı üniversitede 2009 yılında tamamlamış olan CEYLAN, 2010 yılından beri Pamukkale Üniversitesi İİBF İktisat bölümünde çalışmalarına devam etmektedir.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3727-6644>

E-mail: rceylan@pau.edu.tr

Serkan AKINCI; Halen Akdeniz Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümünde öğretim üyeliği yapmaktadır. Doktora derecesini Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünden almıştır. İlgilendiği araştırma alanları pazarlama araştırmaları ve tüketici davranışıdır. Journal of Business Research, European Journal of Marketing, Journal of Air Transport Management, International Journal of Bank Marketing, Managing Service Quality, Marketing Intelligence & Planning, Journal of Euromarketing, International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research, Business and Economics Research Journal, Hacettepe Üniversitesi İktisadi

ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Ege Akademik Bakış ve Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi dergilerinde makaleleri yayımlanmıştır.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3854-1657>

E-mail: sakinci@akdeniz.edu.tr

Sıtkı YÜREKLİ; Yrd. Doç. Dr., Lisans öğrenimini 1989 yılında Gazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, iktisat bölümü'nde, yüksek lisansını 1992 yılında aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde iktisat tarihi ve kalkınma alanında, ve doktora çalışmasını 2001 yılında araştırma görevlisi olduğu Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde, iktisadi düşünce tarihi alanında tamamladı. Yaklaşık altı yıllık kamu sektörü ve özel sektörde, doğal kaynaklar ve turizm alanlarında çalıştıktan sonra, 2009-2013 yılları arasında, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde Lefke Avrupa Üniversitesi, işletme ve iktisat bölümlerinde Yardımcı Doçent Dr. olarak tam zamanlı fakülte üyesi, ve aynı ülkede Girne Amerikan Üniversitesi ekonomi bölümünde ziyaretçi öğretim üyesi olarak bulundu. Ardısıra, 2014 yılından itibaren, Fiji Adaları Cumhuriyeti'nde, Fiji National University, College of Business, Hospitality and Tourism Studies'de ekonomi bölümünde tam zamanlı Yardımcı Doçent Dr. olarak çalışmaya başladı.

E-mail: sitki.yurekli@gmail.com sitki.yurekli@fnu.ac.fj

Sophio KVATCHADZE; İşletme yüksek lisans eğitimini Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde tamamlamıştır.

E-mail: skvachadze@gmail.com

Şekip YAZGAN; Doktor Öğretim Üyesi, Adana Doğumludur. Hacettepe Üniversitesi İktisat Bölümü'nde lisans, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı'nda yüksek lisansını eğitimlerini tamamlayarak Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı'ndan doktora derecesini almıştır. Akademik çalışmalarını Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü'nde sürdürmektedir. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1006-668X>

E-mail: syazgan@agri.edu.tr

Zeynep ERÜNLÜ; Araş.Gör., Lisans öğrenimini 2010 yılında Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü'nde, yüksek lisansını ise 2014 yılında Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı'nda tamamladı. 2014 yılından bu yana Hacettepe Üniversitesi İngilizce İktisat Anabilim Dalı'nda doktora yapmakta olup, 2013 yılından bu yana Çankaya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler

Fakültesi İktisat Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak çalışmaya devam etmektedir.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0310-3403>

E-mail: zeyneperunlu@cankaya.edu.tr

Zeynep TÜRKCAN; Öğr. Gör. Dr., Lisans ve yüksek lisans öğrenimini 2005 yılında Viyana Üniversitesi Ekonomi Bilimleri Fakültesi'nde tamamladı. 2013 yılında Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı'nda doktorasını tamamladı. 2013 yılı Mart ayından itibaren Antalya Akev Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Meslek Yüksek Okulu'nda öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1193-818X>

E-posta: z.turkcan@akev.edu.tr

YAZARLARA DUYURU

Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi'ne gönderilecek yazılar aşağıda belirtilen kurallara uygun olarak hazırlanmalıdır. Aksi takdirde değerlendirme sürecine alınmayabilir, ya da bu sürecin herhangi bir aşamasında değerlendirme dışında bırakılabilir.

1. Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi'ne gönderilecek yazılar için sunum ücreti 50 TL'dir. Sunum ücreti İş Bankası Olbia Şubesi 6202-0432141 numaralı hesaba yatılmalıdır. Ödendiğine dair alınan dekont/makbuzun bir kopyası makale gönderilirken aynı zarfta iletilmelidir.

2. Yazılar, virüs taraması yapılmış şekilde derginin e-mail adresine gönderilmelidir.

3. Yazılar Türkçe, İngilizce, Fransızca ya da Almanca dillerinde yazılmış olabilir.

4. Yazılar daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış ve dergimize gönderildiğinde bir başka dergide değerlendirme sürecine alınmamış olmalıdır.

5. Dergiye gönderilecek yazıların yazarlarına ait kimlik ve kurum bilgileri, yazıdan kolaylıkla ayrılabilir şekilde ayrı bir sayfaya hazırlanmalı ve şunları içermelidir:

a)Yazının başlığı,

b)Yazar(lar)ın adı soyadı, ünvanı,

c)Yazar(lar)ın bağlı oldukları kurum (bölüm, birim),

d)Yazar(lar)ın kısa özgeçmişi,

e)Yazar(lar)ın açık ve güncel posta adresi, telefon ve faks numarası ile e-mail adresi.

6. Yazının birinci sayfasında, Türkçe, İngilizce başlık, makaleler için yüz kelimeyi geçmeyecek İngilizce ve Türkçe özet ile anahtar sözcükler yer almalıdır. Fransızca ve Almanca dillerindeki makalelerin Türkçe ve İngilizce özet ve anahtar sözcükleri de yer almalıdır.

7. Yazılar, Microsoft Word ortamında Garamond yazı tipinde ve 11 punto ile tek aralıkla yazılmalıdır.

8. Yazılar, en fazla 30 sayfa uzunluğunda olmalıdır.

9. Yazılardaki imlâ ve noktalama hatalarından yazarlar sorumlu olacağı için, bu tür hataları düzeltmek amacıyla gereken kontroller yapılmış olmalıdır.

10. Bütün tablolar ve grafikler ayrı sayfalarda yer almalıdır. Tablo ve şekillere başlık ve sıra numarası verilmelidir.

11. Kaynaklara göndermeler dipnotlar ile değil metnin içinde açılacak parantezler ile yapılmalı ve parantez içindeki sıra şöyle olmalıdır: yazar(lar)ın soyadı, kaynağın yılı, sayfa numaraları.

Örnekler

.....diyerek sonuçlandırmıştır (İnalçık, 1985:23-25).

.....(Harvey, 1989a:18-25; 1989b:78-79; 1989c:13-56)

ikiden fazla yazar olduğunda ; .....(Savcı vd., 1972:21-27)

Birkaç yazara aynı anda gönderme yapıldığı zaman ;

.....(Poulantzas, 1979:136-138; Althusser, 1961:34, Gramsci, 1945:132)

12. Kaynakçada sadece yazıda gönderme yapılan eserler yer almalı ve eserler yazarların soyadına göre alfabetik sıralanmalıdır.

13. Kaynakçadaki düzenleme aşağıdaki örneklere uygun olmalıdır:

Kitaplar

Harvey, D. (1989) *The Condition of Postmodernity*, Blackwell, Oxford.

Harvey, D. (1989a) *Urbanization of Capital*, Blackwell, Oxford.

Derleme Kitaplar

Gregory, D ve Urry, J. Der. (1985) *Social Relations and Spatial Structures*, Macmillan, Londra.

Dergilerdeki Makaleler

Johnson, L.C. (1994) What future for feminist geography, *Place and Culture*, 1(1), 103-113.

Derleme Kitaplar İçindeki Makaleler

Massey, D. (1993) Politics and space/ lime Keith, M. ve Pile, S. (der.) *Place and Politics of Identity* içinde, Routledge, Londra, 141-161.

14. Yazısı yayımlanmak üzere kabul edilen yazara, çalışmanın yayımlandığı dergi 3 adet olarak ücretsiz gönderilmektedir.

15. Yazarla yapılacak yazışmalar kargo ile yazar tarafından ödemeli olarak gönderilecektir.

YAZILARIN DEĞERLENDİRİLME SÜRECİ

Makaleler

AKDENİZ İ.İ.B.F. Dergisi'ne gönderilen yazıların yazarları ve bu yazıları değerlendiren hakemlerin isimleri karşılıklı olarak gizli tutulur. Dergiye gönderilen ve Editör Kurul tarafından hakemlere gönderilmeye değer bulunan makale türündeki yazılar, Hakem Kurulunda yer alan en az iki hakem tarafından değerlendirilir. Editör ve Yayın Kurulu tarafından gerek duyulduğunda hakem sayısı artırılabilir. Hakemler, yazıları bilimsel katkı, çalışma sorunsalının ele alınış biçimi, ilgili literatürden yararlanma düzeyi, bilimsel makale hazırlama düzenine uygunluk, (varsa) alan araştırmasında kullanılan yöntem ve bulguları ile önemli buldukları diğer unsurlar açısından değerlendirerek yazılı görüşlerini Editör Kurula iletirler.

Editör Kurul, hakemlerin görüşlerinin birer kopyasını yazar(lar)a gönderir. Hakemler tarafından talep edilen düzeltmeler, yazar(lar) tarafından Editör Kurulun uygun gördüğü süre içinde tamamlandığında, yazı yeniden hakemlerin görüşüne sunulur. Hakemler açısından yayımlanabilir aşamasına gelen tüm yazılar için son değerlendirme, Yayın Kurulu tarafından yapılır. Yayımlanabilir kararı verildikten sonra yazı yayım sırasına alınır ve nihai aşama yazar(lar)a bildirilir. Yazısı yayım sırasına alındığı bilgisini alan yazar(lar)ın, Telif Formu'nu doldurup Dergi Editörlüğü'ne ulaştırması gereklidir. Aksi durumda ilgili yazı yayımlanamaz. Ardışık iki sayıda aynı yazara ait makalelere yer verilmez.

Kitap Tanıtım ve Eleştirileri, Örnek Olay İncelemeleri, Raporlar, Bilimsel etkinlikler hakkında Haberler vb.

Dergide, kitap tanıtım ve eleştirileri, yayım duyuru ve özetleri, önceden yazılmış bir makaleye getirilen ekler, eleştiri ve yorumlar, yanıtlar ve yanıtla yanıtlar da yer alabilir. Ayrıca konferans, kongre gibi toplantılar ve diğer bilimsel etkinlikler hakkında haberlerin yanısıra, örnek olay incelemeleri ve raporlar da yayımlanabilir. Bu tür yazıların dergide yayımlanması ile ilgili karar, Editör Kurulu önerisi ile Yayın Kurulu tarafından verilir.

Önemli Not: Dergiye gönderilen tüm yazılar önce Editör Kurulu tarafından ön değerlendirmeye alınır. Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi kapsamında yer alması öngörülmüş konular ile doğrudan ilişkili olmayan ya da bilimsel bir yazı formatına içerik ve şekil şartları açısından uymayan yazılar, Editör Kurulu veya Yayın Kurulu tarafından hakemlik süreci başlatılmadan geri çevrilir ya da bu kurullar yazılarla ilgili değişiklik önerileri yapabilirler.

**AKDENİZ UNIVERSITY JOURNAL OF THE FACULTY OF
ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES (JEAS)**

Author Guidelines

Manuscripts to be submitted to JEAS should be compatible with the rules itemized below, otherwise your manuscript may not be considered for publication or it may be put out of consideration during any steps of selection process.

1. In order for manuscripts to be considered for JEAS, 50 TL (Turkish Lira) should be wired to the following account: İş Bankası Olbia Branch No. 6202-0432141. In addition, relevant receipt should be sent with the physical form of your manuscript.

2. Manuscripts should be sent to the Journal's e-mail address after detected against viruses.

3. Manuscripts may be written in one of those following languages: Turkish, French, English or German.

4. Manuscripts should be unpublished and not under consideration for publication elsewhere while it is in the selection process of our Journal.

5. Manuscripts, which are to be submitted to the Journal, should include information about the author and the institution to which s/he belongs. The information in question should be written in a separate paper, and also should include the following:

a) Title of the article

b) First name(s), last name(s) and position(s) of the author(s)

c) Author's Institution (department, unit)

d) Short biographies of the author(s)

e) Email address(es), open and up-to-date mailing address(es) of the author(s)

6. In the first page, there should be the manuscript's title, key words, and its abstract (not exceeding 100 words), which are written in both Turkish and English. However, for manuscripts, which are written in French or German, abstracts and keywords should be written Turkish and English as well.

7. Manuscripts should be written with the format characteristics of Microsoft Word, single space, 11 font Garamond.

8. Articles should not exceed 30 pages.

9. Since authors are responsible for punctuation errors in manuscripts, it is advised that manuscripts be revised before submission.

10. All the tables and figures/graphs should be put at the end of the manuscript in separate pages, with the information about their places in the text. Besides, relevant numbers and headings should be attached to them.

11. References should be made through opening parentheses in the text, not through footnotes, and the following order should be used in the parentheses: Last name(s) of Author(s), year of publication, page number(s).

Examples

... these findings are encouraging. (Giddens, 2007:119)

...(Harvey, 1989a:18-25; 1989b:78-79; 1989c:13-56)

in the case of more than two authors: ....(Savcı et al. 1972:21-27).

If the references are made to more than one authors at the same time:
...(Poulantzas, 1979:136-138; Althusser, 1961:34, Gramsci, 1945:132)

12. Bibliography should include only the works which are cited in the text. In addition, works in question should be listed alphabetically by last names of authors.

13. Bibliographical order should be as follows:

Books

Harvey, D. (1989) *The Condition of Postmodernity*, Blackwell, Oxford.

Harvey, D. (1989a) *Urbanization of Capital*, Blackwell, Oxford.

Edited Books

Gregory, D ve Urry, J. Ed. (1985) *Social Relations and Spatial Structures*, Macmillan, Londra.

Articles in Journals

Johnson, L.C. (1994) What future for feminist geography, *Place and Culture*, 1(1), 103-113.

Articles in Edited Books

Massey, D. (1993) Politics and space/ lime Keith, M. ve Pile, S. (ed.) In *Place and Politics of Identity*, Routledge, Londra, 141-161.

14. Each author, whose manuscript is accepted for publication, receives three free copies of the issue in which it appears.

15. When contacts with authors are made through cargo shippings, the costs are paid by authors.

EVALUATION PROCESS FOR MANUSCRIPTS

Articles

JEAS conducts ‘double blind review’ policy in which both the authors’ names of manuscripts sent to the journal and referees who scrutinize these manuscripts are concealed. Manuscripts, which are sent to the journal, and are found worth passing on to the Editorial Board, are scrutinized by at least two referees from the Referee Board. If it is found necessary by the Editorial and the Publishing Board, the number of referees may be increased. Referees send their written remarks to the Editorial Board by assessing manuscripts according to scientific contribution, the way in which problematic of the topic is taken, citation of relevant literature, compatibility with the criteria of preparing a scientific article, (if possible) methods that are used in a field study and related data, and other criteria to which they attach importance.

The Editorial Board sends a copy of written remarks from referees to the author(s). Corrections suggested by referees are made by the author(s) within the time limit which is set by the Editorial Board, and the manuscript is resent to referees to have referees’ opinion. The Publishing Board has the last word on all manuscripts which are considered for publication by referees. After being deemed publishable, manuscripts are put on the publication schedule of the journal; and the authors are notified of the final decision. Authors, which are notified that their manuscripts have been put on the publication schedule, are required to fill out the Copyright Form, and to sent it to the Journal Editorial Staff. Otherwise, manuscripts in question are not published.

Book Reviews and Evaluations, Case Studies, Reports, Stories about Scientific Activities etc.

Book reviews and evaluations, publication announcements and abstracts, post-scripts, evaluations, and remarks on an article written previously, relevant answers and replies to these answers may also partake in the Journal. In addition, along with case studies and reports, stories about scientific activities such as conferences and congresses may also be published. Manuscripts of this sort are published in the Journal by the Publishing Board on the Editorial Board’s recommendation.

Important Note: All manuscripts, which are sent to the Journal, are previewed by the Editorial Board. Manuscripts, which are irrelevant to the topic predetermined for Akdeniz University’s JEAS, or manuscripts, which fail to meet the scientific obligations for an article’s content and form, are refused by the time the referee review process is initiated by the Editorial or the Publishing Board, or else these boards may make recommendations for changes in manuscripts.